Cestiuni din dreptulu si istoria bisericei romanesci unite

studiu apologeticu

Blasiu 1893

Partea a II-a.

I.

Autenticitatea și genuinitatea manifestuluĭ de Unire cu biserica Romeĭ din 7 Octobre 1698.

Sub titlulŭ „Falsificarea manifestuluĭ de unire cu biserica Romeĭ“ dlŭ N. Densușanŭ scrie unŭ lungŭ tractatŭ, [1] în care se silesce a produce în Românĭ convingerea greșită, că manifestulŭ acela în textulŭ sĕŭ latinescŭ ar fi unŭ „falsificatŭ criminalŭ“.

Acéstă aserțiune cutezată dnulŭ N. Densușanŭ șĭ-o baséză pe următórele presupunerĭ: 1. Că textulŭ manifestuluĭ latinescŭ ar fi o traducere a manifestuluĭ românescŭ; 2. că acéstă traducere ar fi falsă, deórece între manifestulŭ latinescŭ și celŭ românescŭ ar esista deosebire reală și chiarŭ și „contradicerĭ marĭ, diametralŭ opuse“; 3. că Ĭesuițiĭ ar fi adausŭ în manifestulŭ latinescŭ lucrurĭ, carĭ sinodulŭ nu le primise, și ar fi suprimatŭ din acela alte lucrurĭ cuprinse în manifestulŭ românescŭ; 4. că acestea suprimărĭ și intercalărĭ s'ar fi întimplatŭ cu intențiunea „fraudulósă“ de a supune pe poporulŭ românŭ catolicilorŭ și de a desființa biserica română de Alba-Iulia; 5. că manifestulŭ latinescŭ nu s'ar fi scrisŭ în sinodulŭ din 7 Octobre 1698, ci „maĭ târdiŭ“;

[1]) Cercetare istorică-critică p. 25 urm.

6. că sinodulŭ din 7 Oct. 1698 nu a primitŭ celea patru puncte pomenite în manifestulŭ latinescŭ.

Pe acestea presupunerĭ neîntemeĭate se razimă totŭ edificiulŭ dluĭ Densuşanŭ despre falsificarea manifestuluĭ. Le vomŭ esamina decĭ cu deamĕnuntulŭ şi apoĭ vomŭ stabili adevĕrulŭ.

1. *Dlŭ Densuşanŭ este în rătăcire, cândŭ afirmă, că textulŭ manifestuluĭ latinescŭ este o traducere a manifestuluĭ românescŭ.*

Despre adevĕrulŭ asertiuniĭ nóstre uşorŭ se póte convinge orĭ cine, dacă asamĕnă *traducerea făcută de dlŭ Densuşanŭ de pe manifestulŭ latinescŭ* cu *textulŭ manifestuluĭ românescŭ,* aşa pe cum se află acestŭ textŭ în facsimilulŭ publicatŭ de Nilles. [1]) Din asĕmĕnarea acésta se vede lămuritŭ, că textulŭ românescŭ alŭ manifestuluĭ formulatŭ în sinodulŭ dela 1698 nu convine în *dicerĭ* şi *espresiunĭ* maĭ de locŭ cu traducerea făcută de dlŭ Densuşanŭ de pe manifestulŭ latinescŭ, cu tóte că ar trebui să convină, dacă manifestulŭ latinescŭ ar fi o traducere a manifestuluĭ românescŭ, saŭ cu alte cuvinte traducerea dluĭ Densuşanŭ de pe manifestulŭ latinescŭ, — dacă acestŭ manifestŭ ar fi o traducere de pe manifestulŭ românescŭ, — ar trebui să fie identică şi în *ideĭ* şi în *cuvinte* cu textulŭ românescŭ alŭ manifestuluĭ, aşa în câtŭ singura deosebire, ce s'ar puté admite, ar consista numaĭ într'aceea, că în traducerea dluĭ Densuşanŭ s'ar observa icĭ şi colea câte unŭ cuvîntŭ modernŭ.

[1]) Symb. I. p. 207.

Dar pentru claritatea lucruluĭ să publicămŭ şi aci maĭ întâiŭ textulŭ manifestuluĭ românescŭ, aşa precum s'a formulatŭ de sinodulŭ din 7 Oct. 1698, şi apoĭ traducerea manifestuluĭ latinescŭ făcută de dlŭ Densuşanŭ, ca şi aceia, carĭ nu cunoscŭ limba latină, să se pótă convinge, că manifestulŭ latinescŭ nu este o traducere a manifestuluĭ românescŭ.

Manifestulŭ românescŭ formulatŭ în sinodulŭ din 1698 dice: „Judecândŭ schimbarea acesteĭ lumĭ înşelătóre si nestarea şi neperirea sufletelorŭ, căruia în mĕsură maĭ mare trebue a fi de câtŭ tóte, din bună voea nóstră ne unimŭ cu biserica Romeĭ cea catolicéscă şi ne mărturisimŭ a fi mădulările ceste Bisericĭ sfinte catolicéscа a Romeĭ prin césta carte de mărturie a nóstră. Şi cu acele Privilegiomurĭ voimŭ să trăimŭ, cu care trăescŭ mădulările şi popiĭ acesteĭ Bisericĭ sfinte, precum Înalţia sa Împĕratulŭ şi coronatulŭ Craiulŭ nostru în milostenia decretumuluĭ Înalţiei sale ne face părtaşĭ, care milă a Nălţieĭ sale nevrêndŭ a o lăpĕda, cum se cade credinciosilorŭ Înalţieĭ sale, acéstă carte de mărturie şi Nălţiei sale şi Ţereĭ Ardealuluĭ o dămŭ înainte, pentru care maĭ mare tărie, dămŭ şi peceţile şi scrisorile mânilorŭ nóstre. S'aŭ datŭ în Bĕlgradŭ în aniĭ Domnuluĭ 1698 în 7 dile a luĭ Octomvrie.

„Însă într'acestŭ chipŭ ne unimŭ şi ne mărturisimŭ a fi mădulările sfinteĭ catolicesciĭ bisericĭ a Romeĭ, cum pe noĭ şi rĕmăşiţele nóstre din obiceiulu Bisericeĭ nóstre a resărituluĭ să nu ne clătéscă. Ci tóte ceremo-

niile, sĕrbătorile, posturile cum până acum, aşa şi de acum înainte să fimŭ slobodi a le ţiné după călindariulŭ vechiŭ. Şi pe cinstitulŭ Vlădica nostru Athanasie nime până în mórtea Sfinţieĭ Sale să n'aĭbă putere a-lŭ clăti din scaunulŭ Sfinţieĭ Sale. Ci tocma de i-s'ar tîmpla mórte, să stea în voea soboruluĭ, pre cine ar alege să fie Vlădică, pre care Sfinţia Sa Papa şi înălţatulŭ împĕratŭ să-lŭ întărescă şi Patriarchulŭ de sub biruinţa Înălţieĭ Sale să-lŭ chirotonéscă şi în obiceĭulŭ şi deregătoriile Protopopilorŭ, carĭ suntŭ şi vorŭ fi, nicĭ într'unŭ felŭ de lucru nime să nu se mestece, ci să se ţie cum şi până acum. Ér de nu ne vorŭ lăsá pre noĭ şi rĕmăşiţele nóstre într'acéstă aşedare, peceţile şi iscăliturile nóstre, care amŭ datŭ, să n'aĭba nicĭ o tărie, care lucru l'amŭ întăritŭ cu pecetea mitropolieĭ nóstre pentru maĭ mare mărturie."

Traducerea făcută de dlŭ Densuşanŭ de pe manifestulŭ latinescŭ din 7 Oct. 1698 este acésta: „Considerândŭ noĭ de o parte nestatornicia si schimbarea vieţeĭ omenescĭ, ér de altă parte avêndŭ în vedere nemurirea sufletuluĭ (de care maĭ cu samă trebue să avemŭ grije în tóte lucrurile) liberĭ, de bună voea nóstră, şi îndemnaţĭ de voinţa luĭ Dumnedeŭ ne unimŭ cu biserica romano-catolică şi prin acéstă carte ne declarămŭ de conmembri aĭ aceleĭ Sfinte Maĭce Bisericĭ. Primindŭ, mărturisindŭ şi credêndŭ tóte, câte le primesce, le mărturisesce şi le crede Biserica romano-catolică şi maĭ înainte de tóte cele patru puncte, în privinţa cărora până acuma nu

ne înţelegeamŭ şi carĭ ni-se facŭ cunoscute şi prin decretulŭ şi diploma preagraţiósă a Maĭestăţiĭ Sale prea sfinte. Dreptŭ aceea şi noĭ, ca nisce conmembri aĭ aceleia, voimŭ după cum dispune decretulŭ amintitŭ maĭ susŭ alŭ Sfinteĭ Maĭestăţĭ imperiale şi regale, să ne folosimŭ şi să ne bucurămŭ de aci înainte de acelea-şĭ drepturĭ şi privilegiĭ, de carĭ se folosescŭ şi preoţiĭ aceleia-şĭ sfinte Maĭce Bisericĭ după permisiunea sfintelorŭ canóne şi după privilegiile date de reposaţiĭ regĭ de odinióră aĭ Ungarieĭ. Ér spre maĭ mare credinţă şi tărie a acestuĭ lucru amŭ întăritŭ manifestulŭ de faţă cu subscrierile mânilorŭ nóstre şi cu sigilulŭ. Anulŭ 1698 7 Octobre Alba-Iulia."

Cetitoriulŭ nepreocupatŭ póte observa însu-şĭ, că ambele manifeste vorbescŭ despre *acelea-şĭ lucrurĭ* şi pentru aceea *cuprinsulŭ lorŭ*, precum vomŭ dovedi maĭ josŭ, este *identicŭ*, însă *dicerile, espresiunile şi cuvintele*, prin carĭ se esprimă acelea-şĭ lucrurĭ, suntŭ atâtŭ de deosebite în aceste dóuĕ manifeste, încâtŭ nicĭ decum nu se póte susţiné, că manifestulŭ latinescŭ ar fi o traducere a manifestuluĭ românescŭ.

Manifestulŭ românescŭ este de dóuĕ orĭ maĭ lungŭ, de câtŭ manifestulŭ latinescŭ. Unele lucrurĭ suntŭ maĭ pe largŭ desvoltate în manifestulŭ latinescŭ, decâtŭ în celŭ românescŭ, cum suntŭ d. e. lucrurile referitóre la credinţă. Din contră alte lucrurĭ suntŭ numaĭ atinse în manifestulŭ latinescŭ, pe cândŭ în manifestulŭ românescŭ suntŭ tractate pe largŭ, cum suntŭ d. e. lucrurile

referitóre la ritŭ și disciplina orientală, carĭ cuprindŭ aprópe jumătate din manifestulŭ românescŭ, și carĭ în manifestulŭ latinescŭ suntŭ atinse numaĭ implicite, întru câtŭ adecă se face provocare la decretulŭ împĕrătescŭ (din 14 Aprilie 1698), în care apriatŭ se spune, că unirea are să se facă pe lângă observarea rituluĭ grecescŭ: *„ad observantiam ritus graeci“*. [1])

Ambele manifeste suntŭ scrise pe una și aceea-șĭ fóe, însă nu suntŭ scrise paralelŭ, ci celŭ românescŭ este scrisŭ pe pagina primă a foiĭ, ér celŭ latinescŭ pe pagina a dóua, deși în obiceiulŭ ómenilorŭ a fostŭ și este a scrie traducerea paralelŭ cu originalulŭ, și totŭ odată a însemna de-asupra textuluĭ tradusŭ, că acesta este versiune. În casulŭ de faţă însă nu s'a întîmplatŭ nicĭ una, nicĭ alta, și așa cu dreptŭ cuvîntŭ putemŭ susţiné și din motivulŭ acesta, că manifestulŭ latinescŭ nu este o traducere a manifestuluĭ românescŭ.

Însu-șĭ dlŭ Densușanŭ susţine, — cu câtŭ neadevĕrŭ, vomŭ vedé maĭ josŭ, — că în manifestulŭ latinescŭ se vorbesce despre lucrurĭ, despre carĭ nicĭ vorbă nu ar fi în manifestulŭ românescŭ, și întorsŭ că în manifestulŭ românescŭ se vorbesce despre lucrurĭ, carĭ nicĭ nu s'ar aminti de locŭ în manifestulŭ latinescŭ, și că între aceste dóuĕ acte ar fi „contradicerĭ marĭ diametralŭ opuse“.

[1]) Vedĭ decretulŭ la Nilles, Symb. I. p. 195. și 196, și Şincai Chron. a 1698, căcĭ traducerea acestuĭ decretŭ dată de dlŭ Densușanŭ la p. 18 nu este esactă.

Să presupunemŭ, — deși nu concedemŭ, — că lucrulŭ ar sta astfelŭ, cum îlŭ presentéză dlŭ Densușanŭ, dar atuncĭ întrebămŭ, că despre dóuĕ acte, carĭ staŭ în oposiţiune atâtŭ de mare, cum póte d-sa afirma, că unulŭ ar fi traducerea celuĭalaltŭ?

Este decĭ evidentŭ, că manifestulŭ latinescŭ se póte numi orĭ ce, numaĭ traducere a manifestuluĭ românescŭ nu este și nu se póte numi. După ce însă vomŭ fi doveditŭ netemeĭnicia aserţiunilorŭ dluĭ Densușanŭ, vomŭ arĕta noĭ, că ce este și ce se póte numi manifestulŭ latinescŭ. Deocamdată constatândŭ adevĕrulŭ, că manifestulŭ latinescŭ nu este o traducere a manifestuluĭ românescŭ, trecemŭ la a dóua presupunere neîntemeĭată a domnuluĭ Densușanŭ, ca să arĕtămŭ, că manifestulŭ latinescŭ nu se póte numi nicĭ traducere *falsă*, orĭ *falsificatŭ*, și dicemŭ:

2. *Între manifestulŭ latinescŭ și celŭ românescŭ nu esistă nicĭ o deosebire reală, și cu atâtŭ maĭ puţinŭ „contradicerĭ marĭ diametralŭ opuse“.*

Deosebirea reală între manifestulŭ românescŭ și celŭ latinescŭ o află dlŭ Densușanŭ maĭ vîrtosŭ în împrejurarea, că pe cândŭ în celŭ dintâiŭ lipsescŭ, în celŭ din urmă se află expresŭ acestea cuvinte: „primindŭ, mărturisindŭ și credêndŭ tóte, câte le primesce, le mărturisesce și le crede biserica romano-catolică și maĭ inainte de tóte cele patru puncte, în privinţa cărora până acum nu ne înţelegeamŭ.“

Noĭ însă suntemŭ de părere, că deși

acestea cuvinte nu se află în manifestulŭ românescŭ, totuşĭ *idea saŭ obĭectulŭ*, despre care se tractéză în acelea cuvinte, se cuprinde fórte clarŭ şi lămuritŭ în următórele cuvinte ale manifestuluĭ românescŭ: „de bună voea nóstră ne *unimŭ* cu biserica Romeĭ cea catolicéscă şi ne mărturisimŭ a fi *mădulările* acesteĭ Bisericĭ sfinte catolicéscă a Romeĭ prin acéstă carte de mărturie a nóstră“.

În sensulŭ adevĕratŭ şi firescŭ alŭ acestorŭ cuvinte Româniĭ s'aŭ *unitŭ*, adecă s'aŭ făcutŭ *una* cu biserica catolică a Romeĭ. Unitatea în biserică însă conformŭ învăţăturei tuturorŭ teologilorŭ, nu numaĭ catolicĭ, ci şi „pravoslavnicĭ“, consistă maĭ vîrtosŭ în unitatea credinţeĭ, precum ne învaţă şi sfîntulŭ Apostolŭ Pavelŭ: „Unŭ domnŭ, *o credinţă,* unŭ botezŭ.“ [1]) Prin urmare Româniĭ nu s'aŭ unitŭ nicĭ nu s'aŭ pututŭ *uni* saŭ face *una* cu biserica Romeĭ fără a „primi, mărturisi şi crede tóte, câte le primesce, le mărturisesce şi le crede biserica romano-catolică şi maĭ vîrtosŭ cele patru puncte, în privinţa cărora până atuncĭ nu se înţelegeaŭ“. Saŭ cu alte cuvinte, atuncĭ, cândŭ Româniĭ aŭ declaratŭ solemnŭ, că *se unescŭ* cu „biserica Romeĭ cea catolicéscă“, eĭ aŭ spusŭ prin acésta lămuritŭ, că primescŭ tótă credinţa catolică, precum se ḑice în manifestulŭ latinescŭ, pentru că cuvîntulŭ *„a se uni“* în înţelesŭ bisericescŭ însemnéză a crede, admite şi profesa acea credinţă, ce o profeséză biserica, cu care se face unirea. De unde

[1]) Efes. 4. 5.

urméză, că cuvintele din manifestulŭ latinescŭ „primindŭ, mărturisindŭ şi creḑêndŭ tóte“ etc., nu cuprindŭ nimica, ce nu ar fi lămuritŭ exprimatŭ şi în manifestulŭ românescŭ, şi astfelŭ între manifestulŭ latinescŭ şi celŭ românescŭ nu este deosĕbire *reală,* ci numaĭ deosebire *verbală* saŭ de expresiune, întru câtŭ în manifestulŭ latinescŭ se maĭ pune espresŭ şi aceea, că ce însemnéză cuvîntulŭ *„a se uni“.*

Până la dlŭ Densuşanŭ nicĭ unŭ teologŭ, nicĭ unŭ filologŭ, nicĭ unŭ istoriografŭ nu a făcutŭ descoperirea minunată, că cuvîntulŭ *„unire“* însemnéză *„alianţă“.* Şi ca să vaḑă şi dlŭ Densuşanŭ, că ce absurditate cuprinde descoperirea dsale, vomŭ ilustra lucrulŭ cu unŭ esemplu din domeniulŭ politiceĭ, care póte îĭ este maĭ cunoscutŭ, decâtŭ domeniulŭ teologieĭ. Nimenea adecă nu ḑice, că în 24 Ianuariŭ 1862 principatele române s'aŭ *aliatŭ,* ci tótă lumea ḑice, că s'aŭ *unitŭ,* şi nimenĭ nu ḑice, că Româniĭ jócă hora *„alianţeĭ“,* ci toţĭ jócă, precum le-a cântatŭ poetulŭ, hora *„uniriĭ“.* Din contră însă ḑicemŭ, că România ar puté să închie *„alianţă“* cu Germânia, Austro-Ungaria şi Italia, dacă se va face maĭ întâiŭ dreptate Românilorŭ din Ungaria, dar de *„unire“* cu aceste state nimenĭ nu vorbesce, pentru că ómeniĭ nu confundă cuvintele şi conceptele ca dlŭ Densuşanŭ.

Dar că cuvintele „primindŭ, mărturisindŭ tóte etc.“ din manifestulŭ latinescŭ nu cuprindŭ nimicŭ, ce nu ar fi esprimatŭ clarŭ şi în manifestulŭ românescŭ, se vede limpede

şi din următórele cuvinte ale manifestuluĭ românescŭ: „şi ne mărturisimŭ a fi *mădulările* cesteĭ bisericĭ sfinte catolicéscă a Romeĭ.“

Toţĭ sciŭ, că sfîntulŭ Apostolŭ Pavelŭ numesce sfînta biserică corpulŭ luĭ Christosŭ: „*Ér voĭ sunteţĭ corpulŭ luĭ Christosŭ.*“ [1]) Corpulŭ acesta are capŭ nevĕḑutŭ pe însu-şĭ Christosŭ: „*Christosŭ capŭ bisericeĭ.*“ [2]) Corpulŭ acesta este însufleţitŭ prin Spiritulŭ Sfîntŭ: „*pentru că printr'unŭ Spiritŭ noĭ toţĭ într'unŭ corpŭ ne-amŭ botezatŭ.*“ [3]) Din acestea se vede, că după învăţătura sfîntuluĭ Pavelŭ toţĭ, carĭ se ţinŭ de biserica adevĕrată a luĭ Christosŭ, formézā unŭ *corpŭ*, ale căruĭ membre *(mădulare)* suntŭ înşi-şĭ credincioşiĭ. Uniunea cu acestŭ corpŭ se începe prin credinţă şi se îndeplinesce prin iubire, precum învaţă toţĭ sfinţiĭ păcinţĭ şi toţĭ teologiĭ creştinĭ, fără deosĕbire de catolicĭ orĭ „pravoslavnicĭ“. Membriĭ (mădulările) acestuĭ corpŭ trebue să profeseze una şi aceea-şĭ credinţă, precum învaţă sfîntulŭ Apostolŭ Pavelŭ: „*ca toţĭ să grăiţĭ aceea-şĭ, şi să nu fie între voĭ împărecherĭ, ci să fiţĭ întemeiaţĭ într'unŭ gândŭ şi într'o înţelegere.*“ [4]) Ér până cândŭ cineva nu mărturisesce tótă credinţa bisericeĭ, nu se face membrulŭ aceleia. Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, toţĭ potŭ să pricépă, că atuncĭ, cândŭ Româniĭ s'aŭ *mărturisitŭ a fi mădulările bisericeĭ sfinte catolicescĭ,* aŭ trebuitŭ să „priméscă, să mărturiséscă şi să crédă tóte câte le primesce, le mărturisesce

[1]) I. Cor. 12. 27.
[2]) Efes. 5. 23.
[3]) I. Cor. 12. 13.
[4]) I. Cor. 1. 10.

şi le crede biserica catolică, şi maĭ vîrtosŭ cele patru puncte, în privinţa cărora până atuncĭ nu se înţelegeaŭ,“ saŭ cu alte cuvinte aŭ trebuitŭ să facă aceea, ce expresŭ se ḑice în manifestulŭ latinescŭ, şi astfelŭ între acestŭ manifestŭ şi manifestulŭ românescŭ nu este deosĕbire *reală,* ci numaĭ deosĕbire *verbală* saŭ de expresiune, întru câtŭ în manifestulŭ latinescŭ se esplică maĭ pe largŭ, că ce însemnéză cuvintele „*a se mărturisi mădulările bisericeĭ*“.

Între manifestulŭ latinescŭ şi celŭ românescŭ numaĭ în casulŭ acela ar fi deosĕbire reală saŭ chiarŭ *contraḑicere,* cândŭ faţă cu cuvintele manifestuluĭ latinescŭ: „primindŭ, mărturisindŭ, şi creḑêndŭ tóte etc.“ s'ar afla în textulŭ românescŭ următórea frasă absurdă: „De bună voea nóstră ne unimŭ cu biserica Romeĭ cea catolicéscă şi ne mărturisimŭ a fi mădulăriile cesteĭ biserice, sfinte catolicéscă, dar nu primimŭ, nu mărturisimŭ şi nu credemŭ tóte câte le primesce, le mărturisesce şi le crede biserica catolică, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ cele patru puncte, în privinţa cărora nu ne înţelegeamŭ.“ Însă părinţiĭ sinoduluĭ aŭ fostŭ cu multŭ maĭ cu minte, decâtŭ să fie capabiliĭ a scrie astfelŭ de absurdităţĭ. Dlŭ Densuşanŭ din contră îşĭ ţine de falá a susţiné, că părinţiĭ sinoduluĭ s'aŭ unitŭ şi s'aŭ mărturisitŭ a fi membriĭ bisericeĭ catolice, dar totuşĭ nu aŭ primitŭ credinţa aceleĭ biserice, cu care s'aŭ pututŭ uni şi i-s'aŭ pututŭ face membri numaĭ prin credinţă.

Dlŭ Densuşanŭ, ca să descopere contra-

ḑiceri între cuvintele manifestuluĭ latinescŭ: „primindŭ, mărturisindŭ şi creḑêndŭ tóte etc.“ şi între textulŭ manifestuluĭ românescŭ, interpretéză falsŭ cuvintele manifestuluĭ românescŭ, afirmândŭ, că sub cuvîntulŭ *„obiceiŭ“* din manifestulŭ românescŭ şi sub cuvintele *„tótă legea nóstră“* din clausula, cu care s'a subscrisŭ manifestulŭ din partea Mitropolituluĭ Atananasiŭ, se înţelege *„credinţa“*, aşa în câtŭ după dlŭ Densuşanŭ cuvintele manifestuluĭ românescŭ „din *obiceiulŭ* bisericeĭ nóstre a resărituluĭ să nu ne clătéscă“ ar avé înţelesulŭ: *din credinţa bisericeĭ nóstre a resărituluĭ să nu ne clătéscă,* ér cuvintele din clausula de subscriere a luĭ Atanasiŭ: *„tótă legea* nóstră . . . . să stea pe locŭ“ ar avé înţelesulŭ: *tótă credinţa nóstră . . . . să stea pe locŭ.* Câtŭ de falsă este însă acéstă interpretaţiune, s'a arĕtatŭ din însu-şĭ contextulŭ manifestuluĭ românescŭ în capitululŭ primŭ, care tractéză despre „natura Unirii pe basa manifestuluĭ sinoduluĭ din 1698, aflatŭ de dlŭ Nic. Densuşanŭ“. La cele desfăşurate acolo maĭ adaugemŭ numaĭ atâta, că Cihac în dicţionariulŭ sĕŭ pag. 219 esplică însemnarea cuvîntuluĭ *obiceiŭ* cu terminiĭ francesĭ: *coutume, habitude, usage, guise,* dintre carĭ nicĭ unuiŭ nu însemnéză *credinţă,* ér Miklosich în Lexiconulŭ sĕŭ pag. 483 îlŭ esplică cu cuvintele latinescĭ şi grecescĭ: mos, consuetudo, ἦθος, συνήθεια, carĭ asemenea nu însemnéză *credinţă,* ci datină, consuetudine. Apoĭ cuvîntulŭ *lege* poporulŭ nostru nu-lŭ întrebuinţéză în înţelesulŭ de *credinţă,* ci-lŭ aplică numaĭ la formele esterne ale credinţeĭ.

Pentru aceea poporulŭ în Transilvania ḑice, că uniţiĭ şi neuniţiĭ aŭ una şi aceea-şĭ lege, va să ḑică deşi se deosĕbescŭ în credinţă, aŭ acela-şĭ ritŭ şi aceea-şĭ disciplină, adecă acelea-şĭ forme esterne, carĭ suntŭ identice în biserica unită si neunită. Chiarŭ şi scriitorĭ maĭ vechĭ folosescŭ cuvîntulŭ *lege,* numaĭ în înţelesŭ de *ritŭ,* şi nu de *credinţă.* Astfelŭ Şincai în Chronica anuluĭ 1698 ḑice despre Cserei, *„că ne uria némulŭ, credinţa şi legea“.* Însă dacă cuvîntulŭ lege ar însemna *credinţă,* cuvintele luĭ Şincai ar avé înţelesulŭ: *„ne uria némulŭ, credinţa şi credinţa“,* ceea ce unŭ omŭ cu minte ca Şincai n'ar fi scrisŭ. Totŭ Şincai traduce următórele cuvinte din decretulŭ împĕrătescŭ dela 14 Apriliŭ 1698: „qui ex sacerdotibus graeci ritus edita professione *ad observantiam graeci ritus“,* în chipulŭ următoriŭ: „care preotŭ românescŭ prin mărturisirea credinţeĭ *ţinêndu-şĭ legea grecéscă.“* De unde se vede, că şi Şincai sub *„lege“* înţelege numaĭ *„ritulŭ“.* Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, este absurdă afirmaţiunea dluĭ Densuşanŭ, că între cuvintele manifestuluĭ latinescŭ: „primindŭ, mărturisindŭ şi creḑêndŭ tóte“ etc., şi între cuvintele manifestuluĭ românescŭ: „din obiceiulŭ bisericeĭ nóstre să nu ne clătéscă,“ saŭ „tótă legea nóstră să stea pe locŭ,“ ar fi *„contraḑicerĭ marĭ diametralŭ opuse“.* Dlŭ Densuşanŭ trebue să scie încă din *logică,* că între dóuĕ enunciaţiunĭ numaĭ atuncĭ esistă contraḑicere diametralŭ opusă, cândŭ amîndóuĕ enunciaţiunile aŭ aceia-şĭ terminĭ şi aceştĭ terminĭ suntŭ

luaţĭ în acela-şĭ înţelesŭ, sub acela-şĭ respectŭ şi între acele-aşĭ împrejurărĭ, aşa încâtŭ între amîndóuĕ enunciaţiunile să fie numaĭ acea deosĕbire, ca ceea ce una afirmă în modŭ hotărîtŭ, ceealaltă să nege totŭ atâtŭ de hotărîtŭ. Însă în enunciaţiunile de maĭ susŭ, pe carĭ dlŭ Densuşanŭ le presentéză ca diametralŭ opuse şi contradictoriĭ, nu suntŭ aceia-şĭ terminĭ, pentru că în enunciaţiunea textuluĭ latinescŭ se vorbesce despre *adevĕrurile de credinţă,* ér în enunciaţiunea manifestuluĭ românescŭ se vorbesce de *obiceiurĭ* saŭ de *ritŭ,* carĭ precum se esplică totŭ acolo, suntŭ *ceremoniile, serbătorile, posturile, călindariulŭ vechiŭ şi slujba bisericeĭ.*

Dar ce este maĭ multŭ, nicĭ în ceea ce privesce „obiceiulŭ" saŭ ritulŭ („legea") bisericeĭ orientale, nu este deosĕbire *reală* între manifestulŭ latinescŭ şi celŭ românescŭ, căcĭ, ce e dreptŭ, în manifestulŭ românescŭ se vorbesce pe largŭ despre conservarea rituluĭ grecescŭ, dar condiţiunea acésta de unire nu lipsesce în modŭ *implicitŭ* nicĭ în manifestulŭ latinescŭ. Se ḑice adecă în acestŭ actŭ, precum amŭ accentuatŭ şi maĭ susŭ, că unirea se face aşa, precum dispune „decretulŭ şi diploma preagraţiósă a Maiestăţiĭ Sale preasfinte". În decretulŭ acesta, care pórtă datulŭ de 14 Aprilie 1698, apriatŭ se spune, că unirea se face pe lângă condiţiunea de a se observa şi pe viitoriŭ ritulŭ grecescŭ: ceremoniile, sărbătorile, posturile, călindariulŭ vechiŭ, liturgia, slujba bisericeĭ etc., căcĭ acelŭ decretŭ dispune apriatŭ: „qui ex sacerdotibus graeci ritus, edita professione *ad observantiam*

s *graeci,* apud catholicos cum agnitione
nmi Pontificis se declaraverit, gaudebit
vilegiis sacerdotum catholicorum." Stă decĭ
nŭ *adevĕrulŭ, că între manifestulŭ latinescŭ*
celŭ românescŭ nu esistă nicĭ o deosĕbire
lă, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ „contraḑicerĭ
rĭ diametralŭ opuse".

Din celea ce le-amŭ desfăşuratŭ până
um, cetitoriulŭ nepreocupatŭ îşĭ va fi făcutŭ
ja o idee clară despre falsitatea celoralalte
resupunerĭ ale dluĭ Densuşanŭ. Cu tóte
cestea noĭ le vomŭ esamina maĭ de aprópe
pe acelea, şi astfelŭ ḑicemŭ, că

3. *Dlŭ Densuşanŭ se înşală, cândŭ*
firmă, că în manifestulŭ latinescŭ Iesuiţiĭ ar
fi adausŭ lucrurĭ, carĭ sinodulŭ nu le primise,
şi ar fi suprimatŭ din acela lucrurĭ cuprinse
în manifestulŭ românescŭ.

Adevĕrulŭ acesteĭ tese resultă din cele
dovedite până acuma, că adecă între mani-
testulŭ românescŭ şi celŭ latinescŭ nu esistă
deosĕbire *reală,* ci numaĭ deosĕbire *verbală,*
întru câtŭ cuvintele nu suntŭ întru tóte
acelea-şĭ în amîndóuĕ manifestele, deşi lu-
crurile esprimate prin cuvintele ambelorŭ
manifeste suntŭ identice. Cândŭ părinţiĭ si-
noduluĭ aŭ declaratŭ în manifestulŭ romà-
nescŭ, că „ne unimŭ cu biserica Romeĭ cea
catolicéscă şi ne mărturisimŭ a fi mădulările
acesteĭ bisericĭ sfinte catolicéscă", n'aŭ putută
să ḑică altceva, decâtŭ că eĭ primescŭ, măr-
turisescŭ şi credŭ tóte, câte le primesce, măr-
turisesce şi crede biserica catolică, saŭ că
facŭ aceea, ce expresŭ se ḑice în manifestulŭ
latinescŭ. De unde urméză, că prin cuvin-

tele manifestului latinescŭ: „primindŭ, mărturisindŭ și credêndŭ tóte etc.“ nu se adauge orĭ intercaléză în manifestulŭ latinescŭ unŭ lucru orĭ adevĕrŭ noŭ, neesistentŭ în manifestulŭ românescŭ, precum crede și afirmă dlŭ Densușanŭ, ci numaĭ se spune conformŭ natureĭ lucruluĭ, că ce însemnéză *a se uni* cu biserica Romeĭ și *a se face membrulŭ* aceleia. Asemenea nu se póte ḑice, că în manifestulŭ latinescŭ s'ar fi suprimatŭ vre unŭ lucru orĭ adevĕrŭ, care esistă în manifestulŭ românescŭ, căcĭ deși acestŭ actŭ din urmă vorbesce fórte pe largŭ despre conservarea rituluĭ nostru orientalŭ, totușĭ condițiunea acésta de unire este cuprinsă și în manifestulŭ latinescŭ, întru câtŭ în acestŭ manifestŭ, precum amŭ accentuatŭ de repețite orĭ, se face provocare la decretulŭ împĕrătescŭ din 14 Apriliŭ 1698, în care apriatŭ se spune, că unirea trebue să se facă pe lângă conservarea rituluĭ grecescŭ: *„ad observantiam ritus graeci.“*

Totŭ din cele dovedite în tesele nóstre de sub 1 și 2 urméză în modŭ necesariŭ, că

4. Dlŭ Densușanŭ se înșală amarŭ, cândŭ afirmă, că în manifestulŭ latinescŭ s'ar fi făcutŭ suprimărĭ și intercalărĭ cu „intențiunea fraudulósă“ de a supune pe poporulŭ românŭ catolicilorŭ și a desființa biserica română de Alba-Iulia.

Intențiunea rea o deduce dlŭ Densușanŭ din presupunerea greșită, că manifestulŭ latinescŭ ar fi o traducere a manifestuluĭ românescŭ; că între aceste dóuĕ manifeste ar esista deosĕbire reală, și chiarŭ contraḑicerĭ diametralŭ opuse, și că în manifestulŭ latinescŭ s'ar fi făcutŭ intercalărĭ ale unorŭ lucrurĭ neesistente și suprimărĭ ale altorŭ lucrurĭ esistente în manifestulŭ românescŭ. Tóte acestea presupunerĭ suntŭ însă false, precum s'aŭ pututŭ convinge cetitoriĭ nostri din cele desvoltate în tesele nóstre 1., 2. și 3. De unde urméză, că intențiunea fraudulósă, ce se atribue Iesuițilorŭ, neavêndŭ nicĭ o basă reală, trebue să dispară din închipuirea fiesce căruĭ omŭ, care scie cugeta cu tótă seriositatea.

Dlŭ. Densușanŭ este fórte inclinatŭ a vedé în tótă lumea numaĭ intențiunĭ rele. Așa d. e. și despre Sfîntulŭ Scaunŭ Apostolicŭ alŭ Romeĭ se esprimă în modulŭ următoriŭ: „Însă intențiunile Bisericeĭ din Roma eraŭ cu totulŭ altele, și anume, ca ceĭ carĭ se unescŭ cu Roma, să devină catolicĭ *întru tóte,“* și ca dovadă despre aceste intențiunĭ dlŭ Densușanŭ citéză unŭ pasajŭ din instrucțiunea, ce a dat'o congregațiunea de Propaganda Fide în anulŭ 1669 misionarilorŭ din părțile orientale. Însă nicĭ aci nu purcede dlŭ Densușanŭ cu bună credință, deórece elŭ nu citéză și pasajulŭ acela din instrucțiunea amintită, în care apriatŭ se spune, că ritulŭ și disciplina orientală trebue să rĕmână neatinse. Étă ce ḑice instrucțiunea în acéstă privință: „Misionariĭ orientalĭ trebue să îea aminte la deosĕbirea între lucrurile, carĭ se țină de credința dumneḑeéscă, și între acelea lucrurĭ, carĭ se țină de ritulŭ bisericescŭ: între dogma de credință, ce trebue să se crédă, și legea disciplineĭ, ce trebue să se

păstreze. Credința trebue să fie una și aceea-și în ambele biserici, resăriténă și apusană; căci toți membrii bisericei catolice trebue să se unéscă prin profesiunea aceleia-și credințe. Însă legile disciplinare saŭ riturile bisericesci în diferite biserici potŭ fi diferite, de-órece acéstă varietate a riturilorŭ este compatibilă cu unitatea credinței... Să se îngrijéscă apoi misionarii, ca orientalii, cari aŭ îmbrățișatŭ deja sînta unire, să păstreze cu diligință ajunurile, serbătorile, obiceiurile, ceremoniile, rugăciunile, exercițiile de pietate ale ritului lorŭ propriŭ, cu unŭ cuvîntŭ tóte acelea, ce se sciŭ, că se ținŭ de întregitatea ritului lorŭ vechiŭ." [1])

Așadară biserica din Roma nu a avutŭ nici odată intențiunea de a face pe Români să priméscă *tóte* așa, cum se află în biserica catolică de ritulŭ latinŭ. Ea a poftitŭ unitatea în credință, fără de care unirea nici nu se póte închipui, însă a lăsatŭ neatinse ritulŭ și disciplina bisericei orientale, și a chiarŭ impusŭ misionarilorŭ deja la anulŭ 1669, să se îngrijéscă, ca acelea să nu se clătéscă, ci să stea, tocmai cum aŭ poftitŭ mai târdiŭ și părinții sinodului nostru din 1698 în manifestulŭ românescŭ. De unde urméză și aceea, că dlŭ Densușanŭ pe nedreptulŭ face Iesuițilorŭ imputarea, că ei ar fi suprimatŭ din manifestulŭ latinescŭ condițiunile de unire relative la ritŭ și disciplină, numai din motivulŭ acela, că acele condițiuni „nu conviniaŭ tendințelorŭ de ca-

[1]) Nilles, Symb. I. pag. 113, 114.

tolisare" ale Romei. Cetitorulŭ a pututŭ vedé, că tendințele de catolisare nu eraŭ îndreptate în contra ritului și disciplinei orientale, ci aveaŭ de scopŭ tocmai conservarea acelora, și pentru aceea chiarŭ și cândŭ Iesuiții ar fi suprimatŭ condițiunile de unire, nu puteaŭ să ducă pe nimeni în rătăcire, nici nu făceaŭ pe placulŭ Romei, pentru că era lucru pusŭ mai pe susŭ de ori ce discusiune și impusŭ chiarŭ din partea bisericei Romei, ca unirea să se facă pe lângă condițiunea de a se păstra neștirbite ritulŭ și disciplina bisericei orientale. Altcum noi amŭ arĕtatŭ destulŭ de evidentŭ, că condițiunile referitóre la ritŭ și disciplină se cuprindŭ *implicite* și în manifestulŭ latinescŭ, și astfelŭ de intențiune rea din partea Iesuițilorŭ nici vorbă nu póte fi, cu atâtŭ mai vîrtosŭ, că nu putemŭ presupune nici atâta rĕutate, nici atâta simplicitate în părinții societății lui Isusŭ, ca ei să suprime nisce lucruri, cari Roma le poruncise să rĕmână neatinse, și astfelŭ chiarŭ ei înși-și să se compromită înaintea Pontificelui Romanŭ.

Dar ori ce intențiune rea din partea Iesuițilorŭ este eschisă și prin următórea propositiune:

5. *Dlŭ Densușanŭ rătăcesce, cândŭ afirmă, că manifestulŭ latinescŭ nu s'ar fi scrisŭ în sinodulŭ din 7 Octobre 1698, ci mai târdiŭ din partea Iesuițilorŭ.*

Întregŭ actulŭ de unire, așa precum se află și astădi în biblioteca universității din Budapesta, este scrisŭ, precum recunósce și dlŭ Densușanŭ, pe trei foi de hârtie. Pe

pagina primă a foiĭ prime este scrisŭ manifestulŭ românescŭ *fără de nicĭ o subscriere.* Pe pagina a dóua a aceleia-șĭ foĭ este scrisŭ manifestulŭ latinescŭ, *asemenea fără de nicĭ o subscriere,* ér pe pagina primă și a dóua a foiĭ a dóua, precum și pe pagina primă a foiĭ a treia suntŭ scrise subscrierile părinților din sinodŭ. [1])

Împrejurarea, că subscrierile nu urméză îndată pe pagina a dóua a foiĭ prime, ci numaĭ pe fóea a dóua, ne duce în modŭ firescŭ la conclusiunea, că deja în sinodulŭ dela 7 Octobre 1698 a trebuitŭ să se scrie pe pagina a dóua a foiĭ prime manifestulŭ latinescŭ, căcĭ altcum nu se póte pricepe, că pentru ce nu aŭ începutŭ părinții sinodului a-șĭ subscrie numele pe pagina a dóua a foiĭ prime, ci aŭ săritŭ preste acéstă pagină la fóea a dóua.

Pagina a dóua a foiĭ prime ar fi pututŭ rĕmâné gólă și astfelŭ ar fi pututŭ să se umple maĭ târḑiŭ cu scrisóre numaĭ în casulŭ acela, cândŭ părințiĭ sinoduluĭ ar fi avutŭ obiceiulŭ de a scrie numaĭ pagina primă din fiesce care fóe. Însă obiceiulŭ acesta nu a esistatŭ la părințiĭ sinoduluĭ din 1698, deórece fóea a dóua este plină de scrisóre (subscrierile părinţilorŭ) nu numaĭ pe pagina primă, ci și pe pagina eĭ a dóua.

Dlŭ Densușanŭ publicândŭ manifestulŭ de unire, [2]) tace o împrejurare, care asemenea dovedesce, că manifestulŭ latinescŭ a

[1]) Nilles, Symb. I. pag. 200—217.
[2]) Cercetare istorică-critică pag. 20.

fostŭ scrisŭ de-odată cu celŭ românescŭ în sinodulŭ din 1698. Dsa adecă nu reproduce numele celorŭ subscrișĭ la manifestŭ, așa precum se află acelea în manuscrisŭ. Precum dovedesce însă facsimilulŭ publicatŭ de Nilles în loculŭ citatŭ, sub iscălitura fiesce căruĭ protopopŭ scrisă cu litere cirilice este scrisŭ numele fiesce căruĭ protopopŭ și în limba latină. Dar dacă după fiesce care iscălitură făcută în limba română cu litere cirilice urméză numele subscriitoriuluĭ și în limba latină, trebue să deducemŭ per analogiam, că și după textulŭ manifestuluĭ românescŭ a trebuitŭ să urmeze ceva textŭ latinescŭ, care celŭ puținŭ în esență să arete, că ce se cuprinde în manifestulŭ românescŭ, căcĭ nu putemŭ presupune, că pentru neromânĭ ar fi fostŭ de maĭ mare interesŭ a sci, că cine subscrie manifestulŭ, decâtŭ că ce se cuprinde în însu-șĭ manifestulŭ românescŭ.

Apoĭ sciutŭ este, că manifestulŭ sinoduluĭ a fostŭ trimisŭ și Cardinaluluĭ Kollonits. [1]) Fiindcă însă manifestulŭ avea să se trimită, precum s'a și trimisŭ, și la neromânĭ, nimicŭ nu putea fi maĭ firescŭ ca aceea, ca despre uniunea făcută să se iea actŭ din partea sinoduluĭ și în limba latină, care era limba oficiósă a bisericeĭ Romeĭ, cu care se făcea uniunea, și a imperiuluĭ austriacŭ, alŭ căruĭ domnitoriŭ atâtŭ de multŭ se interesa de acéstă unire.

În fine orĭ ce suspițiune în privința acésta se eschide prin împrejurarea, că pre-

[1]) Vedĭ Nilles Symb. I p. 206 și 213.

cum amŭ doveditŭ în tesa nóstră a 2-a, manifestulŭ latinescŭ nu se deosebesce cu privire la cuprinsulŭ sēŭ *realŭ* de manifestulŭ românescŭ, şi aşa nu a esistatŭ nicĭ unŭ motivŭ, ca manifestulŭ latinescŭ să se scrie pe ascunsŭ şi maĭ târḑiŭ decâtŭ manifestulŭ românescŭ.

Din contră noĭ suntemŭ de părere, că o parte din manifestulŭ românescŭ s'a scrisŭ maĭ târḑiŭ decâtŭ manifestulŭ latinescŭ, deşi şi acea parte totŭ în sinodŭ s'a scrisŭ. Cetitoriulŭ să-şĭ aducă aminte din cetirea manifestuluĭ românescŭ publicatŭ la începutulŭ acestuĭ capitulŭ, că acestŭ actŭ stă din 2 părţĭ. Partea primă are datŭ formalŭ şi se închie cu cuvintele: *„Pentru care maĭ mare tărie, dămŭ şi peceţile şi scrisorile mânilorŭ nóstre. S'aŭ datŭ în Belgradŭ în aniĭ Domnuluĭ 1698 în 7 ḑile a luĭ Octomvrie.“*

Partea a dóua a manifestuluĭ, care urméză numaĭ după datulŭ acela, se începe cu cuvintele: „Însă într'acestŭ chipŭ ne unimŭ“ etc. şi se închie cu cuvintele: „ér de nu ne vorŭ lăsa pe noĭ şi rĕmăşiţele nóstre într'acéstă aşeḑare, peceţile şi iscăliturile nóstre, *care amŭ datŭ,* să n'aĭbă nicĭ o tărie, care lucru *l'amŭ întăritŭ cu pecetea mitropolieĭ nóstre pentru maĭ mare mărturie.“* Însă la sfârşitulŭ părţiĭ acesteia din manifestŭ nu se află nicĭ unŭ datŭ, ci numaĭ sigilulŭ mitropolieĭ. Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, uşorŭ se póte pricepe, că partea a dóua din manifestulŭ românŭ s'a scrisŭ numaĭ după ce maĭ întâiŭ s'a scrisŭ atâtŭ manifestulŭ românescŭ pe pagina primă a foiĭ prime, câtŭ şi celŭ latinescŭ pe pagina a dóua

până la datulŭ lorŭ amintitŭ maĭ susŭ, şi numaĭ după ce s'aŭ provĕḑutŭ amîndóuĕ cu subscrierile părinţilorŭ de pe fóea a dóua şi a treia. Partea primă din manifestulŭ românescŭ forméză unŭ întregŭ rotunḑitŭ şi închiatŭ în tótă forma prin datulŭ acesta: „s'aŭ datŭ în Belgradŭ în aniĭ Domnuluĭ 1698 în 7 ḑile a luĭ Octomvrie.“ De unde se vede, că părinţiĭ sinoduluĭ n'aŭ voitŭ la începutŭ să scrie în manifestŭ maĭ multŭ de câtŭ este cuprinsŭ în manifestulŭ românŭ până la datulŭ de maĭ susŭ şi este cuprinsŭ şi în manifestulŭ latinescŭ, căcĭ altcum n'ar fi pusŭ datulŭ acolo, unde se află, ci numaĭ la sfârşitulŭ părţiĭ a dóua, adecă a pasajuluĭ, care se începe cu cuvintele: „însă într'acestŭ chipŭ ne unimŭ.“

Apoĭ părinţiĭ ḑicŭ, că partea primă a manifestuluĭ o întărescŭ, nu cu sigilulŭ mitropolieĭ, ci cu „peceţile şi scrisorile mânilorŭ“ lorŭ propriĭ, şi despre aplicarea peceţilorŭ vorbescŭ dînşiĭ ca despre unŭ lucru, ce se întîmplă în presentŭ, pentru că eĭ nu ḑicŭ, că *„amŭ datŭ“*, ci că *„dămŭ* peceţile şi scrisorile mânilorŭ nóstre“. Din contră cândŭ părinţiĭ sinoduluĭ închie partea a dóua a manifestuluĭ, vorbescŭ despre peceţĭ şi subscrierĭ ca despre unŭ lucru deja împlinitŭ, pentru că dînşiĭ ḑicŭ: „Ér de nu ne vorŭ lăsa pe noĭ şi rĕmăşiţele nóstre într'acéstă aşeḑare, peceţile şi iscăliturile nóstre, *care amŭ datŭ,* să n'aĭbă nicĭ o tărie.“ De unde se vede, că numaĭ după ce manifestulŭ românescŭ şi latinescŭ aŭ fostŭ scrise până la datulŭ amintitŭ şi subscrise în tótă forma pe altă fóe

de hârtie, se hotărîră părinţiĭ sinoduluĭ să maĭ adaugă ceva la manifestulŭ românescŭ, şi acestŭ adausŭ să-lŭ întărescă cu sigilulŭ mitropolieĭ. Maĭ departe cine privesce cu atenţiune facsimilulŭ manifestuluĭ românescŭ, îndată póte observa, că adausulŭ, care se începe cu cuvintele „însă într'acestŭ chipŭ ne unimŭ“, este scrisŭ *în şire cu multŭ maĭ lungĭ şi maĭ dese,* decâtŭ cum este scrisŭ manifestulŭ până la datulŭ luĭ. Va să dică, părinţiĭ sinoduluĭ aŭ făcutŭ aşa, cum face omulŭ, cândŭ numaĭ după ce a închiatŭ unŭ actŭ, cugetă, că ar fi bine, să se maĭ adaugă ceva în cutare locŭ, şi fiindcă se teme, că ceea ce voesce să maĭ adaugă, nu-ĭ va încăpé în loculŭ acela, elŭ lungesce şi îndésă şirele pe câtŭ este cu putinţă.

Este deci fórte probabilŭ, — ca să nu dicemŭ sigurŭ, — că partea a dóua din manifestulŭ românescŭ, carea se începe cu cuvintele „însă într'acestŭ chipŭ ne unimŭ“, s'a scrisŭ numaĭ după ce părinţiĭ scriseseră manifestulŭ românescŭ şi latinescŭ până la datulŭ, ce se află pe ele, şi numaĭ dupăce dînşiĭ provĕduseră deja acestea manifeste cu peceţile şi iscăliturile, carĭ se află pe fóea a dóua şi a treia. Se póte, că părinţiĭ numaĭ maĭ târdiŭ aŭ credutŭ, că este bine, ca aceea, ce altcum se află *implicite* cuprinsŭ în manifeste şi până la datulŭ amintitŭ, să o spună *explicite* şi cu de-amĕnuntulŭ în adausulŭ făcutŭ la manifestulŭ românescŭ.

Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, se vede încă şi maĭ clarŭ, că manifestulŭ latinescŭ nu a fostŭ scrisŭ maĭ târdiŭ decâtŭ partea primă a

manifestuluĭ românescŭ, căcĭ dacă pagina a dóua a foiĭ prime erá gólă, adecă nescrisă, părinţiĭ sinoduluĭ nu lungiaŭ nicĭ nu îndesaŭ şirele pe pagina primă a foiĭ prime în adausulŭ făcutŭ la manifestulŭ românescŭ după datulŭ acestuia, pentru că eĭ puteaŭ trece atuncĭ şi pe pagina a dóua a aceleĭ foĭ.

Totŭ din celea desfăşurate până acum se pricepe, pentru ce manifestulŭ latinescŭ nu este provĕdutŭ cu sigilulŭ mitropolieĭ îndată după datulŭ sĕŭ. Precum adecă manifestulŭ românescŭ sub datulŭ sĕŭ nu este provĕdutŭ cu sigilulŭ mitropolieĭ, aşa nu este provĕdutŭ nicĭ manifestulŭ latinescŭ. Sigilulŭ mitropolieĭ de pe pagina primă a foiĭ prime întăresce numaĭ adausulŭ făcutŭ la partea primă a manifestuluĭ românescŭ, precândŭ înse-şĭ manifestele până la datŭ suntŭ întărite cu peceţile şi iscăliturile celorŭ 38 protopopĭ şi ale mitropolituluĭ Atanasie de pe fóea a dóua şi a treia, carĭ iscăliturĭ şi peceţĭ precum se referescŭ la manifestulŭ românescŭ de pe pagina primă, tocmaĭ aşa se referescŭ şi la manifestulŭ latinescŭ de pe pagina a dóua a foiĭ prime. Ĕtă, iubite cetoriule, câtŭ de fără temeiŭ a cutezatŭ dlŭ Densuşanŭ a afirma, că manifestulŭ latinescŭ s'a scrisŭ maĭ târdiŭ decâtŭ manifestulŭ românescŭ; că acésta s'ar fi întîmplatŭ numaĭ prin Iesuiţĭ fără de scirea părinţilorŭ sinoduluĭ, şi că manifestulŭ latinescŭ nu ar fi întăritŭ cu nicĭ *„unŭ sigilŭ şi nicĭ o subsemnătură“*. Dar să trecemŭ maĭ departe spre a dovedi în contra dluĭ Densuşanŭ şi acéstă ultimă tesă:

6. *Domnulŭ Densuşanŭ susţine unŭ mare neadevĕrŭ, cândŭ dice, că sinodulŭ din 7 Octobre 1698 n'a primitŭ cele 4 puncte, ce se amintescŭ în manifestulŭ latinescŭ.*

Cetitoriulŭ nepreocupatŭ scie deja, câtŭ de neadevĕrată este aserţiunea dluĭ Densuşanŭ, deórece chiarŭ manifestulŭ românescŭ cuprinde lămuritŭ adevĕrulŭ, că Românii aŭ primitŭ tóte dogmele *de credinţă* ale bisericeĭ catolice, cândŭ aŭ disŭ, că se unescŭ cu biserica aceea şi se facŭ membriĭ eĭ.

Dar că Românii în sinodulŭ din 1698 aŭ primitŭ şi cunoscutele 4 puncte, se maĭ vede atâtŭ din actele, carĭ aŭ precesŭ, câtŭ şi din actele, carĭ aŭ urmatŭ sinoduluĭ amintitŭ şi carĭ staŭ în strînsă legătură cu acelŭ sinodŭ.

Se scie adecă, şi se vede apriatŭ şi din manifestulŭ românescŭ, că uniunea din sinodulŭ dela 1698 s'a făcutŭ pe basa decretuluĭ împĕrătescŭ din 14 Aprilie 1698, care a fostŭ intimatŭ poporuluĭ românescŭ prin epistola enciclică a Cardinaluluĭ Kollonits de dto 2 Iuniŭ 1698. În acéstă enciclică s'a esplicatŭ Românilorŭ, că în ce chipŭ are să se facă sfînta unire propusă de împĕratulŭ, şi anume aceia, carĭ voiaŭ să se unéscă, trebuiaŭ să crédă tóte, câte le crede biserica catolică, şi maĭ vîrtosŭ celea patru puncte: „ea omnia, quae s. mater Ecclesia Romano-catholica docet, profitetur et credit, privatim ac publice docendo, profitendo et credendo, speciatim vero illa quatuor puncta", şi apoĭ îndată se înşiră tóte punctele despre primatulŭ Papeĭ, despre materia sacramentuluĭ Eucharistieĭ, despre purgatoriŭ şi despre purcederea Spirituluĭ sfîntŭ şi dela Fiulŭ [1]).

Aşa dară cândŭ Românii s'aŭ adunatŭ la sinodulŭ din 1698, aŭ fostŭ în clarŭ cu privire la natura sfinteĭ unirĭ.

Eĭ sciaŭ tóte punctele, de carĭ era legată uniunea ca de o condiţiune *sine qua non,* şi prin urmare eĭ se aflaŭ în sinodŭ înaintea uneĭ dileme: saŭ aŭ trebuitŭ să declare, că se unescŭ, şi primescŭ tóte acelea patru puncte, saŭ aŭ trebuitŭ să spună, că nu se unescŭ, pentrucă nu potŭ primi acelea patru puncte. Eĭ însă s'aŭ unitŭ şi s'aŭ făcutŭ membriĭ bisericeĭ catolice. Prin urmare aŭ primitŭ şi punctele, de carĭ uniunea era legată ca de o condiţiune *sine qua non.*

Dar noĭ avemŭ şi acte publice subscrise de Mitropolitulŭ Atanasiŭ românesce şi latinesce şi provĕdute cu sigilulŭ Mitropolieĭ, în carĭ se spune apriatŭ, că în sinodulŭ dela anulŭ 1698 s'aŭ primitŭ tóte cele patru puncte. Ca esemplu citămŭ epistola sinodică a mitropolituluĭ Atanasie şi a protopopilorŭ adresată cătră împĕratulŭ, în care aceştia spunŭ apriatŭ, că „liberŭ şi de bună voe amŭ consimţitŭ unanimŭ şi amŭ făcutŭ uniune cu biserica romano-catolică, primindŭ, mărturisindŭ şi credêndŭ tóte câte primesce, mărturiseşce şi crede sfînta maĭcă biserică romano-catolică, maĭ vîrtosŭ celea patru puncte, în carĭ până acum nu amŭ consimţitŭ; anume: 1. Pontificele supremŭ este capŭ universalŭ

[1]) Vedĭ actulŭ la Nilles, Symb. I p. 196 şi Şincai Chron. an 1698.

etc." [1]) Nicĭ nu se póte ḑice, că Atanasiŭ a fostŭ atâtŭ de nâucŭ, încâtŭ să nu pricépă şi să nu cerceteze, că ce se cuprinde în acelŭ actŭ scrisŭ latinesce, precum şi trebuia să se scrie, fiindŭ adresatŭ împĕratuluĭ, care de bună samă nu scia românesce, şi căruia pe atuncĭ tótă lumea îĭ scria latinesce.

Amŭ puté aduce acĭ şi maĭ multe acte, din carĭ să se vaḑă, că părinţiĭ sinoduluĭ din 1698 aŭ primitŭ tóte dogmele de credinţă ale bisericeĭ catolice şi maĭ vîrtosŭ cele patru puncte, dar atuncĭ amŭ fi preste mĕsură lungĭ şi încă fără de nicĭ unŭ folosŭ, deórece şi actele citate suntŭ dovadă destulă pentru unŭ omŭ, care nu face din istorie unŭ romanŭ încărcatŭ de crime, cum face dlŭ Densuşanŭ.

În 6 tese precedente amŭ doveditŭ, câtŭ suntŭ de false presupunerile, pe carĭ îşĭ baséză dlŭ Densuşanŭ aserţiunea sa, că manifestulŭ de unire din 7 Octobre 1698 ar fi unŭ *„falsificatŭ criminalŭ“*. Acum putemŭ lăsa cetitoriuluĭ să judece însu-şĭ, câtŭ este vrednică acéstă aserţiune, şi ce valóre aŭ următórele frase bombastice şi ridicule ale dluĭ Densuşanŭ: „Avemŭ înaintea nóstră o traducţiune din cele maĭ mişelescĭ şi criminale, falsificarea unuĭ documentŭ publicŭ a unuĭ tractatŭ politicŭ-bisericescŭ pentru a supune pe poporulu românŭ catolicilorŭ şi a desfiinţa biserica română de Alba-Iulia, în scurtŭ o alterare condamnabilă a pactuluĭ nostru fundamentalŭ cu Roma.“

[1]) Veḑĭ actulŭ la Nilles, Symb. I p. 200 în legătură cu pag. 206.

Conformŭ adevĕruluĭ însă manifestulŭ de unire în textulŭ sĕŭ latinescŭ nu este o traducţiune din cele maĭ mişelescĭ şi criminale. Acela nu este nicĭ unŭ felŭ de traducţiune, ci pe basa celorŭ dovedite de noĭ putemŭ afirma cu tótă hotărîrea, că acelŭ manifestŭ este unŭ actŭ latinescŭ publicŭ, formulatŭ în sinodulŭ dela 7 Octobre 1698 despre uniunea sacră a Românilorŭ cu sfînta biserică catolică, pentru ca dintr'însulŭ şi străiniĭ să se pótă convinge despre evenimentulŭ celŭ mare alŭ sfinteĭ Unirĭ. Acestŭ actŭ nu stă în nicĭ o oposiţiune cu manifestulŭ românescŭ şi nu cuprinde nicĭ unŭ lucru, care n'ar fi esprimatŭ lămuritŭ şi în manifestulŭ românescŭ, ci în totŭ cuprinsulŭ sĕŭ *realŭ* consună cu manifestulŭ românescŭ, deşi se deosebesce de acela în cuprinsulŭ sĕŭ *verbalŭ*.

Acestŭ actŭ este *genuinŭ*, pentru că a trebuitŭ să se scrie şi s'a şi scrisŭ în sinodulŭ din Octobre 1698, de părinţiĭ sinoduluĭ, şi nicĭ de cum maĭ târḑiŭ de alţĭ ómenĭ necompetenţĭ. Elŭ este totodată *întregŭ*, pentru că nu se observă într'însulŭ nicĭ o *răsură*, încâtŭ să se pótă numi *coruptŭ*, nicĭ unŭ *adausŭ*, încâtŭ să se pótă numi *interpolatŭ*, nicĭ o *ciuntare*, încâtŭ să se pótă numi *mutilatŭ*. Este adecă unŭ actŭ păstratŭ în tótă întregitatea sa, aşa precum l'aŭ formulatŭ părinţiĭ sinoduluĭ din 1698, şi prin urmare este şi trebue să se numéscă *întregŭ, autenticŭ şi genuinŭ*.

Din convingerea acésta nu ne potŭ nicĭ odata clăti cuvintele dluĭ Densuşanŭ, prin

carĭ dice: „În sciinţa istorică astădĭ nu maĭ esistă nicĭ cea maĭ mică îndoélă, că traducţiunea latină publicată maĭ susŭ este o falsificare criminală a manifestuluĭ de unire românescŭ.“

Noĭ concedemŭ, că în sciinţa modernă a luĭ Ioanŭ Crişanŭ, [1]) la care se provócă dlŭ Densuşanŭ, spre a-şĭ dovedi acéstă aserţiune neadevĕrată, nu esistă nicĭ cea maĭ mică îndoélă, însă de altă parte scimŭ şi aceea şi nu ne îndoimŭ de locŭ, că sciinţa dluĭ Crişanŭ în acéstă materie atâta plătesce, câtŭ şi sciinţa dluĭ Densuşanŭ, deórece înşi-şĭ profesoriĭ dela universitatea din Lipsca, — acolo a studiatŭ pare-ni-se diŭ Crişanŭ, — aŭ aflatŭ, că cele scrise de Crişanŭ nu suntŭ vrednice a fi publicate (vedĭ Nilles l. c. p. 171). Apoĭ totŭ pe dlŭ Crişanŭ l'a prinsŭ Nilles [2]) cu falsificaţiunĭ, neadevĕrurĭ şi calumniĭ, precum şi cu aceea, că elŭ se razimă pe autoritatea calvinuluĭ Mihailŭ Cserei, care chiarŭ şi protestanţilorŭ este suspectŭ, cândŭ vorbesce de catolicĭ, şi despre care Şincai scrie fórte nimeritŭ: *„Aşadară cetitoriule! de veĭ ceti pe Betlen Miklós şi pe Cserei Mihaiŭ, să nu le credĭ, că aceştia numaĭ clevete scriŭ asupra resoluţieĭ maĭ susŭ aduse* (adecă asupra decretuluĭ împĕrătescŭ din 14 Aprilŭ 1698 referitoriŭ la unire); pentru că ne uriaŭ némulŭ, credinţa şi legea ca nisce calvinĭ, dară romano-catoliciĭ credinţa Românilorŭ nu o potŭ urî, fiindŭ una cu a lorŭ.“ [1])

[1]) Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Romänen in Siebenbürgen unter Leopold I. Hermannstadt 1880.

[2]) Symb. I. pag. 216—217.

Dlŭ Densuşanŭ şi dlŭ Crişanŭ aşadară cu sciinţa lorŭ istorică de astădĭ aŭ ajunsŭ în societatea cinstită a luĭ Cserei Mihaiŭ şi Betlen Miklós, carĭ numaĭ clevete scriaŭ şi carĭ ne uriaŭ némulŭ, credinţa şi legea. Eĭ póte că se simţescŭ bine în societatea aceea, noĭ însă nicĭ de cum n'amŭ dori să ajungemŭ într'însa.

Din contră noĭ ne simţimŭ chiar datorĭ a da părinteluĭ ĭesuitŭ, ce a mântuitŭ manifestulŭ de perire, tributulŭ nostru de laudă şi de recunoscinţă.

Manifestulŭ sinoduluĭ din 1698 l'a conservatŭ părintele ĭesuitŭ Hevenesi, care a făcutŭ cu diliginţă şi grije admirabilă o colecţiune de documente manuscrise în 43 tomurĭ, depuse de multŭ în biblioteca universităţiĭ din Budapesta, adecă în locŭ publicŭ şi accessibilŭ pentru tótă lumea. Multe din actele acesteĭ colecţiunĭ suntŭ numaĭ copiĭ făcute de acela-şi părinte ĭesuitŭ, însă bărbaţiĭ specialiştĭ, carĭ aŭ asemĕnatŭ copiile cu originalele depuse în alte bibliotecĭ şi archive, s'aŭ convinsŭ, că acele copiĭ suntŭ întru tóte fidele. [2])

Între actele tomuluĭ 24, care este întitulatŭ *„Unio Graecorum“*, se află şi manifestulŭ de unire din 1698, pe care Hevenesi nu l'a furatŭ, ci l'a primitŭ dela însu-şĭ sinodulŭ românescŭ, şi pe care unŭ altŭ pă-

[1]) Chron. a. 1698.

[2]) Nilles, Symb. I. p. 9.

rinte ĭesuitŭ, anume eruditulŭ Nilles l'a publicatŭ şi în facsimilŭ în opulŭ sĕŭ „Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis" v. I. pag. 201. şi următórele.

Aceştĭ bărbaţĭ, carĭ aŭ adunatŭ şi publicatŭ acte atâtŭ de momentóse pentru istoria nóstră, meritâ laudă şi recunoscinţă, ér nu invective şi calumniĭ ca ale dluĭ Densuşanŭ.

Dacă părintele Hevenesi, care a lucratŭ multŭ pentru unirea nóstră la anulŭ 1698, ar fi fostŭ condusŭ de intenţiunile „fraudulóse" şi de îndemnurile „mişelescĭ" şi „criminale", ce le atribue dlŭ Densuşanŭ societăţiĭ luĭ Isusŭ, atuncĭ dînsulŭ nu conserva actulŭ acesta în originalulŭ românescŭ, ci-ĭ făcea apa, aşa în câtŭ să nu-lŭ maĭ pótă găsi nicĭ Densuşanŭ, nicĭ alţĭ istoriografĭ românĭ. Dacă ĭ-ar fi trecutŭ prin minte să facă crime, n'avea să scrie manifestulŭ latinescŭ pe dosulŭ manifestuluĭ românescŭ, ci nimicia cu totulŭ fóea primă, pe care este scrisŭ manifestulŭ, şi în loculŭ eĭ punea o altă fóe, în care ar fi scrisŭ unŭ manifestŭ, după cum ĭ-ar fi plăcutŭ, şi ar fi conservatŭ numaĭ peceţile şi iscăliturile de pe fóea a dóua şi a treia, ca acestea să servéscă ca întărire a manifestuluĭ născocitŭ.

Însă simţulŭ de onestitate erá atâtŭ de desvoltatŭ în părinţiĭ ĭesuiţĭ, încâtŭ de mişeliĭ şi crime nu eraŭ capabilĭ. Însu-şĭ Petru Maiorŭ, care condamnă altcum posiţiunea lorŭ lângă episcopulŭ unitŭ, nu se póte reţiné de a nu aduce laudă onestităţiĭ şi caracteruluĭ lorŭ solidŭ, dicêndŭ: „Unele necuviinţe ca acestea, până a fostŭ teologulŭ latinŭ lângă Vlădica uniţilorŭ, nu aŭ pututŭ avé locŭ în Consistorium; . . . . nicĭ nu s'a audítŭ, până a fostŭ teologulŭ popistaşŭ lângă Vlădica uniţilorŭ şi generalŭ Auditor, să fi datŭ óre carele óre unde plânsóre, că nu s'a făcutŭ judecată dréptă în Consistorium." [1])

Maĭ observămŭ încă, că Şincai (Chron. an. 1711) se plânge în terminĭ maĭ vehemenţĭ, de câtŭ s'ar cuveni, în contra părinţilorŭ ĭesuţĭ, pentru că unele acte nu le-aŭ lăsatŭ să se păstreze în archivulŭ Blaşiuluĭ, ci le-aŭ datŭ luĭ Hevenesi. Noĭ însă, carĭ scimŭ, că chiarŭ şi astădĭ Româniĭ nu punŭ pondŭ pe aranjarea şi conservarea de archive, suntemŭ convinşĭ, că dacă Ĭesuiţiĭ nu conservaŭ prin Hevenesi actele amintite, astădĭ nimenia nu le-ar maĭ afla în Blaşiŭ. Ce aŭ dusŭ Ĭesuiţiĭ din Blaşiŭ, — la tótă întîmplarea cu scirea şi învoirea celorŭ competenţĭ, — se află celŭ puţinŭ în colecţiunile lorŭ, dar cele ce aŭ dusŭ alţiĭ, aŭ dispărutŭ în parte fórte mare.

Închiămŭ acestŭ capitulŭ cu o dovadă publică, solemnă şi irefragabilă despre aceea, că unirea s'a făcutŭ tocmaĭ aşa, precum se dice în manifestulŭ latinescŭ din 7 Octobre 1698. Acéstă dovadă este diploma împĕratuluĭ Leopold din 16 Februariŭ 1699, prin care se confirmă celea ce s'aŭ făcutŭ şi hotărîtŭ de părinţiĭ sinoduluĭ din 1698, şi care latinesce este publicată de Nilles, [2]) ér romănesce de Şincai. [3])

[1]) Istoria bis. Rom. partea 2 capŭ 6. §. 6.
[2]) Symb. I p. 224.
[3]) Chron. a. 1699.

După traducțiunea făcută de Șincai în diploma acésta se dicŭ între altele următórele: „Eră findcă nóuĕ cu adevĕrŭ ni-s'a spusŭ, că Românii . . . . . aŭ începutŭ a se înturna la unire și în sinulŭ bisericeĭ Romeĭ, și tóte acelea a-le primi, a-le mărturisi și a-le crede, care le primesce, le mărturisesce și le crede s. maică biserică romano-catolică, și anume puncturile celea patru, în care până acum maĭ cu samă nu se nărăvia: 1. Cumcă patriarchulŭ Romeĭ este capulŭ celŭ de obște alŭ bisericeĭ celeĭ prin tótă lumea lățite. 2. Cumcă pânea azimă este destulă materie a cineĭ Domnuluĭ, saŭ a misteriuluĭ Eucharistieĭ. 3. Cumcă afară de ceriŭ, locașulŭ sfințilorŭ, și de ĭadŭ, temnița osîndițilorŭ, se dă alŭ treilea locŭ, în care se țînŭ sufletele celea nu cu totulŭ curate, de se curățescŭ. 4. Cumcă Duhulŭ s. a treia față din Troiță purcede dela Tatălŭ și dela Fiulŭ" etc.

Diploma acésta s'a publicatŭ în tótă forma în dieta Transilvanieĭ ținută în Alba-Iulia în 8 Septembre 1699, fără ca să protesteze cineva în contra eĭ, fără ca să observe cineva, că împĕratulŭ ar fi fostŭ rĕŭ informatŭ și că pe basa uneĭ informațiunĭ false despre natura unirii ar fi datŭ Românilorŭ privilegiile amintite în diplomă. De unde se vede, că toțĭ fruntașiĭ, Conțiĭ, Baroniĭ, Magnațiĭ, Nobiliĭ și ceĭalalțĭ membri aĭ staturilorŭ țěreĭ aŭ sciutŭ și aŭ fostŭ convinșĭ, că unirea s'a făcutŭ așa precum se dice în diploma împĕrătéscă [1]).

[1]) Nilles, Symbolae, I. pag. 292 și Șincai Chron. an. 1699.

Apoĭ diploma acésta în sinodulŭ generalŭ alŭ cleruluĭ românescŭ ținutŭ în Alba-Iulia la 24 Maiŭ 1699 a fostŭ publicată prin contele Ștefanŭ Apor și cleruluĭ românescŭ, precum dovedescŭ epistolele aceluĭ conte adresate împĕratuluĭ și cardinaluluĭ primate Kollonits, precum și epistolele adresate de mitropolitulŭ Atanasiŭ și de clerŭ totŭ către împĕratulŭ și Kollonits. [1]) În sindoulŭ acesta nu s'a aflatŭ niciĭ unŭ preotŭ, care să fi declaratŭ, că Românii primescŭ privilegiile date în diplomă, dar nu primescŭ uniunea dogmatică cu biserica Romeĭ, nicĭ cele 4 puncte de credință specificate în diplomă. Nu s'a aflatŭ nimenia, care să fi disŭ, că uniunea nu s'a făcutŭ așa, precum dice împĕratulŭ. N'a strigatŭ în acelŭ sinodŭ nicĭ Mitropolitulŭ Atanasie, că în anulŭ 1698 nu s'aŭ primitŭ cele patru puncte din diplomă, deși elŭ ar fi trebuitŭ să o spună acésta, dacă clausula, cu care subscrisese manifestulŭ, ar fi avutŭ înțelesulŭ, că credința catolică nu se primesce din partea Românilorŭ.

Dar nu numaĭ că nu a protestatŭ nimenia în contra celorŭ ce le spune împĕratulŭ cu privire la natura uniuniĭ cu biserica Romeĭ, ci din contră toțĭ s'aŭ declaratŭ mulțămițĭ cu acelea. Contele Apor scrie atâtŭ împĕratuluĭ Leopold, câtŭ și cardinaluluĭ Kollonits, că maĭ ușorŭ *se póte cugeta, de câtŭ descrie mângăierea, ce aŭ avut'o părințiĭ sinoduluĭ, cândŭ aŭ primitŭ diploma împĕrătéscă.* Ér Mitropolitulŭ Atanasie și cle-

[1]) Nilles ibid. p. 229—232.

rulŭ adunatŭ în sinodŭ, în epistolele adresate totŭ acelorŭ înalte persóne, le aducŭ mulțămite neperitóre (immortales gratias) pentru diploma din cestiune.

Așadară împĕratulŭ Austrieĭ, dieta Transilvanieĭ, Clerulŭ întregŭ românescŭ în frunte cu Mitropolitulŭ sĕŭ recunoscŭ publice și în modulŭ celŭ maĭ solemnŭ, ce se póte închipui, că uniunea, ce s'a făcutŭ în 1698, este o uniune dogmatică, este o primire sinceră a credințeĭ catolice, și acceptarea fără șovăire a celorŭ patru puncte dogmatice. Și cu tóte acestea dlŭ Densușanŭ are cutezarea să scrie, că așa ceva nu s'a primitŭ în sinodulŭ din Octobre 1698, și că primirea acelorŭ puncte este o născocitură a Ĭesuițilorŭ, vîrîta în manifestulŭ latinescŭ maĭ târḑiŭ și fără de scirea părinților sinoduluĭ!

Noĭ însă trebue să declarămŭ, că acela, care ignoréză astfelŭ de acte publice, solemne, irefragabile, nu scrie istorie, și că insulta, ce o face altora, numindu-ĭ falsificatorĭ, se întórce asupra luĭ ca adevĕrŭ sdrobitoriŭ. Ér „Gazeta Transilvanieĭ“ deschiḑêndŭ colónele sale la astfelŭ de scrierĭ ca ale dluĭ Densușanŭ, carĭ numaĭ *cercetărĭ istorice-critice* nu se potŭ numi, arétă, că este condusă de nisce ómenĭ lipsițĭ și de celea maĭ elementare cunoscințe despre cestiunile, ce se agitéză într'însa.

II.

Autenticitatea și genuinitatea manifestuluĭ de Unire din 5 Septembre 1700.

În luna luĭ Septembre din anulŭ 1700 s'a ținutŭ în mănăstirea sfinteĭ Treimĭ din Alba-Iulia una dintre cele maĭ numĕróse adunărĭ din câte cunósce istoria Românilorŭ din Transilvania. Eraŭ de față Mitropolitulŭ Atanasiŭ, toțĭ protopopiĭ cu jurațiĭ lorŭ și cu doĭ preoțĭ din fiesce care protopopiatŭ și cu multŭ poporŭ din tóte părțile. În 5 Septembre 1700 Mitropolitulŭ și clerulŭ adunatŭ a aprobatŭ și primitŭ următoriulŭ manifestŭ de unire, pe care noĭ îlŭ dămŭ aci în traducere românéscă:

„Noĭ subscrișiĭ, episcopulŭ, protopopiĭ și totŭ clerulŭ bisericeĭ românescĭ din Transilvania și din părțile unite cu dînsa, facemŭ cunoscutŭ prin acésta tuturorŭ celorŭ ce se cuvine, și maĭ alesŭ staturilorŭ vestite ale țĕreĭ Transilvanieĭ, că considerândŭ atâtŭ nestatornicia viețiĭ omenescĭ, câtŭ și nemurirea sufletuluĭ (de care trebue să avemŭ cea maĭ mare grije preste tóte), amŭ închiatŭ liberĭ și de bună voe din îndemnulŭ luĭ Dumneḑeŭ unirea cu Biserica romano-catolică, și ne declarămŭ prin acésta de conmembri aĭ sfinteĭ Maĭce Bisericĭ romano-catolice, primindŭ, mărturisindŭ și creḑêndŭ tóte celea ce primesce, mărturisesce și crede aceea, maĭ vîrtosŭ acelea patru puncte, în carĭ ne

păreamŭ până acuma a fi desbinaţĭ, carĭ ni-se propunŭ şi prin preagraţiosulŭ decretŭ şi prin diploma Maiestăţiĭ Sale preasacrate şi a Eminenţeĭ Sale Archiepiscopuluĭ. Din care causă vremŭ, ca şi noĭ să ne bucurămŭ de totŭ acelea drepturĭ şi privilegiĭ, de carĭ se bucură preoţiĭ aceleia-şĭ sfinte Maĭce Bisericĭ după concesiunea sfintelorŭ canóne şi a Regilorŭ de odinióră aĭ Ungarieĭ. Aşa şi noĭ după amintitulŭ decretŭ alŭ Maiestăţiĭ Sale imperiale şi regale şi a Eminenţeĭ Sale Archiepiscopuluĭ voimŭ să ne folosimŭ şi să ne bucurămŭ de acum înainte întocmaĭ ca conmembriĭ aceleia-şĭ bisericĭ. Întru maĭ mare credinţă şi tărie a acestora amŭ întăritŭ acestŭ manifestŭ alŭ nostru cu subscrierea mâneĭ nóstre şi cu sigilulŭ sfinteĭ mănăstirĭ din Alba-Iulia şi cu sigilele propriĭ usuale. Alba-Iulia în 5 Septembre, anulŭ 1700."

Actulŭ acesta este subscrisŭ de Mitropolitulŭ Atanasiŭ, de 54 protopopĭ, dintre carĭ 3 din Maramurĕşŭ, toţĭ în numele unuĭ numĕrŭ de 1563 preoţĭ. Manifestulŭ se află tipăritŭ latinesce şi românesce la Nilles în opulŭ: „Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani" pag. 247 şi urm.; la A. Treb. Laurianŭ: „Magazinulŭ istoricŭ pentru Dacia" tom. III. pag. 307 şi următórele; şi la I. M. Moldovanŭ: „Acte sinodalĭ", tom. II. pag. 115 şi următórele.

Dlŭ Densuşanŭ nu póte suferi de locŭ acestŭ manifestŭ şi altele asemenea luĭ. Şi cum s'ar şi puté să-lŭ sufere, cândŭ dînsulŭ şi-a băgatŭ în capŭ idea gre-

şită, că numaĭ textulŭ românescŭ alŭ manifestuluĭ din 7 Octobre 1698 este genuinŭ şi autenticŭ, şi că acesta nu conţine nimicŭ cu privire la primirea credinţeĭ catolice şi a celorŭ patru puncte din partea Românilorŭ. Îndată ce dlŭ Densuşanŭ ar admite genuinitatea şi autenticitatea manifestuluĭ din 5 Septembre 1700, elŭ şi-ar tăia crénga de sub picióre, pentru că acestŭ manifestŭ enunţă forte limpede primirea credinţeĭ catolice şi a celorŭ patru puncte, şi astfelŭ dsa ar trebui să recunóscă, că uniunea Românilorŭ cu biserica Romeĭ este o *uniune dogmatică,* ér nu o *alianţă politică bisericéscă.* Ca nu cumva să admită adevĕrulŭ, dlŭ Densuşanŭ se apĕră cu următoriulŭ neadevĕrŭ: „Tóte manifestele de unire, ce aparŭ în diferitele scrierĭ ale Iesuiţilorŭ cu alte date posterióre anuluĭ 1698, *şi cu deosĕbire manifestulŭ din 1700,* suntŭ numaĭ simple *falsificate condamnabile, ale cărorŭ originale* n'aŭ esistatŭ nicĭ odată." [1])

Abstragêndŭ dela aceea, că conceptulŭ „falsificăriĭ" presupune esistinţa actuluĭ genuinŭ şi originalŭ, — căcĭ numaĭ unŭ actŭ esistentŭ se póte falsifica prin adaugere, orĭ mutilare, orĭ corumpere, — noĭ cu părere de rĕŭ trebue să declarămŭ francŭ, că dlŭ Densuşanŭ grăesce neadevĕrŭ în cuvintele citate. Acésta o dovedimŭ, — ca să nu ni-se pótă imputa, că suntemŭ preocupaţĭ, — cu auctoritatea luĭ G. Bariţiŭ, care dice: „Acelŭ sinodŭ s'a convocatŭ pe 4 Septembre 1700; éră problemele

[1]) Cercetarea istorică-critică pag. 30.

luĭ aŭ fostŭ: 1. a se declara din noŭ asupra decretuluĭ uniuniĭ formulatŭ din aniĭ precedenţĭ; 2. reforma disciplineĭ eclesiastice, care era cu totulŭ decădută; 3. călĕtoria episcopuluĭ la Viena. Autenţia concluselorŭ şi canónelorŭ emanate din acelŭ sinodŭ memorabilŭ şi publicate de repeţite orĭ, *a fostŭ trasă până acum de cătră uniĭ scriitorĭ românĭ la mare îndoélă, vorbindu-se despre ele cu „se dice", „se spune, dară nu se crede"* etc., [1]) *astădĭ acele îndoelĭ* aŭ încetatŭ, pentru că cuprinsulŭ acelorŭ acte s'a descoperitŭ întocma în *codicele* manuscrisŭ conservatŭ în archivulŭ episcopatuluĭ romano-catolicŭ din Alba-Iulia, éră originalulŭ se află în archivulŭ primaţialŭ dela Strigoniŭ." [2])

Acestŭ testimoniŭ alu luĭ G. Bariţŭ este suficientŭ, ca unŭ istoriografŭ să se simţéscă îndemnatŭ a nu declara cu uşurinţa dluĭ Densuşanŭ, că manifestulŭ din 5 Septembre 1700 este unŭ „falsificatŭ condamnabilŭ". Cu tóte acestea noĭ vomŭ esamina şi argumentele aduse de dlŭ Densuşanŭ în favorulŭ opiniuniĭ sale greşite, ca să limpedimŭ deplinŭ cestiunea, şi să vadă cetitoriĭ nostri, că dacă este vorba de „falsificate condamnabile", însu-şĭ dlŭ Densuşanŭ este, care falsifică într'unŭ modŭ condamnabilŭ.

[1]) Nu scimŭ, pe ce-şĭ baséză Bariţiŭ aserţiunea, că autenţia actelorŭ a fostŭ trasă până acum la mare îndoélă, de-órece nicĭ Maĭorŭ, nicĭ Şincai, nicĭ Klein, nicĭ Ciparĭŭ, Laurianŭ, Moldovanŭ etc. nu se îndoescŭ de esistinţa sinoduluĭ din 1700 şi nu tragŭ la îndoélă autenţia actelorŭ luĭ.

[2]) Părţĭ alese din ist. Transilvanieĭ v. I. pag. 192.

Primulŭ argumentŭ adusŭ de dlŭ Densuşanŭ pentru opiniunea sa este auctoritatea luĭ Şincai, [1]) Sam. Klein [2]) şi Ciparĭŭ. Cuvintele acestuĭ din urmă nu le citéză dlŭ Densuşanŭ, dar este evidentŭ, că înţelege nota, ce a făcut'o Cipariŭ în acte şi fragmente la pag. 84. Însă auctoritatea acestorŭ treĭ scriitori nu probéză, că manifestulŭ din 1700 ar fi unŭ *„falsificatŭ"*, ci tocmaĭ contrariulŭ la ceea ce voesce să probeze dlŭ Densuşanŭ, pentru că Şincai în loculŭ citatŭ apriatŭ spune, că sinodulŭ din anulŭ 1700 a datŭ manifestulŭ de maĭ susŭ, pe care dînsulŭ îlŭ şi publică per extensum şi nu se îndoesce de locŭ despre genuinitatea luĭ. Şincai însă a cunoscutŭ manifestulŭ numaĭ din o copie fără de subscrierĭ, aflată în archivulŭ episcopescŭ din Blaşiŭ, şi pentru aceea cu dreptŭ cuvîntŭ a putută scrie cuvintele aduse de dlŭ Densuşanŭ în favorulŭ păreriĭ sale greşite: „Pe hârtia, ce se ţine în archivulŭ vlădicieĭ Făgăraşuluĭ, de pe care s'a luatŭ acéstă scrisóre (adecă manifestulŭ), nu suntŭ iscăliţĭ mitropolitulŭ Athanasie şi protopopiĭ cu preoţiĭ de sub dînşiĭ." Dacă Şincai ar fi cunoscutŭ, unde se află manifestulŭ întregŭ cu subscrierĭ cu totŭ, atuncĭ nu-lŭ lua de pe „hârtia" aflată în archivulŭ vlădicieĭ Făgăraşuluĭ, ci de acolo, de unde l'aŭ scosŭ la lumină alţĭ scriitorĭ în dilele nóstre. Decĭ accentuămŭ încă odată, că Şincai nu se îndoesce despre genuinitatea manifestuluĭ din 1700, pentrŭ că apriatŭ spune, că în acelŭ

[1]) Chr. an. 1700.

[2]) La Cipariŭ Acte şi frag. pag. 85, 86.

anŭ „s'a adunatŭ săborulŭ românescŭ la Belgradŭ ..... şi a datŭ scrisórea acésta: Noĭ ceĭ maĭ josŭ iscăliţĭ etc."

Asemenea nu se îndoesce despre genuinitatea manifestuluĭ din 1700 nicĭ Sam. Klein, pentru că étă ce dice: „În an. 1700 în luna luĭ Septembre s'a adunatŭ la Belgradŭ săborŭ mare, *care dândŭ afară unŭ manifestŭ* se declară a fi unitŭ şi încopciatŭ cu legea rom. catolică." [1])

Findŭ că însă şi Sam. Klein, ca şi Şincai, a avutŭ cunoscinţă despre acestŭ manifestŭ numaĭ din „hârtia" aflată în archivulŭ „vlădicieĭ Făgăraşuluĭ", dela sine se înţelege, că nicĭ dînsulŭ nu a pututŭ afla, că cine a fostŭ subscrisŭ la manifestŭ, şi pentru aceea cu dreptŭ cuvîntŭ a pututŭ dice: „*Cine aŭ fostŭ anume subscrişi, nu se află.*" [2]) Aceste cuvinte nu probéză, precum crede dlŭ Densuşanŭ, că nu s'a datŭ nicĭ unŭ manifestŭ în an. 1700, ci probéză numaĭ atâta, câtŭ cuprindŭ în sine, că adecă din „hârtia" conservată în archivulŭ vlădicieĭ Făgăraşuluĭ nu se póte constata, *că cine anume aŭ fostŭ subscrişĭ* la manifestulŭ *datŭ într'adevĕrŭ* în anulŭ 1700. Din contră Sam. Klein a fostŭ atâtŭ de convinsŭ, că acelŭ manifestŭ s'a datŭ, încâtŭ a cercatŭ anume, că cine a pututŭ fi subscrisŭ la manifestulŭ originalŭ. Spre acestŭ scopŭ a adusŭ în combinaţiune cu manifestulŭ unŭ protocolŭ alŭ episcopuluĭ Atanasiŭ din 1701, în care se află însemnate numele protopopilorŭ şi numĕrulŭ preoţilorŭ

[1]) Acte şi frag. de Cipariŭ pag. 85.
[2]) Ibid. p. 86.

din 1701, ca astfelŭ să se pótă deduce celŭ puţinŭ cu probabilitate, că cine aŭ fostŭ subscrişĭ în manifestulŭ dela 1700, [3]) şi apoĭ îndată adauge Sam. Klein: „*acestea aşa întîmplându-se* etc.", ca şi cândŭ ar fi voitŭ să dică, că numele decopiate de dînsulŭ din protocolulŭ luĭ Atanasie dela 1701, aŭ trebuitŭ să fie subscrise şi la manifestulŭ din 1700.

Cu privire la auctoritatea luĭ Cipariŭ dlŭ Densuşanŭ astfelŭ se esprimă: „De altă parte Cipariŭ, învăţatulŭ istoricŭ şi filologŭ contestă, că la anulŭ 1700 s'ar fi datŭ vre-unŭ manifestŭ din partea săboruluĭ Mitropolieĭ române de Alba-Iulia."

Dlŭ Densuşanŭ însă nicĭ aci nu spune tocmaĭ adevĕrulŭ, căcĭ Cipariŭ nu dice expresŭ, că în anulŭ 1700 nu s'a datŭ unŭ manifestŭ, ci numaĭ cu privire la datulŭ manifestuluĭ primitŭ din noŭ şi în anulŭ 1700 are scrupuliĭ sĕĭ.

Sam. Klein adecă disese, că manifestulŭ din 1700 are datulŭ de 12 Decembre 1700. La acésta Cipariŭ [4]) observă în notă: „*Vedĭ Partea I. pag. 77, unde datulŭ este maĭ adevĕratŭ.*" Er la pag. 77, manifestulŭ pórtă datulŭ de 7 Octobre 1698. Aşa dară Cipariŭ nu face altceva, decâtŭ după părerea sa greşită voesce să rectifice datulŭ manifestuluĭ primitŭ de sinodulŭ din 1700, dar nu négă, că în acestŭ anŭ *nu s'ar fi primitŭ* unŭ manifestŭ formulatŭ maĭ înainte cu altŭ datŭ, decâtŭ acela, care figuréză la Sam. Klein.

[3]) Vedĭ Acte şi fragm. p. 86.
[4]) Acte şi fragm. pag. 86.

Altcum cu privire la datulŭ manifestuluĭ, nefiindŭ cunoscutŭ codicele manuscrisŭ din archivulŭ episcopatuluĭ catolicŭ din Alba-Iulia şi actele din archivulŭ primaţialŭ alŭ Strigoniuluĭ, multŭ timpŭ a domnitŭ între scriitorĭ o confusiune, care astădĭ a dispărutŭ cu totulŭ. Datulŭ adevĕratŭ alŭ manifestuluĭ *este 5 Septembre 1700.* Acestŭ datŭ îlŭ are manifestulŭ la Nilles, [1]) care l'a publicatŭ după codicele manuscrisŭ din Alba-Iulia. Acestŭ datŭ îlŭ are şi la A. T. Laurianŭ, [2]) care probabilŭ a scosŭ actele sinoduluĭ din 1700, din acela-şĭ isvorŭ, de care s'a folositŭ şi Nilles, şi în fine acela-şĭ datŭ îlŭ are şi la I. M. Moldovanŭ, [3]) care a decopiatŭ actele sinoduluĭ din 1700 din opulŭ citatŭ: „Magazinŭ istoricŭ."

Cipariŭ s'a pututŭ înşela cu privire la datulŭ manifestuluĭ, pentru că dînsuluĭ nu ĭ-aŭ fostŭ cunoscute actele publicate de Nilles. Apoĭ Cipariŭ a publicatŭ manifestulŭ din cestiune după o copie, despre care elŭ însu-şĭ dice, că nu este destulŭ de esactă: *„ex apographo haud satis emendato* in collectione diplomatica ms. per Dr. medic. quondam Bas. Pap facta extante." Datulŭ de 12 Decembre 1700, care se cetesce la Sam. Klein şi G. Şincai în locurile citate, încă nu este adevĕratŭ. Aceştĭ doĭ scriitorĭ aŭ avutŭ cunoscinţă despre manifestulŭ anuluĭ 1700 numaĭ de pe o *„hârtie"* din „archivulŭ vlădicieĭ Făgăraşuluĭ". Hârtia aceea însă nefiindŭ actŭ originalŭ, ci numaĭ o copie *mancă,* uşorŭ s'a pututŭ întîmpla, ca acela, care a copiat'o, să nu fi scrisŭ datulŭ manifestuluĭ, ci datulu dileĭ, luneĭ şi anuluĭ, în care a copiatŭ dînsulŭ *contextulŭ* manifestuluĭ.

[1]) Symb. I. pag. 247—249.

[2]) Magazinŭ istoricŭ, Bucurescĭ 1846 tom. III. pag. 310.

[3]) Acte Sin. t. II. pag. 116.

Însă orĭ cum ar sta lucrulŭ cu privire la causa, ce a făcutŭ pe uniĭ dintre scriitoriĭ nostri să greşéscă relativŭ la datulŭ manifestuluĭ, faptulŭ este, că Sam. Klein, Şincai, A. Tr. Laurianŭ, Moldovanŭ şi Nilles apriatŭ recunoscu, că în an. 1700 s'a ţinutŭ unŭ sinodŭ în Alba-Iulia şi că în acela s'a *aprobatŭ unŭ manifestŭ, prin care românĭĭ aŭ primitŭ tóte câte le primesce mărturisesce şi crede biserica romano-catolică şi maĭ alesŭ cele patru puncte, în carĭ maĭ înainte se deosĕbiaŭ.* De aceea nu se póte invoca auctoritatea nicĭ unuia dintre scriitoriĭ amintiţĭ în favórea păreriĭ dluĭ Densuşanŭ. Asemenea este faptŭ, că Cipariŭ nu négă, că în anulŭ 1700 s'a ţinutŭ sinodŭ în Alba-Iulia, şi că în acestŭ sinodŭ nu s'ar fi acceptatŭ unŭ manifestŭ de cuprinsulŭ indicatŭ. În fine este faptŭ constatatŭ pe basa actelorŭ demne de credinţă aflate de curêndŭ în Alba-Iulia şi Strigoniŭ, că manifestulŭ din cestiune este genuinŭ şi autenticŭ şi are datulŭ adevĕratŭ de 5 Septembre 1700.

Cele ce le maĭ aduce dlŭ Densuşanŭ pentru a dovedi, că manifestulŭ din 5 Septembre 1700 este unŭ „falsificatŭ condamnabilŭ", dovedescŭ cu totulŭ altceva de ceea ce voesce d-sa.

Astfelŭ se provócă dsa la o epistolă a

Ĭesuitului Gabrielŭ Kapi superiorulŭ misiunii catolice din Dacia, adresată în ḑiua de 14 Martie 1701 cardinalului Kollonits, *care în traducerea dluĭ Densuşanŭ* (dar numaĭ în acéstă traducere, şi nicĭ de cum în originalŭ) are următoriulŭ cuprinsŭ: „Eŭ credŭ, că acum va fi de ajunsŭ să ne mulţămimŭ cu primirea uniriĭ în principiŭ, findcă ar fi fórte periculosŭ, ba chiarŭ imposibilŭ, ca să delăturămŭ tóte *obiceiurile cele rele* ale Românilorŭ. De aceea va fi de ajunsŭ, ca episcopulŭ şi ceĭalalţĭ dintre eĭ, *cândŭ vorŭ face în viitoriŭ* mărturisirea credinţeĭ şi a uniriĭ, să promită în generalŭ, că voescŭ să depindă de Biserica *catolică* şi de oficialiĭ eĭ substituiţi şi că eĭ voescŭ să trăéscă după ritulŭ grecescŭ aprobatŭ de biserica *catolică* şi în alte ţinuturĭ. Va fi apoĭ datorinţa nóstră pe viitoriŭ, **să schimbămŭ încetŭ cu încetulŭ multe din obiceiurile lorŭ şi anume să le schimbămŭ chiarŭ şi liturgia şi forma cultuluĭ divinŭ,** [1]) spunêndu-le, că **obiceiurile** acestea s'aŭ introdusŭ la eĭ din prostia şi din nesciinţa *preoţilorŭ lorŭ* din ţĕrile acestea, că acele obiceiurĭ nu suntŭ obiceiurĭ adevĕrate ale biserriceĭ grecescĭ, şi nicĭ chiarŭ ale biserriceĭ schismatice, ci din contră suntŭ contrarĭ minţiĭ sănéróse ! credinţeĭ şi religiuniĭ adevĕrate creştine."

Cuvintele acestea ale luĭ Kapi le însoţesce

[1]) Aceste cuvinte suntŭ tipărite cu litere gróse şi în cercetarea dluĭ Densuşanŭ, care a cugetatŭ póte, că nu se va afla nimenĭ care să descopere, că prin acele cuvinte dlŭ Densuşanŭ se dovedesce pe sine de falsificatorŭ.

apoĭ dlŭ Densuşanŭ cu următoriulŭ comentariŭ: „Aşadară însu-şĭ superiorulŭ Misiuniĭ de propagandă catolică în Transilvania scrie la anulŭ 1701 în modŭ destulŭ de clarŭ archiepiscopuluĭ Kollonits, că biserica catolică va trebui de o cam dată să se mulţăméscă cu primirea Uniriĭ în principiŭ, şi totŭ în aceea-şĭ scrisóre dînsulŭ amintesce, că episcopulŭ şi ceĭalalţĭ vorŭ avé să facă în viitoriŭ mărturisirea credinţeĭ catolice. *Aşadar nu se făcuse în an. 1700 nicĭ o mărturisire de credinţă,* **nicĭ unŭ manifestŭ noŭ.**"

Însă cuvintele de maĭ susŭ ale luĭ Kapi nicĭ de cum nu probéză, că în anulŭ 1700 nu se făcuse *nicĭ unŭ manifestŭ noŭ,* ci probéză numaĭ aceea, că *dlŭ Densuşanŭ este, nu istoriografŭ, ci falsificatorŭ,* ceea ce se vede din însu-şĭ contextulŭ latinescŭ alŭ epistoleĭ luĭ Kapi, care are următoriulŭ cuprinsŭ: „Credo sufficere nunc de sola *substantia summa* Unionis hujus laborare: ut omnes Valachorum etiam *graves abusus* tollantur, vel periculosissimum vel plane impossibile esse. Ideo episcopus et caeteri etiam eorum professionem fidei unionisque facturi, sufficere si in communi promittant se dependere velle ab Ecclesia *Romana* illiusque substitutis officialibus, *ritumque graecum juxta normam aliis etiam in regionibus ab ea approbatum sequi velle, non alium.* **Nostrum erit deinde futuris temporibus multa in moribus ipsorum et forte etiam liturgia ac sacris sensim emendare,** ostendendo ipsis ea irrepsisse *per ruditatem et nequitiam ministrorum in his partibus, non esse propria ecclesiae graecae, ne quidem schi-*

smaticae, immo esse cum recta ratione, fide et religione christiana repugnantia.“ [1])

Maĭ tótă epistola acésta este falsŭ tradusă de dlŭ Densuşanŭ. Cuvintele *„graves abusus“* l'-a tradusŭ dlŭ Densuşanŭ cu „obiceĭurile cele rele“, deşi „obiceĭulŭ“ se deosebesce de „abusŭ“ ca ceriulŭ de pămîntŭ. Asemenea cuvîntulŭ *„ministri“*, care se întrebuinţéză din partea catolicilorŭ numaĭ despre predicătoriĭ protestanţĭ, îlŭ traduce dlŭ Densuşanŭ despre „preoţiĭ“ bisericeĭ orientale, ér pasajulŭ originalŭ tipăritŭ aci cu litere grase este falsŭ tradusŭ de dînsulŭ cu scopulŭ învederatŭ de a produce în cetitoriĭ sĕĭ convingerea, că misionariĭ catolicĭ ar fi voitŭ să ne schimbe liturgia şi forma cultuluĭ divinŭ. Însă pasajulŭ acela în originalŭ nu cuprinde aceea, ce vre dlŭ Densuşanŭ, pentru că înţelesulŭ luĭ nu este: să *„schimbămŭ“* încetŭ cu încetulŭ din obiceiurile lorŭ şi anume să le *„schimbămŭ chiarŭ şi liturgia şi forma cultuluĭ divinŭ“*, ci adevĕratulŭ înţelesŭ este: „să *emendămŭ* (îndreptămŭ, coregemŭ) încetulŭ cu încetulŭ multe în moravurile lorŭ şi *póte* chiarŭ şi în liturgie şi în cele sacre.“ Aci nu este vorba de o *schimbare* a liturgieĭ şi a cultuluĭ divinŭ, cu unŭ cuvîntŭ a rituluĭ, pentru că chiarŭ înainte de acelŭ pasajŭ însu-şĭ Kapi pretinde, că toţĭ, carĭ se facŭ unitĭ, trebue să promită observarea rituluĭ orientalŭ, ci este vorba de curăţirea rituluĭ nostru de abusurile, erorile, şi inconvenientele acelea, carĭ în

[1]) Vedĭ la Nilles, Symb. I. pag. 264, pe care dlŭ Densuşanŭ l'a indicatŭ numaĭ în »corrigenda«.

contra rituluĭ grecescŭ, în contra minţiĭ sănĕtóse, şi în contra religiuniĭ aŭ fostŭ întroduse în biserica nóstră maĭ vîrtosŭ pe timpulŭ domnieĭ calvinilorŭ, carĭ impuseseră Românilorŭ chiarŭ şi unŭ catechismŭ contrariŭ învăţătureĭ bisericeĭ orientale. Că astfelŭ de abusurĭ şi erorĭ se întroduseră până şi *în liturgie* şi *în cele sacre*, adecă în administrarea sacramentelorŭ, se vede apriatŭ atâtŭ din scriitoriĭ nostri [1]) câtŭ şi din tóte documentele publicate de Nilles în volumulŭ I alŭ opuluĭ sĕŭ citatŭ. Aşa dară cândŭ dlŭ Densuşanŭ pune în gura luĭ Kapi espresiunea despre *schimbarea liturgieĭ şi a cultuluĭ divinŭ*, vorbesce nu numaĭ neadevĕrŭ, ci se arată şi *falsificatorŭ*, deşi sufere de mania de a face pe alţiĭ nevinovaţĭ să apară de falsificatorĭ.

Însă epistola luĭ Kapi, precum amŭ accentuatŭ maĭ susŭ, nu dovedesce, că în 5 Septembre 1700 nu s'ar fi primitŭ manifestulŭ citatŭ de noĭ. Dacă ar dovedi-o acésta, atuncĭ ar dovedi şi aceea, că nicĭ în 7 Octobre 1698 nu s'a primitŭ nicĭ unŭ manifestŭ de unire, căcĭ şi în contra acestuĭ manifestŭ s'ar puté aduce obiecţiunea, *„că episcopulŭ şi ceĭalalţĭ vorŭ avé să facă în viitorŭ mărturisirea credinţeĭ“*, adecă *manifestulŭ de unire*, cum interpretéză dlŭ Densuşanŭ cuvintele „mărturisirea credinţeĭ“.

Faptulŭ este însă, că epistola luĭ Kapi

[1]) Vedĭ Bariţiŭ »Părţĭ alese din istoria Transilvanieĭ« I. pag. 199 şi 200. Moldovanŭ: »Archivŭ filologicŭ« pag. 792 şi urm. Cipariŭ: »Acte şi fragmente« pag. 9 şi urm.

n'are de a face nimica nicĭ cu manifestulŭ din 1698, nicĭ cu manifestulŭ din 1700, cu carĭ nu stă în legătură.

Epistola acésta a fostŭ scrisă cardinaluluĭ Kollonits ca informaţiune în causa confirmaţiuniĭ luĭ Atanasiŭ de *„episcopŭ unitŭ“*. După ce adecă s'aŭ făcutŭ manifestele de unire, între carĭ şi celŭ din 1700, s'a ivitŭ întrebarea, că óre episcopulŭ Atanasiŭ vrednicŭ este să fie confirmatŭ de *„episcopŭ unitŭ“*, şi că în ce modŭ are să se facă acésta?

Părintele Kapi într'o epistolă lungă, din care cuvintele citate maĭ susŭ formézĭ numaĭ o mică parte, rĕspunde pe largŭ la întrebările puse de cardinalulŭ Kollonits, care era judecătoriŭ în aşa numitulŭ *„procesŭ informativŭ“*, ce avea să precédă confirmaţiuniĭ luĭ Atanasiŭ de *„episcopŭ unitŭ“*.

În acéstă epistolă ḑice între altele părintele Kapi, că atuncĭ cândŭ episcopulŭ Atanasiŭ va face profesiunea credinţeĭ, *ce după prescrierea canónelorŭ este datoriŭ să o facă fiesce care episcopŭ catolicŭ,* nu este de lipsă, să se specifice în acea profesiune tóte abusurile şi erorile introduse în decursulŭ vécurilorŭ în Biserica Românilorŭ parte din ignoranţă, parte din rĕutatea calvinilorŭ, nicĭ să se poftéscă, ca episcopulŭ să condamne în specialŭ fiesce care abusŭ şi eróre, căcĭ acelea se vorŭ puté elimina în decursulŭ timpuluĭ încetulŭ pe încetulŭ. De aceea dela episcopŭ să se poftéscă numaĭ aceea, ce este *substanţa lucruluĭ,* adecă profesiunea solemnă a credinţeĭ catolice, acceptarea solemnă a celorŭ 4 puncte de uniune, precum suntŭ prescrise

de conciliulŭ Florentinŭ, şi promisiunea în generalŭ, că va observa ritulŭ grecescŭ, nu celŭ plinŭ de abusurĭ şi erorĭ, *ci celŭ genuinŭ alŭ bisericeĭ orientale.* Totŭ aşa este de părere să se purcédă şi cu alţĭ Românĭ, carĭ ar voi să fie primiţĭ în sinulŭ bisericeĭ catolice pe viitoriŭ.

Acestea le-a credutŭ de bine a le recomanda părintele Kapi cardinaluluĭ Kollonits, şi fórte înţelepţesce a purcesŭ, căcĭ dacă chiarŭ şi astăḑĭ este greŭ a elimina, fără a turbura poporulŭ, multe rele, carĭ le-amŭ moştenitŭ dela schisma Grecilorŭ şi dela eresia Calvinilorŭ, cu atâtŭ maĭ greŭ a fostŭ acésta în secululŭ trecutŭ.

Aceste sfaturĭ înţelepte însă nu négă esistinţa manifestelorŭ de unire, ci din contră o presupunŭ, căcĭ numaĭ după ce s'aŭ făcutŭ acele manifeste, s'aŭ putută ivi întrebările discutate de părintele Kapi.

Ḑice în fine dlŭ Densuşanŭ, ca ultimŭ argumentŭ în favorulŭ opiniuniĭ sale false, că episcopulŭ Atanasiŭ, pe cândŭ se afla în Viena, în 7 Aprilie 1701 a promisŭ cardinaluluĭ Kollonits: că „îndată ce dînsulŭ se va rentórce la reşedinţa sa episcopală din Alba-Iulia, va face mărturisirea credinţeĭ catolice după formula stabilită de conciliulŭ Tridentinŭ şi se va sili, ca acéstă mărturisire a credinţeĭ catolice să o facă toţĭ protopopiĭ supuşĭ dînsuluĭ“.

Din acestea apoĭ deduce dlŭ Densuşanŭ, că în anulŭ 1700 nu s'a adusŭ nicĭ unŭ manifestŭ de unire, căcĭ dacă s'ar fi adusŭ, atuncĭ nu s'ar fi pretinsŭ dela Atanasiŭ, să

mai facă mărturisirea credinţei catolice după rentórcerea sa dela Viena.

Dlŭ Densuşanŭ se face numai ridiculŭ, cândŭ spune cetitorilorŭ séi, că *„fidei professionem juxta formam Tridentinam emittere“* se traduce ori însemnéză pe românesce *„să facă unŭ noŭ manifestŭ“*. Elŭ nu scie nici măcar atâta, că dela toţi episcopii, dignitarii şi parochii bisericei catolice, după decretulŭ conciliului Tridentinŭ, se pretinde profesiunea credinţei, cândŭ se introducŭ în oficiile lorŭ, chiarŭ şi dacă ei aŭ fostŭ din pruncie catolici şi încă de ritulŭ latinŭ. Aşa dară cândŭ s'a pretinsŭ dela Atanasiŭ, să facă profesiunea credinţei, nu s'a pretinsŭ, să formuleze *unŭ noŭ manifestŭ de unire,* ci s'a pretinsŭ să-şi mărturiséscă credinţa catolică după formula stabilită deja conformŭ Conciliului Tridentinŭ de Papa Piŭ alŭ IV-lea în anulŭ 1564, ceea ce Atanasiŭ ar fi trebuitŭ să o facă şi în casulŭ, cândŭ Românii ar fi datŭ, nu unulŭ ori dóuĕ manifeste de unire, ci chiarŭ şi o mie înainte de anulŭ 1701.

Dlŭ Densuşanŭ îşi închipuesce, că profesiunea de credinţă prescrisă de conciliulŭ Tridentinŭ este toemai aşa formulată, cum aŭ fostŭ formulate manifestele de unire ale Românilorŭ, de unde se vede că dînsulŭ nici n'a vĕḑutŭ în viaţa sa profesiunea de credinţă prescrisă de Piŭ alŭ IV-lea conformŭ decretului conciliului Tridentinŭ. Însă profesiunea acésta de credinţă este cu totulŭ altmintrea formulată, şi anume ea se începe cu simbolulŭ de credinţă, cuprinde mărturisirea tuturorŭ adevĕrurilorŭ de credinţă sta-

bilite de conciliulŭ Tridentinŭ în contra protestanţilorŭ şi nu amintesce explicitŭ nici unulŭ din cele 4 puncte, cari le aflămŭ în manifestele de unire ale Românilorŭ. [1]) De aceea cândŭ dela Atanasiŭ s'a pretinsŭ, să facă profesiunea de credinţă după decretulŭ conciliului Tridentinŭ, nu s'a pretinsŭ, să facă *unŭ manifestŭ noŭ de unire,* ci s'a pretinsŭ aceea, ce facŭ şi episcopii, cari din moşi şi strămoşi aŭ fostŭ catolici. Asemenea cândŭ părintele Kapi în epistola citată vorbesce de profesiunea credinţei, ce ar avé să o depună Atanasiŭ, nu vorbesce despre manifestŭ de unire, căci, mai repeţimŭ încă odată, dacă nu unulŭ, ci o mie de manifeste de unire asemenea celui din 1700 s'ar fi făcutŭ din partea Românilorŭ, profesiunea aceea de credinţă totŭ se cerea să o facă.

În fine observămŭ, că şi astăḑi se face profesiune de credinţă în biserica nóstră din partea tuturorŭ preoţilorŭ, însă nu după forformula prescrisă de Piŭ alŭ IV-lea, ci după cea prescrisă de Urbanŭ alŭ VIII-lea şi Benedictŭ alŭ XIV-lea, carea se póte ceti în Conciliulŭ nostru provincialŭ alŭ II-lea pag. 66 şi următórele. De unde se vede, că a face profesiunea credinţei nu este identicŭ cu a face manifestŭ de unire.

Pe basa celorŭ desfăşurate cu dreptŭ cuvîntŭ putemŭ afirma în contra dluĭ Densuşanŭ, că epistola citată a luĭ Kapi şi promisiunea făcută de Atanasiŭ în Viena nu

[1]) Veḑi profesiunea de credinţă în opulŭ: »Canones et decreta Concilii Trid.« Romae 1874 pag. 292—295.

eschidŭ esistința manifestuluĭ din 1700, ci din contră o presupunŭ, pentru că a fostŭ de lipsă, ca maĭ întâiŭ prin manifeste de unire să se arete înaintea factorilorŭ competenți intențiunea cleruluĭ de a se uni cu biserica adevĕrată, pentru ca numaĭ după aceea toțĭ ceĭ ce se declaraseră uniți, să fie aievea primițĭ în sinulŭ bisericeĭ *prin profesiunea solemnă a credințeĭ catolice după formula prescrisă de sfînta biserică.*

Așadară domnulŭ Densușanŭ n'a doveditŭ falsitatea manifestuluĭ din 1700, ci din contră s'a doveditŭ pe sine de unŭ bărbatŭ cu totulŭ neorientatŭ în lucrurile bisericescĭ și de unŭ falsificatorŭ alŭ cuvintelorŭ altora.

III.

Genuinitatea diplomeĭ Leopoldine numite a dóua.

În sinodulŭ din Septembre 1700 s'a hotărîtŭ între altele, precum s'a accentuatŭ în capitululŭ precedentŭ, ca Mitropolitulŭ Atanasiŭ să mérgă la Viena, pentru ca în persónă să reguleze afacerile bisericeĭ unite, să-șĭ mijlocéscă întărirea sa de Archiereŭ unitŭ, și să consolideze pentru tóte timpurile opera cea mare a sînteĭ Unirĭ.

Însoțitŭ de vicariulŭ sĕŭ Melentie, de teologulŭ Carolŭ Neurauter, de curatorulŭ bisericeĭ românescĭ Ștefanŭ Rațŭ, de secretariulŭ sĕŭ, care era calvinŭ, și aclamatŭ din partea protopopilorŭ, preoțilorŭ și poporuluĭ adunatŭ în numĕrŭ mare, Mitropolitulŭ a plecatŭ din Alba-Iulia și a sositŭ în Viena în 5 Februariŭ 1701. Acĭ s'a ținutŭ o conferință preliminară, [1]) la care aŭ luatŭ parte Cardinalulŭ Kollonits, Mitropolitulŭ Atanasiŭ, contele Samoilă Kálnoky vice-cancancelariulŭ Transilvanieĭ, Ioanŭ Fiath secretariulŭ cancelarieĭ aulice transilvane, părintele Hevenesi teologulŭ Cardinaluluĭ, Melentie vicariulŭ Mitropolituluĭ și Carolŭ Neurauter teologulŭ și consilieriulŭ aceluia-șĭ Mitropolitŭ. În acéstă conferință s'aŭ pertractatŭ

[1]) Vedĭ actele conferințeĭ la Nilles v. I. pag. 274—287.

tóte afacerile bisericeĭ unite. Mitropolitulŭ a primitŭ dela împĕratulŭ unŭ lanţŭ frumosŭ şi mare de aurŭ împodobitŭ cu o cruce bogată în diamante şi cu imaginea împĕratuluĭ, ér vicariulŭ luĭ şi curatorulŭ bisericeĭ unite aŭ primitŭ de suvenire câte o medailă de aurŭ cu imaginea împĕratuluĭ. Pe basa celorŭ pertractate în conferinţa amintită a emanatŭ dela împĕratulŭ Leopoldŭ I diploma de datŭ 19 Martie 1701, care se numesce a dóua, fiindŭ că acela-şĭ împĕratŭ maĭ dase o diplomă în 16 Februariŭ 1699, care însă nu se referesce în modŭ aşa specialŭ la biserica nóstră, ca cea din 1701.

Diploma din 19 Martie 1701 stă din 15 articli, carĭ pe scurtŭ aŭ următoriulŭ cuprinsŭ:

Art. 1. Bisericele şi persónele bisericescĭ unite cu biserica Romeĭ se investescŭ cu tóte privilegiile, scutinţele şi prerogativele, carĭ le aŭ persónele şi bisericele de ritulŭ latinŭ în sensulŭ canónelorŭ bisericeĭ catolice şi a privilegiilorŭ obţinute dela regiĭ Ungarieĭ şi principiĭ Transilvanieĭ.

Art. 2. Preoţiĭ suntŭ scutiţĭ de contribuţiune personală, nu aŭ să plătéscă nicĭ vamă de podurĭ, nicĭ vamă de piaţă, şi n'aŭ să dea decime după moşiile bisericescĭ.

Art. 3. Chiarŭ şi mireniĭ nenobilĭ (ţĕranĭ, plebeĭ), dacă trecŭ la unire, să fie incorporaţĭ statuluĭ catolicŭ, să fie socotiţĭ între staturile ţĕreĭ, să fie consideraţĭ capabilĭ de beneficiile patrieĭ, puşĭ sub scutulŭ legilorŭ, tractaţĭ ca fiĭ aĭ patrieĭ, ér nu numaĭ ca toleraţĭ, ér preoţiĭ să fie scutiţĭ de iobăgie, şi

nimenĭ să nu-ĭ maĭ siléscă la robote, să pretindă honorare dela dînşiĭ, să-ĭ bage în temniţe şi să-ĭ jefuéscă. Din carĭ tóte se póte pricepe, câtŭ de tristă a fostŭ starea poporuluĭ şi cleruluĭ înainte de unire.

Art. 4. Catechismulŭ ereticŭ impusŭ de calvinĭ şi altele pline de erorĭ calvinescĭ să se casseze şi în loculŭ lorŭ să se facă altele în conformitate cu doctrina bisericeĭ unite.

Art. 5. „Din necunóscerea drepturilorŭ canonice aŭ pĕtrunsŭ în biserică fórte multe erorĭ şi scandale cumplite. Din acéstă causă se aplică lângă episcopŭ unŭ teologŭ canonistŭ din ceĭ maĭ de frunte, care în calitate de aşa ḑisŭ „Causarum auditor generalis" să îngrijéscă, să nu se maĭ întîmple abusurĭ şi violărĭ de legĭ bisericescĭ." Cu aceste cuvinte resuméză Bariţiŭ cuprinsulŭ acestuĭ articulŭ. [1]) Despre necesitatea teologuluĭ totŭ dînsulŭ ḑice: „Atanasiŭ avuse trebuinţă neapĕrată de consiliariŭ teologŭ . . . . . spre a sta episcopuluĭ într'ajutoriŭ, ca să extermine succesive unŭ legionŭ de abusurĭ şi neregularităţĭ, de carĭ biserica suferia înfricoşatŭ, până cândŭ cu ajutoriulŭ şcólelorŭ va succede a prepara o generaţiune nóuă de preoţĭ adăpaţĭ de ajunsŭ în tóte ramurile teologieĭ, cum şi deprinşĭ în tóte ramurile administraţiuniĭ ecclesiastice." [2]) Totŭ prin articululŭ acesta se supune episcopulŭ unitŭ Mitropolituluĭ din Strigoniŭ, însă nu

[1]) »Părţĭ alese din ist. Transilv.« I. pag. 216.
[2]) Ibid. pag. 199—200.

ca la Mitropolitŭ, ceea ce nicĭ nu se putea face fără de învoirea Romeĭ, ci ca la *patronulŭ sĕŭ specialŭ* (ab antelato Archiepiscopo Strigoniensi, tanquam *singulari patrono* eorumdem cum toto clero principalem habebit dependentiam). De unde se vede, că subordinarea bisericeĭ nóstre la Mitropolitulŭ din Strigonŭ nu a fostŭ o subordinare ĭerarchică şi canonică, ci maĭ multŭ o subordinare diplomatică, care impunea aceluĭ Mitropolitŭ datorinţa de a ocroti biserica nóstră.

Art. 6 tradusŭ fidelŭ cuprinde următórele: „Pentru delăturarea bănuelelorŭ (suspicio) să nu cuteze (episcopulŭ) a ţiné nici o corespondinţă cu principele Valachieĭ, orĭ cu vre-unŭ patriarchŭ, orĭ cu acatolicĭ, însă întrevenindŭ lipsa, în afacerile sale particulare, dar nu într'ale naţiuniĭ saŭ ale religiuniĭ, să pótă scrie, după ce scrisórea o va fi presentatŭ maĭ întâiŭ teologuluĭ." De unde se vede, că atâtŭ scriitoriĭ calvinescĭ, ca d. e. Cserei, câtŭ şi uniĭ de aĭ nostri esageréză, cândŭ afirmă, că episcopulŭ nu putea scrie nicĭ măcarŭ o simplă epistolă fără de concesiunea teologuluĭ, căcĭ din cuprinsulŭ articuluĭ e clarŭ, că cu credincioşiĭ sĕĭ şi cu catoliciĭ putea corĕspunde neîmpedecatŭ în orĭ ce afacerĭ, fie publice, fie private, ér cu principĭ străinĭ în afacerĭ politice şi naţionale nu sciŭ care episcopŭ ar cuteza chiarŭ şi astădĭ să ţină corespondinţă. Dreptulŭ teologuluĭ se estindea aşadară numaĭ cu privire la corespondinţa episcopuluĭ cu principele Valachieĭ, patriarchiĭ schismaticĭ şi domniĭ calvinescĭ în afacerĭ private, şi acésta de témă,

ca episcopulŭ să nu fie amăgitŭ de heterodoxĭ, ér nu cu scopulŭ, ca să fie încălecatŭ de Ĭesuiţĭ.

Art. 7. Se înfrînă abusurile, ce se făceaŭ cu chirotonirea unuĭ numĕrŭ estraordinarŭ de preoţĭ, se impedecă maltratarea preoţilorŭ din partea episcopuluĭ şi a némurilorŭ luĭ, se previnŭ despărţirile de căsătorie fără motive canonice şi escomunicările neîntemeĭate, şi se impune teologuluĭ obligămîntulŭ de a revedé cărţile de cuprinsŭ religiosŭ.

Art. 8. Pentru cultivarea Românilorŭ să se înfiinţeze şcóle în Alba-Iulia, Haţegŭ şi Făgăraşŭ, şi unde este de lipsă, să se ridice bisericĭ.

Art. 9. Episcopulŭ să nu tracteze arbitrariŭ cu protopopiĭ şi preoţiĭ. Fără de scirea şi învoirea sinoduluĭ să nu-ĭ pedepséscă şi mute şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ să-ĭ acuse la forurile civile, cândŭ e vorba de cause spirituale, ci în cause de acestea grave să cérá întrevenirea Archiepiscopuluĭ din Strigoniŭ.

Art. 10 recomândă împărtăşirea maĭ désă cu s. cuminecătură. Să nu se pretindă taxe pentru botezŭ şi cuminecătură, ci preoţiĭ să se mulţăméscă în casurile acestea cu câtŭ daŭ credincioşiĭ de bună voe. Celealalte taxe stolare să le reguleze sinodulŭ. Administratoriĭ (economiĭ) averilorŭ bisericescĭ să dea raţiunĭ sinoduluĭ.

Art. 11. Se esplică natura dogmatică a sfinteĭ Unirĭ, ér privilegiile se asigură numaĭ celorŭ într'adevĕrŭ uniţĭ.

Art. 12. Pentru completarea scaunuluĭ

episcopescŭ trebue să se presenteze împěratuluĭ treĭ candidaţĭ, din carĭ împěratulŭ alege şi denumesce pe unulŭ.

Art. 13 recomândă episcopuluĭ şi teologuluĭ, să lumineze pe credincioşĭ, să-ĭ înveţe şi să-ĭ dedea la vîrtute şi fapte bune, premergêndu-le cu esemplu.

Art. 14 provócă autorităţile civile şi militare, să ocrotéscă pe Românii uniţĭ în drepturile lorŭ.

Art. 15 dispune publicarea diplomeĭ în tótă ţara.

Diploma acésta pórtă subscrierea împěratuluĭ Leopoldŭ şi contrasignarea conteluĭ Sam. Kálnoky şi Ioanŭ Fiath, carĭ, precum amŭ amintitŭ maĭ susŭ, aŭ luatŭ amîndoĭ parte la conferinţa, ce a premersŭ diplomeĭ.

Uniĭ apreţiéză acéstă diplomă fórte nefavorabilŭ, considerândŭ-o de o simplă amăgire a Românilorŭ şi de o aservire a bisericeĭ lorŭ. Noĭ însă nu-ĭ atribuimŭ nicĭ decum intenţiune rea şi scopurĭ perverse, ci din contră suntemŭ de părere, că curtea împěrătéscă a voitŭ hotărîtŭ să uşureze prin acéstă diplomă sórtea Românilorŭ asupriţĭ preste tótă închipuirea din partea protestanţilorŭ, carĭ pe timpulŭ cândŭ s'a făcutŭ sfînta unire şi a emanatŭ acéstă diplomă, eraŭ aprópe singurĭ la putere. Însu-şĭ G. Bariţiŭ dice: „Pe lângă câţiva articulĭ *fórte favorabilĭ* pentru Românĭ, suntŭ şi vre-o doĭ aspri, anume 5 şi 6, ne caută însă a recunósce, că *pentru aceea epocă Curtea imperială s'a vědutŭ necesitată a-ĭ intercala.* Maĭ toţĭ ceĭalalţĭ articliĭ din aceea a dóuă diplomă eraŭ

de natură, ca să rănéscă până în sufletŭ pe protestanţĭ, să provóce mânia, resistinţa şi rěsbunarea lorŭ. . . . . Popiĭ românescĭ să fie copleşiţĭ dintr'odată cu atâtea drepturĭ şi scutinţe; chiarŭ şi infama espresiune de poporŭ numaĭ toleratŭ să se casseze şi poporulŭ întregŭ, nobilŭ saŭ nenobilŭ, dacă va adopta credinţa, de care se ţine împěratulŭ şi tótă casa domnitóre, să fie consideratŭ ca indigenŭ, ca adevěraţi fiĭ aĭ patrieĭ cu tóte drepturile cuvenite acestora. Catechismulŭ calvinescŭ să fie delăturatŭ. Şi toţĭ aceştĭ articulĭ aristocraţia să-ĭ publice ca orĭ ce lege şi să se supună lorŭ?“ [1])

E dreptŭ, că naţiunea română ca atare prin acéstă diplomă nu a dobânditŭ drepturĭ politice, căcĭ acestea drepturĭ după sistemulŭ politicŭ alŭ Transilvanieĭ atîrnaŭ dela dóuě condiţiunĭ, şi anume: să se ţină cineva de una dintre cele treĭ naţiunĭ a Nobililorŭ, Secuilorŭ, Sasilorŭ şi să profeseze una dintre cele patru religiunĭ recepte: catolică, reformată, luterană, unitară. Sistemulŭ acesta nicĭ împěratulŭ Leopoldŭ nu-lŭ putea schimba fără a provoca revoluţiune în ţară, ori în casulŭ celŭ maĭ bunŭ fără a călca în peciόre diploma din 4 Decembre 1691, care garanta constituţiunea de atuncĭ a ţěreĭ şi se considera ca lege fundamentală şi nealterabilă.

Dar în cadrulŭ acesteĭ constituţiunĭ nedrepte pentru Românĭ nu se póte dice, că eĭ nu ar fi câştigatŭ prin diploma din 19

[1]) Ibid. pag. 218.

Martie 1701 multă uşorare faţă cu starea nesuferită de maĭ înainte.

Uşorarea acésta şi periculuĭ, ce-lŭ ascundea acea uşorare pentru stăpânitoriĭ saŭ maĭ bine ḑicêndŭ asupritoriĭ Românilorŭ, se vede apriatŭ din oposiţiunea, ce a făcut'o dela începutŭ gubernulŭ Transilvanieĭ la privilegiile concese Românilorŭ uniţĭ. [1] La tótă întîmplarea clerulŭ românescŭ unitŭ a fostŭ ridicatŭ din starea ticălósă şi nesuferită de maĭ înainte şi a devenitŭ unŭ factorŭ importantŭ în tótă viaţa nóstră culturală, socială şi politică, şi astfelŭ prin acea diplomă s'a pregătitŭ în mare parte emanciparea nóstră pe terenulŭ politicŭ şi s'a datŭ unŭ avîntŭ puternicŭ desvoltăriĭ nóstre naţionale. Nobiliĭ românĭ, carĭ din causa religiuniĭ eraŭ eschişĭ din viaţa publică de statŭ, aŭ începutŭ a fi admişĭ la oficiile publice, şi uniĭ dintre eĭ ridicându-se la tréptă maĭ înaltă nu şi-aŭ uitatŭ de némulŭ lorŭ, ci aŭ lucratŭ pentru interesele luĭ. În poporŭ, care pentru prima óră a auḑitŭ mângăitoriulŭ cuvîntŭ, că şi Româniĭ suntŭ fiĭ aĭ patrieĭ, s'a treḑitŭ consciinţa drepturilorŭ sale, ér episcopulŭ Klein s'a făcutŭ celŭ maĭ energicŭ, elocuentŭ şi neobositŭ interprete alŭ acesteĭ consciinţe naţionale, şi putemŭ ḑice fără témă de a esagera, că marele archiereŭ cu diploma acésta în mână a pusŭ basa programuluĭ naţionalŭ românescŭ de astăḑĭ. Libertatea religiósă câştigată prin diploma Leopoldină şi ocasiunea deschisă Românilorŭ

[1] Hurmuzaki, Fragmente v. II. pag. 49.

de a se puté cultiva, încă suntŭ binefacerĭ, carĭ nu trebue perdute din vedere.

După ce amŭ împrăştiatŭ unele dintre prejudiţiile respândite între Românĭ cu privire la tendinţa diplomeĭ a dóua Leopoldine, să vedemŭ, cum o tractéză dlŭ Densuşanŭ. La pagina 29 din cercetarea sa *critică* (!) dînsulŭ susţine: „Falsificarea manifestuluĭ de unire din 1698 nu este singurulŭ actŭ falsificatŭ de Iesuiţĭ în istoria uniriĭ Românilorŭ cu biserica Romeĭ. Vomŭ aminti acĭ pe scurtŭ încă câteva exemple de falsificare comise în acela-şĭ timpŭ din partea misionarilorŭ Iesuiţĭ.“ Şi apoĭ provocându-se la auctoritatea luĭ Samoilă Klein (în Historia Daco-Romanorum c. XV), la a luĭ Şincai (Chron. an. 1701) şi la a luĭ Ioanŭ M. Moldovanŭ (în Acte sinodale I. pag. 182—185) afirmă, că diploma Leopoldină din 19 Martie 1701 numită a dóua este o *diplomă falsificată de Iesuiţĭ*, prin carĭ cuvinte dlŭ Densuşanŭ, care nu scie alege terminiĭ ceĭ maĭ potrivițĭ pentru esprimarea conceptelorŭ sale, nu voesce să ḑică, că diploma aceea ar fi emanatŭ într'adevĕrŭ dela împĕratulŭ, dar ar fi falsificat'o Iesuiţiĭ, ci vre să ḑică, că diploma aceea nicĭ nu a emanatŭ dela Leopoldŭ I, ci este o făuritură a Iesuiţilorŭ. Saŭ cu alte cuvinte dlŭ Densuşanŭ nu voesce să ḑică, că diploma genuină ar fi fostŭ coruptă prin răsură, mutilare orĭ interpolare din partea Iesuiţilorŭ, ceea ce într'adevĕrŭ s'ar puté numi *falsificare*, ci voesce să ḑică, că diploma nu este genuină, ci *spurie saŭ apocrifă*.

Minunatŭ istoriografŭ este dlŭ Den-

sușanŭ! Citéză pe auctoriĭ maĭ vechĭ, carĭ susținŭ, că a dóua diplomă Leopoldină din 19 Martiŭ 1701 este apocrifă, dar nu citéză și pe auctoriĭ maĭ recențĭ, carĭ pe basa documentelorŭ demne de credință, descoperite în aniĭ din urmă, afirmă cu tótă hotărîrea, că diploma din cestiune este genuină. Ca esemplu aducemŭ aci pe Nilles, care în opulŭ publicatŭ în 1885 și întitulatŭ „Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis“ vol. I. pag. 301 astfelŭ se esprimă: „Étă acésta este diploma nóuă împĕrătéscă, numită de comunŭ *Leopoldină a dóua*, pe care Atanasiŭ anume o ceruse și pe care Kollonits cu sfințenie o promise. Abia va fi apărutŭ vre-odată dela vre-unŭ principe o constituțiune, ale căreĭ motive, și prin urmare genuinitatea și autenția eĭ, să fie așa de vĕdite și limpeḑĭ și a căreĭ textŭ să fi fostŭ formulatŭ în maĭ deplină armonie cu actele anterióre.“

Dlŭ Densușanŭ a avutŭ în mână opulŭ luĭ Nilles, precum se vede din maĭ multe citațiunĭ, ce le face din acestŭ opŭ, dar dînsulŭ nu s'a folositŭ de acestŭ opŭ, ca să limpeḑéscă cestiunile, ce le tractéză, ci l'a ignoratŭ, unde ĭ-a venitŭ la socotélă, numaĭ ca să amăgéscă pe cetitorĭ, și să-ĭ facă să crédă câtŭ maĭ multe crime despre Ĭesuițĭ.

Se póte și aceea, că dlŭ Densușanŭ nu a pusŭ mare pondŭ pe auctoritatea luĭ Nilles, fiindŭ și acesta Ĭesuitŭ, dar atuncĭ putea să se razime pe auctoritatea luĭ George Barițŭ, care deși în *„memorialulŭ conferințeĭ din Sibiŭ dela anulŭ 1881“* sus-

ținuse, că diploma a dóua Leopoldină este apocrifă, [1]) totușĭ maĭ târḑiŭ după ce aŭ apărutŭ documentele, carĭ dovedescŭ genuinitatea eĭ, și-a shimbatŭ părerea rătăcită, cum face fiesce care omŭ înțeleptŭ și ĭubitoriŭ de adevĕrŭ, și în Istoria Transilvanieĭ publicată de dînsulŭ în 1889 declară în modŭ hotărîtŭ: „Maĭ departe aceea diplomă numită II, fórte memorabilă, a căreĭ authenție a fostŭ trasă până aci la cele maĭ grele îndoelĭ, ba i-se negase chiarŭ existința eĭ, pentru că se perduse (orĭ se furase?) din archivele guvernuluĭ transilvanŭ, nu se aflase nicĭ originalulŭ nicĭ în cancelaria dela Viena; *astăḑĭ însă nu se maĭ póte îndoi nimenĭ despre autenția eĭ,* pentru că s'a aflatŭ împrotocollată în așa numitulŭ Libro regio conservatŭ în archivulŭ curțiĭ și alŭ statuluĭ (Hof- und Staatsarchiv), precum și în dóuĕ esemplarie genuine.“ [2])

Domnulŭ Densușanŭ a avutŭ în mână și istoria luĭ George Barițiŭ, pentru că se provócă într'unŭ locŭ și la ea, și cu tóte acestea tace tăcerea pesceluĭ despre cele citate acum, și astfelŭ amăgesce pe cetitoriĭ sĕĭ, că diploma a dóua Leopoldină este unŭ falsificatŭ alŭ Ĭesuițilorŭ. Este acésta ĭubire de adevĕrŭ? Este acésta sinceritate, care trebue să împodobéscă pe unŭ scriitoriŭ? Este acésta procedură démnă de unŭ bărbatŭ de sciință, care aspiră la premiile Academieĭ române pentru scrierile sale?

[1]) Veḑĭ: Memorialŭ, Sibiŭ 1883 pag. 90.
[2]) Părțĭ alese din istoria Trans. v. I p. 203.

La întrebările acestea lăsămŭ să rĕspundă cetitoriulŭ, care și din celea atinse până aci a pututŭ vedé, că astădĭ nimenea nu maĭ póte susţiné hotărîtŭ, că diploma a dóua leopoldină ar fi apocrifă.

Înainte de a proba maĭ pe largŭ genuinitatea diplomeĭ II Leopoldine, trebue să observămŭ, că cestiunea despre genuinitatea aceleia astădĭ are numaĭ importanţă istorică, și nicĭ decum însemnătate practică, politică orĭ bisericéscă, pentru că posiţiunea bisericeĭ și naţiuniĭ nóstre astădĭ nu maĭ este determinată prin acea diplomă, ci prin legile emanate dela 1848 încóce și prin alte diplome, carĭ suntŭ încă în vigóre. Însă-șĭ cestiunea dreptuluĭ de a ne *alege* o singură persónă, ér nu de a *candida* treĭ persóne pentru scaunulŭ mitropolitanŭ, nu atîrnă în resolvirea sa dela acea diplomă, căcĭ chiarŭ și în casulŭ, cândŭ s'ar puté dovedi vre-odată, că acea diplomă este apocrifă, încă totŭ n'amŭ făcutŭ unŭ pașŭ hotărîtoriŭ spre obţinerea dreptuluĭ de a *alege* pe Mitropolitulŭ nostru, de-órece esistă o altă diplomă posterióră, emanată în 17 Aprilie 1728 dela împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea, în care apriatŭ se spune, că clerulŭ nostru trebue să propună nu o singură persónă, ci treĭ persóne pentru scaunulŭ mitropolitanŭ. Se dice adecă acolo: „Quem in finem benigne indulsimus et volumus, ut clerus ille unitus, in certo loco et termino per vos ipsi competenter praefigendo, confluat *triaque subjecta apta*, idonea et qualitatibus ad id necessariis rite ac debite praedita e confluxu suo, penes clementissimam instantiam suam Nobis pro benigna electione et nominatione Nostra humillime proponat.“ [1])

Din acestea cetitoriulŭ póte vedé, că cestiunea despre genuinitatea diplomeĭ Leopoldine numite a dóua nu are nicĭ o valóre practică, nicĭ chiarŭ în afacerea *alegeriĭ* de Mitropolitŭ, care după părerea nóstră nu pe basa diplomelorŭ se va resolva.

Samoilă Klein, la a căruĭ auctoritate se provócă dlŭ Densușanŭ spre a-șĭ dovedi aserţiunea, nu susţine hotărîtŭ, că diploma Leopoldină ar fi apocrifă, ci vorbesce maĭ multŭ după o faĭmă lăţită pe timpulŭ sĕŭ, pentru că după traducerea românéscă a cuvintelorŭ luĭ latinescĭ făcută de Șincai [2]) elŭ astfelŭ se esprimă: „În anulŭ acesta 1701, altŭ diplomatŭ s'a ivitŭ cu numele împĕratuluĭ Leopoldŭ, alŭ căruia originalŭ fiindŭ că nu s'a aflatŭ după aceea, despre dînsulŭ îndoélă a fostŭ: *se dice că ĭesuiţiĭ l'ar fi făcutŭ,*“ carĭ cuvinte din urmă în traducerea dluĭ Densușanŭ sună astfelŭ: *„se dice a fi unŭ falsificatŭ făcutŭ de ĭesuiţĭ.“*

Amŭ citatŭ cuvintele luĭ Klein în traducerĭ făcute de Șincai și Densușanŭ, pentru că originalulŭ latinescŭ alŭ luĭ Klein nu-lŭ avemŭ la mână. Din ambele însă se vede, că Klein nu susţine hotărîtŭ, că diploma Leopoldină ar fi apocrifă. Totŭ din traducerile acestea se vede apriatŭ, că dlŭ Densu-

[1]) Nilles, Symb. II. pag. 498.
[2]) Chron. an. 1701.

șanŭ folosesce cuvîntulŭ *falsificatŭ* și acolo, unde în originalŭ (conformŭ traduceriĭ făcute de Șincai) nu se află, și nicĭ nu se póte afla, de-órece din totŭ contextulŭ cuvintelorŭ luĭ Klein apare limpede, că elŭ nu vre să dică, că diploma ar fi *falsificată,* ci că aceea ar fi — după cum *„se dice“* — *apocrifă.* Șincai se alătură la părerea luĭ Sam. Klein susținêndŭ cu maĭ puțină șovăire, „că diplomatulŭ acela a fostŭ numaĭ de ĭesuiți scornitŭ“. Acela, care susține maĭ hotărîtŭ, că diploma a dóua Leopoldină ar fi apocrifă, este episcopulŭ Grigorie Maĭorŭ în Promemoria trimisă de dînsulŭ la Roma în 11 Februariŭ 1773 și publicată de I. M. Moldovanŭ. [1])

Însă și obiecțiunile aduse de episcopulŭ Maĭorŭ contra genuinitățiĭ diplomeĭ din cestiune încétă în urma descoperirilorŭ făcute în aniĭ din urmă în maĭ multe archive publice.

Astădĭ este constatatŭ, că diploma acésta a emanatŭ dela însu-șĭ împĕratulŭ Leopoldŭ I, de-órece este înregistrată (improtocolată) în așa numitulŭ Liber Regius din Viena tom. 3 pag. 177, unde totodată se cetesce, că de pe conceptulŭ originalŭ s'a pregătitŭ și spedatŭ diploma acésta cu tóte formalitățile actelorŭ genuine și autentice prin *notariulŭ juratŭ* alŭ cancelarieĭ aulico-transilvanice Clemente Kozma sub Nr. 36 ex 1701.

De pe actulŭ originalŭ înregistratŭ în Libro regio s'a estradatŭ cardinaluluĭ Kollonits în luna luĭ Martie 1701 unŭ esemplarŭ autenticŭ (ἰσότυπον), care este inferitŭ între documentele bibliotecеĭ Kollonitsiane și se păstrézǎ și astădĭ întregŭ și necoruptŭ în biblioteca universitățiĭ din Budapesta.

[1]) Acte sinodale v. I. p. 178 și următórele.

În fine unŭ esemplarŭ ἰσότυπον καὶ σύγχρονον, de aceea-șĭ valóre și fidedemnitate cu originalulŭ improtocolatŭ în Libro regio, se păstrézǎ în archivulŭ curțiĭ și statuluĭ (Hof- und Staatsarchiv) din Viena. [1]) Fața cu aceste esemplare genuine și fața cu faptulŭ, că diploma într'adevĕrŭ este înregistrată în Libro regio, trebue să încete orĭ ce nedumerirĭ cu privire la genuinitatea acestuĭ actŭ, căcĭ chiarŭ și cândŭ conceptulŭ originalŭ, saŭ cum se dice impurulŭ, nu s'ar maĭ afla nicĭ odată, totușĭ esemplarele conservate și amintite maĭ susŭ și înregistrarea în așa numitulŭ Liber regius ne suntŭ dovadă suficientă despre genuinitatea actuluĭ, întocmaĭ precum unŭ actŭ înregistratŭ și spedatŭ în forma sa dintr'o cancelarie óre care îlŭ considerămŭ de genuinŭ, chiarŭ și cândŭ s'ar fi perdutŭ conceptulŭ, de pe care s'a scrisŭ și estradatŭ actulŭ.

Cea maĭ gravă dificultate în contra genuinitățiĭ diplomeĭ consiste în aceea, că într'unŭ actŭ citatŭ de dlŭ I. M. Moldovanŭ din colecțiunea numită „Miscellania“, și în diploma Marieĭ Teresieĭ din 9 Septembre 1743 [2]) se dice, „că după cercare cu de-amĕ-

[1]) Nilles, Symb. I p. 301.

[2]) Vedĭ acéstă diplomă la Nilles Symb. pag. 548—555 și la P. Maĭorŭ: Ist. bis. Rom. part. 2. cap. 6 § 12. pag. 346.

nuntulŭ aci (în Viena) nu se scie, óre diploma aceea publicatu-s'a în Transilvania şi contradisu-i-s'a orĭ ba, şi însu-şĭ episcopulŭ unitŭ dice, că nu o are şi nu o póte produce, nicĭ conceptulŭ originalŭ nu se află în archivulŭ cancelarieĭ aulico-transilvanice".

Însă dificultatea acésta astădĭ nu maĭ are nicĭ o valóre, căcĭ — precum dovedescŭ actele publicate de Nilles — în urma investigaţiunii, ce s'a făcutŭ pe basa ordinuluĭ împĕrăteseĭ din diploma citată, s'a constatatŭ, că diploma a dóua Leopoldină a fostŭ presentată prin Franciscŭ Henter, protonotariulŭ Maĭestăţiĭ Sale împĕrătescĭ şi regescĭ, şi publicată în tótă forma sa în dieta Transilvanieĭ ţinută în Alba-Iulia la 15 Iuniŭ 1703, va să dică la doĭ anĭ după emanarea eĭ dela împĕratulŭ Leopoldŭ I. [1]) Constatându-se, că diploma a fostŭ presentată în formă autentică şi publicată dieteĭ, împĕrătésa Maria Teresia în Octobre 1743 a aprobat'o în modŭ solemnŭ [2]) şi s'a provocatŭ după aceea la diploma Leopoldină a dóua tot-deuna ca la unŭ actŭ esistentŭ şi genuinŭ, precum dovedesce diploma eĭ din 5 Aprile 1746 publicată de Nilles (în loc. citatŭ la pag. 574—576) şi din o altă diplomă din 11 Augustŭ 1773 publicată de Petru Maĭorŭ. [3]) De aceea astădĭ nu se maĭ póte susţiné ceea ce a afirmatŭ dlŭ I. M. Moldovanŭ, că „resul-

[1]) Vedĭ actulŭ de publicaţiune la Nilles, Symb. II. p. 512.
[2]) Hurmuzaki, Fragmente 2. p. 120.
[3]) L. c. p. 350—351.

tatulŭ a tótă cercarea (este vorba despre cercarea ordinată prin diploma împĕrăteseĭ Maria Teresia din 9 Septembre 1743) fu, că a II-a diplomă leopoldină nu s'a aflatŭ nicăirĭ, nicĭ în originariŭ, nicĭ în transumtŭ autenticŭ, ba nicĭ vre-o urmă de publicarea eĭ în Transilvania".

Candŭ însă episcopulŭ Gregoriŭ Maĭorŭ în Promemoria sa afirmă, că ministriĭ regescĭ de pe timpulŭ episcopuluĭ Petru Paulŭ Aronŭ ar fi disŭ, că diploma a II leopoldină este apocrifă, se vede, că dînsulŭ şi-a trasŭ informaţiunea acésta din isvorŭ fórte dubiŭ, căcĭ ministriĭ regescĭ nu puteaŭ să se îndoéscă despre genuinitatea unuĭ actŭ improtocolatŭ în modŭ autenticŭ deja în 19 Martie 1701 în aşa numitulŭ Liber regius.

Unele fapte, carĭ le aduce maĭ departe episcopulŭ Grigoriŭ Maĭorŭ în contra genuinităţiĭ diplomeĭ leopoldine, saŭ nu suntŭ constatate, saŭ probéză contrariulŭ la ceea ce voesce episcopulŭ. Elŭ adecă dice, că Mitropolituluĭ Atanasiŭ nu i-s'ar fi impusŭ, ci numaĭ i-s'ar *fi recomandatŭ* a-şi ţiné unŭ *teologŭ iesuitŭ,* ér Ioanŭ Giurgiŭ (alias Pataki), succesorulŭ luĭ Atanasiŭ, *din bună aflarea sa* şi-a luatŭ unŭ teologŭ, pe care după aceea l'a dimisŭ; ceea ce nu s'ar fi întîmplatŭ, dacă diploma a II leopoldină ar fi esistatŭ pe timpulŭ acelorŭ archiereĭ, pentru că în acéstă diplomă ţinerea teologuluĭ se impune ca obligamentŭ.

Însă în privinţa acestorŭ fapte episcopulŭ Maĭorŭ este în rătăcire, căcĭ precum

dovedesce reversalulŭ datŭ şi subscrisŭ de Mitropolitulŭ Atanasiŭ în Viena la 7 Aprile 1701, acestŭ Mitropolitŭ s'a *obligatŭ* şi prin jurămîntŭ a-şi ţiné teologŭ, [1]) şi numaĭ obligamentuluĭ acestuia s'a datŭ espresiune în diploma a II-a Leopoldină. Ér episcopulŭ Pataki, care a fostŭ preconisatŭ în 1722, a avutŭ tot-deuna lângă sine de teologŭ pe Georgiŭ Regai, care în acéstă calitate a fostŭ *denumitŭ* de teologŭ *din partea primateluĭ* în numele împěratuluĭ în 1722 şi cu escepţiunea anuluĭ 1731, în care fu suplinitŭ prin Emericŭ Görgei, a funcţionatŭ ca atare până în anulŭ 1738, va să qică şi sub episcopulŭ Klein.

Totŭ aşa de tare se înşélă episcopulŭ Gregorio Maĭorŭ şi cândŭ afirmă, că diploma II Leopoldină a fostŭ scósă la ivélă într'o copie simplă abia la anulŭ 1729, cândŭ între episcopulŭ Klein şi teologulŭ ĭesuitŭ s'ar fi ivitŭ unele neînţelegerĭ. [2])

În contra acesteĭ aserţiunĭ stă însă faptulŭ constatatŭ, că episcopulŭ Klein nu şĭ-a ocupatŭ scaunulŭ înainte de 1732 şi astfelŭ nu a pututŭ avé neînţelegerĭ cu teologulŭ ĭesuitŭ deja la anulŭ 1729. Apoĭ episcopulŭ Maĭorŭ maĭ vine în contraqicere şi cu sine însu-şĭ, căcĭ pe cândŭ într'unŭ locŭ susţine, precum amŭ vědutŭ, că o copie simplă a diplomeĭ s'a scosŭ la ivélă abia în anulŭ

[1]) Veqĭ Nilles, Symb. I. p. 281—287.

[2]) Cuvintele episcopuluĭ Maĭorŭ suntŭ acestea: »Atuncĭ în urmă pe la an. 1729 s'a scosŭ la lumină o copie simplă a óre-căreĭ diplome cu numele gloriosuluĭ împěratŭ Leopoldŭ.«

1729, pe atuncĭ de altă parte într'altŭ locŭ totŭ elŭ qice, că copia simplă a diplomeĭ s'a aflatŭ din partea episcopuluĭ Klein *maĭ întâiŭ* în scriniile unuĭ ĭesuitŭ, mortŭ în curtea episcopéscă, carele nu póte fi altulŭ, decâtŭ Nicolaŭ Iánossi, reposatŭ în 19 Martie 1741 în Blaşiŭ. Însă dacă copia diplomeĭ s'a aflatŭ *maĭ întâiŭ* în anulŭ 1741, atuncĭ cum s'a scosŭ la lumină *maĭ în urmă* în anulŭ 1729?

Altcum diploma acésta a fostŭ cunoscută cleruluĭ şi poporuluĭ românŭ chiarŭ dela 1701, ér nu dela 1729 orĭ 1741, pentru că a fostŭ publicată cleruluĭ în sinodulŭ ţinutŭ în Alba-Iulia în luna luĭ Novembre 1701, ceea ce se póte vedé din actele publicate de Nilles. [1]) Totŭ la diploma acésta s'aŭ provocatŭ şi curatoriĭ bisericeĭ unite Mihaiŭ Puiŭ şi Ştefanŭ Raţŭ în o epistolă din 13 Decembre 1714, în care vorbescŭ despre alegerea succesoruluĭ luĭ Atanasiŭ, [2]) ér episcopulŭ Ioanŭ Pataki a avutŭ la mână şi unŭ esemplariŭ autenticŭ alŭ diplomeĭ Leopoldine *(authenticum originale)*, precum dovedesce epistola luĭ din 24 Octobre 1718 adresată primateluĭ Ungarieĭ. [3]) Însu-şĭ episcopulŭ Klein s'a provocatŭ la acéstă diplomă ca la unŭ actŭ genuinŭ şi autenticŭ în suplicele, ce le-a datŭ la curte pentru emanciparea cleruluĭ şi poporuluĭ românŭ, şi ceea ce este maĭ interesantŭ, cândŭ împěratulŭ

[1]) Nilles, Symb. I p. 326—330.

[2]) Ibid. pag. 303.

[3]) Ibid. p. 418—420.

Carolŭ alŭ VI-lea cu decretulŭ sĕŭ din 11 Decembre 1732 a supusŭ plângerile episcopuluĭ Klein apreţieriĭ dieteĭ Transilvanieĭ, acestŭ monarchŭ apriatŭ s'a provocatŭ la diploma II Leopoldină ca la unŭ actŭ solemnŭ emanatŭ dela tatălŭ sĕŭ Leopoldŭ I, [1]) şi până acum nu s'a aflatŭ nicĭ o urmă, că dieta de atuncĭ ar fi făcutŭ esceptiune în contra genuinităţiĭ aceleĭ diplome. Împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea în diploma de dto 21 Augustŭ 1738, prin care dotéză episcopia nóstră şi şcólele şi mânăstirea din Blaşiŭ, face unele disposiţiunĭ chiarŭ pe basa diplomeĭ leopoldine. Chiarŭ şi în actulŭ celŭ maĭ importantŭ, în care episcopulŭ Klein împreună cu clerulŭ şi poporulŭ unitŭ cere dela împĕrătésa Maria Teresia, ca şi poporulŭ românŭ să fie primitŭ ca a patra naţiune în patrie, încă se face provocare la diploma II Leopoldină ca la unŭ actŭ emanatŭ dela Leopoldŭ I şi *aprobatŭ* şi de următoriĭ acestuia. [2]) De unde se vede, că multŭ timpŭ nimenia nu s'a îndoitŭ despre genuinitatea diplomeĭ II Leopoldine. Nicĭ sinodulŭ din 1739 şi celŭ dela 1742 nu négă proprie esistinţa şi genuinitatea diplomeĭ, ci celŭ dintâiŭ cere, ca diploma, ce o are numaĭ în copie, *să se publice şi să se observe în tóte punctele şi clausulele sale,* fiindcă elŭ nu scia, că óre aceea publicatu-s'a orĭ ba? [3]) Èr alŭ doilea a cerutŭ numaĭ aceea, ca diploma să i-se pre-

[1]) Nilles Symb. II p. 513—517.
[2]) Ibid. pag. 518—519.
[3]) Mold. Acte sin. II p. 84

sente şi în originalŭ, dar nu a negatŭ esistinţa eĭ genuină. [1]) Episcopulŭ Petru Paulŭ Aronŭ în relaţiunea, ce a făcut'o în anulŭ 1752 la Roma, nu a scrisŭ, precum afirmă Gregoriŭ Maiorŭ, în contra genuinităţiĭ diplomeĭ II Leopoldine, ci numaĭ şi-a făcutŭ relaţiunea, ce era datoriŭ ca episcopŭ să o facă, despre starea bisericeĭ sale. Din contră în archivulŭ mitropolitanŭ din Blaşiŭ esistă unŭ protocolŭ, din care se vede, că pe timpulŭ episcopuluĭ Petru Paulŭ Aronŭ ómeniĭ competenţĭ nu se îndoiaŭ despre genuinitatea diplomeĭ II Leopoldine. Acestŭ protocolŭ pórtă titlulŭ: „Protocollum diplomatum et Regiorum Rescriptorum ac Ordinationum in favorem S. Unionis, a variis Augustae domus Austriacae Imperatoribus inde ab anno 1692 usque 1756 editarum.“ Împrejurarea, că protocolulŭ acesta este vechiŭ, scrisŭ totŭ de o mână şi cuprinde acte emanate numaĭ până la 1756, ne face să deducemŭ, că s'a scrisŭ înainte de 1760, va să dică pe timpulŭ episcopuluĭ Aronŭ. Însă dacă la curtea episcopuluĭ Aronŭ ar fi fostŭ îndoélă despre genuinitatea diplomeĭ II Leopoldine, atuncĭ acéstă diplomă nu se trecea în amintitulŭ protocolŭ la pagina 7—12, ci ca unŭ actŭ spuriŭ s'ar fi lăsatŭ cu totulŭ afară. Èr dacă împĕrătésa Maria Teresia într'o audienţă a rĕspunsŭ episcopuluĭ Petru Paulŭ Aronŭ, şi chiarŭ şi luĭ Maĭorŭ, precum afirmă acesta, că ea nu are cunoscinţă despre cele cuprinse în diploma II Leopoldină, acésta

[1]) Ibidem I p. 157.

nu e mirare, căci capulŭ statuluĭ, după regulele dreptuluĭ, cestiunile de fapte particulare le póte ignora, şi din acéstă ignoranţă nu se póte face mare casŭ, pentru că nu se póte aştepta dela unŭ domnitoriŭ, să cunóscă tóte diplomele speciale, tóte privilegiile şi inmunităţile. Saŭ cu alte cuvinte din împrejurarea, că unŭ domnitoriŭ nu cunósce cuprinsulŭ uneĭ diplome, nu se póte deduce îndată, că acea diplomă este născocitură. Asemenea nu se póte deduce acésta nicĭ din împrejurarea, că în diploma de denumire a episcopuluĭ Grigorie Maĭorŭ nu se pune condiţiunea de a-şĭ ţiné teologŭ ĭesuitŭ. Condiţiunea acésta a pututŭ rĕmâné afară din motivulŭ, că încă înainte de 27 Octobre 1772, cândŭ fu denumitŭ Grigorie Maĭorŭ de episcopŭ, era quasi hotărîtă desfiinţarea orduluĭ Ĭesuiţilorŭ. Papa Clemente alŭ XIV-lea deja în 30 Novembre 1769 a scrisŭ o epistolă la curtea din Spania, în care nu se arĕta străinŭ de suprimarea orduluĭ. Ér în 21 Iuliŭ 1773 la presiunea Bourbonilorŭ şi chiarŭ şi a curţiĭ din Viena, înfluinţate de copiiĭ împĕrăteseĭ, Iosifŭ şi Carolina de Neapolŭ, ordulŭ Ĭesuiţilorŭ fu desfiinţatŭ prin Papa Clemente XIV. Aşadară condiţiunea de a-şĭ ţiné teologŭ Ĭesuitŭ a putută rĕmâné afară din diploma de denumire a episcopuluĭ Maĭorŭ nu din motivulŭ, că acea diplomă este o născocitură, ci din motivulŭ fórte probabilŭ, că ceĭ din Viena prevedeaŭ suprimarea orduluĭ Ĭesuiţilorŭ, şi astfelŭ uşorŭ s'aŭ înduplecatŭ a împlini dorinţa episcopuluĭ de a nu se pune condiţiunĭ în diploma luĭ

de denumire. În fine la obĭecţiunea, ce ar face-o cineva, că pentru ce nu se află diploma în originalŭ în archivulŭ Blaşiuluĭ, rĕspundemŭ cu Bariţiŭ (l. c. p. 219): „Nu la Blaşiŭ s'a înfiinţatŭ maĭ întâiŭ episcopia unită, ci în Alba-Iulia, éră în aniĭ revoluţiuniĭ Rakocziane nu a sciutŭ unde să-şĭ plece capulŭ. Maĭ târdiŭ episcopia s'a strămutatŭ dela Alba-Iulia la Făgăraşŭ, la Betleanŭ şi Sâmbăta, în acela-şĭ districtŭ, éră la Blaşiŭ s'a aşedatŭ difinitivŭ numaĭ după anulŭ 1738, cândŭ împĕratulŭ Carolŭ VI a permisŭ a se schimba dominiile Gherleĭ şi alŭ Sâmbeteĭ cu Blaşiulŭ. În 38 de anĭ diploma a putută să péră prea uşorŭ maĭ alesŭ în furia atâtorŭ certe religióse."

Noĭ altcum suntemŭ de părere, că deci de anĭ toţĭ ceĭ interesaţĭ aŭ fostŭ convinşĭ, că diploma II Leopoldină este genuină, despre ce suntŭ dovadă eclatantă actele emanate până la anulŭ 1740. Însă după ce episcopulŭ Klein tocmaĭ pe basa aceste diplome a voitŭ să câştige Românilorŭ drepturĭ politice prin nenumĕratele sale cererĭ adresate împĕratuluĭ Carolŭ VI şi împĕrăteseĭ Maria Teresia, asupritoriĭ Românilorŭ şi maĭ vîrtosŭ ceĭ din guberniulŭ Transilvanŭ, carĭ póte anume lăsaseră să dispară originalulŭ autenticŭ alŭ diplomeĭ, ce-lŭ aveaŭ în archivulŭ lorŭ, aŭ lansatŭ în lume maĭ întâiŭ opiniunea, că diploma aceea nu ar fi fostŭ publicată, ér după aceea faĭma, că ar fi spurie, ca astfelŭ să se mântuéscă de obligamentulŭ de a împlini cererile Românilorŭ. Vĕdêndŭ apoĭ Românii, că punctele diplomeĭ, carĭ

eraŭ favorabile pentru eĭ, nu se împlinescŭ, aŭ începutŭ şi eĭ a se lega de faĭma, că diploma ar fi apocrifă, ca astfelŭ celŭ puţinŭ să nu maĭ fie obligaţĭ a purta urmările punctelorŭ oneróse pentru eĭ. Acestea însă nu derógă genuinităţiĭ diplomeĭ II Leopoldine. Acestŭ actŭ consună cu actele emanate înainte de 19 Martie 1701, carĭ îĭ servescŭ de basă, a fostŭ împrotocolatŭ în locŭ fórte autenticŭ, adecă în Libro regio, a fostŭ spedatŭ în maĭ multe esemplare de aceea-şĭ valóre cu conceptulŭ originalŭ, din carĭ unele se conservă şi astădĭ în Viena şi Budapesta şi din carĭ şi episcopulŭ Pataki a avutŭ unulŭ *originalŭ autenticŭ;* a fostŭ publicatŭ cleruluĭ românescŭ deja în anulŭ 1701, ér în dieta Transilvanieĭ în 1703, şi timpŭ îndelungatŭ a fostŭ consideratŭ de toţĭ factoriĭ competenţĭ ca actŭ genuinŭ emanatŭ dela împĕratulŭ Leopoldŭ I, ér cândŭ maĭ târdiŭ s'aŭ ivitŭ îndoelĭ despre genuinitatea luĭ, acestea aŭ fostŭ împrăştiate prin acte demne de tótă credinţa. Unŭ astfelŭ de actŭ nu se póte numi apocrifŭ cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, că scriitorĭ de valóre maĭ mare, decâtŭ dlŭ Densuşanŭ, îĭ susţinŭ astădĭ genuinitatea, cum suntŭ Nilles şi Bariţiŭ. Ér la aserţiunile neîntemeĭate ale dluĭ Densuşanŭ se potŭ aplica cuvintele: *„Ignotos fallit, notis autem est derisui.“*

IV.

Genuinitatea „instrucţiilorŭ“ pentru teologulŭ latinŭ de lângă Mitropolitulŭ Atanasiŭ.

Dlŭ Densuşanŭ este de părere, că nu numaĭ manifestele de unire şi diploma a dóua Leopoldină, ci şi nisce „instrucţiĭ“, ce le-a avutŭ la sine teologulŭ ĭesuitŭ, suntŭ *„falsificate“* de ale Ĭesuiţilorŭ. Părerea sa şi-o baséză pe auctoritatea luĭ Samuilă Klein, care dice: „Se maĭ află (afară de diploma a dóua Leopoldină) în archivulŭ din Blaşiŭ încă dóuĕ instrucţiĭ, una dela Papa, alta dela archiepiscopulŭ Strigonuluĭ Kollonits, prin carĭ auctoritatea Episcopuluĭ românescŭ fórte se ciónta, ér puterea teologuluĭ întru atâta se lăţesce, câtŭ Episcopulŭ se póte dice a fi numaĭ vicariulŭ teologuluĭ. Multŭ aŭ stătutŭ Ĭesuiţiĭ de episcopulŭ Atanasiŭ, ca să le iscăléscă acele instrucţiĭ, ci episcopulŭ nicĭ de cum n'a vrutŭ a le iscăli, că a cunoscutŭ măestria Ĭesuiţilorŭ. Tóte acestea treĭ se socotŭ a fi numaĭ *scorniturile* Ĭesuiţilorŭ, carĭ în totŭ chipulŭ voiaŭ să stăpânéscă preste clerulŭ românescŭ. Aşa Românii maĭ de demultŭ într'unŭ chipŭ, acuma altmintrea aŭ fostŭ asupriţĭ.“ [1])

[1]) Cipariŭ »Acte şi fragmente« pag. 88.

Câtŭ de tare se înşală însă S. Klein, cândŭ ḑice, că diploma a dóua Leopoldină *se socóte* a fi o *scornitură* (ér nu *„falsificatŭ“*, precum interpretéză dlŭ Densuşanŭ), amŭ vĕḑutŭ în capitlulŭ precedentŭ. Însă acestŭ auctorŭ, scriindŭ în materia acésta maĭ multŭ din auḑite, decâtŭ din documente, se înşală totŭ aşa de tare şi cu privire la originea „instrucţiilorŭ“.

Elŭ este în manifestă eróre, cândŭ ḑice, că dela Papa a emanatŭ o „instrucţie“ pentru teologulŭ ĭesuitŭ. Papa nu a instituitŭ nicĭ unŭ teologŭ lângă episcopulŭ unitŭ prin nicĭ unŭ breve şi prin nicĭ o bullă şi de aceea nicĭ instrucţie nu ĭ-a pututŭ da. Instituirea teologuluĭ este opera luĭ Kollonits. Acésta este deplinŭ doveditŭ prin documentele scóse la lumină în timpulŭ din urmă, pe basa cărora George Bariţiŭ scrie cu totŭ dreptulŭ: „Aşa dără astăḑĭ se scie maĭ positivŭ, de câtŭ orĭ cândŭ maĭ înainte, că auctorulŭ aplicăriĭ unuĭ teologŭ romano-catolicŭ a fostŭ primatele cardinalŭ Kollonits, a căruĭ propunere fusese adoptată şi sancţionată chiarŭ de cătră împĕratulŭ Leopoldŭ, éră după aceea se prefăcu în o specie de instituţiune, la care curtea imperială a ţinutŭ cu tărie până târḑiŭ în ḑilele Marieĭ Teresieĭ.“ [1])

Modulŭ, în care a fostŭ instituitŭ Atanasiŭ în calitate de episcopŭ unitŭ cu teologŭ catolicŭ lângă sine, nu a obţinutŭ nicĭ odată aprobarea *solemnă* a Sfîntuluĭ Scaunŭ Apostolicŭ, căcĭ nu esistă nicĭ unŭ actŭ despre

[1]) »Părţĭ alese din ist. Transilvanieĭ« T. I. pag. 199.

preconisarea acestuĭ episcopŭ, [1]) ér în bullele despre preconisarea succesorilorŭ luĭ nu numaĭ nu se ḑice, că episcopulŭ unitŭ ar fi datorŭ să-şĭ ţină teologŭ, ci din contră se ḑice apriatŭ, că i-se dă *deplină putere de a guverna şi administra biserica unită în cele spirituale şi temporale.* Ca esemplu aducemŭ aci bulla despre preconisarea luĭ Pataki, succesorulŭ luĭ Atanasiŭ, unde se cetesce: *„Curam, regimen et administrationem ipsius ecclesiae Fogarasiensis Tibi in spiritualibus et temporalibus p l e n a r i e committendo.“* [2])

Aşadară Papa, care nu a luatŭ actŭ formalŭ despre modulŭ, în care a fostŭ pusŭ Atanasiŭ în scaunulŭ episcopescŭ unitŭ, şi despre instituirea teologuluĭ lângă acesta, nu a putatŭ da şi nicĭ nu a datŭ nicĭ o „instrucţie“ aceluĭ teologŭ. Ceea ce scrie decĭ Sam. Klein despre „instrucţia“ Papeĭ, este, ca să ne folosimŭ de unŭ terminŭ alŭ luĭ, — o simplă *scornitură.* Esistă însă o „instrucţie“ dată teologuluĭ ĭesuitŭ din partea societăţiĭ Ĭesuiţilorŭ, care se póte ceti la Nilles în loculŭ citatŭ pag. 314. Acésta însă nu regulézá ţinuta teologuluĭ faţă cu episcopulŭ unitŭ, ci faţă cu auctorităţile politice şi fiindŭ în deplină consonanţă cu regulele orduluĭ Ĭesuiţilorŭ, nicĭ decum nu se póte numi *scornitură,* dacă cineva vre să *scrie,* ér nu să *scornéscă* istorie.

Are însă dreptŭ Samoilă Klein, cândŭ afirmă, că se află o „instrucţie“ dela Archi-

[1]) Nilles, Symb. I. pag. 288.
[2]) Ibid. pag. 440.

episcopulŭ Strigonuluĭ Kollonits pentru teologulŭ ĭesuitŭ, deşi greşesce, cândŭ afirmă, că aceea ar fi o *scornitură* a Ĭesuiţilorŭ.

Orĭ câtŭ de greŭ ne-ar cădé, trebue să recunóscemŭ, că acéstă *„instrucţie“* este genuină, adecă a emanatŭ chiarŭ dela cardinalulŭ Kollonits, pentru că unŭ esemplarŭ autenticŭ, întregŭ şi nevătĕmatŭ din aceea s'a aflatŭ între documentele cancelarieĭ acestuĭ cardinalŭ, de unde l'a scosŭ şi l'a publicatŭ Nilles în loculŭ citatŭ pag. 309—313. „Instrucţia“ acésta este formulată în consonanţă cu actele referitóre la confirmarea luĭ Atanasiŭ de episcopŭ unitŭ, pe carĭ Sam. Klein nu le-a cunoscutŭ, şi de aceea a putută greşi cualificândŭ „instrucţia“ de scornitură. Însă dlŭ Densuşanŭ a putută şi a trebuitŭ să cunóscă acele acte, şi pentru aceea nu scimŭ, ce să admirămŭ într'însulŭ: superficialitatea, cu care tractéză istoria? orĭ dóră intenţiunea rea de a duce în rătăcire pe cetitoriĭ sĕĭ? Ca cetitoriĭ nostri să pótă judeca în deplină cunoscinţă de causă raportulŭ, ce era între teologulŭ latinŭ şi episcopulŭ unitŭ, vomŭ traduce şi publica aci întrégă instrucţia dată de cardinalulŭ Kollonits aceluĭ teologŭ, cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, că mulţĭ vorbescŭ despre ea, dar puţinĭ o cunoscŭ, căcĭ până acum, pe câtŭ scimŭ noĭ, nu a fostŭ publicată în limba română. Ètă-o:

„Deşi teologulŭ preaonoratuluĭ episcopŭ alŭ Românilorŭ nu se pare că ar avé lipsă de instrucţiune, pentru că îlŭ cunóscemŭ de omŭ deprinsŭ atâtŭ în prudenţă şi canóne, câtŭ şi în teologia morală şi scolastică, sub

a cărorŭ conducere, dacă va îndrepta pe preaonoratulŭ Domnŭ Episcopŭ alŭ Românilorŭ şi pe clerulŭ românescŭ, nu va puté nicĭ de cum să rătăcéscă dela calea şi poteca adevĕruluĭ şi dreptăţiĭ: totuşĭ, ca să urmămŭ esemplulŭ ómenilorŭ înţelepţĭ, carĭ în lucrările lorŭ maĭ bucurosŭ voescŭ să capete dela superiorĭ nisce regule sigure şi bine cumpenite, decâtŭ să se razime prea multŭ pe prudinţa lorŭ proprie, propunemŭ teologuluĭ preaonoratuluĭ Domnŭ Episcopŭ alŭ Românilorŭ următórea instrucţiune:

1. Fiindŭ că în decursŭ de maĭ multe vécurĭ, în carĭ poporulŭ românŭ a trebuitŭ să-şĭ plece capulŭ sub jugulŭ barbarilorŭ şi ereticilorŭ, clerulŭ luĭ era silitŭ a face lucrurĭ servile, şi nu era cine să dea celorŭ micĭ aĭ poporuluĭ mâncarea adevĕrateĭ înţelepciunĭ şi a fricеĭ Domnuluĭ, ér de aci aŭ urmatŭ multe rele şi anume: o nespusă lipsă de cultură, necunoscinţa legiĭ Domnuluĭ, abusurĭ în administrarea sacramentelorŭ, erorĭ în lucrurĭ de credinţă, atâtŭ în poporulŭ mirénŭ, câtŭ şi în clerŭ şi chiarŭ şi în episcopulŭ lorŭ: aşa nu se póte aştepta, ca tóte aceste rele să se pótă stîrpi în unulŭ şi acela-şĭ timpŭ scurtŭ. Se va îngriji decĭ teologulŭ, ca zizania erorilorŭ să se smulgă pe încetulŭ, şi începutulŭ să se facă cu acelea erorĭ, carĭ dacă nu se vorŭ stîrpi, vorŭ face pe poporŭ să cadă érăşĭ în schismă. Spre care scopŭ este de doritŭ, ca întregŭ clerulŭ să se supună Pontificeluĭ Romanŭ în scrisŭ şi să-lŭ recunóscă de capŭ universalŭ alŭ

bisericeĭ, [1]) asemenea ca unulŭ fiesce care să îmbrățișeze unirea cu jurămîntŭ, și să o întărescă cu scrisóre autentică. În punctulŭ acesta însă teologulŭ va lucra cu precauțiune, ca nu cumva prin zelulŭ sĕŭ precipitatŭ și necoptŭ tótă zidirea mântuitórei Unirĭ să o ruineze în modŭ nereparabilŭ, și tot-deuna va avé înaintea ochilorŭ pe vecinulŭ principe din Valachia și pe ereticiĭ preaputernicĭ din Transilvania, carĭ ca dușmanĭ neîmpăcațĭ aĭ bisericeĭ romano-catolice se vorŭ sili din tóte puterile, ca să clătine, dacă nu să stirpéscă cu totulŭ acéstă unire.

2. Să se siléscă cu de-adinsulŭ, să-șĭ câștige dragostea episcopuluĭ și a cleruluĭ; căcĭ de o va avé acésta, ușorŭ va trage în partea sa pe acestŭ poporŭ necultŭ, necivilisatŭ, care prețuesce amicițiile după utilitatea lorŭ, și-ĭ va face șie-șĭ binevoitorĭ și astfelŭ tóte le va puté câștiga.

3. Pe preaonoratulŭ Domnŭ Episcopŭ să-lŭ instrueze în lucrurile, ce se ținŭ de sfînta credință, să-ĭ împărtășéscă cu blândeță învățăturĭ salutare și morale, și să-ĭ arete, că ce ordine se cuvine să observe Episcopulŭ în casă și în familie. [2])

4. Să aĭbă la sine unŭ esemplarŭ din reversalulŭ subscrisŭ de Episcopŭ în Viena,

---

[1]) Acésta s'a și făcutŭ în Sinodulŭ din Novembre 1701, cum apare din actele dela Nilles, Symb. I. pag. 125—126 și 326.

[2]) Ca să se pricépă punctulŭ acesta, trebue să observămŭ, că înainte de sfînta unire în mănăstirea din Alba-Iulia se întîmplaŭ lucrurĭ incompatibile cu demnitatea episcopéscă, precum se póte vedé din Nilles, Symb. I. pag. 259.

și să cerce cu diligință, óre episcopulŭ observă acuratŭ tóte cele promise? și dăcă va vedé, că acela a călcatŭ ceva din cele promise, fără întârdiare (de cumva prudința nu-ĭ va dicta altcum) să facă atentŭ pe Episcopŭ cu blândeță, și să insiste cu tărie, ca să observe cele promise. Eminențeĭ Sale Domnuluĭ Cardinalŭ ca la Archiepiscopulŭ episcopuluĭ românescŭ să scrie adese-orĭ, care este starea episcopuluĭ și care a cleruluĭ.

5. Fiindŭ că însă domniĭ ereticĭ din Transilvania se vorŭ opune atâtŭ episcopuluĭ, câtŭ și cleruluĭ și nu-ĭ vorŭ lăsa ușorŭ, ca să se bucure în pace de privilegiile date saŭ întărite de Maĭestatea Sa cesaree preasacră: pentru aceea teologulŭ va apĕra interesele cleruluĭ și va lucra, ca în înțelesulŭ Diplomeĭ Maĭestățiĭ Sale împĕrătescĭ preasacre din anulŭ 1699 și maĭ de curêndŭ din 1701 clerulŭ românescŭ să se bucure de scutințele și drepturile bisericescĭ.

6. Să fie de față la tóte visitațiunile parochiilorŭ, ce are să le facă episcopulŭ, și să observe cu diligință: óre preoțiĭ trăescŭ conformŭ statuluĭ lorŭ? óre cultulŭ dumnedeescŭ și celealalte funcțiunĭ parochiale facu-se cum se cade? și dacă va socoti, că este ceva de emendatŭ, acésta să o comunice Episcopuluĭ, ca îndreptarea să se facă de însu-șĭ Episcopulŭ, ér nu prin teologulŭ.

7. Să nu lase nicĭ odată, ca Episcopulŭ să bată pe preoțĭ, saŭ să tracteze despoticŭ cu eĭ, saŭ să încarcereze pe preoțĭ, ci ceĭ îndărătnicĭ, saŭ scandaloșĭ saŭ delincuențĭ din clerŭ să se îndrepte cu mijlóce

corĕspundĕtóre, şi întru câtŭ este cu putinţă, cu mijlóce blânde. Să nu lase, ca preoţiĭ să fie constrînşĭ a da episcopuluĭ maĭ multŭ de unŭ florenŭ ungurescŭ pe anŭ. [1])

8. Cândŭ clerulŭ românescŭ va ţiné sinodŭ, teologulŭ va şedé lângă episcopŭ în decursulŭ adunăriĭ sinoduluĭ; însă adunându-se sinodulŭ, va arĕta ordinea, ce are să se observeze, şi ca să nu se nască după aceea turburărĭ în Sinodŭ, se va îngriji, ca unulŭ câte unulŭ să voteze saŭ să vorbéscă după gradulŭ demnităţiĭ saŭ bĕtrâneţelorŭ; maĭ departe va elimina cu totulŭ din sinodŭ strigările şi tumultulŭ celorŭ ce strigă. Dacă totŭ clerulŭ saŭ partea cea maĭ mare a aceluia va fi de părere deosĕbită saŭ chiarŭ opusă cu a Episcopuluĭ, ér materia ar fi dubie, teologulŭ se va puté alătura la clerŭ, căcĭ maĭ uşorŭ se póte împăca unulŭ singurŭ decâtŭ întregŭ clerulŭ, care dacă va lua odată ură în contra teologuluĭ, vorŭ urma daune nereparabile.

9. Pentru ca tinerimea să înainteze în sciinţe şi vîrtute, teologulŭ va stărui, ca îndată după sosirea episcopuluĭ să se înfiinţeze şcóle în Alba-Iulia. Pentru instruirea tinerimiĭ în sciinţele latine şi române va recomanda unŭ magistru destoĭnicŭ, şi credinciosŭ unitŭ cu romano-catoliciĭ, ér în lipsa unuĭ astfelŭ de individŭ, pe unŭ romano-catolicŭ. Să se nisuéscă, ca şcólele să créscă.

10. Tóte cărţile, carĭ aŭ să se tipă-

[1]) Motivele acestuĭ punctŭ se potŭ ceti la Nilles l. c.

réscă în tipografia română din Alba-Iulia, se vorŭ censura maĭ întâiŭ din partea teologuluĭ, nicĭ nu se va tipări vre-o carte fără de aprobarea teologuluĭ indicată pe carte. Va griji, ca să nu se aducă cărţĭ schismatice, orĭ eretice din Valachia Transalpină. Acuma să se tipăréscă unŭ catechismŭ în limba românéscă pe spesele Eminenţeĭ Sale, şi să se împartă gratuitŭ, însă aşa, că vechiulŭ catechismŭ coruptŭ, pe câtŭ se póte, să se repriméscă dela toţĭ.

11. Să aĭbă grije şi de aceea, ca episcopulŭ să nu aĭbă corespondinţe cu schismaticĭ, nicĭ chiarŭ cu principele Valachieĭ, cu ereticĭ orĭ cu ómenĭ suspecţĭ. Dacă episcopulŭ ar avé să scrie epistole pentru nisce afacerĭ saŭ principeluĭ Valachieĭ saŭ vre-unuĭ schismaticŭ orĭ ereticŭ, pe acelea, înainte de a le trimite, le va comunica cu teologulŭ.

13. Aceia, carĭ aŭ să fie înălţaţĭ la ordurile maĭ marĭ, maĭ înainte să se esamineze de preoţĭ maĭ bĕtrânĭ în presenţa teologuluĭ, şi după îndeplinirea esamenuluĭ, dacă teologulŭ va declara, că candidatulŭ nu este destoĭnicŭ pentru primirea ordurilorŭ, acesta să nu se chirotonéscă din partea episcopuluĭ.

13. Să aĭbă lista preoţilorŭ, să cunóscă moravurile şi firea lorŭ, pe preoţiĭ vagabundĭ, nefolositorĭ, suspecţĭ, turburătorĭ şi încredutĭ în puterea ereticilorŭ să nu-ĭ sufere în diecesă; însă ca totuşĭ să nu-şĭ atragă ura patronilorŭ şi amicilorŭ acelorŭ preoţĭ, să îndupiece sinodulŭ şi pe Episcopulŭ, ca depunerea saŭ proscrierea acelorŭ preoţĭ să

o facă sinodulŭ. Nicĭ decum să nu lase, ca Episcopulŭ să chirotonéscă maĭ mulţĭ preoţĭ, decâtŭ suntŭ de lipsă la împlinirea oficiuluĭ parochialŭ, căcĭ din acéstă mulţime nefolositóre de preoţĭ aŭ isvorîtŭ şi vorŭ isvorî fórte multe rele şi inconveniențe şi chiarŭ şi nedreptăţĭ. [1])

14. În fine să se siléscă, să îndrepte atâtŭ clerulŭ, câtŭ şi pe Episcopulŭ după canónele bisericeĭ lorŭ propriĭ şi ale bisericeĭ universale romano-catolice, să nu lase, să se facă divorţiĭ nicĭ într'unŭ chipŭ din partea episcopuluĭ, orĭ a preoţilorŭ; dacă ar fi să se excomunice cineva din causă gravă, elŭ va spune episcopuluĭ sentinţa, ce are să se aducă, dar nu o va aduce elŭ însu-şĭ, ér sentinţa adusă o va da episcopuluĭ spre promulgare. Nu va lăsa, ca Episcopulŭ să depună pe protopopĭ după placulŭ sĕŭ, saŭ să strămute pe preoţĭ din parochie maĭ bună la alta maĭ rea, ci astfelŭ de depunere orĭ transferare se póte face numaĭ din partea sinoduluĭ prin sentinţă. Cuantitatea mulcteĭ o va dicta teologulŭ, pe care Episcopulŭ nu o va puté mări.

Cam acestea suntŭ lucrurile maĭ de căpetenie, carĭ le propunemŭ bisericeĭ romănescĭ de curêndŭ unite. Celealalte datine particulare le încredinţămŭ înţelepciuniĭ teologuluĭ; în lucrurile dubie să recurgă la noĭ.

[1]) Se scie, că s'aŭ întimplatŭ şi casurĭ de acelea înainte de sfînta unire, că din lacomie de banĭ s'aŭ chirotonitŭ maĭ mulţĭ preoţĭ, decâtŭ cerea lipsa, şi chiarŭ şi indivięĭ, carĭ nu sciaŭ nimicŭ din cele ce se ţinŭ de oficiulŭ preoţescŭ. Vedĭ Nilles l. c.

Dumnedeŭ, care de tóte se îngrijesce, să-ĭ dea spiritulŭ înţelepciuniĭ, înţelegeriĭ, sfatuluĭ şi tărieĭ, ca să îndrepte acéstă turmă nóuă pe calea mântuiriĭ eterne. Leopoldŭ Cardinalŭ de Kollonits Archiepiscopŭ Strigoniuluĭ."

Cu privire la acéstă „instrucţie", din care nu transpiră ură orĭ duşmanie, ci ĭubire părinţéscă faţă cu poporulŭ românŭ, şi o dorinţă ferbinte de a-lŭ vedé ridicatŭ din starea ticălósă şi desolată de maĭ înainte, greşesce S. Klein nu numaĭ cândŭ o numesce apocrifă (scornitură), ci şi atuncĭ, cândŭ susţine, că ĭesuiţiĭ ar fi statŭ multŭ de episcopulŭ Atanasiŭ, să o subscrie, şi că acesta nu s'ar fi învoitŭ nicĭ de cum la aşa ceva. Ĭesuiţiĭ nu aveaŭ lipsă să stea de episcopulŭ Atanasiŭ, să subscrie „instrucţia", pentru că acestŭ actŭ nu era menitŭ pentru episcopulŭ, ci menitŭ şi obligătoriŭ pentru teologulŭ. Apoĭ la observarea punctelorŭ, a cărorŭ controlă era încredinţată teologuluĭ, episcopulŭ Atanasiŭ se obligase prin altŭ actŭ solemnŭ, întăritŭ şi cu jurămîntŭ, şi anume prin reversalulŭ, ce l'a datŭ dînsulŭ cu ocasiunea petreceriĭ sale în Viena. Reversalulŭ acesta constătătoriŭ din 16 articulĭ órtă datulŭ de 7 Aprilŭ 1701, [1]) şi se póte vedé aşa, pe cum este subscrisŭ de mâna proprie a luĭ Atanasiŭ, în biblioteca universităţiĭ din Budapesta. În fine la observarea unorŭ puncte amintite în „instrucţia" din cestiune, era obligatŭ episcopulŭ şi prin diploma Leopoldină a dóua, a căreĭ genuini-

[1]) Nilles, Symb. I. pag. 281—289.

tate amŭ dovedit'o în capitululŭ precedentŭ.

Este falsă decĭ asertiunea luĭ S. Klein, că Iesuiţiĭ ar fi statŭ de episcopŭ să subscrie „instrucţia", şi că acesta nu s'ar fi învoitŭ. Episcopulŭ, care subscrisese deja reversalulŭ, nu maĭ putea avé nicĭ unŭ scrupulŭ cu privire la subscrierea „instrucţieĭ", şi de aceea, dacă Iesuiţiĭ ar fi statŭ de episcopulŭ, precum nu aŭ statŭ şi n'aŭ avutŭ motivŭ să stea, acela de sigurŭ o subscria.

Totŭ aşa de tare greşesce S. Klein, cândŭ afirmă, că însă-şi „instrucţia" acésta ciónta auctoritatea episcopuluĭ, câtŭ acela se póte dice numaĭ vicariulŭ teologuluĭ. Auctoritatea episcopuluĭ a fostŭ ciontată, — deşi nu aşa tare, cum dice Klein, — prin diploma a dóua Leopoldină, şi prin reversalulŭ subscrisŭ de Atanasiŭ, carĭ eraŭ singurele documente obligătóre pentru dînsulŭ. Dacă nu esistaŭ înainte de „instrucţie" aceste dóuĕ documente, nicĭ unŭ teologŭ nu venia lângă episcopulŭ Atanasiŭ, ca să-ĭ ciónte auctoritatea.

Ce privesce motivele, pentru carĭ curtea din Viena şi cardinalulŭ primate Kollonits (ér nu Iesuiţiĭ) aŭ aflatŭ de bine a pune lângă Atanasiŭ unŭ teologŭ, nu ne vomŭ pronunţa noĭ, ci vomŭ lăsa să vorbéscă unulŭ dintre fruntaşiĭ Românilorŭ, adecă George Bariţiŭ, care astfelŭ se esprimă: „Avut'a desŭ numitulŭ episcopŭ trebuinţă de unŭ consiliarŭ bisericescŭ, bunŭ teologŭ şi canonistŭ? De sigurŭ că elŭ simţise din capulŭ loculuĭ aceea trebuinţă, orĭ ar fi rĕmasŭ episcopŭ gr. res. ortodoxŭ, orĭ că s'a unitŭ cu Roma. În clerurile resăritene preste totŭ, în clerulŭ românescŭ cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, domnise în lipsa totală de şcóle şi de vre-unŭ seminariŭ de teologĭ nu numaĭ înainte cu dóuĕ vécurĭ, ci chiarŭ şi până în dilele împĕratuluĭ Iosifŭ II, nesciinţă spăimântătóre, întunecime aprópe generală, tristă, ucigătóre de suflete. Acéstă orbie sufletéscă a fostŭ causa principală, că clerulŭ întregŭ fusese încălecatŭ cu totulŭ de cătră superintendenţiĭ calvinĭ cu consistórele şi cu sinódele lorŭ; singura nesciinţă şi perderea demnităţiĭ personale umilise pe protopopiĭ românĭ la atâta, încâtŭ să pórte pe superintendenţiĭ calvinĭ în lectică pe umeriĭ lorŭ şi să-ĭ aşede în scaunulŭ presidialŭ alŭ sinoduluĭ, éră pe mulţĭ popĭ, ca pe lângă alte batjocorĭ să ţină în iernaticŭ câniĭ de vînatŭ aĭ aristocraţilorŭ. *Atanasiŭ avuse trebuinţă neapĕrată de consiliarŭ teologŭ.*" [1])

Din aceste cuvinte orĭ cine póte vedé motivele, carĭ aŭ îndemnatŭ pe primatele Kollonits şi curtea din Viena, ca să dea unŭ teologŭ lângă Atanasiŭ, care şi înainte de unire avuse lipsă să-şĭ ţină de secretariŭ unŭ bărbatŭ cultŭ şi încă de religiunea calvinéscă.

N'aŭ avutŭ însă succesoriĭ luĭ Atanasiŭ aceea-şĭ lipsă de teologŭ, pentru că toţĭ aceştia îşĭ făcuseră studiile în şcóle, din carĭ eşiaŭ ceĭ maĭ înalţĭ dignitarĭ bisericescĭ aĭ latinilorŭ din Ungaria şi de airea. De aceea susţinerea teologuluĭ lângă episcopiĭ nostri din partea curţiĭ din Viena a datŭ ansă la grave tânguirĭ atâtŭ din partea episcopilorŭ câtŭ şi din partea scriitorilorŭ bisericeĭ nostre.

---

[1]) Părţĭ alese din ist. Trans. I. pag. 190.

Aceste tânguirĭ nu invólvă însă condamnarea sfintei Unirĭ, ci suntŭ efluxulŭ dorinţeĭ nobile şi îndreptăţite, de care aŭ fostŭ pětrunşĭ toţĭ bărbaţii ĭubitorĭ de biserica nóstră: dorinţa de a vedé biserica românéscă scósă de sub jurisdicţiunea bisericeĭ latine din Ungaria, şi a o face egalŭ îndreptăţită şi coordinată cu acésta, ér nu subordinată eĭ. Dorulŭ acesta s'a împlinitŭ, şi astădĭ este unŭ anacronismŭ a aduce stările dela începutulŭ véculuĭ trecutŭ spre a condamna biserica nóstră de astădĭ, carea nu maĭ depinde dela Strigoniŭ, ci singurŭ dela centrulŭ de unitate din Roma, şi nu maĭ este subordinată, ci coordinată cu orĭ care biserică catolică din Ungaria.

În fine maĭ observămŭ, că punerea teologuluĭ în cóstele episcopuluĭ în generalŭ nu se póte ascrie influinţeĭ şi pofteĭ de domnie a Ĭesuiţilorŭ, cum o facŭ acésta fórte mulţĭ dintre scriitoriĭ nostri şi maĭ vîrtosŭ S. Klein. Între Ĭesuiţĭ aŭ fostŭ şi bărbaţĭ, carĭ aŭ datŭ cardinaluluĭ Kollonits sfatulŭ fórte înţeleptŭ de a nu se pune lângă episcopulŭ unitŭ unŭ teologŭ latinŭ. Ca esemplu aducemŭ aci pe „superiorulŭ misiunilorŭ dacice“ Ĭesuitulŭ Gavrilă Kapi, care în 14 Martie 1701 scria cardinaluluĭ Kollonits: „Ca vre-unulŭ dintre preoţiĭ nostri să se pună lângă episcopŭ în formă de teologŭ, eŭ socotescŭ, că nicĭ nu este consultŭ, nicĭ nu este necesarŭ. *Nu este consultŭ, pentru că şi episcopuluĭ şi naţiuniĭ române ĭ-ar cădé greŭ, ca să sufere fără de voe unŭ învăţătoriŭ, şi aşa dicêndŭ să se guverneze pe faţă de doĭ episcopĭ.* *) Nu este de lipsă, pentru că ar fi de ajunsŭ, ca aceea, ce ar avé să facă acelŭ preotŭ (teologulŭ), să se încredinţeze Părinteluĭ Barányi saŭ următoriuluĭ luĭ, saŭ la vre-unŭ altŭ părinte de aĭ nostri, care petrece în Alba-Iulia.“ [1])

Din aceste cuvinte este evidentŭ şi aceea, că învinuirea, ce o face Samoilă Klein în generalŭ tuturorŭ Ĭesuiţilorŭ, că aceştia ar fi voitŭ în totŭ chipulŭ *„să stăpânéscă preste clerulŭ românescŭ“*, este celŭ puţinŭ esageratŭ.

Dar să recapitulămŭ.

Pe basa celorŭ desfăşurate până acum se potŭ constata următórele adevěrurĭ contrarie aserţiunilorŭ luĭ Sam. Klein şi anume:

1. Pontificele Romanŭ nu a datŭ nicĭ o „instrucţie“ pentru teologulŭ episcopuluĭ Atanasiŭ orĭ alŭ succesorilorŭ luĭ.

2. Este probabilŭ, că Klein scriindŭ despre instrucţiile date teologuluĭ, a confundatŭ instrucţia dată în adevěrŭ de către superiorii societăţiĭ luĭ Isusŭ, cu presupusa şi neesistenta instrucţie dela Papa.

3. Esistă o instrucţie dată teologuluĭ de cardinalulŭ Kollonits, însă acésta nu este *o scornitură*, ci unŭ *actŭ genuinŭ şi autenticŭ* conservatŭ şi în diua de astădĭ nevătěmatŭ, precum a emanatŭ dela numitulŭ cardinalŭ.

4. Ĭesuiţiĭ nicĭ odată nu aŭ statŭ şi nu aŭ putută sta de episcopulŭ Atanasiŭ, ca

---

*) Durere, că curtea din Viena şi cardinalulŭ Kollonits nu aŭ fostŭ cu luare aminte la acéstă observaţiune fórte nimerită.

[1]) Nilles, Symb. I. pag. 264,

să subscrie instrucţia dată de cardinalulŭ Kollonits.

5. Auctoritatea episcopuluĭ nu s'a *ciontatŭ* prin instrucţiile date teologuluĭ, ci în vîrtutea altorŭ acte anterióre acceptate de episcopulŭ Atanasiŭ, însă nicĭ prin acestea în mĕsură aşa mare, câtŭ episcopulŭ să se pótă ḑice numaĭ *vicariulŭ teologuluĭ*.

6. Teologulŭ latinŭ s'a pusŭ lângă episcopulŭ unitŭ de curtea împĕrătéscă şi de cardinalulŭ Kollonits chiarŭ în contra sfaturilorŭ primite dela representantele Ĭesuiţilorŭ din Transilvania, adecă dela Gavrilă Kapi superiorulŭ misiunilorŭ din Dacia, care cunoscea maĭ bine decâtŭ orĭ cine împrejurările, între carĭ se afla poporulŭ românŭ.

7. Aplicarea teologuluĭ lângă episcopulŭ românescŭ unitŭ este a se atribui în prima linie stăriĭ ticălóse, în care sfînta unire a aflatŭ clerulŭ şi poporulŭ românescŭ pe tóte terenele, ér nu pofteĭ de domnie a Ĭesuiţilorŭ.

8. Institaţiunea teologuluĭ *în sine considerată* nu se póte numi *asuprire*, căcĭ şi pe timpulŭ luĭ Atanasiŭ aŭ fostŭ şi în ḑilele nóstre suntŭ episcopĭ, carĭ deşi suntŭ eruditĭ, totuşĭ din motive canonice aŭ avutŭ şi aŭ obligămîntulŭ strictŭ de a-şĭ ţiné teologŭ şi a lucra după sfatulŭ luĭ. (Veḑĭ Nilies l. c. I. p. 303 în notă).

Aci credemŭ, că este loculŭ potrivitŭ, să maĭ facemŭ încă o observaţiune.

Fiindŭ posiţiunea teologuluĭ ĭesuitŭ lângă episcopulŭ unitŭ unŭ lucru fórte odiosŭ în ochiĭ Româniiorŭ, scriitoriĭ nostri nu şĭ-aŭ

pututŭ păstra tot-deuna sângele rece în judecarea activităţiĭ desvoltate de Ĭesuiţĭ în mijloculŭ Românilorŭ, şi astfelŭ tóte lucrările acestorŭ misionarĭ aŭ fostŭ maĭ multŭ orĭ maĭ puţinŭ sinistru apreţiate.

Amŭ vĕḑutŭ deja în capitululŭ acesta şi în cele precedente, câte crime se încarcă fără nicĭ unŭ temeiŭ în spinarea Ĭesuiţilorŭ. Esemplele acestea suntŭ destulă dovadă, că nu trebue să credemŭ uşorŭ tóte, ce se scriŭ de aĭ nostri despre Ĭesuiţĭ şi despre rolulŭ, ce l'aŭ avutŭ eĭ în întemeĭarea şi propagarea sfinteĭ unirĭ.

Părerea acésta a nóstră o vomŭ ilustra şi cu unŭ altŭ esemplu.

Petru Maĭorŭ în istoria sa face Ĭesuiţilorŭ o fórte mare învinuire, ḑicêndŭ: *„Pentru aceea nu e de a se mirare, că teologiĭ aceia s'aŭ ispititŭ a schimba tocmelele Românilorŭ, şi a le face latinescĭ.“* [1])

Cetindŭ omulŭ acéstă învinuire, ar cugeta, că cine scie, câte înoirĭ aŭ făcutŭ Ĭesuiţiĭ în ritulŭ şi disciplina bisericeĭ nóstre, şi cu tóte acestea totŭ Maĭorŭ ne spune într'altŭ locŭ, că ritulŭ şi disciplina grecéscă s'aŭ conservatŭ maĭ nealterate în biserica nóstră, decâtŭ chiarŭ la neunitĭ, căcĭ étă ce ḑice: *„Şi aşa toţĭ Româniĭ din Ardealŭ se uniră cu biserica Romeĭ în c r e d i n ţ ă, éră nu în l e g e,* [2]) *că legea grecéscă tot-deuna si după*

[1]) Ist. bis. Rom. p. I. c. 4. § 5. pag. 102.

[2]) Din acestŭ testimoniŭ încă putemŭ vedé, câtŭ de tare greşesce Densuşanŭ, cândŭ ḑice că *legea* însémnă *credinţă* orĭ religiune.

sfânta unire o aŭ ținutŭ întrégă, și până astădĭ o țină; încă maĭ bine și maĭ curatŭ, de cum vĕdŭ eŭ, că se ține prin bisericele Sârbilorŭ celorŭ neuniți." [1]) Dar cum ar fi pututŭ lucra Ĭesuiții, ca să ne schimbe ritulŭ și disciplina, cândŭ prepozițiĭ lorŭ generalĭ deja pe la aniĭ 1608, 1628 și 1629 daserŭ ordinŭ strictŭ tuturorŭ misionarilorŭ din societatea lorŭ, să nu cuteze a îndemna pe cineva, să trécă dela ritulŭ grecescŭ la celŭ latinescŭ? [2])

E dreptŭ, că Ĭesuiții se vorŭ fi silitŭ să stîrpéscă unele abusurĭ și *tocmele rele*, carĭ le-amŭ ereditŭ dela schismă și dela calvinĭ. Însă lucrarea acésta de a ne readuce la puritatea originală a bisericeĭ orientale, chiarŭ și dacă ar fi jignitŭ unele interese materiale ale cleruluĭ nostru, nu trebue caracterisată îndată de tendință de a schimba ritulŭ și disciplina orientală, cum facŭ uniĭ dintre scriitoriĭ nostri.

Multe amŭ maĭ puté dice despre activitatea Ĭesuițilorŭ în mijloculŭ Românilorŭ, însă ómeniĭ primitorĭ de adevĕrŭ și din cele arĕtate până aci s'aŭ pututŭ convinge, că scriitoriĭ nostri adese-orĭ facŭ nedreptate societățiĭ luĭ Isusŭ. Ér ómeniĭ, carĭ își câștigă sciința din foile jidovilorŭ și francmasonilorŭ, adecă a dușmanilorŭ neîmpăcațĭ aĭ bisericeĭ catolice, nu se vorŭ convinge despre adevĕrŭ, orĭ câtŭ de multŭ ne-amŭ încerca noĭ a-ĭ lumina.

---

[1]) Ibid. § 2. pag. 88.
[2]) Vedĭ Nilles Symb. I. p. 111—116.

V.

Istoriciĭ românĭ și Sfînta Unire.

Domnulŭ Nicolaŭ Densușanŭ în „cercetarea" sa la pag. 34 și următórele scrie unŭ lungŭ capitulŭ, în care cu citațiunĭ numĕróse din istoriciĭ nostri hulesce sfînta Unire și memoria mareluĭ Archiereŭ Ioanŭ Vancea. „Spre a ne puté da bine samă," dice dînsulŭ, „despre adâncimea abisuluĭ, în care este aruncată biserica și națiunea română din Transilvania prin decisiunile celorŭ dóuĕ conciliĭ ale Mitropolituluĭ Vancea, este datorința nóstră să cercetămŭ și să cunóscemŭ părerile și vederile neinteresate ale celorŭ maĭ marĭ bărbațĭ aĭ nostri naționalĭ asupra unirii *și asupra periculelorŭ, ce conține acéstă legătură cu catoliciĭ, pentru biserica și naționalitatea nóstră.*" *)

Cândŭ cetescĭ partea primă a acesteĭ frase, cugețĭ, că dlŭ Densușanŭ va aduce într'adevĕrŭ părerile istoricilorŭ nostri asupra *celorŭ dóuĕ conciliĭ provinciale,* ca și din acestea părerĭ să ne putemŭ convinge „despre adâncimea abisuluĭ, în care este aruncată biserica

---

*) Din cuvintele tipărite aci cu litere cursive orĭ cine póte pricepe tendința broșureĭ dluĭ Densușanŭ, și meritele triste, ce și-le-a câștigatŭ »Gazeta Transilvanieĭ« pentru biserica nóstră, cândŭ a publicatŭ acéstă scriere tendențiósă în colónele sale.

şi naţiunea română din Transilvania prin decisiunile celorŭ dóuĕ concilii ale Mitropolitului Vancea". Acésta ar fi fostŭ urmarea logică a premiselorŭ sale. Elŭ însă face cu totulŭ altŭ ceva. Citéză numaĭ istoricĭ de aceia, carĭ saŭ aŭ trăitŭ şi scrisŭ înainte de Mitropolitulŭ Vancea, saŭ nu s'aŭ ocupatŭ de locŭ de conciliile aceluia. De aceea tóte citatele din istoricii românĭ nu atingŭ de locŭ memoria luminósă şi binecuvîntată a Mitropolituluĭ Vancea, ci numaĭ dovedescŭ confusiunea în cugetarea dluĭ N. Densuşanŭ.

Dar citatele acelea nu compromitŭ nicĭ sfînta Unire, decâtŭ numaĭ înaintea ómenilorŭ, carĭ nu sciŭ cugeta, şi nu aŭ nicĭ o cunoscinţă despre trecutulŭ bisericeĭ nóstre, şi carĭ prin urmare ĭeaŭ de banĭ bunĭ totŭ, ce vĕdŭ tipăritŭ, ca şi cândŭ nu s'ar fi tipăritŭ şi nu se vorŭ maĭ tipări destule minciunĭ istorice, saŭ nu s'ar fi întîmplatŭ de multe orĭ, ca chiarŭ şi bărbaţĭ într'adevĕrŭ marĭ şi încă maĭ marĭ decâtŭ ceĭ citaţĭ de dlŭ Densuşanŭ să cadă în erorĭ grosolane atâtŭ în istorisirea evenimentelorŭ, câtŭ şi în apreţiarea lorŭ.

Dacă dlŭ Densuşanŭ a voitŭ să se razime pe auctoritatea istoricilorŭ nostri, trebuia să nu pérdă din vedere cele maĭ elementare criteriĭ, carĭ ne arată, cum trebue să ne folosimŭ de auctoritatea cuvintelorŭ altora. Elŭ trebuia să cerceteze maĭ întâiŭ, că óre auctoriĭ citaţĭ spunŭ adevĕrulŭ în istorisirea faptelorŭ şi în apreţiarea lorŭ, şi numaĭ dacă s'ar fi convinsŭ, că cuvintele acelorŭ auctorĭ conţinŭ curatulŭ adevĕrŭ, să

se fi folositŭ de auctoritatea lorŭ, căcĭ precum vomŭ vedé maĭ târḑiŭ, multe pasaje citate din istoriciĭ nostri conţinŭ neadevĕrurĭ marĭ, aşa încâtŭ astăḑĭ nicĭ unŭ istoricŭ seriosŭ nu se maĭ póte provoca la ele.

Apoĭ cine vre să deslege o cestiune aşa mare, ca cestiunea despre folósele sfinteĭ Unirĭ, cu auctoritatea istoricilorŭ nostri naţionalĭ, trebue să fie şi ĭubitoriŭ sincerŭ de adevĕrŭ, ér nu ĭubitoriŭ viclénŭ de neadevĕrŭ ca dlŭ Densuşanŭ. Adecă elŭ trebue să citeze nu numaĭ pe scriitoriĭ, carĭ într'o privinţă orĭ alta se esprimă nefavorabilŭ despre sfînta Unire, ci şi pe aceia, carĭ judecă favorabilŭ despre ea, de-órece numaĭ pe calea acésta va ajunge cetitoriulŭ la cunoscinţa completă a părerilorŭ, ce le-aŭ avutŭ bărbaţiĭ nostri naţionalĭ asupra evenimentuluĭ celuĭ mare alŭ sfinteĭ Unirĭ. Dlŭ Densuşanŭ însă face cu totulŭ dimpotrivă în cestiunea acésta. Citéză totŭ, ce i-s'a părutŭ compromitĕtoriŭ pentru sfînta Unire din câţiva scriitorĭ românĭ, şi ignoréză cu totulŭ pe scriitoriĭ, carĭ conţinŭ cele maĭ strălucite apologiĭ ale sfinteĭ Unirĭ.

Totŭ aşa de necorectŭ purcede dlŭ Densuşanŭ şi atuncĭ, cândŭ din unulŭ şi acela-şĭ auctorŭ citéză numaĭ aceea, ce i-se pare nefavorabilŭ pentru sfînta Unire, şi nu citéză nimicŭ din aceea, ce acela-şĭ auctorŭ a scrisŭ şi în favorulŭ eĭ, cu tóte că părerea adevĕrată a unuĭ scriitoriŭ despre unŭ evenimentŭ numaĭ atuncĭ se póte cunósce, cândŭ citămŭ totŭ, ce se referesce la acelŭ evenimentŭ.

Nu trebue să perdemŭ maĭ departe din vedere nicĭ aceea, că dlŭ Densuşanŭ nu reproduce tot-deuna *întregĭ* pasajele din istoricii noştri, ci adese-orĭ omite chiarŭ acelea cuvinte, carĭ singure aruncă lumină asupra înţelesuluĭ, ce a voitŭ auctorulŭ, să-lŭ dea cuvintelorŭ sale.

Multe din pasajele citate de dlŭ Densuşanŭ în contra sfinteĭ Unirĭ aŭ fostŭ reduse la valórea lorŭ adevĕrată de bărbaţĭ eruditĭ aĭ bisericeĭ nóstre, aşa încâtŭ cu dreptŭ cuvîntŭ s'ar fi pututŭ aştepta dela dînsulŭ, să nu maĭ păşéscă în publicŭ cu nisce neadevĕrurĭ învechite şi de repeţite orĭ combătute şi spulberate.

Acestea tóte, precum şi împrejurările, între carĭ aŭ trăitŭ respectiviĭ istoricĭ, nu le-a luatŭ de locŭ în consideraţiune istoriografulŭ *criticŭ (?)* Densuşanŭ, cândŭ a scrisŭ lungulŭ capitulŭ despre părerile istoricilorŭ românĭ asupra sfinteĭ Unirĭ şi astfelŭ în locŭ să compromită acestŭ evenimentŭ mare şi strălucitŭ din istoria Românilorŭ, s'a compromisŭ numaĭ pe sine însu-şĭ.

Pe noĭ nu ne turbură de locŭ părerile nefavorabile, ce le aŭ uniĭ saŭ alţiĭ dintre scriitoriĭ noştri asupra efectelorŭ de ordine inferióră ale sfinteĭ Unirĭ, căcĭ esenţa aceste Unirĭ nu consistă în bunurile lumescĭ, ce le-a produsŭ, ci precum fórte frumosŭ şi potrivitŭ se esprimă unŭ anonimŭ de aĭ nostri, ea consistă *„în rechemarea bisericeĭ române la anticele sale tradiţiunĭ, în rentórcerea părinţilorŭ nostri la unitatea Bisericeĭ luĭ Christosŭ,*

la calea adevĕruluĭ şi a mântuiriĭ de vecĭ“. [1]) Dacă pentru acéstă faptă salutară ar fi trebuitŭ să suferimŭ cele maĭ marĭ persecuţiunĭ, dacă fie pe terenulŭ politicŭ şi socialŭ, fie pe celŭ materialŭ amŭ fi avutŭ să îndurămŭ cele maĭ grele suferinţe şi lipse, sfînta Unire totuşĭ ar fi rĕmasŭ şi rĕmâne unŭ bunŭ nepreţuitŭ, de care nu ne-a fostŭ şi nu ne este iertatŭ a ne deslipi.

Creştiniĭ ceĭ dintâiŭ în decursŭ de treĭ vécurĭ aŭ fostŭ prigoniţĭ şi omorîţĭ fără de milă pentru credinţa adevĕrată a luĭ Christosŭ, şi din punctŭ de vedere politicŭ şi materialŭ nu aŭ avutŭ folóse inmediate din alipirea lorŭ neclătită către biserica luĭ Dumneḑeŭ, şi cu tóte acestea nu este nicĭ unŭ omŭ cu minte, care să condamne religiunea luĭ Christosŭ, orĭ alipirea creştinilorŭ de dînsa, numaĭ pentru că din causa eĭ atâţĭ ómenĭ aŭ suferitŭ în decursŭ de vécurĭ până şi mórte înfricoşată, saŭ aŭ fostŭ consideraţĭ de nisce lăpĕdăturĭ ale lumiĭ acesteia.

Dacă tóte le-amŭ considera, ca dlŭ Densuşanŭ, numaĭ după teoria utilitariştilorŭ, adecă numaĭ din punctulŭ de vedere alŭ utilităţiĭ, atuncĭ toţĭ Româniĭ din Transilvania şi Ungaria ar trebui să se facă Magiarĭ, căcĭ atuncĭ nu ar maĭ fi aruncaţĭ în temniţă, nu ar maĭ fi siliţĭ să ĭea lumea în capŭ şi să-şĭ caute pânea de tóte ḑilele între lacrimĭ amarĕ în ţĕrĭ străine, ci s'ar bucura aci acasă de tóte beneficiile statuluĭ. Suntŭ decĭ bunurĭ

[1]) Vedĭ »Onórea Sionuluĭ românescŭ« Baĭa mare 1890 pag. 30.

de ordine maĭ înaltă, carĭ nicĭ de cum nu este ĭertatŭ a le vinde pentru bunurĭ trecĕtóre şi materiale. Unŭ astfelŭ de bunŭ înaltŭ este şi sfînta unire cu biserica adevĕrată a luĭ Christosŭ, adecă cu biserica catolică.

„Celŭ ce va crede şi se va boteza, mântui-se-va, ér celŭ ce nu va crede, osîndi-se-va,“ a ḑisŭ Domnulŭ Christosŭ. Nu suntŭ însă maĭ multe credinţe, ci numaĭ una adevĕrată, precum şi adevĕrulŭ numaĭ unulŭ este: *„unŭ Domnŭ, o credinţă, unŭ botezŭ,“* precum ne învaţă sfîntulŭ Apostolŭ Pavelŭ, şi precum nicĭ nu póte fi altmintrea, pentru că nu se unesce cu înţelepciunea dumneḑeéscă a luĭ Christosŭ, ca să descopere maĭ multe credinţe între sine contradictorie şi să întemeĭeze maĭ multe bisericĭ cu doctrine diverse şi opuse. În simbolulŭ credinţeĭ încă ḑicemŭ în tóte ḑilele, că credemŭ *„într'una, sfîntă, catolică şi apostolică biserică: εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν“*.

Una şi unică este decĭ biserica luĭ Christosŭ, şi unirea cu dînsa este absolutŭ de lipsă pentru a puté să ajungemŭ la mântuire.

Ca să cunóscemŭ, care este acéstă biserică, nu este de lipsă multă bătaĭe de capŭ pentru unŭ „ortodoxŭ“, care maĭ ţine la principiile fundamentale ale bisericeĭ sale şi nu a trecutŭ în castrele raţionaliştilorŭ, căcĭ elŭ încă trebue să admită, că sinódele ecumenice representă biserica învăţătóre şi infalibilă a luĭ Christosŭ. Unŭ astfelŭ de sinodŭ este şi celŭ ţinutŭ la Florenţa în anulŭ 1439, în

care a fostŭ representată atâtŭ biserica orientală, câtŭ şi cea apusană prin aceia, pe carĭ *Spiritulŭ Sfîntŭ ĭ-a pusŭ, să ocârmuéscă biserica luĭ Christosŭ.* Episcopiĭ adunaţĭ aŭ definitŭ, că aceea este biserica adevĕrată a luĭ Christosŭ, care are de capŭ vĕḑutŭ pe Pontificele Romanŭ, următoriulŭ Sfîntuluĭ Petru. Cine decĭ nu vre să pĕcătuéscă în contra Spirituluĭ sfîntŭ, care asistă la hotărîrile sinódelorŭ ecumenice; cine vre să fie fiŭ supusŭ alŭ bisericeĭ învăţătóre întemeĭate de Fiiulŭ luĭ Dumneḑeŭ: nu-ĭ rĕmâne alta de făcutŭ, decâtŭ să se unéscă cu biserica Romeĭ mărturisindŭ, primindŭ şi credêndŭ tóte, câte le crede şi învaţă acea biserică, şi acésta trebue să o facă chiarŭ şi atuncĭ, cândŭ pentru fapta sa ar avé să îndure celŭ maĭ mare rĕŭ pe lumea acésta.

Orĭ ce omŭ, care studiéză cu intenţiune curată şi cu adevĕrată ĭubire de adevĕrŭ natura sfinteĭ bisericĭ întemeĭate de Domnulŭ Christosŭ, trebue să ajungă la conclusiunea, care o esprimase odinióră atâtŭ de lămuritŭ sfîntulŭ părinte Augustinŭ în faţa episcopuluĭ ereticŭ (donatistŭ) Emeritŭ cu aceste cuvinte remarcabile: „Afară de biserica *catolică* tóte póte să le aĭbă Emeritŭ, numaĭ mântuirea nu. Póte avé onóre, póte avé sacramentŭ, póte cânta Aliluia, póte rĕspunde Amin, póte ţiné Evangeliulŭ, póte avé credinţa în numele Tatăluĭ şi alŭ Fiuluĭ şi alŭ Spirituluĭ Sfîntŭ, şi o póte şi predica, dar nicăirĭ nu-şĭ va puté afla mântuirea, de-

cată în biserica catolică.“ [1]) Acéstă învățătură este și a bisericeĭ vechĭ orientale, căcĭ conciliulŭ Constantinopolitanŭ alŭ II-lea dela anulŭ 553 a aprobat'o atuncĭ, cândŭ a aprobatŭ învățăturele sfîntuluĭ Augustinŭ cu cuvintele: „Întru tóte urmămŭ pe sfinţiĭ învăţătorĭ aĭ sfinteĭ biserice a luĭ Dumnedeŭ, Atanasiŭ, Ilariŭ, Basiliŭ, Gregoriŭ Nissenulŭ, Ambrosiŭ, *Augustinŭ* . . . . și tóte cele ce suntŭ scrise de eĭ cu *privire la credința cea adevěrată și la condamnarea ereticilorŭ,* le admitemŭ.“

Dacă însă cineva ar voi să aĭbă în acéstă materie și părerea unuĭ orientalŭ, să cetéscă cuvintele memorabile ale patriarchuluĭ Constantinopolitanŭ Iosifŭ, care a fostŭ de față la sinodulŭ din Florența și care simțindŭ, pe cândŭ petrecea încă în acéstă cetate, că i-se apropie óra morțiĭ, a scrisŭ cu mâna proprie acestea: „De-órece am ajunsŭ la sfârșitulŭ viețeĭ mele, deja avêndŭ a plăti obștésca datorie, din darulŭ luĭ Dumnedeŭ scriŭ și subscriŭ sentința mea lămuritŭ fiilorŭ meĭ. Tóte cele așadar ce le simte și crede *catolica și apostolica Biserică a Domnuluĭ nostru Isusŭ Christosŭ a Romeĭ celeĭ vechĭ,* și eŭ le simtŭ și mě declarŭ îndestulitŭ cu ele. Totŭ asemenea mărturisescŭ pe preafericitulŭ părintele părinților și pontificele maximŭ și vicariulŭ Domnuluĭ nostru Isusŭ Christosŭ, Papa Romeĭ celeĭ vechĭ,

[1]) S. Aug. serm. ad Caesareensis Eccl. plebem n. 6.

spre asigurarea tuturorŭ, precum și purgatoriulŭ sufletelorŭ.“ [1])

Contemplândŭ sfînta Unire din acestŭ punctŭ de vedere înaltŭ și dogmaticŭ, care este singurŭ hotărîtoriŭ, tóte testimoniile istoricilorŭ, carĭ tractéză cestiunea acéstă numaĭ din punctulŭ de vedere alŭ folóselorŭ de o ordine inferióră, nu aŭ valóre atâtŭ de mare, încâtŭ să ne facă, să despreţuimŭ opera cea mare a sfinteĭ Unirĭ îndeplinite de strămoșiĭ noștri înainte cu aprópe dóuě sute de anĭ.

Cu tóte acestea noĭ nu ne tememŭ a susținé ataculŭ și pe terenulŭ alesŭ de dlŭ Densușanŭ. Biserica adevěrată a produsŭ în tótă viața socială, culturală, națională și politică a popórělorŭ efecte atâtŭ de salutare, încâtŭ ea tot-deuna se póte mândri cu ele. Și fiindŭ că sfînta Unire ne-a împreunatŭ cu biserica adevěrată a luĭ Christosŭ, astfelŭ de efecte aŭ trebuitŭ să se producă și s'aŭ produsŭ și la noĭ. Despre acésta se vorŭ convinge cetitoriĭ din capitulele următóre, în carĭ vomŭ esamina testimoniile istoricilorŭ citațĭ în contra sfinteĭ Unirĭ și vomŭ arěta în specialŭ de o parte folósele sfinteĭ Unirĭ, ér de altă parte dauna, ce ni-s'a causatŭ prin alipirea nóstră de schisma grecéscă.

[1]) Vedĭ: »Sanctum Florentinum Concilium.« Romae 1865 pag. 255.

VI.

Sam. Klein despre sfînta Unire.

În capitululŭ precedentŭ amŭ consideratŭ numaĭ în generalŭ valórea testimoniilorŭ citate de dlŭ Densuşanŭ din istoriciĭ românĭ în contra sfinteĭ Unirĭ. Acum însă atâtŭ în capitalulŭ presentŭ câtŭ şi în cele următóre ne vomŭ ocupa cu fiesce care istoricŭ în specialŭ, şi vomŭ scóte la ivélă înţelesulŭ adevĕratŭ alŭ testimoniilorŭ citate, şi eventualŭ le vomŭ reduce la valórea lorŭ adevĕrată.

Domnulŭ Densuşanŭ începe cu auctoritatea părinteluĭ Sam. Klein, pe care aşa-lŭ citézá, încâtŭ să facă impresiune asupra cetitoriuluĭ, că acelŭ istoriografŭ a fostŭ contrariŭ uniriĭ dogmatice a Românilorŭ cu biserica catolică.

Se înşală însă orĭ cine crede, că Sam. Klein ar fi condamnatŭ vre-odată religiunea catolică, saŭ uniunea dogmatică a Românilorŭ cu biserica Romeĭ. Sub influinţa spirituluĭ timpuluĭ, în care a trăitŭ, şi din causa neperfecţiuniĭ minţiĭ omenescĭ, care o pórtă cu sine şi ceĭ maĭ talentaţĭ bărbaţĭ, elŭ a enunţatŭ, ce e dreptŭ, şi câte o propoşiţiune, ce nu stă în deplină armonie cu doctrina catolică, şi a enaratŭ şi apreţiatŭ unele fapte póte nu destulŭ de corectŭ, ba din lipsa de documente a cădutŭ şi în erorĭ grave cu pri-

vire la maĭ multe evenimente din istoria nóstră bisericéscă, aşa încâtŭ Cipariŭ în *„Acte şi Fragmente“* şi Şincai în *„Chronica Românilorŭ“* adese-orĭ suntŭ siliţĭ să-lŭ corégă, dar aceea încă este adevĕratŭ, că elŭ a voitŭ să trécă tot-deuna de catolicŭ adevĕratŭ în credinţă, şi a lucratŭ cu totŭ zelulŭ pentru propagarea *sfinteĭ unirĭ dogmatice,* şi nu a sciutŭ nimicŭ despre *alianţa politico-bisericéscă* născocită de dlŭ Densuşanŭ.

Despre alipirea luĭ de biserica catolică, şi despre zelulŭ luĭ de a propaga sfînta Unire dogmatică a Românilorŭ cu aceea-şi biserică, avemŭ dovedĭ eclatante în apologia de datŭ 20 Maiŭ 1798, adresată capituluĭ călugărescŭ din Blaşiŭ, ce şĭ-a făcut'o elŭ însu-şĭ în contra învinuirilorŭ, ce se ridicaseră în contra luĭ, că ar inclina spre schismă. Apologia acésta este publicată în „Archivŭ pentru filologie şi istorie de Timoteŭ Cipariŭ“ la pag. 719 şi următórele. Ca să se vadă credinţa luĭ Sam. Klein, estragemŭ din acea apologie unele pasaje maĭ remarcabile în traducere românéscă.

„Că eŭ am fostŭ,“ dice S. Klein, „totdeuna zelosŭ *pentru religiunea şi credinţa catolică,* abstragêndŭ de o cam dată aci dela scrierile mele, potŭ dovedi, dacă va fi de lipsă, cu maĭ multe testimoniĭ ale bărbaţilorŭ demnĭ de credinţă. Să mărturiséscă Buday secretariulŭ cleruluĭ neunitŭ, că óre nu l'am rugatŭ adese-orĭ, ca să se nisuéscă în totŭ chipulŭ, a pregăti inimile cleruluĭ neunitŭ aşa, încâtŭ să fie gata *a primi sfînta unire.* Să spună Nobili administratorulŭ parochieĭ şi

protopopiatuluĭ Sibiuluĭ, câtŭ m'am silitŭ eŭ astă-tómnă în satulŭ Gurarîuluĭ a dispune poporulŭ la îmbrățișarea uniriĭ, la ce eĭ suntŭ fórte dispușĭ, pentru că s'aŭ insinuatŭ, că voescŭ să priméscă uniunea, numaĭ să le stămŭ într'ajutoriŭ în causa teritoriuluĭ, ce o aŭ cu ceĭ din Cristianŭ adecă din Grossau. Să mărturiséscă comitatulŭ Solnoculuĭ de mijlocŭ și alŭ Crasneĭ, unde cu ocasiunea visitațiuniĭ canonice, cândŭ adecă Escelența Sa fericitulŭ episcopŭ Maĭorŭ a visitatŭ aceste locurĭ, eŭ am predicatŭ în totŭ satulŭ și ĭ-am învățatŭ *credința catolică,* pe care dînșiĭ atuncĭ aŭ și îmbrățișat'o, lăpĕdându-se de *schismă.* Să mărturiséscă alțiĭ fórte mulțĭ, că ce ĭ-am învĕțatŭ eŭ. Să se întrebe înșĭ-șĭ Neunițiĭ, cu carĭ am vorbitŭ, și maĭ vîrtosŭ fruntașiĭ din clerulŭ neunitŭ, că óre nu am detestatŭ eŭ tot-deuna *schisma lorŭ,* și nu ĭ-am îndemnatŭ, să priméscă uniunea, precum arată atestatulŭ lorŭ aci alăturatŭ. Din contră cutezŭ a ḑice, că maĭ vîrtosŭ prin stăruința mea s'aŭ îmblânḑitŭ neunițiĭ atâtŭ de tare, încâtŭ nu maĭ urĕscŭ de mórte, ca maĭ înainte, pe unițĭ, ci trăescŭ ca frațiĭ, și este puțină diferința între unițĭ și neunițĭ, de-óre-ce fruntașiĭ neunițilorŭ *nu maĭ négă procesiunea Spirituluĭ Sfîntŭ dela Fiulŭ,* pentru care s'aŭ smulsŭ Greciĭ din comuniunea Bisericeĭ Romane."

„Îmĭ aducŭ bine aminte, că eŭ am raportatŭ Prealuminatuluĭ Domnŭ episcopŭ alŭ nostru, că preoțiĭ neunițĭ din *„Valea Kalvasĕruluĭ"* (Vallis Kalbensis) mĭ-aŭ spusŭ, că voescŭ a trece la unire, numaĭ să pótă în-

dupleca la acésta și poporulŭ. Eŭ am ḑisŭ Episcopuluĭ, că eŭ sum de acea părere, că vre-unulŭ din noĭ să mérgă în trécătŭ prin satele acestea și să pregătéscă ómeniĭ, căcĭ preoțiĭ, carĭ de bună voe vreŭ să se unéscă, se vorŭ sili și eĭ a aduce poporulŭ la aceea, ca să ne crédă nóuĕ și să priméscă *învățătura (doctrina) nóstră.* Opiniunea acésta a mea a aprobat'o Episcopulŭ cu cuvinte adresate mie. . . . ."

„De câte órĭ am strigatŭ eŭ, (precum puteți mârturisi și Domniile Vóstre Preaonorate,) că de ce să stămŭ cu toțiĭ acasă, de ce să nu facemŭ din cândŭ în cândŭ escursiunĭ pe afară, ca să predicămŭ? căcĭ acum este timpulŭ, de-óre-ce de cândŭ îșĭ aducŭ ómeniĭ aminte, poporulŭ acesta n'a fostŭ nicĭ odată așa aplicatŭ a primi unirea, ca acuma. Îmĭ aducŭ aminte, că am spusŭ Domniilorŭ Vóstre Preaonorate, că din partea Rĕșinărenilorŭ și Sĕliștenilorŭ, carĭ odinióră nu suferiaŭ pe aĭ nostri nicĭ să-șĭ pună piciorulŭ pe pămîntulŭ lorŭ, am fostŭ acum invitatŭ, să le predicŭ, la carĭ eŭ bucurosŭ m'așĭ fi dusŭ cu vre-unulŭ din sinulŭ nostru, ca împreună să *lucrămŭ la câștigarea sufletelorŭ pentru Christosŭ,* maĭ vîrtosŭ fiindŭ că ómeniĭ din părțile acestea, ca pe unulŭ ce sum din ținutulŭ lorŭ, bucurosŭ mĕ vĕdŭ."

În scrisórea de datŭ 28 Augustŭ 1798 Samoilă Klein s'a adresatŭ cătră episcopulŭ Bobŭ, între altele cu aceste cuvinte: „Orĭ dacă rĕmâne o îndoélă despre *sinceritatea credințeĭ mele catolice,* ca să se delăture și acéstă îndoélă, și totŭ scandalulŭ, ce ar puté pro-

veni din aceea, Te rogŭ pe Sângele Domnuluĭ Christosŭ, care s'a vĕrsatŭ şi pentru sufletulŭ pĕcătosuluĭ de mine, să binevoescĭ a mĕ slobodi, ca să trecŭ la *ritulŭ latinŭ,* căcĭ atuncĭ nu numaĭ se delătură orĭ ce îndoélă, ci voiŭ fi şi spre mare edificare şi anume acelora, carĭ mĕ credeaŭ, că nu suntŭ *catolicŭ cu adevĕratŭ,* voiŭ fi spre edificare aşa, că se vorŭ întări şi maĭ tare în credinţa catolică, ér necatolicilorŭ aşa, că prin esemplulŭ meŭ se vorŭ îndemna şi eĭ să îmbrăţişeze *credinţa catolică.*" [1])

După convingerea intimă a luĭ Sam. Klein, precum se póte vedé din cele citate, uniunea cu biserica Romeĭ nu consiste într'o *„alianţă politico-bisericéscă"* cu catolicii de ritulŭ latinŭ, ci în *mărturisirea credinţeĭ catolice întregĭ* şi maĭ vîrtosŭ a celorŭ patru puncte de divergință, precum elŭ totdeuna i-a învăţatŭ pe neuniţi. Elŭ a sciutŭ şi mărturisitŭ, că între biserica nóstră unită şi între biserica catolică de ritulŭ latinŭ nu esistă deosebire *de credinţă saŭ dogmă,* ci numaĭ deosebire de *ritŭ şi disciplină* şi pentru aceea, cândŭ a cerutŭ dela episcopulŭ sĕŭ, să-ĭ concédă eşirea din sinulŭ bisericeĭ nóstre, spre a trece la biserica catolică de ritulŭ latinŭ, nu dice, că vre să-şi schimbe *credinţa,* care este una în ambele bisericĭ, ci numaĭ *ritulŭ.*

Samoilă Klein a fostŭ de convingerea intimă, că acéstă uniune dogmatică nu este stricăciósă Românilorŭ, ci folositóre, căcĭ

[1]) Archivŭ pentru filol. şi ist. pag. 739.

numaĭ acéstă convingere l'a pututŭ îndemna, să lucre cu atâta zelŭ pentru lăţirea eĭ între Românĭ. Pe cândŭ însă unirea a ţinut'o de folositóre, pe atuncĭ schisma saŭ neunirea a *„detestat'o"*, ceea ce nu s'ar fi întîmplatŭ, dacă nu ar fi ţinut'o de stricăciósă celŭ puţinŭ din punctulŭ de vedere alŭ mântuiriĭ eterne, care este bunulŭ celŭ maĭ înaltŭ, pentru căruĭ dobândire neîncetatŭ trebue să lucrămŭ în lumea acésta.

Aşa dară ideile corecte ale luĭ Sam. Klein despre Sfînta Unire şi folósele acesteia nu aŭ nimicŭ comunŭ cu ideile scălciate, saŭ maĭ bine disŭ, cu ficţiunile dluĭ Densuşanŭ, în contra cărora Samoilă Klein, dacă ar trăi, tocmaĭ aşa ar protesta, precum a protestatŭ la 1798 în faţa contrarilorŭ sĕĭ, şi precum protestămŭ noĭ în diua de astădĭ. Elŭ a fostŭ nu numaĭ *„unŭ lucéfĕrŭ pe firmamentulŭ literatureĭ române"*, ci şi unŭ fiŭ nobilŭ alŭ bisericeĭ nóstre, şi propagatorŭ zelosŭ alŭ sfinteĭ Unirĭ, şi pentru aceea nu are nimicŭ comunŭ cu dlŭ Densuşanŭ.

Orĭ dacă cineva voesce să afle la dlŭ Densuşanŭ ceva comunŭ cu Samoilă Klein, atuncĭ trebue să concédă, că acéstă comunitate consistă numaĭ în identificarea dluĭ Densuşanŭ cu tóte erorile, în carĭ a căḑutŭ Klein. Astfelŭ de erorĭ s'aŭ indigitatŭ şi spulberatŭ în capituliĭ precedenţi, unde amŭ tractatŭ despre genuinitatea diplomeĭ a dóua Leopoldine, despre genuinitatea instrucţiilorŭ date teologuluĭ de lângă episcopulŭ unitŭ, şi despre genuinitatea manifestuluĭ din 1700, şi pentru aceea nu maĭ revenimŭ asupra lorŭ, deşi dlŭ

Densuşanŭ în capitululŭ sĕŭ întitulalŭ *„Istoricii românĭ despre unirea cu Biserica Romeĭ“* le repeţesce din noŭ, reproducêndŭ testimoniile luĭ Klein.

Dar dacă S. Klein a greşitŭ, elŭ se póte uşorŭ escusa, fiindŭ că nu a avutŭ la îndemână documentele de lipsă la enararea fidelă şi apreţiarea justă a faptelorŭ, pe cândŭ dlŭ Densuşanŭ le-a avutŭ la sine acasă, însă n'a voitŭ orĭ n'a sciutŭ să se foloséscă de ele.

Câtŭ de nefericitŭ este dlŭ Densuşanŭ în invocarea auctorităţiĭ luĭ S. Klein, se vede şi din următórele esemple. Ḑice adecă dlŭ Densuşanŭ: „Ér de altă parte ĭesuiţiĭ cercaŭ încă de pe atuncĭ să se facă dînşiĭ episcopĭ în Mitropolia de Alba-Iulia. S. Klein, scrie în acéstă privinţă: *„Episcopulŭ unitŭ Aron după alegerea sa ca episcopŭ s'a dusŭ la Viena, unde multă împedecare a avutŭ dela teologulŭ ĭesuitŭ Pater Salbek, care voia să fie episcopŭ saŭ macar vicariŭ.“* “

Asertiunea acésta a dluĭ Densuşanŭ, răzimată pe auctoritatea luĭ Sam. Klein, stă în contraḑicere cu tóte documentele istorice şi chiarŭ cu natura lucruluĭ. Aşa d. es. după mórtea mitropolituluĭ unitŭ Atanasiŭ, protopopiĭ aŭ voitŭ să pună episcopŭ pe părintele teologŭ ĭesuitŭ Franciscŭ Szunyogh, însă acesta n'a voitŭ să priméscă nicĭ de cum demnitatea episcopéscă din motivulŭ fórte adevĕratŭ, că părinţiĭ ĭesuiţĭ suntŭ obligaţĭ *prin votŭ specialŭ înaintea luĭ Dumneḑeŭ şi a ómenilorŭ* a nu primi nicĭ o prelatură orĭ demnitate eclesiastică, decâtŭ numaĭ în sinulŭ

societăţiĭ lorŭ. [1]) Asemenea s'a întîmplatŭ după mórtea luĭ Ioanŭ Pataki cu părintele ĭesuitŭ Adam Fitter, care rugatŭ de clerŭ, nu a voitŭ să fie episcopŭ totŭ din motivulŭ indigitatŭ. [2]) Din aceste casurĭ concrete putemŭ conchide cu certitudine, că părintele ĭesuitŭ Salbek n'a umblatŭ şi n'a putută umbla după episcopie. Acéstă conclusiune stă cu atâtŭ maĭ tare, cu câtŭ este certŭ, că Sam. Klein nu aduce nicĭ unŭ documentŭ spre a-şĭ proba *asertiunea sa diametralŭ opusă cu statutele societăţiĭ ĭesuiţilorŭ, ér de altă parte vedemŭ şi astăḑĭ, că în tótă Europa nu aflămŭ nicĭ unŭ episcopŭ, care să se fi ridicatŭ la acéstă demnitate din societatea ĭesuiţilorŭ,* deşi aceştia în multe state suntŭ fórte numĕroşĭ şi respectaţĭ pentru viaţa lorŭ evlaviósă şi sciinţa lorŭ sacră şi profană neîntrecută.

Maĭ departe dlŭ Densuşanŭ citéză aceste cuvinte din S. Klein: „Ér după eşirea episcopuluĭ Klein din Ardélŭ în poporŭ se audiaŭ aşa cuvinte, cumcă Klein pentru aceea a eşitŭ din ţară, pentru că a vĕḑutŭ, *că unirea nu e bună,* şi ĭ-aŭ părutŭ rĕŭ, că a unitŭ atâta mulţime de suflete, din care causă se întorceaŭ la neunire.“

Că din ce motivŭ a eşitŭ episcopulŭ Klein din ţară, se va vedé la altŭ locŭ. De o cam dată observămŭ numaĭ atâta, că testimoniulŭ citatŭ nu se póte esploata în favorulŭ opiniuniĭ, că S. Klein ar fi fostŭ contrariŭ uniriĭ. Acestŭ istoriografŭ nu face

1) Veḑĭ Nilles, Symb. I. pag. 393—394.
2) Id. ibid. pag. 484. şi II. pag. 608.

altceva, de câtŭ inregistréză veştile respândite prin poporŭ de duşmanii neîmpăcaţî aî sfinteî unirî. Astfelŭ de duşmanî aŭ fostŭ fórte mulţî în seculuŭ trecutŭ maî vîrtosŭ între Grecî şi Slavî şi Ungurii calvinî, şi cu durere vedemŭ, că se maî află şi astădî ómenî, carî calcă pe urmele Grecilorŭ, Sêrbilorŭ şi calvinilorŭ magiarî şi întocmaî ca dlŭ Densuşanŭ nu se sfiescŭ a împrăştia în poporŭ, maî vîrtosŭ prin o fóe ca „Gazeta Transilvanieî“, cele maî cornurate neadevĕrurî despre sfînta unire şi apostolii eî, numaî ca să discrediteze o causă sfîntă.

Încercările lorŭ însă se vorŭ sfărma totdeuna de stînca adevĕruluî.

VII.

Samoilă Klein despre Mitropolia de Alba-Iulia.

Domnulŭ Nicolaŭ Densuşanŭ ca să arete, că unirea şi respective Iesuiţiî ne-aŭ mâncatŭ Mitropolia de Alba-Iulia, citéză aceste cuvinte ale luî Sam. Klein: „Pricina, că titula Mitropolieî maî în urmă s'aŭ adusŭ sub îndoélă, a fostŭ, că Barani în cartea mărturisiriî uniriî şi în protestaţia, ce a datŭ clerulŭ, care a fostŭ latinesce, pe Episcopŭ nu l'aŭ întitulatŭ Archiepiscopŭ şi sminta acésta n'a pututŭ Atanasie să o bage în samă, fiindŭ că n'a sciutŭ latinesce.“ [1])

Este decî vorba de titululŭ Mitropolituluí de Alba-Iulia înainte şi după Unire.

Dacă înainte de uniune „Vlădica“ din Belgradŭ a purtatŭ şi i-s'a datŭ singurŭ numaî titululŭ de Archiepiscopŭ şi Mitropolitŭ, şi dacă după unire „Vlădica“ nu s'a întitulatŭ şi nu i-s'a maî datŭ nicî odată titululŭ de Archiepiscopŭ şi Mitropolitŭ, ci numaî celŭ de *Episcopŭ,* atuncî cu dreptŭ cuvîntŭ se póte dice, că Iesuiţiî aŭ *„suprimatŭ vechiulŭ titlu de Mitropolie a Belgraduluî“*. Dar dacă şi înainte de închiarea uniriî „Vlă-

[1]) La Cipariŭ Acte şi fragmente pag. 89.

dica“ Belgraduluĭ a purtatŭ şi i-s'a datŭ şi titululŭ de *„Episcopŭ“*, ér după unire titululŭ de Archiepiscopŭ şi Mitropolitŭ, atuncĭ aserţiunea dluĭ Densuşanŭ, că Iesuiţiĭ „aŭ suprimatŭ vechiulŭ titulŭ de Mitropolie a Belgraduluĭ“, este unŭ neadevĕrŭ demnŭ de sciinţa istorică a dsale, este unulŭ dintre acele multe neadevĕrurĭ istorice, carĭ aserate de unulŭ şi repeţite de mulţĭ trecŭ de lucrurĭ dela sine înţelese, a cărorŭ esistinţă puţinĭ ómenĭ aŭ curajulŭ să o nege.

Eĭ bine! Documentele, carĭ s'aŭ publicatŭ până acum de scriitoriĭ nostri şi de străinĭ, arată până la evidenţă, că „Vlădica“ Belgraduluĭ şi înainte de unire a purtatŭ şi i-s'a datŭ titululŭ de „Episcopŭ“ şi chiar şi de „Superintendente“.

Aşa în diploma din 1693, prin care principele George Rákoczi pune în scaunulŭ Belgraduluĭ pe Ştefanŭ Popa Simon, nu se dice, că îlŭ pune de *„Archiepiscopŭ orĭ Mitropolitŭ“*, ci numaĭ de *„Superintendens vulgo Vladica“*, şi antecesoriĭ luĭ nu se numescŭ „Archiepiscopi et Metropolitae“, ci *„Superintendentes seu Vladicae“*. [1])

În diploma din 28 Decembre 1656 George Rákoczi II denumesce pe Sava Brankovits, nu de „Archiepiscopŭ şi Mitropolitŭ“, ci-lŭ numesce expresŭ *„Superintendentem sive Episcopum“*, ér scaunulŭ Belgraduluĭ nu se numesce nicĭ odată „Metropolia“, ci de repeţite orĭ numaĭ *„Episcopatus“*. [2])

[1]) Maĭorŭ ist. bis. pag. 72 şi urm.
[2]) Archivŭ p. 648 şi urm.

În diploma luĭ Apafi dela 1669 Archiereulŭ Belgraduluĭ se numesce *„Episcopus Valachialis“*, de repeţite orĭ *„Episcopus Valachicus“*, şi nicĭ odată „Mitropolita“ orĭ „Archiepiscopus“. [1]) Numaĭ titulurile de *„Episcopus“* şi *„Episcopatus“* se află şi în diploma luĭ Sig. Rákoczi din 1608. [2])

Dar nu numaĭ în documente emanate dela calvinĭ, ci şi în documente emanate dela Românĭ încă întimpinămŭ titululŭ de *„episcopŭ“* în locŭ de Mitropolitŭ pentru Archiereulŭ Belgraduluĭ.

În manuscriptulŭ conservatŭ la Mitropolia din Bucurescĭ, în care se vorbesce despre chirotonirea luĭ Atanasiŭ şi a antecesorilorŭ luĭ, maĭ mulţĭ dintre aceştia se aşédă numaĭ de *„Archiereĭ“*, *carĭ să aĭbă grijea aceleĭ Mitropoliĭ.* Despre Teofilŭ antecesorulŭ luĭ Atanasiŭ se dice, că a fostŭ numaĭ *„archiereŭ la episcopia Ardéluluĭ“*, şi nicĭ de cum „Mitropolitŭ şi Archiepiscopŭ“. Însu-şĭ Atanasiŭ în profesiunea credinţeĭ, ce a făcut'o cu ocasiunea chirotoniriĭ sale în Bucurescĭ, dice despre sine: *„Atanasie cu mila luĭ Dumnedeŭ rînduitŭ la s. Episcopie Ardéluluĭ cu gura mea făgăduescŭ.“* [3]) Acestŭ Archiereŭ în instrucţiunea, ce a primit'o cu ocasiunea chirotoniriĭ sale în Bucurescĭ dela Dositeiŭ patriarchulŭ Ierusalimuluĭ, se intitu-

[1]) Archivŭ pag. 611.
[2]) Archivŭ pag. 609.
[3]) Cipariŭ: Acte şi fragm. pag. 234—240 şi Bariţiŭ: Părţĭ alese din ist. Trans. v. I. pag. 210—214.

lézä: *„Smerenie Atanasie episcopulŭ ţĕreĭ Ardéluluĭ.“* [1])

Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, dela sine urméză, că Ĭesuiţiĭ n'aŭ „suprimatŭ vechiulŭ titulŭ de Mitropolie a Belgraduluĭ“, peutru că acestŭ titulŭ a fostŭ deja adese orĭ suprimatŭ înainte de unire, atâtŭ în documente emanate dela principiĭ Ardéluluĭ, câtŭ şi în documente emanate dela Românĭ, şi chiarŭ şi dela Vlădiciĭ Belgraduluĭ, încă neuniţi cu biserica Romeĭ.

Dacă însu-şĭ Atanasie s'a numitŭ pe sine *episcopŭ* şi scaunulŭ sĕŭ *episcopie* înainte de a se fi unitŭ cu biserica Romeĭ şi încă în documente românescĭ, *pe carĭ le-a priceputŭ fără de cunoscinţa limbeĭ latine,* atuncĭ cu ce dreptŭ se face imputare Ĭesuiţilorŭ, că numaĭ abusândŭ de necunoscinţa limbeĭ latine a luĭ Atanasiŭ aŭ pusŭ în manifestulŭ de unire titùlulŭ de *„Episcopŭ“?* Domnulŭ Densuşanŭ ca istoriografŭ trebuia să cunóscă documentele citate de noĭ, şi să nu se provóce la unŭ testimoniŭ din S. Klein, care conţine neadevĕrŭ, spusŭ póte „bona fide“, dar totuşĭ neadevĕrŭ, pe care unŭ istoricŭ, ce maĭ ţine la reputaţiunea sa, nu trebuia să-lŭ repeţéscă.

Dar şi maĭ târdiŭ, după închiarea sfinteĭ unirĭ, Ĭesuiţiĭ n'aŭ împedecatŭ pe Atanasiŭ să pórte titululŭ de „Archiepiscopŭ şi Mitropolitŭ“.

În fruntea uneĭ scrisorĭ date în limba română unuĭ preotŭ chirotonitŭ în anulŭ 1700

[1]) Ciparŭ ibid. p. 251.

Atanasiŭ şĭ-a scrisŭ titululŭ sĕŭ latinesce, însă cu litere cirilice. Acolo cetimŭ: „Nos Athanasius dei et *apostolicae sedis* gratia *Archiepiscopus* Valachorum in Transilvania Partiumque nobis annexarum *Metropoliae Albensis,* graeci ritus, vicarius apostolicus etc. etc. Sacrae caesareae regiaeque Maiestatis Consiliarius.“ [1]) Comisiunea camerală într'o scrisóre din 5 Maiŭ 1705 pe Atanasiŭ de cincĭ orĭ îlŭ numesce „Archiepiscopus“. Capitululŭ latinŭ din Alba-Iulia într'o scrisóre din 12 Maiŭ 1713 întituléză pe Atanasiŭ: „Illustrissimus ac Reverendissimus D. Athanasius S. c. r. Mattis consiliarius et Ecclesiarum Valachicarum in Transilvania unitarum *Archiepiscopus.“* [2]) În actulŭ de unire din 5 Septembre 1700 Atanasiŭ este subscrisŭ: *„Archiepiscopus Athanasius.“* [3])

Îndată după întórcerea sa din Viena, în 20 Iuliŭ 1701 Atanasiŭ se adreséză cătră nisce protopopĭ din părţile Oradeĭ cu o scrisóre, în care se întituléză: „Nos Athanasius Dei et Apostolicae Sedis gratia *Archiepiscopus* Valachorum in Transilvania partiumque nobis annexarum *Metropoliae* Albensis, graeci ritus etc. etc. [4]) Într'unŭ protestŭ, datŭ de Atanasiŭ chiarŭ la mâna *provincialuluĭ Iesuitŭ Hevenesi,* cetimŭ acestŭ titulŭ: „Nos Athanasius *Archiepiscopus* Valachorum graeci ritus in Transilvania damus syngrapham

[1]) **Acte şi fragm. pag. 256.**
[2]) **Archivŭ pag. 743.**
[3]) **Nilles Symb. v. I. pag. 249.**
[4]) **Nilles, Symb. I. pag. 387.**

Nostram ad manus admodum Reverendi Patris Hevenesi Provincialis." [7])

Tóte acestea dovedescŭ până la evidență, că dacă s'a și pusŭ în vre-o „carte a mărturisirii Unirii" titululŭ de „episcopŭ", acésta nu s'a întîmplatŭ cu intențiunea rea de a „suprima vechiulŭ titulŭ de Mitropolie a Belgradului", căcī atuncī vechiulŭ titulŭ nu s'ar maī fi folositŭ de locŭ după unire, pe cum s'a folositŭ chiarŭ și în acte adresate Iesuiților, ci titululŭ de „episcopŭ" s'a pusŭ după o datină introdusă în biserica românéscă înainte de unire, și după cum s'a folositŭ de Atanasiŭ chiarŭ atuncī, cândŭ s'a chirotonitŭ de „episcopŭ" neunitŭ în Bucurescī. N'aŭ făcutŭ decī Iesuițiī nicī o schimbare în titululŭ Vlădiculuī din Belgradŭ, carele și actele de unire le-a întăritŭ totŭ cu „pecetea Mitropolieī Belgraduluī". Ba chiarŭ și alțī archiereī succesorī aī luī Atanasiŭ s'aŭ numitŭ pe sine „Mitropolițī". Așa de es. în cărțile liturgice tipărite în Blașiŭ se dice, că s'aŭ tipăritŭ în „Blașiŭ la Mitropolie". Episcopulŭ Grigorie Maīorŭ pe antimisele sfințite de dînsulŭ se numesce „Mitropolitŭ". Pe unŭ clopotŭ din turnulŭ bisericeī catedrale din Blașiŭ, care numaī în dilele trecute a fostŭ schimbatŭ cu altulŭ noŭ, fiindŭ că se crepase, era gravatŭ, că s'a făcutŭ pe timpulŭ „Escelențeī Sale Grigorie Maīorŭ Mitropolitulŭ Făgărașuluī 1777". Clopotulŭ celŭ mare dela biserica catedrală, care în anulŭ 1836 l'a cumpĕratŭ Capitululŭ din Blașiŭ

[7]) Nilles, Symb. I. pag. 387.

și stă și astădī, pórtă inscripțiunea: „Ioanŭ Lemeni Mitropolitulŭ Făgărașuluī 1836." Preoțiī și după unire aŭ pomenitŭ în rugăciunile publice pe „Archiepiscopulŭ" lorŭ. Și preste totŭ cuvîntulŭ Vlădică îlŭ luaŭ Româniī în înțelesŭ de „Mitropolitŭ".

Cestiunea tractată de noī până aci este numaī de „nomine" orī „titulo". Însă ca să pricepemŭ starea adevĕrată și de dreptŭ publicŭ a Mitropolieī și Mitropoliților Belgraduluī înainte și după unire, trebue să tractămŭ și cestiunea de „facto", precum și cestiunea de „jure".

Ce privesce cestiunea „faptuluī", se póte, că în timpurī maī vechī înainte de unire, și în specialŭ înainte de era calvinéscă, Vlădiculŭ Belgraduluī a fostŭ într'adevĕrŭ *Mitropolitŭ,* adecă a avutŭ sub jurisdicțiunea sa și episcopī sufraganī, pentru că altcum titululŭ de Mitropolitŭ, ce l'aŭ purtatŭ „Vlădiciī" Belgraduluī pe timpulŭ acela, n'ar fi avutŭ nicī unŭ înțelesŭ, fiindŭ că numaī acela se numesce în ierarchia bisericéscă Mitropolitŭ, care are totodată sub jurisdicțiunea sa și episcopī sufraganī, de cumva și aceī Archiereī nu aŭ purtatŭ titululŭ de Mitropolitŭ din falā gólă așa, precum se întitulaŭ uniī maī tărdiŭ de „*Archi-Mitropolițī*", deși eraŭ numaī „*vicariī superintendenteluī calvinescŭ*".

Carī și câte aŭ fostŭ episcopiile sufragane supuse Mitropolituluī Belgraduluī, este o cestiune, asupra căreia dispută istoriciī și vorŭ disputa încă multŭ timpŭ, pentru că ne lipsescŭ date sigure din timpurile acelea.

Atâta este însă sigurŭ, că în era prin-

cipilorŭ calvinĭ, care a premersŭ imediatŭ sfinteĭ unirĭ, tóte episcopiile sufragane ale Mitropolituluĭ din Alba-Iulia aŭ încetatŭ orĭ maĭ bine dicêndŭ aŭ fostŭ cassate, de cumva aŭ esistatŭ, aşa încâtŭ acelŭ Mitropolitŭ *de facto* a fostŭ redusŭ la rangulŭ de simplu episcopŭ, care îşĭ maĭ da şie-şĭ titululŭ de Mitropolitŭ, maĭ întrebuinţa „pecetea Mitropolieĭ", însă acestŭ titulŭ era unŭ cuvîntŭ golŭ fără însemnătate reală, pe care principiĭ calvinĭ nicĭ nu-lŭ maĭ întrebuinţaŭ în actele sale publice, precum amŭ vědutŭ din diplomele citate maĭ susŭ. [1])

Dar dacă Mitropolitulŭ românescŭ ar fi rĕmasŭ „episcopŭ" în adevĕratulŭ înţelesŭ alŭ cuvîntuluĭ, totŭ ar maĭ fi fostŭ ceva, însă elŭ a devenitŭ în era calvină, precum fórte bine se esprimă unŭ eruditŭ românŭ: „unŭ *masculus pictus* în mâna superintendentuluĭ calvinŭ". [2])

Ţinuturĭ întregĭ locuite de Românĭ aŭ fostŭ subtrase de sub jurisdicţiunea episcopuluĭ românescŭ din Alba-Iulia şi supuse superintendentuluĭ calvinescŭ, fără de a căruĭ concesiune episcopulŭ românescŭ nu putea face nimicŭ în acele ţinuturĭ. [3])

Condiţiunile puse episcopilorŭ românescĭ cu ocasiunea denumiriĭ lorŭ în diferitele diplome ale principilorŭ calvinescĭ suntŭ dovadă eclatantă despre posiţiunea miserabilă a episcopilorŭ românescĭ din Belgradŭ înainte

[1]) Vedĭ şi I. M. Moldovanŭ în Archivŭ pag. 743.
[2]) I. M. Moldovanŭ în Archivŭ pag. 794.
[3]) Diploma luĭ G. Rákoczi la Maĭorŭ ist. bis. a Rom. pag. 72.

de sfînta unire. Pentru ca să putemŭ fi maĭ uşorŭ controlaţĭ în aserţiunile nóstre, ne provocămŭ numaĭ la diploma luĭ Michailŭ Apafi din 1680. [1])

Conformŭ condiţiuniĭ a 11-a din acéstă diplomă în sinodulŭ românescŭ nu se putea decide nicĭ o cestiune maĭ gravă fără de consensulŭ şi aprobarea superintendentuluĭ calvinescŭ.

După condiţiunea a 12-a nicĭ unŭ protopopŭ nu se putea denumi orĭ depune fără de consensulŭ superintendentuluĭ.

După condiţiunea a 13-a orĭ ce causă judiciară maĭ momentósă trebuia să fie censurată şi aprobată de superintendentele calvinescŭ.

În sensulŭ condiţiuniĭ a 19-a episcopulŭ românescŭ chiarŭ şi în convocarea şi conducerea sinoduluĭ românescŭ (in indictione ac directione synodi generalis) trebuia să atîrne dela superintendente, ér după terminarea sinoduluĭ trebuia să se presente în persónă împreună cu maĭ mulţĭ protopopĭ în sinodulŭ bisericeĭ reformate, pentru ca aci să se revadă decisiunile aduse în sinodulŭ românescŭ, şi pentru ca în sinodulŭ calvinescŭ episcopulŭ românescŭ să-şĭ câştige cunoscinţă maĭ mare despre „adevĕrata religiune" (cea calvinéscă) şi despre procedura eclesiastică, şi astfelŭ să pótă să înveţe şi pe aĭ sĕĭ în lucrurile acestea (ut rerum religionis verae processuumque ecclesiaticorum majorem notitiam addiscat, suosque deinde iisdem instituere valeat).

[1]) Acte şi fragm. pag. 60.

Dreptŭ are decĭ G. Barițiŭ, cândŭ dice: *„Archiepiscopia și Mitropolia Românilorŭ din țĕrile acestea a fostŭ cassată prin potestatea politică a principilorŭ și a dietelorŭ protestante celŭ puținŭ cu nóuĕ decĭ de anĭ înainte de a păși Atanasie la unire cu biserica Romeĭ"*.... ..... *„Mitropolitulŭ nu se maĭ bucura nicĭ macar de jurisdicțiunea unuĭ superintendentŭ calvinescŭ, ci elŭ era numaĭ vicariulŭ calvinuluĭ."* ¹)

Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, orĭ cine póte judeca, că ce falsitățĭ afirmă dlŭ Densușanŭ, cândŭ ne vorbesce pe basa autoritățiĭ luĭ S. Klein despre aceea, că *„cum despoĭară Iesuițiĭ pe episcopiĭ nostri de titululŭ și de prerogativele de mitropolitŭ; și cum suprimară vechiulŭ titlulŭ de Mitropolie a Belgraduluĭ"*.

Dar pentru Dumnedeŭ! ce ar maĭ fi pututŭ lua Iesuițiĭ dela unŭ „Vlădică", care era numaĭ *„masculus pictus în mânile superintendentuluĭ calvinŭ"*, *„numaĭ vicariulŭ calvinuluĭ"*? Și de ce s'ar fi maĭ pututŭ despoia o Mitropolie, *„care a fostŭ cassată celŭ puținŭ cu nóuĕ decĭ de anĭ înainte de a păși Atanasie la unire cu biserica Romeĭ"*, și pentru care titlulŭ acela mare era maĭ multŭ o ironie, decâtŭ realitate?

Însă nu a fostŭ de ajunsŭ, că înainte de unire Vlădica Belgraduluĭ ajunsese într'o stare atâtŭ de ticălósă, câtŭ nu putea juca nicĭ macar o *„rolă așa însemnată ca unŭ pro-*

¹) Părțĭ alese din ist. Transilvanieĭ v. I. pag. 210 și 211.

topopŭ de frunte în dilele nóstre", ¹) ci elŭ a trebuitŭ să priméscă și credința bisericeĭ calvinescĭ, precum se vede totŭ din condițiunile diplomeĭ citate și maĭ vîrtosŭ din condițiunea a dóua, în vîrtutea căreia Vlădica a primitŭ „unŭ catechismŭ fórte blăstĕmatŭ în limba românéscă, în care sfintele taĭne, cinstirea icónelorŭ și a móștelorŭ, posturile, slujbele bisericescĭ, călugăria și alte tóte se lepĕdă; *tótă legea și tóte ceremoniile sfinte se numescŭ închinare de idolĭ, superstițiĭ și lucrurĭ de nimica*". ²)

Cu dreptŭ cuvîntŭ dice decĭ dlŭ I. M. Moldovanŭ, „că mitropolitulŭ (înainte de unire) era prin diploma de întărire nu numaĭ dependentŭ dela superintendentele reformatŭ, ci și unitŭ cu reformațiĭ", și că „în secululŭ alŭ 17-lea s'a datŭ unŭ nexŭ, unŭ felŭ de uniune între biserica română din Transilvania și între cea calvină". ³)

Este decĭ de compătimitŭ dlŭ Densușanŭ, cândŭ cu mare emfasă dice în cercetarea sa istorică-*critică* (!) la pag. 23, că cu ocasiunea uniriĭ din 1698 *„legea saŭ religiunea rĕmase întru tóte aceea-șĭ inviolabilă și nealterată. Dreptulŭ canonicŭ acela-șĭ nemodificatŭ. Independința bisericéscă neatinsă.... Biserica română de Alba-Iulia remase întocmaĭ ca maĭ înainte Biserică română autocefală"*.

¹) I. M. Moldovanŭ Spicuire în ist. bis. a Rom. pag. 17.
²) Maĭorŭ ist. bis. a Rom. pag. 72.
³) Archivŭ pag. 795 și 796, unde cestiunea acésta este desvoltată pe largŭ cu dovedĭ puternice.

Dlŭ Densuşanŭ presupune, că înainte de unire mitropolitulŭ nu atîrna dela nimenĭ, şi prin urmare biserica luĭ era autochefală, pe cândŭ în realitate *„elŭ se supunea împreună cu totŭ sinodulŭ sĕŭ dictamenilorŭ superintendentelui calvinŭ“* [1]) şi astfelŭ nu numaĭ avea de capŭ pe superintendentele calvinescŭ, ci-şĭ perduse şi capulŭ sĕŭ propriŭ, umilindu-se în modulŭ celŭ maĭ ruşinătoriŭ, ce se póte închipui. Asemenea îşĭ închipuesce dlŭ Densuşanŭ, că biserica românéscă înainte de unire era autonomă şi independentă, pe cândŭ ea în realitate se guverna, nu după legile sale proprii, (ceea ce constitue adevĕrata autonomie,) ci după legile dictate de calvinĭ, dela carĭ atîrna până şi în cestiunĭ de administraţiune. Maĭ departe îşĭ închipuesce dlŭ Densuşanŭ, că unirea a găsitŭ biserica românéscă cu dreptulŭ sĕŭ propriŭ orientalŭ, pe cândŭ în realitate mitropolitulŭ şi sinodulŭ sĕŭ trebuia să mérgă în sinodulŭ reformatŭ, ca să înveţe a tracta afacerile religiunii şi procedura eclesiastică. În fine îşĭ închipuesce dlŭ Densuşanŭ, că înainte de unire religiunea orientală n'a fostŭ de locŭ violată şi alterată, pe cândŭ în faptă nu numaĭ a fostŭ violată şi alterată, ci şi schimbată în esenţă, adecă în lucrurile de credinţă, şi înlocuită în parte mare cu religiunea calvinéscă, rĕmânêndŭ întregĭ numaĭ formele esterne rituale din biserica orientală, carĭ încă se considerau numaĭ de superstiţiĭ.

Este decĭ absurdŭ a dice, că prin unire

[1]) I. M. Moldovanŭ, Archivŭ pag. 794.

aŭ rĕmasŭ tóte aşa, precum aŭ fostŭ, căcĭ dacă ar fi rĕmasŭ aşa, nimenĭ nu ne-ar fi primitŭ în sinulŭ bisericeĭ catolice, ci ne-amŭ fi calvinitŭ şi póte magiarisatŭ cu totulŭ.

După ce amŭ constatatŭ, ce aŭ fostŭ *de facto* Mitropolitulŭ şi Mitropolia Belgradului înainte de unire, trebue să cercetămŭ, ce aŭ fostŭ şi *de jure.*

Posiţiunea de dreptŭ publicŭ a fiesce căreĭ biserici orientale dela schismă în cóce se determină numaĭ de representanţiĭ eĭ şi de representanţiĭ statuluĭ, în care se află respectiva biserică particulară.

Representanţiĭ bisericeĭ române înainte de unire eraŭ aşa numiţiĭ Mitropoliţĭ, ér representanţiĭ statuluĭ eraŭ principiĭ Transilvanieĭ. Aceştĭ doĭ factorĭ supremĭ, unulŭ în biserică şi altulŭ în statŭ, se înţelegŭ de minune cu privire la posiţiunea de dreptŭ publicŭ a bisericeĭ române orientale. Alesulŭ sinoduluĭ primesce tóte condiţiunile, ce i-le impune capulŭ statuluĭ cu privire la posiţiunea de dreptŭ publicŭ a bisericeĭ sale, şi astfelŭ se face între amîndoĭ unŭ *contractŭ bilateralŭ,* publicŭ şi solemnŭ, în vîrtutea căruia Mitropolitulŭ se degradéză la rangulŭ de episcopŭ simplu chirotonitoriŭ, supusŭ *„cu totŭ sinodulŭ sĕŭ dictamenilorŭ superintendentelui calvinŭ“*, şi devine *„vicariulŭ calvinuluĭ“*, ér în loculŭ religiuniĭ orientale se primesce în esenţă religiunea calvină, în sensulŭ căreia *„se tipărescŭ predice românescĭ pline de eresie calvine“* cu obligamîntulŭ de

a se *„învĕța poporulŭ dintr'însele"*, [1]) se edaŭ catechisme *„blăstĕmate"* pline de erorile calvinilorŭ, şi se aranjézŭ lucrurile aşa de minunatŭ, încâtŭ calvinulŭ P. Bod póte scrie: *„Maĭ dela urḍirea reformaţieĭ Românii din ţara acésta în lucrurile cele de credinţă aŭ fostŭ uniţĭ cu calviniĭ .... şi vlădiciĭ ceĭ românescĭ eraŭ supuşĭ superintendenţilorŭ celorŭ calvinescĭ ...... şi la ascultarea de eĭ obicĭnuise a se lega cu darea de mână şi cu jurămîntŭ."* (La Şincai Chr. a. 1698). Èr staturile reformate consideraŭ unirea Românilorŭ cu biserica Romeĭ de trecere, nu dela biserica orientală, ci dela biserica reformată. [2])

E dreptŭ, că bieţiĭ „Vlădicĭ" aĭ Belgraduluĭ se numiaŭ încă pe sine „Mitropoliţĭ". „Ce folosŭ însă," ḍice George Bariţiŭ, „că acelea titulaturĭ aveaŭ valóre numaĭ în ochiĭ credincioşilorŭ bisericeĭ române, din contră potestatea politică a ţĕreĭ nu le considera întru nimicŭ; era nimicită jurisdicţiunea, titululŭ nu maĭ avea nicĭ unŭ înţelesŭ în actele domnitorilorŭ." [3]) La carĭ cuvinte noĭ nu maĭ avemŭ de adausŭ altŭ ceva, decâtŭ că după ce înşi-şĭ representanţiĭ bisericeĭ aŭ primitŭ *„actele domnitorilorŭ"*, prin carĭ se crea acea posiţiune ticălósă bisericeĭ românescĭ, şi după ce eĭ n'aŭ protestatŭ nicĭ odată în contra lorŭ, acele acte aŭ determinatŭ totŭ odată şi starea de dreptŭ publicŭ a Mitropolituluĭ şi Mitropolieĭ Belgraduluĭ.

1) Archivŭ pag. 794.
2) Archivŭ pag. 795.
3) Părţĭ alese din ist. Trans. v. I. pag. 211.

Cele ce le-amŭ arĕtatŭ până acĭ, se referescŭ numaĭ la biserica Românilorŭ, carĭ eraŭ sub episcopŭ chirotonitŭ în Bucurescĭ. Însă afară de acéstă biserică maĭ era între Românĭ încă unŭ felŭ de biserică perfectŭ calvinéscă. De acésta se ţinea districtulŭ Făgăraşuluĭ calvinitŭ încă de pe la sfârşitulŭ véculuĭ alŭ 16-lea, care avea episcopŭ *calvinescŭ* în tótă puterea cuvîntuluĭ. Calvinŭ era şi comitatulŭ Hunedóreĭ locuitŭ numaĭ de românĭ, şi nu lipsiaŭ nicĭ bisericĭ, în carĭ se profesa credinţa calvinéscă, dar oficiulŭ divinŭ se făcea şi după ritulŭ orientalŭ şi după formele calvinescĭ.

Ètă care era *de facto* şi *de jure* posiţiunea bisericeĭ române înainte de unire. Şi totuşĭ maĭ vorbescŭ ómeniĭ de *autonomie, independinţă, autocefalie, religiune nealterată* şi alte bunătăţĭ închipuite pe timpulŭ închiăriĭ uniriĭ, pe carĭ numaĭ prin unire le-amŭ fi perdutŭ.

N'amŭ avutŭ ce perde prin unire, pentru că *tóte* eraŭ perdute înainte de unire: *credinţă, independinţă şi autonomie.* Èr mitropolitulŭ pe la an. 1655, cum ḍice G. Bariţiŭ, „ajunsese în aceea stare de plânsŭ şi de jale, încâtŭ nu avea nicĭ reşedinţă stabilă, ci era silitŭ, să se mute dintr'unŭ locŭ într'altulŭ, ca străinŭ şi veneticŭ în patria sa; toţĭ funcţionariĭ îşĭ arogaŭ dreptulŭ de a-lŭ cita şi trage în judecata lorŭ, era obligatŭ a da în casurĭ de procese garantŭ pentru suma de 200 fl., dacă voiea să scape de închisóre, adecă mitropoliţiĭ eraŭ tractaţĭ în Transilvania maĭ brutalŭ, decâtŭ se tractaŭ Archiereiĭ creştinĭ în Turcia" ..... *„În aceea*

situaţiune tristă," adauge G. Bariţiŭ, *„luĭ Atanasiŭ, protopopilorŭ seĭ şi sinoduluĭ nu le-a rĕmasŭ altă scăpare, decâtŭ să salveze din ruină atâta, câtŭ se póte, să priméscă a fi episcopŭ diecesanŭ cu jurisdicţiunea sa canonică, nesupusŭ maĭ multŭ cu jurămîntŭ calvinilorŭ, ci supusŭ alŭ unuĭ suveranŭ pe atuncĭ aprópe celŭ maĭ potente în Europa, éră în locŭ de consiliarĭ şi poruncitorĭ calvinĭ să sufere lângă sine unŭ bunŭ teologŭ canonistŭ catolicŭ, de ale căruĭ consiliĭ Atanasie, care nu cunoscea nicĭ măcarŭ canónele celorŭ şepte săbórĕ, în totŭ casulŭ ar fi avutŭ trebuinţă cu atâtŭ maĭ mare, cu câtŭ elŭ nu scia nicĭ limbĭ afară de magiara, pe atuncĭ fórte săracă, şi ceva puţinŭ latinesce."* ¹)

Unirea la 1698 şi 1700 negăsindŭ la Românii din Transilvania altŭ ceva, decâtŭ o episcopie amărîtă saŭ maĭ bine dicêndŭ o biserică românéscă destrămată şi desolată, care trăgea de mórte, n'a pututŭ crea îndată Mitropolia de Alba-Iulia, ci a creatŭ de o cam dată o episcopie în adevĕratulŭ înţelesŭ alŭ cuvintuluĭ.

Acéstă episcopie în modŭ canonicŭ n'a fostŭ nicĭ odată supusă alteĭ bisericĭ din monarchia austro-ungară, ci din contră Roma totdeuna a apĕratŭ independenţa eĭ. Cândŭ episcopulŭ latinŭ din Alba-Iulia pe basa canonuluĭ conciliuluĭ Lateranŭ IV din 1215, ²) care nu permite, ca una şi aceea-şi cetate cu

¹) Părţĭ alese din ist. Transilvanieĭ v. I. pag. 211 şi 213.
²) Vedĭ canonulŭ la Nilles Symb. v. I. p. 416.

acela-şi teritoriŭ să aibă doĭ episcopĭ, pretindea după mórtea luĭ Atanasiŭ, ca fiitoriulŭ episcopŭ unitŭ să i-se supună în formă de vicariŭ pentru credincioşiĭ de ritŭ grecescŭ, Sfîntulŭ Scaunŭ alŭ Romeĭ a abrogatŭ pentru unițĭ valórea aceluĭ canonŭ, a declaratŭ episcopatulŭ românescŭ de pe teritoriulŭ Transilvanieĭ de libĕrŭ şi independentŭ de orĭ ce jurisdicţiune a episcopuluĭ latinŭ din Transilvania, întemeiândŭ prin bulla canonisătóre „Rationi congruit" din 1721 *„Episcopia Făgăraşuluĭ"*, ca astfelŭ episcopiĭ latinĭ din Alba-Iulia să nu pótă esercita nicĭ o putere asupra Românilorŭ greco-catolicĭ. Episcopia acésta românéscă nu a fostŭ supusă prin bulla citată nicĭ uneĭ bisericĭ *mitropolitane,* şi episcopulŭ eĭ nu a fostŭ declaratŭ *sufraganŭ* la nicĭ unŭ Archiepiscopŭ din patrie. De unde cu dreptŭ cuvîntŭ putemŭ deduce, că nicĭ jurisdicţiunea, ce a esercitat'o scaunulŭ archiepiscopescŭ din Strigonŭ asupra episcopieĭ Făgăraşuluĭ, nu s'a întemeiatŭ pe vre-o constituţiune pontificie, nicĭ pe sfintele canóne, ci acea jurisdicţiune îşĭ are isvorulŭ în diploma a II-a Leopoldină, care însă nu declară pe archiepiscopulŭ din Strigonŭ de *Mitropolitŭ* preste episcopulŭ Făgăraşuluĭ, ci numaĭ de *„patronŭ specialŭ"* (singularis patronus), de care titulŭ Archiepiscopulŭ Kollonits în multe privinţe s'a arĕtatŭ demnŭ, apĕrândŭ biserica şi naţiunea nóstră de uneltirile calvinilorŭ şi promovândŭ desvoltarea eĭ morală şi culturală.

E dreptŭ, că în cóstele episcopuluĭ s'a pusŭ unŭ teologŭ de ritulŭ latinŭ şi străinŭ

de némulŭ nostru, dar teologulŭ nu s'a pusŭ în vîrtutea unuĭ actŭ emanatŭ dela auctoritatea supremă bisericéscă, ci în vîrtutea unuĭ actŭ emanatŭ numaĭ dela potestatea civilă, ale căreĭ acte fără aprobarea auctorităţiĭ supreme bisericescĭ „de jure" nu aŭ nicĭ o valóre. Dar şi acésta s'a făcutŭ dintr'o necesitate neînvinsă, adecă pentru nesciinţa primuluĭ episcopŭ unitŭ Atanasiŭ. Şi deşi oficiulŭ de teologŭ sustinutŭ de curtea împĕrătéscă a duratŭ şi sub următoriĭ luĭ Atanasiŭ până la episcopulŭ Maĭorŭ, totuşĭ avemŭ celŭ puţinŭ mângăerea, că următoriĭ luĭ Atanasiŭ, crescuţĭ fiindŭ în şcólele catolice superióre, aŭ ajunsŭ la consciinţa drepturilorŭ lorŭ, aŭ reclamatŭ în continuŭ eliberarea lorŭ de consiliulŭ străinuluĭ de némŭ, aŭ începutŭ a trezi în sufletulŭ Românilorŭ reminiscinţele vecheĭ Mitropoliĭ şi astfelŭ aŭ pregătitŭ drumulŭ la deplina nóstră emancipare bisericéscă.

Episcopiĭ din epoca, ce a urmatŭ după unire, nu suntŭ ca episcopiĭ dinainte de unire, nisce ómenĭ fără cultură, fără bărbăţie şi umiliţĭ până la dejosire înaintea impilatorilorŭ, ci nisce ómenĭ desbrăcaţĭ de servilismulŭ bizantinŭ, şi îmbrăcaţĭ cu vîrtutea romană, carĭ străbătuţĭ de cultura şi spiritulŭ apusuluĭ, daŭ direcţiune şi nutremîntŭ întregeĭ nóstre desvoltărĭ sociale, culturale şi politice, şi astfelŭ pregătescŭ poporulŭ românŭ, ca elŭ însu-şĭ să-şi pótă elupta drepturile sale bisericescĭ şi politice.

Schimbarea intrevenită în urma uniriĭ în viaţa nóstră bisericéscă şi naţională a fostŭ o necesitate supremă, căcĭ dacă rĕmâneamŭ

în sclăvia calvinismuluĭ, nu maĭ era cine să ne regenereze, de-óre ce tocmaĭ în epoca uniriĭ nóstre în România elementulŭ românŭ era incapabilŭ de orĭ ce mişcare regenerătóre, precum recunósce însu-şĭ Aronŭ Densuşanŭ, fratele luĭ Nic. Densuşanŭ, prin cuvintele acestea: „Pe cândŭ acestea se petreceaŭ preste Carpaţĭ, Româniĭ de dincóce cădeaŭ în *amorţire totŭ maĭ adâncă.* Celŭ dintâiŭ faptŭ alŭ Grecilorŭ, după ce pusese mâna pe domnie, a fostŭ, să stingă spiritulŭ răsbóinicŭ în poporulŭ românŭ. . . . . Pe boerimea naţională o sdrobescŭ şi o sĕrăcescŭ saŭ o corcescŭ cu elementele lorŭ grecescĭ *şi-ĭ corumpŭ moravurile.* Viaţa veneticilorŭ grecĭ, dela domnŭ până josŭ, era lucsulŭ şi desfrîulŭ, alte plăcerĭ maĭ nobile nu se cunoscŭ; deprinderea armelorŭ se uĭtase, *a cărţiĭ nu era cunoscută,* prin urmare nu se puteaŭ distinge prin altŭ ceva, decâtŭ prin lucsŭ şi desfrîŭ, şi acestea le practicaŭ toţĭ...... Fanarioţiĭ *daŭ totŭ odată lovitura de mórte şi vieţiĭ familiare* introducêndŭ divorţulŭ pentru orĭ cine plătia la fiscŭ o taxă de 12 denarĭ etc." [1])

A trecutŭ şi biserica unită prin destule suferinţe, şi va maĭ trece încă, dacă chiarŭ şi uniĭ dintre fiiĭ eĭ i-se arată ingraţĭ ca dlŭ Densuşanŭ, şi dacă chiarŭ şi „Gazeta Transilvanieĭ", înfiinţată de unŭ teologŭ alŭ Blaşiuluĭ, ajungêndŭ în mâna unorŭ ómenĭ nedemnĭ de întemeiătoriulŭ eĭ, o atacă fără nicĭ o cruţare. Însă în biserica nóstră este

[1]) Ar. Densuşanŭ, Istoria limbeĭ şi literatureĭ rom. Iaşĭ 1885. pag. 100—102.

destulă vîrtute, ca să înfrunte orî ce atacurî din orî ce parte, şi va rĕmâné aceea, ce este în vîrtutea bulleî papale „Ecclesiam Christi“ din 1853, din care dreptŭ închiare a acestuî capitulŭ reproducemŭ câteva cuvinte, ca să se vadă, că acela-şî Scaunŭ Apostolicŭ, care dase Episcopieî aservite şi ticălóse dinainte de unire independenţa canonică, a ridicat'o totŭ odată şi la titululŭ şi prerogativele de Mitropolie înzestrată cu alte treî episcopiî sufragane, garantându-î şi caracterulŭ românescŭ. Ètă acele cuvinte în textŭ originalŭ: „Quae cum ita sint, tum Magno-Varadinensis et Fogarasiensis, tum duarum per Nos erectarum Lugosiensis nimirum et Armenopolitanae Dioecesium territoria una cum ibi existentibus civitatibus, oppidis, pagis aliisque accessoriis in ecclesiasticam provinciam graeco-catholicam unitam *linguae romanicae,* atque adeo unam archiepiscopalem metropoliticam sedem Fogarasiensem Romenorum graeci ritus catholici uniti eadem apostolica auctoritate perpetuo quoque erigimus et instituimus. . . . . Porro huic novae metropolitanae ecclesiae Fogarasiensi tamquam suffraganeos eadem Apostolica auctoritate etiam perpetuo addicimus et attribuimus tum ecclesiam episcopalem Magno-Varadinensem, tum novas per Nos erectas episcopales item Ecclesias, Lugosiensem scilicet et Armenopolitanam una cum suis omnibus territoriis, incolis et accessoriis quibuscumque, ita ut supradictae episcopales ecclesiae metropolitano Antistiti Fogarasiensi pro tempore existenti *juxta suum ritum obsequentes* subsint in vinculo caritatis. Atque ut memoria non intercidat, quod postremus Albae-Juliensis sive Albae-Carolinensis metropolita una cum suis dioecesanis a schismate ad veram fidem catholicam se converterit et in unitate ac subiectione Romanae Apostolicae Sedis vitam Deo reddiderit, prout monumenta testantur, hinc peculiariter concedimus atque indulgemus, ut quicumque in posterum fuerint graeci ritus catholici uniti Fogarasienses Antistites, nomen quoque et titulum archiepiscopi Fogarasiensis et Albae-Juliensis etiam in omnibus et singulis eorum actis adhibere libere ac licite possint et valeant.“

Acésta este astădî de *jure* et *facto* starea bisericeî unite din Transilvania şi Ungaria! Şi cu tóte acestea şi astădî vorbescŭ uniî „literaţî“ de teologî latinî, de jurisdicţiunea archiepiscopuluî din Strigoniŭ şi de altele asemenea, prin carî îşî daŭ eî înşi-şî testimoniŭ de paupertate, necunoscêndŭ nicî macar starea presentă a bisericeî nóstre.

În fine observămŭ, că despre testimoniulŭ luî Sam. Klein referitoriŭ la prigonirile episcopuluî Inocenţiŭ Klein vomŭ vorbi maî târdiŭ, şi astfelŭ în capitululŭ următoriŭ ne vomŭ ocupa cu părerile luî Şincai despre unire.

VIII.

Şincai despre s. Unire.

§. 1.

Şincai, acestŭ *„lucĕfĕrŭ pe firmamentulŭ literatureĭ române“*, a fostŭ rĕŭ tractatŭ din partea dluĭ Densuşanŭ. A fostŭ smulsŭ de pe acelŭ firmamentŭ luminosŭ şi înfiptŭ pe firmamentulŭ nebulosŭ alŭ unorŭ ficţiunĭ, unde ar rĕmâné pururea întunecatŭ, dacă negura acelorŭ ficţiunĭ nu s'ar împrăştia prin lumina adevĕruluĭ.

Şincai însă forméză pentru biserica română unită unŭ titulŭ de glorie cu multŭ maĭ frumosŭ, decâtŭ să-lŭ lăsămŭ acolo, unde l'a aşeḑatŭ dlŭ Densuşanŭ, numaĭ ca să-şĭ pótă dovedi absurdităţile susţinute cu privire la sfînta unire.

Adăpatŭ la isvórĕle credinţeĭ adevĕrate, carĭ din vecînica cetate a Romeĭ se revarsă preste tótă omenimea, Şincai ar rĕmâné pururea pĕtatŭ, dacă făcêndu-se trădătoriulŭ credinţeĭ catolice, s'ar fi pusŭ în serviţiulŭ erorilorŭ din Fanarŭ, pe carĭ dlŭ Densuşanŭ le apĕră cu îndĕrĕtnicie chiarŭ în contra bisericeĭ sale, deşi acéstă biserică şi pe dînsulŭ l'a crescutŭ şi l'a ocrotitŭ timpŭ îndelungatŭ cu adevĕrată iubire de mamă, fără să presimţéscă, că îĭ va fi atâtŭ de nemulţămitoriŭ.

Dlŭ Densuşanŭ susţine, că Şincai n'a

voitŭ să scie nimicŭ despre o *uniune dogmatică* cu biserica Romeĭ, ci numaĭ despre o *„simplă alianţă cu drepturĭ egale pe terenŭ bisericescŭ“*, căcĭ după ce dsa citéză câteva pasaje din cronica luĭ Şincai, face următórea conclusiune: „Aşadară de schimbarea religiuniĭ, cum nĭ-o înfăţişéză manifestulŭ Iesuiţilorŭ, şi anume, că noĭ *primimŭ, mărturisimŭ şi credemŭ tóte, câte le primesce, mărturisesce şi crede biserica catolică,* potŭ să vorbéscă astăḑĭ numaĭ ómeniĭ fără de studiĭ, şi fără de iubire de biserica nóstră naţională.“ Într'altŭ locŭ dlŭ Densuşanŭ ḑice: *„Şincai totŭ acolo declară unirea nóstră cu Biserica Romeĭ, ca o simplă alianţă cu drepturĭ egale pe terenŭ bisericescŭ, ér nu ca supunere.“*

Faţă cu aceste aserţiunĭ neîntemeiate ale dluĭ Densuşanŭ vomŭ dovedi înainte de tóte, că *Şincaĭ nu a cunoscutŭ altă uniune afară de cea dogmatică, pe care dînsulŭ a propagat'o cu totŭ zelulŭ în tótă viaţa sa.*

În cronica luĭ Şincai la an. 1698 aflămŭ unŭ pasajŭ clasicŭ, care ne arată învederatŭ părerea luĭ despre credinţa Românilorŭ uniţĭ. Elŭ ḑice adecă: „Vĕḑêndŭ Leopoldŭ I. *mărturisirea credinţeĭ românilorŭ din Ardélŭ cea în anulŭ trecutŭ făcută,* şi vrêndŭ să le ajute, *ca să scape din ticăloşia, în carea căḑuse prin meşteşugulŭ calvinilorŭ, de Vlădiculŭ şi clerulŭ în tóte eraŭ supuşĭ superintendentuluĭ celuĭ calvinescŭ,* precum arată predicatoriulŭ Petru Bod, în 14 Aprilie din anulŭ acesta 1698, a datŭ o resoluţie, prin crăesculŭ sĕŭ guberniŭ, care sună aşa: (Urméză „resoluţia“). *Veḑĭ, că împĕratulŭ Leopoldŭ pe nimenea a si-*

litŭ la unirea cu romano-catolicii, fără numaĭ câtŭ a vrutŭ să ajute pe românii ceĭ ticăloşĭ, carĭ până astădĭ nu-şĭ cunoscŭ binele şi folosulŭ sĕŭ, ca să fie povĕţuiţĭ de bărbaţĭ născuţĭ din sângele lorŭ, pe carĭ îĭ dóre de némulŭ nostru, nu ca pe némurile cele străine, carĭ numaĭ pentru aceea cârtescŭ asupra povĕţuitorilorŭ celorŭ din némulŭ nostru, ca să pótă suge sângele Românilorŭ; că altmintrea nu ar puté trăi, saŭ de ar şi trăi, ar fi maĭ ticăloşĭ decâtŭ românii! Vaĭ némuluĭ românescŭ, de nu-ĭ va da Dumnedeŭ înţelepciune! Aşa dară cetitoriule! de veĭ ceti pe Betlen Miklós şi pe Cerei Mihaĭ, să nu le credĭ, că aceştia numaĭ clevete scriŭ asupra resoluţieĭ maĭ susŭ aduse; pentru că ne uria némulŭ, credinţa şi legea ca nisce calvinĭ, *dară romano-catolicii credinţa românilorŭ nu o potŭ urî, fiindŭ una cu a lorŭ.*"

Cuvintele din urmă ale luĭ Şincai constată unŭ adevĕrŭ diametralŭ opusŭ eroriĭ dluĭ Densuşanŭ, care, precum amŭ vĕdutŭ, susţine, că românii n'aŭ primitŭ nimica din cele patru puncte profesate de romano-catolici, pe cândŭ Şincai susţine apriatŭ, că credinţa românilorŭ este *una,* adecă *identică* cu a romano-catolicilorŭ, ceea ce nicĭ de cum nu s'ar puté dice, dacă românii uniţi prin *„mărturisirea credinţeĭ cea în anulŭ trecutŭ făcută" nu ar fi primitŭ tóte dogmele profesate de biserica catolică.* Este decĭ uniunea românilorŭ cu biserica Romeĭ după doctrina adevĕrată a luĭ Şincai o uniune dogmatică saŭ de credinţă, ér nu o *„simplă alianţă cu*

drepturĭ egale pe terenŭ bisericescŭ", precum viséză dlŭ Densuşanŭ.

Dar cuvintele de maĭ susŭ ale luĭ Şincai desavuéză şi în altă privinţă pe dlŭ Densuşanŭ. Acesta în capitululŭ sĕŭ *„istoricii românĭ despre unirea cu biserica Romeĭ"* citéză fórte multŭ şi pe Şincai, şi prin urmare şi pe acesta îlŭ înţelege între bărbaţiĭ luminaţĭ, despre carĭ dice în acelŭ capitulŭ chiarŭ la începutŭ: „Unirea cu Biserica Romeĭ, aşa cum o făcuse episcopulŭ Atanasie, s'a părutŭ tuturorŭ bărbaţilorŭ nostri luminaţĭ din seculului trecutŭ şi din seculului presentŭ unŭ pasŭ fórte greşitŭ, în ce privesce viitoriulŭ acesteĭ biserice şi viitoriulŭ naţiuniĭ române din Transilvania."

Din contră luĭ Şincai unirea nu i-s'a părutŭ unŭ pasŭ *fórte greşitŭ,* ci unŭ pasŭ, prin care Leopoldŭ voia să ajute Românilorŭ din Ardélŭ, *„ca să scape din ticăloşia, în care căduse prin meşteşugulŭ calvinilorŭ, de Vlădiculŭ şi clerulŭ în tóte eraŭ supuşĭ superintendentuluĭ celuĭ calvinescŭ".* Ba ce este maĭ multŭ, Şincai se indignéză asupra acelorŭ românĭ, carĭ n'aŭ sciutŭ pĕtrunde intenţiunile împĕratuluĭ Leopoldŭ, şi esclamă plinŭ de durere despre Româniĭ aceştia, că *„până astădĭ nu-şĭ cunoscŭ binele şi folosulŭ sĕŭ, ca să fie povĕţuiţĭ de bărbaţĭ născuţĭ din sângele lorŭ, pe carĭ îĭ dóre de némulŭ nostru, nu ca pe némurile străine, carĭ numaĭ pentru aceea cârtescŭ asupra povĕţuitorilorŭ din némulŭ nostru, ca să pótă suge sângele Românilorŭ".*

Este evidentŭ, că Şincai face aci alusiune maĭ întâiŭ la Româniĭ aceia, carĭ în

locŭ să se unéscă, ţineaŭ cu calviniĭ magiarĭ, alŭ cărorŭ episcopŭ voia să fie *„povĕţuitoriulŭ“* Românilorŭ şi se întitula *„episcopus Valachorum“*. Asemenea face alusiune la aceĭ Românĭ, carĭ lăsându-se a fi amăgiţĭ de némurĭ străine, maĭ bucurosŭ s'aŭ supusŭ episcopilorŭ sêrbescĭ, decâtŭ să se unéscă şi să aibă povĕţuitorĭ din sângele lorŭ, precum aŭ avutŭ totdeuna românii uniţĭ. În fine Şincai a fostŭ atâtŭ de convinsŭ, că uniunea a fostŭ unŭ pasŭ salutariŭ pentru viitoriulŭ bisericeĭ române şi a naţiuniĭ române din Transilvania, încâtŭ nu se póte reţiné de a nu înfiera după meritŭ pe scriitorii calvinĭ, carĭ scriaŭ clevete asupra decretuluĭ, prin care s'a iniţiatŭ sfînta unire. Aşa dară în ochiĭ lui Şincai unirea nu a fostŭ „unŭ paşŭ fórte greşitŭ în ceea ce privesce viitoriulŭ acesteĭ biserice şi viitoriulŭ naţiuniĭ române din Transilvania“, ci unŭ paşŭ fórte salutariŭ, pe care uniĭ nu l'aŭ înţelesŭ, precum nu-lŭ înţelege nicĭ dlŭ Densuşanŭ, care maĭ are şi nefericirea de a veni şi în contradicere cu sine însu-şĭ, căcĭ pe cândŭ de o parte susţine, că sub Atanasie unirea s'a făcutŭ aşa, încâtŭ ne-a asiguratŭ tóte bunătăţile lumiĭ, cum suntŭ credinţa nealterată, independenţa, autocefalia şi drepturĭ politice-bisericescĭ, pe atuncĭ de altă parte totŭ elŭ voesce a dovedi cu mărturia bărbaţilorŭ luminaţĭ din seculŭ trecutŭ, că „unirea cu biserica Romeĭ, aşa cum o făcuse episcopulŭ Atanasie“, a fostŭ unŭ paşŭ fórte greşitŭ. Adecă elŭ şĭ-o cântă, elŭ şĭ-o descântă.

Dar să vedemŭ maĭ departe, carĭ suntŭ

ideile luĭ Şincai despre adevĕrata credinţă.

În Cronica anuluĭ 1415, după ce amintesce, că prin protestantismŭ a voitŭ Dumnedeŭ să certe *„mândria sfinteĭ bisericeĭ Romeĭ“*, îndată delătură dela sine suspiţiunea, că ar aproba prin acéstă espresiune erorile protestanţilorŭ, dicêndŭ: „Acésta dicŭ, nu că dóră că însu-mĭ m'aşĭ abate dela acelea, care le-a descoperitŭ Dumnedeŭ, le-a învăţatŭ Domnulŭ nostru Isusŭ Christosŭ, le-aŭ propovĕduitŭ ss. luĭ apostolĭ şi uceniciĭ, şi *sfîntă biserica luĭ* mi-le dă, să le credŭ, căcĭ acestea *tóte le mărturisescŭ şi cu ajutoriulŭ luĭ Dumnedeŭ suntŭ gata a-le apĕra şi cu punerea vieţeĭ mele.“*

Este evidentŭ din acestea cuvinte, că Şincai a credutŭ şi mărturisitŭ tóte, câte le-a propusŭ „sfîntă biserica luĭ Christosŭ“, pe care maĭ susŭ o numise „sfîntă biserica Romeĭ“, şi fiindŭ că acésta a făcut'o elŭ ca românŭ unitŭ, dela sine urméză, că după convingerea luĭ sfînta unire consistă în primirea şi mărturisirea aceleia-şĭ credinţe, ce o profeséză biserica Romeĭ, ér nu într'o *alianţă simplă pe terenŭ bisericescŭ,* aşa încâtŭ alta să fie credinţa Românilorŭ uniţĭ, şi alta a bisericeĭ Romeĭ.

Totŭ aşa de clarŭ apare părerea luĭ Şincai despre sfînta unire şi din elogiulŭ, ce-lŭ face canoniculuĭ prepositŭ gr. cat. George Farcaşŭ din Oradea-mare, despre ale căruĭ scrierĭ inedite astfelŭ se esprimă: „Jam quae, quaeso, his aptiora, meliora, salubriora, et efficaciora esse possunt praesidia clerum populumque valachicum desertum et incultum desideratis opportunis humanitatis, et *christia-*

nitatis principiis dogmatibusque imbuendi, percolendi, et politiorem reddendi? si illa typis publicis excuderentur, et legenda, usurpandaque utrique benefice concederentur!! An non *sacra* etiam *Unio* ocyus acceleraretur lectione horum subsecuta *convictis de veritate tot millium rudium animis!* Librorum lectio certissimum extitit semper *propagandae, conservandaeque religionis adminiculum!!“* [1])

Precum apare din aceste cuvinte, în mintea luĭ George Şincai religiunea catolică se presentă ca unŭ sistemŭ de principiĭ şi dogme adevĕrate şi folositóre, despre carĭ trebue să se instrueze şi lumineze poporulŭ şi clerulŭ, pentru ca acesta *convingêndu-se despre adevĕrŭ,* să se propage sfînta unire şi prin acéstă religiunea adevĕrată a luĭ Christosŭ. Însă şi împrejurarea, că G. Şincai numesce uniunea cu biserica Romeĭ cu terminiĭ *„sacra unio“*, arată destulŭ de evidentŭ, că elŭ era fórte departe de ideile luĭ Densuşanŭ, care consideră sfînta unire de unŭ pactŭ profanŭ politico-bisericescŭ şi de unŭ rĕŭ pentru biserica şi naţiunea nóstră. Dacă şi Şincai ar fi fostŭ de acéstă părere rătăcită, atuncĭ cum ar fi putută elŭ numi *sacru* unŭ lucru rĕŭ şi stricăciosŭ?

Maĭ clarŭ însă decâtŭ lumina sóreluĭ se vede credinţa luĭ Şincai din treĭ epistole ale sale, carĭ s'aŭ scosŭ din archivulŭ Propagandeĭ din Roma şi s'aŭ publicatŭ în fóea bisericéscă şi scolastică din Blaşiŭ din anulŭ 1887 Nriĭ 4 şi 6 şi din anulŭ 1888 Nr. 8.

[1]) Viaţa, oper. şi ideile luĭ G. Şincai de P. Ilarianŭ p. 126.

În prima epistolă de dto 13 Augustŭ 1782 Şincai întrevine la Nunţiulŭ apostolicŭ din Viena, ca să se denuméscă de episcopŭ Ignaţiŭ Dărăbantŭ, pentru că acesta obţinuse la alegere celea maĭ multe voturĭ şi pentru că „acestŭ bărbatŭ prin zelulŭ, ce-lŭ are pentru *propagarea credinţeĭ catolice,* totdeuna a fostŭ aşa de harnicŭ *întru predicarea aceleia-şĭ credinţe adevĕrate,* în câtŭ puţine conversiunĭ s'aŭ făcutŭ la noĭ, la carĭ elŭ n'ar fi conlucratŭ“.

Orĭ cine póte pricepe din acestea cuvinte, că înaintea luĭ Şincai acela avea adevĕrate merite, care lucra pentru uniunea dogmatică cu biserica Romeĭ. Înaintea luĭ numaĭ credinţa catolică este cea adevĕrată, şi trecerea la acéstă credinţă, nu o numesce *„alianţă,* ci *„conversiune“*, care fără profesiunea tuturorŭ articlilorŭ de credinţă aĭ bisericeĭ, la care se face trecerea, nu se póte închipui. De aceea după părerea luĭ Şincai uniunea nu consistă într'o „simplă alianţă“, ci în mărturisirea tuturorŭ adevĕrurilorŭ de credinţă şi prin urmare şi a celorŭ patru puncte profesate de biserica Romeĭ.

În a dóua epistolă de dto 8 Februariŭ 1783 Şincai reportéză Cardinaluluĭ Prefectŭ dela Propaganda, că pe lângă *misiunile,* la carĭ adeseorĭ e trimisŭ din partea superiorilorŭ sĕĭ, a fostŭ numitŭ şi directorŭ de şcóle şi catechetŭ în Blaşiŭ, şi apoĭ adauge: „Aşadară de presente mĕ ocupŭ maĭ vîrtosŭ cu acestea lucrurĭ şi încă cu atâtŭ maĭ voiosŭ, cu câtŭ fórte bine scimŭ, *că Maĭestatea Sa aceste şcóle a voitŭ a le introduce la Românĭ*

nu din altă motivŭ, de câtŭ ca cu atâtŭ maĭ tare să se propage credinţa cea adevĕrată. Pe cândŭ mĕ ostenescŭ şi cu modestele mele puterĭ în *propagarea acesteia* etc."

Aşadară după Şincai totŭ numaĭ credinţa catolică este cea adevĕrată, pe care elŭ încă a propagat'o cu totŭ zelulŭ, pe câtŭ ĭ-aŭ iertatŭ puterile. Ce înţelesŭ ar fi avutŭ însă propagarea acesteĭ credinţe adevĕrate din partea luĭ Şincai, dacă uniunea ar fi consistatŭ într'o „simplă alianţă", în vîrtutea căreia Românii aveaŭ să fie deosebiţĭ în credinţă de catolicĭ?

În epistola a treia de dto 28 Martie 1804, adresată Nunţiuluĭ apostolicŭ din Viena, Şincai între altele scrie despre sine: „Că-cĭ pentru pietatea mea, moravurile bune, *credinţa catolică nepetată, principiile sănĕtóse, de carĭ astfelŭ am fostŭ străbătutŭ în Roma,* în câtŭ nu numaĭ fiindŭ acolo mĭ-am atrasŭ din partea tuturora laudele cele maĭ marĭ şi am meritatŭ, ca să fiŭ făcutŭ doctorŭ atâtŭ în filosofie câtŭ şi în teologie, ci şi întorsŭ în Transilvania, patria mea, şi în diecesa Făgăraşuluĭ, *nicĭ odată nu m'am abătutŭ dela ele,* şi după datorinţa mea şi puterile mele m'am ostenitŭ pururea cu sîrguinţă în viea Domnuluĭ, deşi numaĭ ca mirénŭ (că-cĭ Episcopulŭ n'a voitŭ să mĕ chirotonéscă) ca unulŭ, carele am fostŭ celŭ dintâiŭ, ce a datŭ unŭ catechismŭ românescŭ şi alte cărţĭ pentru şcólele românescĭ, patruspreḑece anĭ (şi sub antecesorulŭ episcopŭ Grigoriŭ Maĭorŭ) am avutŭ direcţiunea şcólelorŭ cu celŭ maĭ mare succesŭ, pe carĭ visitându-le cu deamĕnuntulŭ, pretutindenea în tótă Transilvania am făcutŭ catechese, *am întăritŭ pe poporŭ în dogmele credinţeĭ, şi ce este maĭ multŭ, chiarŭ şi oraşe şi sate întregĭ nu puţine am readusŭ la sinulŭ sfinteĭ Maĭce Biserice.*"

În acéstă epistolă Şincai ne spune, că în Roma a învăţatŭ *credinţa catolică nepĕtată* şi *principiile sănĕtóse,* dela carĭ în tótă viaţa sa nu s'a abătutŭ, ci din contră le-a propagatŭ cu zelŭ înflăcăratŭ, în câtŭ sate şi oraşe întregĭ românescĭ a întorsŭ la sinulŭ bisericeĭ catolice.

Cine ar puté crede însă, că în Roma Şincai nu ar fi învăţatŭ şi cele patru puncte de deosebire între biserica grecéscă şi cea catolică? Orĭ dacă Şincai a fostŭ de părere, că uniunea consistă numaĭ într'o „alianţă simplă" politico-bisericéscă, atuncĭ pentru ce a propagatŭ dînsulŭ credinţa bisericeĭ catolice printre Românĭ? Că-cĭ aceştia, după născocitura dluĭ Densuşanŭ despre „alianţă", trebuiaŭ să nu priméscă nimicŭ din credinţa bisericeĭ catolice.

Aşa dară mirénulŭ Şincai în ce privesce conceptulŭ despre natura sfinteĭ unirĭ este departe ca ceriulŭ de pămîntŭ de mirénulŭ Densuşanŭ, ér cândŭ acesta ḑice, că despre *schimbarea* [1]) religiuniĭ *„potŭ să vorbéscă numaĭ ómenĭĭ fără de studiĭ şi fără de*

[1]) Este de însemnatŭ, că la Densuşanŭ primirea celorŭ 4 puncte este identică cu schimbarea religiuniĭ, deşi proprie neprimirea acelorŭ 4 puncte ar involva schimbarea religiuniĭ, deórece doctrina catolică despre acele 4 puncte se află destulŭ de lămuritŭ în cărţile bisericescĭ şi în sfinţiĭ părinţĭ aĭ bisericeĭ orientale.

iubire de biserica nóstră naţională", elŭ insultă şi pe marele cronicariŭ Şincai. Dar dacă considerămŭ lucrulŭ aşa, precum s'a întimplatŭ, şi precum îlŭ arată documentele istorice şi consciinţa publică a Românilorŭ uniţĭ, atuncĭ trebue să concédă şi dlŭ Densuşanŭ, că numaĭ unŭ omŭ fără de studiĭ în cestiunĭ bisericescĭ maĭ póte susţiné astădĭ, că prin sfînta unire nu s'ar fi primitŭ credinţa bisericeĭ din Roma, conservându-se neatinsŭ ritulŭ şi disciplina bisericeĭ orientale.

Din celea desfăşurate până aci se vede maĭ departe, că nu numaĭ dlŭ Densuşanŭ, ci şi Papiŭ Ilarianŭ a greşitŭ în apreţiarea ideilorŭ religióse ale cronicariuluĭ Şincai. Papiŭ Ilarianŭ în discursulŭ sĕŭ de recepţiune în sinulŭ Academieĭ Române susţine, că „Şincai se întórse (din Roma) nu spre a propaga unirea cu Roma Papeĭ". [1])

Cum se póte susţiné aşa ceva despre Şincai, care *sate şi oraşe întregĭ a readusŭ la sinulŭ bisericeĭ catolice,* noĭ „ómeniĭ fără de studiĭ" nu putemŭ pricepe. Póte că o pricepŭ ómeniĭ cu studiĭ ca dlŭ Densuşanŭ, care a scrisŭ faĭmósa cercetare istorică-critică, unde nicĭ urmă de critică nu aflămŭ.

§. 2.

După ce amŭ constatatŭ, că cronicariulŭ Şincai a avutŭ ideĭ fórte corecte despre natura sfinteĭ unirĭ din punctŭ de vedere dogmaticŭ, vomŭ cerceta maĭ departe, cum considera elŭ sfînta unire şi din alte puncte

[1]) Viaţa etc. luĭ Şincai, 29. pag.

de vedere, şi vomŭ esamina totŭ, ce aduce dlŭ Densuşanŭ în favorulŭ părerilorŭ sale neîntemeiate.

Aci însă trebue să observămŭ, că Şincai, ca aprópe toţĭ eleviĭ şcólelorŭ din Roma, a fostŭ fórte însufleţitŭ pentru libertatea Românilorŭ atâtŭ pe terenulŭ bisericescŭ câtŭ şi pe celŭ politicŭ. De aceea orĭ unde află ceva, ce după părerea luĭ a jignitŭ independenţa nóstră bisericéscă, orĭ interesele naţionale românescĭ, întrebuinţéză terminĭ fórte aspri în contra acelora, pe carĭ ĭ-a credutŭ dînsulŭ, că aŭ fostŭ contrarĭ prosperăriĭ nóstre naţionale şi bisericescĭ.

Cetitoriulŭ cu minte însă scie totdeuna să deosebéscă adevĕrulŭ de unele esageraţiunĭ, pornite, ce e dreptŭ, din motivŭ nobilŭ, însă uşorŭ seducĕtóre pentru ómeniĭ, carĭ nu sciŭ străbate maĭ adâncŭ în ideile luĭ Şincai şi nu ĭ-aŭ cunoscutŭ firea luĭ cam vehementă. Asemenea cândŭ Şincai condamnă vre-o faptă a vre-unuĭ Papă, orĭ a vre-unuĭ Iesuitŭ, cetitoriulŭ cugetătoriŭ nu va deduce din acésta îndată, că Şincai a fostŭ contrariŭ credinţeĭ bisericeĭ catolice, pentru că şi Dante pune câte unŭ Pontifice chiarŭ în infernŭ, şi cu tóte acestea nimenĭ până acum nu ĭ-a trasŭ la îndoélă credinţa catolică. Ér istoriciĭ catolicĭ încă aŭ datorinţa de a critica faptele catolicilorŭ, întocmaĭ ca pe ale acatolicilorŭ, dacă suntŭ rele.

Apoĭ nu trebue să ne uĭtămŭ nicĭ de spiritulŭ timpuluĭ, în care a trăitŭ şi scrisŭ Şincai. Elŭ adecă a trăitŭ maĭ multŭ în secululŭ alŭ XVIII-lea. Despre scriitoriĭ acestuĭ

védŭ scimŭ, că cu unŭ sarcasmŭ neobicĭnuitŭ loviaŭ în instituţiunile şi moravurile vécurilorŭ trecute, despoiaŭ cu unŭ cinismŭ ne maĭ pomenitŭ pe contimporaniĭ sĕĭ de unica mângăere a vieţeĭ pămîntescĭ, adecă de credinţă, şi voiaŭ să prefacă totŭ trecutulŭ în ruine. Cugetândŭ la timpulŭ acesta noĭ, carĭ vedemŭ, câtă influinţă are asupra fiesce căruĭ scriitoriŭ spiritulŭ véculuĭ, în care trăesce, trebue să ne mirămŭ, că în véculŭ alŭ XVIII-lea Şincai şĭ-a conservatŭ, cum ḑice ḑînsulŭ, *nepetată credinţa catolică* şi nealterate *principiile sănĕtóse, de carĭ a fostŭ străbătutŭ în Roma.* Dar nu ne mirămŭ de locŭ, cândŭ vedemŭ, că sub înrîurinţa ideilorŭ, ce eraŭ pe atuncĭ la modă, se descarcă şi elŭ câte odată în contra *„năravurilorŭ popescĭ“* descrise cu multă maliţie şi patimă de necredincioşiĭ timpuluĭ sĕŭ, şi în contra societăţiĭ luĭ Isusŭ, pe care scriitoriĭ fără Dumneḑeŭ din timpulŭ acela nu o puteaŭ suferi, pentru că o consideraŭ de razimulŭ celŭ maĭ puternicŭ alŭ bisericeĭ catolice, căreia Voltaire cu o furie nebună îĭ declarase răsboiŭ de exterminare prin satanicele cuvinte: „Écrasez l'infame.“ Fiindŭ la modă batjocorirea Iesuiţilorŭ, a cărorŭ societate tocmaĭ pe timpulŭ luĭ Şincai se disolvase, nu-ĭ mirare, că şi dînsulŭ se espectoréză câte odată în contra lorŭ. Este însă de regretatŭ, că prin espectorările acestea le face une-orĭ chiarŭ nedreptate, ca de esemplu atuncĭ, cândŭ îĭ învinovăţesce, că aŭ furatŭ acte din archivulŭ Blaşiuluĭ, saŭ că trăiaŭ după nisce regule secrete, ceea ce însă nu este adevĕratŭ, precum dovedesce fórte limpede Nilles în Symbolae vol. II pag. 1030—1034, unde şi dlŭ Densuşanŭ îşĭ căpĕtă lecţiunea meritată.

Premiţêndŭ aceste observărĭ, carĭ suntŭ de lipsă spre a puté pricepe testimoniile aduse de Nic. Densuşanŭ din cronica luĭ Şincai în contra sfinteĭ unirĭ, vomŭ esamina cu de-amĕnuntulŭ înse-şĭ testimoniile acelea, ca să se vaḑă şi din acésta, că înzădarŭ se încércă dlŭ Densuşanŭ a compromite biserica nóstră cu auctoritatea mareluĭ cronicariŭ.

Dlŭ Densuşanŭ citéză înainte de tóte cuvintele luĭ Şincai, prin carĭ acesta îşĭ esprimă părerea sa asupra uniriĭ luĭ Ioanichie domnulŭ Românilorŭ şi alŭ Bulgarilorŭ cu biserica Romeĭ. Şincai vorbindŭ despre chrisovulŭ de unire datŭ de Ioanichie ḑice aşa: „Româniĭ şi Bulgariĭ prin chrisovulŭ luĭ Ioanichie celŭ maĭ în susŭ adusŭ *nu şĭ-aŭ lăsatŭ legea şi obiceiurile cele maĭ dinainte,* ci numaĭ aşa s'aŭ supusŭ bisericeĭ Romeĭ, ca să ţie pe Papa celŭ maĭ întâiŭ între patriarchĭ, şi să nu huléscă pe latinĭ şi obiceiurile lorŭ, *cum aŭ făcutŭ şi ceĭ din Ardélŭ Românĭ, cândŭ s'aŭ unitŭ.* Éră Ruşiĭ din Polonia şi Ungaria *nu bine aŭ lucratŭ,* cândŭ aŭ adaugatŭ în simbolulŭ credinţeĭ cuvintele: „şi din Fiulŭ“, *căcĭ legea şi obiceiulŭ celŭ vechiŭ aŭ trebuitŭ ţinutŭ.* Aşa ar fi fostŭ unirea adevĕrată, ca apuseniĭ să ţie obiceiurile sale şi resăriteniĭ éră ale sale şi uniĭ pe alţiĭ să nu se huléscă.“ [1])

[1]) Chron. a. 1202.

Cuvintele marcate de noĭ le-a subliniatŭ însu-şĭ domnulŭ Densuşanŭ în „cercetarea sa istorică-critică", ca să arete, că în privinţa natureĭ sfinteĭ unirĭ Şincai ar fi de o părere cu dînsulŭ.

Însă dlŭ Densuşanŭ se înşală amarŭ, căcĭ precum amŭ arĕtatŭ în capitululŭ nostru despre „genuinitatea şi autenticitatea manifestuluĭ de unire cu biserica Romeĭ din 7 Octobre 1698", cuvîntulŭ *„lege"*, cândŭ e vorba de lucrurĭ bisericescĭ, la Şincai însemnéză *„ritŭ"*, éră cuvîntulŭ *„obiceiurĭ"* în limba românéscă nicĭ odată nu a însemnatŭ *„religiune"* orĭ *„credinţă"*, ci numaĭ „consuetudine", datină, disciplină, pe cândŭ din contră dlŭ Densuşanŭ cu o pervertire démnă de „cercetarea sa istorică-critică" a înţelesuluĭ adevĕratŭ alŭ cuvintelorŭ clare, voesce cu totŭ preţulŭ, ca acele cuvinte să însemneze „religiune" orĭ „credinţă". [1])

Aşa dară care este înţelesulŭ adevĕratŭ alŭ cuvintelorŭ din pasajulŭ primŭ alŭ luĭ Şincaĭ, unde este vorbă despre unirea luĭ Ioanichie?

Rĕspundemŭ, că Şincai nu a voitŭ să dică, că unirea luĭ Ioanichie cu Biserica Romeĭ s'ar fi făcutŭ aşa, încâtŭ să nu se profeseze şi din partea luĭ şi a Românilorŭ şi Bulgarilorŭ credinţa bisericeĭ Romeĭ, ci aşa, *că pe lângă profesarea acésteĭ credinţe* Ioanichie şi supuşiĭ sĕĭ să-şĭ păstreze ritulŭ şi disciplina bisericeĭ lorŭ proprie, cum aŭ făcutŭ şi Româniĭ din Ardélŭ, cândŭ s'aŭ unitŭ. Şincai prin urmare a vorbitŭ fórte

[1]) Vedĭ maĭ vîrtosŭ pag. 23 din »cercetare«.

corectŭ şi este fórte departe de ideile scălciate ale dluĭ Densuşanŭ.

Că acesta, şi nu altulŭ este înţelesulŭ cuvintelorŭ luĭ Şincai, se vede şi din pasajulŭ chrisovuluĭ, la care dînsulŭ face alusiune. Ioanichie adecă disese în chrisovŭ: „Ecce enim omnes totius imperii mei et tenimenti, et Patriarcha meus metropolitanus, Episcopi et Archiepiscopi et cuncti sacerdotes *Romanae subsint Ecclesiae, et teneant legem, et consuetudinem et observationem*, quas tenuerunt beatae memoriae imperatores Bulgariae et Blaciae, prisci illi nostri praedecessores, et nos eodem modo vestigia eorum imitantes." [1]) Vede orĭ ce omŭ cu minte, că Ioanichie a supusŭ întrégă biserica din imperiulŭ sĕŭ bisericeĭ Romane (Romanae subsint Ecclesiae), ceea ce numaĭ prin recunóscerea primatuluĭ de jurisdicţiune alŭ PapeĭI şi profesiunea aceleia-şĭ credinţe se putea întîmpla, însă ĭ-a reservatŭ *obiceiurile,* ce le avea din anticitate, căcĭ cuvîntulŭ *„lex"* nu însemnéză „credinţă" orĭ „religiune", ci însemnéză între altele „obiceiŭ", cum arată marele lexicografŭ Georges, care la cuvîntulŭ acesta dice: „ein Gesetz, eine Vorschrift, die man sich selbst giebt, legem sibi statuere Cic: *daher die Gewohnheit, Art, nach der Jemand lebt,* mea lege utar, Ter." [2]).

Ce privesce alŭ doilea pasajŭ din cuvintele luĭ Şincai, unde se vorbesce *despre*

[1]) Vedĭ »Tentamen criticum« de Treb. Laurianŭ, Viena 1840 pag. XXX, unde se află chrisovulŭ latinesce.

[2]) Ediţiunea din Leipzig, 1880. pag. 558.

unirea Rușilorŭ din Polonia și Ungaria, acela încă este corectŭ înaintea unuĭ bărbatŭ, care are cunoscință despre lucrurĭ bisericescĭ.

Este adecă cunoscutŭ, că biserica catolică numaĭ atuncĭ pretinde dela orientalĭ, ca în simbolulŭ lorŭ Niceno-Constantinopolitanŭ să adaugă cuvintele *„și dela Fiulŭ“,* cândŭ neadaugerea ar invólve în sine negarea dogmeĭ catolice despre procesiunea Spirituluĭ Sfîntŭ *„și dela Fiulŭ“.* Unde însă nu se négă dogma acésta, acolo biserica catolică nu pretinde, ca simbolulŭ să se întregéscă și cu cuvintele *„și dela Fiulŭ“.* Așa s'a întîmplatŭ acésta d. e. la noĭ Româniĭ, carĭ fiindŭ că prin alte acte solemne amŭ profesatŭ și profesămŭ dogma catolică despre procesiunea Spirituluĭ Sfîntŭ *„și dela Fiulŭ“,* nu s'a maĭ pretinsŭ, ca să maĭ adaugemŭ și în simbolŭ acele cuvinte, și cine le-ar adauge, ar lucra de capulŭ sĕŭ, ér nu după unŭ mandatŭ primitŭ dela Capulŭ sfinteĭ biserice. În înțelesulŭ acesta a ḑisŭ Șincai și despre Rușiĭ din Polonia și Ungaria, că „nu bine aŭ lucratŭ, cândŭ aŭ adaugatŭ în simbolulŭ credințeĭ cuvintele: *„și din Fiulŭ“.* Fiindŭ că eĭ prin uniune *aŭ primitŭ tótă credința bisericeĭ catolice,* și prin urmare și dogma despre procesiunea Spirituluĭ Sfîntŭ *„și dela Fiulŭ“,* nu maĭ era de lipsă, să maĭ adaugă și în simbolŭ acele cuvinte, căcĭ, precum se esprimă Șincai, *„legea și obiceiulŭ celŭ vechiŭ aŭ trebuitŭ ținutŭ“.* Biserica catolică nu pretinde, să ne schimbămŭ *legea* (ritulŭ) și obiceiurile, și cine le-a schimbatŭ de capulŭ sĕŭ, fără de motivŭ raționabilŭ și fără mandatŭ dela auctoritatea competentă

bisericéscă, *„nu bine a lucratŭ“,* precum accentuéză Șincai.

Nu are decĭ Șincai nimica nicĭ în acestŭ pasajŭ, ce s'ar puté aduce în favorulŭ fictiunilorŭ dluĭ Densușanŭ, ci din contră are unele cuvinte, din carĭ ar puté învăța și dlŭ Densușanŭ. Șincai adecă ḑice, că „apuseniĭ să ție obiceiurile sale, și resăriteniĭ éră ale sale, *și uniĭ pe alțiĭ să nu se hulécsă“.* Însă cu tóte că dlŭ Densușanŭ a cetitŭ aceste cuvinte înțelepte, totușĭ atâta hulă a grăitŭ nu numaĭ asupra apusenilorŭ, ci și asupra orientalilorŭ unițĭ cu apusulŭ catolicŭ și civilisatŭ, câtă nu se află în tótă literatura românéscă.

Dar să trecemŭ la altŭ testimoniŭ citatŭ din Șincai în contra sfinteĭ unirĭ. Acesta în Chronica anuluĭ 1701 ḑice: „Macarŭ că și acum se află *nebunĭ* [1]) de aceia, carĭ gândescŭ, că greco-catoliciĭ pentru că se numescŭ unițĭ, trebue să fie supușĭ romano-catolicilorŭ; ci înțelepciunea arată, că a fi unitŭ cuiva atâta însemnéză, câtŭ a fi luĭ *asemenea,* și nu *supusŭ.* Barem de s'ar arĕta și cu fapta, ce arată înțelepciunea!“

Șincai stabilesce aci unŭ principiŭ bisericescŭ, care nu numaĭ este adevĕratŭ pentru orĭ ce omŭ, care are ceva maĭ multă cunoscință de lucrurile bisericescĭ, decâtŭ dlŭ Densușanŭ, dar astăḑĭ este totŭ odată și validitatŭ în posițiunea de dreptŭ publicŭ a bisericeĭ unite românescĭ.

---

[1]) Cuvîntulŭ acesta l'a subliniatŭ dlŭ Densușanŭ, ca să lovéscă în aceia, carĭ ținŭ la uniunea dogmatică și la primatulŭ de jurisdicțiune alŭ Papeĭ.

Marele cronicariŭ nu voesce să dică, că biserica unită românéscă nu atîrnă dela Pontificele Romanŭ ca dela Capulŭ bisericeĭ universale şi centrulŭ de unitate în biserica luĭ Christosŭ, — fără de care atîrnare nicĭ nu se póte închipui uniunea, — ci enunţă numaĭ principiulŭ, ce astădĭ fiesce care românŭ unitŭ îlŭ susţine, că adecă uniunea nóstră cu biserica Romeĭ nu invólve în sine *supunerea nóstră sub jurisdicţiunea romano-catolicilorŭ din patrie, adecă din Ungaria şi Transilvania.*

Şincai înainte de a scrie cuvintele citate, vorbise despre încercările teologilorŭ latinĭ denumiţĭ de Archiepiscopulŭ din Strigonŭ de a stăpâni biserica românéscă din Ungaria şi Transilvania. În contra acestorŭ încercărĭ şi-a ridicatŭ glasulŭ sĕŭ cronicariulŭ românŭ, dicêndŭ, că uniunea Românilorŭ nu însémnă a fi supusŭ romano-catolicilorŭ din patrie, ci însemnéză a fi lorŭ asemenea.

Şi elŭ vorbesce fórte corectŭ, căcĭ nu esistă nicĭ o bulă papală, prin care biserica românéscă din Ardélŭ să fi fostŭ supusă jurisdicţiuniĭ latinilorŭ din Ungaria şi Transilvania şi în specialŭ Mitropolituluĭ din Strigoniŭ, şi astădĭ mulţămită nisuinţelorŭ nobile ale bărbaţilorŭ marĭ din sinulŭ bisericeĭ nóstre şi maĭ vîrtosŭ ale archiereilorŭ nostri, biserica românéscă unită constituesce o singură provincie mitropolitană cu unŭ Mitropolitŭ în frunte şi cu treĭ episcopĭ sufraganĭ. Acéstă Mitropolie nu este *„supusă“* orĭ subordinată nicĭ uneĭ biserice catolice din ţară, ci este coordinată saŭ *„asemenea“* cu biserica de ri-

tulŭ latinŭ din patria nóstră. Astădĭ nu maĭ esistă *nebunĭ,* carĭ să nu ţină strînsŭ la independinţa bisericeĭ dela jurisdicţiunea ĭerarchică a Mitropoliţilorŭ din Strigoniŭ orĭ a altorŭ Archiereĭ latinĭ din patria nóstră, ci numaĭ *nebunĭ* de aceia, carĭ nu vĕdŭ, că adĭ *„se arată şi cu fapta, ce arată înţelepciunea“*, şi carĭ în locŭ să se bucure de pusĕţiunea independentă, ce şi-a câştigatŭ Mitropolia nóstră, ne atacă biserica fără de nicĭ unŭ motivŭ şi se încércă a o face odiósă înaintea Românilorŭ, deşi fără de acéstă biserică amŭ fi rĕmasŭ aşa de îndĕrĕptŭ în cultură şi în desvoltarea individualităţiĭ nóstre naţionale, încâtŭ amŭ fi de batjocura celoralalte popórĕ din Europa cultă.

§. 3.

Dlŭ Densuşanŭ citéză maĭ departe în contra sfinteĭ Unirĭ şi aceste cuvinte, despre carĭ dînsulŭ dice că suntŭ ale luĭ Şincai: „Românii din Ardealŭ pe acele . . . . turburate vremĭ se nevoia să ţină credinţa, care dela începutŭ o aŭ luatŭ şi carea biserica, sfintele sabóre a tótă lumea şi SS. Părinţĭ aŭ învăţatŭ. Se sfădiaŭ Grecii cu Latinii pentru credinţă, éră Românii nu sciaŭ de acele pricĭ ale lorŭ, ci cum amŭ disŭ petreceaŭ întru credinţa şi învăţătura creştinéscă, care moşiĭ şi strămoşiĭ lorŭ dela începutulŭ bisericeĭ creştinescĭ o aŭ luatŭ.“ [1])

Ca să pricepemŭ însă înţelesulŭ cuvintelorŭ citate şi să ne convingemŭ, că aci nu

[1]) Chron. a. 1696.

este vorba de o luptă religiósă a Românilorŭ în contra catolicilorŭ, şi că înzădarŭ esploatéză dlŭ Densuşanŭ acele cuvinte în favorulŭ ficţiunilorŭ sale, este de lipsă să considerămŭ întregŭ contextulŭ cuvintelorŭ luĭ Şincai.

Acesta ḑice din cuvîntŭ în cuvîntŭ următórele: *„Cĭ maĭ pe largŭ le scrie acestea Samoilŭ Clain de Sad ḑicêndŭ:* „„Într'aceea în anulŭ 1696 Mihailŭ II Apafi lăsându-se de domnia Ardélulu, a venitŭ Ardélulŭ sub stăpânirea împĕratuluĭ Leopoldŭ I, sub a căruia stăpânire aŭ începutŭ a învia catoliciĭ ceĭ de *legea* [1]) latinéscă, că maĭ înainte eraŭ fórte gonițĭ şi preoţĭ alevea încă nu se suferiaŭ. Însă mare price era între acatolicĭ şi între catoliciĭ, la care religie să fie deregătoriile cele maĭ marĭ ale țĕreĭ. Acatoliciĭ poftiaŭ să fie la eĭ, că suntŭ maĭ mulţĭ, éră catoliciĭ maĭ puţinĭ. Pe aceea vreme era în Ardélŭ tesaurariŭ crăescŭ comitulŭ Ştefanŭ Apor catolicŭ fórte bunŭ. Cu acesta împĕratulŭ osebită corespundere avea, îndemnându-lŭ, ca să lucreze, să créscă religia catolicéscă. Acesta a însciinţatŭ pe împĕratulŭ despre statulŭ Românilorŭ, *carĭ nu suntŭ străinĭ să se unéscă cu catolicĭĭ ceĭ de* **l e g e a** *latinéscă,* şi să se numere între catolicĭ, numaĭ împĕratulŭ să binevoéscă a-ĭ face părtaşĭ tuturorŭ privilegiurilorŭ, cu care se folosescŭ, şi se vorŭ folosi catoliciĭ de legea latinéscă. Româniĭ din Ardélŭ pe acelea vremĭ *precum nu*

[1]) Putemŭ vedé şi de aci, că şi Klein intrebuințéză cuvîntulŭ »lege« în sensulŭ de »ritŭ«, ér nu de *„credinţă"*, ca dlŭ Densuşanŭ, şi ca N. Maneguțŭ în broşura fanatică: »Reunirea Românilorŭ«.

eraŭ uniţĭ cu Latiniĭ, aşa nu eraŭ multŭ despărţiţĭ de dînşiĭ; pentru că făcêndu-se maĭ toţĭ Unguriĭ, Secuiĭ şi Sasiĭ din Ardélŭ, între carĭ trăiaŭ Româniĭ, saŭ calvinĭ, saŭ socinianĭ, saŭ luteranĭ, nu scieaŭ eĭ ce suntŭ catoliciĭ de legea latinéscă, fără numaĭ câtŭ audiaŭ dela acatolicĭ *hule despre eĭ.* Pentru aceea Româniĭ într'acele turburate vremĭ se nevoiaŭ, să ţină credinţa, carea dela începutŭ o aŭ luatŭ şi carea biserica, sfintele sabóre a tótă lumea, şi SS. Părinţĭ o aŭ învăţatŭ. Se sfădiaŭ Greciĭ cu Latiniĭ pentru credinţă, éră Româniĭ nu sciaŭ de acele pricĭ ale lorŭ, ci cum am ḑisŭ, petreceaŭ întru credinţa şi învăţătura creştinéscă, carea moşiĭ şi strămoşiĭ lorŭ *dela începutulŭ bisericeĭ creştinescĭ o aŭ luatŭ.* Tótă grija lorŭ era, ca să nu slăbéscă, orĭ pentru gónele, ce pățiaŭ, să nu cadă în eresŭ.""

„„Dreptŭ aceea împĕratulŭ Leopoldŭ însciinţându-se de statulŭ Românilorŭ din Ardélŭ, în anulŭ 1696 a datŭ o scrisóre, cum Româniĭ din Ardélŭ, de vorŭ vre a se uni cu vre-o religie din cele patru primite în Ardélŭ, adecă orĭ cu catoliciĭ de legea latinéscă, orĭ cu calviniĭ orĭ cu luteraniĭ, orĭ cu socinianiĭ saŭ unitariĭ, să aibă acele privilegiurĭ şi scutinţe, care are acea religie, cu care se vorŭ uni, saŭ de nu vorŭ voi a se uni cu vre-una dintre aceste patru religiĭ, ci vorŭ maĭ voi a rĕmâné în statulŭ, în care eraŭ şi maĭ înainte, alte scutinţe şi uşurări nu vorŭ avé, ci vorŭ fi, cum până aci aŭ fostŭ. Într'aceea împĕratulŭ bine era însciinţatŭ despre Românĭ, că eĭ nicĭ numĕrulŭ

sfintelorŭ taine, nicĭ cinstea sfinteĭ crucĭ, şi a sfintelorŭ icóne, nicĭ chemarea în rugăciunĭ a sfinţilorŭ, nicĭ posturile şi alte rînduelĭ şi ceremoniĭ bisericescĭ, nicĭ sfinta liturghie nu le vorŭ lăpĕda nicĭ le vorŭ părăsi, pentru aceea bine cunoscea, că eĭ nicĭ cu calviniĭ, nicĭ cu luteraniĭ, nicĭ cu unitariĭ nu se vorŭ uni.“ “

„„Resoluţia acésta a împĕratuluĭ Leopoldŭ I audindŭ-o mitropolitulŭ Românilorŭ din Ardélŭ Teofilŭ, şi învăţândŭ dela pater Barani parochulŭ latinescŭ din Belgradŭ, în ce póte sta acéstă unire cu latiniĭ, carele ĭ-a tălcuitŭ, *cum că prin acéstă unire tótă rînduéla şi ceremoniile bisericeĭ rĕsărituluĭ le potŭ ţiné Româniĭ, numaĭ să credă, cumcă biserica Romeĭ e pravoslavnică şi să mărturiséscă, că patriarchulŭ Romeĭ e următoriulŭ sfîntuluĭ Petru vêrhovniculŭ apostolilorŭ, şi dreptŭ aceea celŭ dintâiŭ între patriarchĭ; că Duhulŭ sfîntŭ aşa este alŭ Tatăluĭ ca şi alŭ Fiuluĭ, şi pe latinĭ să nu-ĭ clevetéscă, pentru că dicŭ, că purcede dela Tatălŭ şi dela Fiulŭ; că pânea azimă în biserica apusuluĭ aşa e destulă materie a preasfinteĭ Eucharistiĭ, ca şi pânea dospită în biserica rĕsărituluĭ; că ceĭ ce morŭ în pĕcate de mórte necăiţĭ, vorŭ fi în muncĭ vecĭnice pururea, éră ceĭ ce s'aŭ căitŭ şi nu şĭ-aŭ plinitŭ canonulŭ, se potŭ ajuta prin liturghiĭ, rugăciunĭ, milosteniĭ şi alte fapte bune de credincioşĭ, ca să dobândéscă împĕrăţia ceriuluĭ, precum o aŭ dobânditŭ sfinţiĭ şi o vorŭ dobândi şi de aci înainte ceĭ ce se vorŭ căi adevĕratŭ, şi vorŭ face destulŭ pentru pĕcatele sale, saŭ prin sine saŭ prin alţiĭ binecredincioşĭ. Acestea înţelegêndu-le Teofilŭ mitropolitulŭ,* a făgăduitŭ luĭ pater Barani, că va strînge săborŭ.“ “ *A c e s t e a b i n e l e s c r i e S a m o i l ŭ C l a i n* (Klein), *numaĭ în chronologie smintesce, că resoluţia de elŭ adusă, nu s'a datŭ în anulŭ 1696, ci în anulŭ 1698, cum vomŭ vedé acolo.*“

Dacă esaminămŭ tóte cuvintele citate din Şincai, şi pĕtrundemŭ în înţelesulŭ lorŭ adevĕratŭ, resultă din acelea următórele adevĕrurĭ, tóte contrarie născociturilorŭ dluĭ Densuşanŭ, şi anume:

1. Cuvintele citate de dlŭ Densuşanŭ: „Româniĭ din Ardélŭ pe acele . . . . . turburate vremĭ“ etc. nu suntŭ ale luĭ Şincai, ci ale luĭ Samoilŭ Klein de Sadŭ, reproduse numaĭ de Şincai. Se înţelege, că acésta este o greşală bagatelă, care uşorŭ se póte ierta la unŭ istoriografŭ, care scrie „cercetărĭ istorice-*critice*“. [1])

2. Uniunea între Româniĭ din Ardélŭ nicĭ odată nu s'a agitatŭ în forma de *alianţă politică-bisericéscă*, în vîrtutea căreia Româniĭ nu ar fi avutŭ să profeseze nimicŭ din credinţa catolică, precum viséză dlŭ Densuşanŭ, ci totdeuna s'a agitatŭ sub forma de *uniune dogmatică*, care invólve primirea credinţeĭ aceleĭ bisericĭ, cu care avea să se facă uniunea. Româniĭ, — după cum ne spune Sam.

[1]) Acéstă greşală o face şi Nic. Maneguţŭ în »Reunirea Românilorŭ« la pag. 11, însă acestuia i-se iértă şi maĭ uşorŭ, pentru că a ajunsŭ culmea confusiuniĭ, neesactităţiĭ şi necunoscinţeĭ lucrurilorŭ bisericescĭ.

Klein, — pentru aceea nu se puteaŭ uni cu calviniĭ, luteraniĭ orĭ socinianiĭ, pentru că uniunea cu aceştia involva lăpĕdarea credinţei bisericeĭ orientale despre 7 sacramente, şi primirea credinţeĭ protestante despre 2 sacramente, asemenea involva de o parte lăpĕdarea dogmeĭ bisericeĭ orientale despre presenţa adevĕrată, reală şi substanţială a Domnuluĭ Christosŭ în s. Eucharistie şi în sacrificiulŭ sfinteĭ liturgiĭ, şi primirea erorilorŭ protestantice, carĭ nu admitŭ acestŭ sacrificiŭ şi presenţa adevĕrată, reală şi substanţială a Domnuluĭ Christosŭ în acelŭ sacramentŭ, şi aşa maĭ departe. Din contră uniunea Românilorŭ cu biserica Romeĭ nu involva lăpĕdarea dogmelorŭ de credinţă ale bisericeĭ orientale, ci numaĭ admiterea *formală* a celorŭ patru puncte, carĭ se aflaŭ altcum cuprinse în învăţătura sfinteĭ bisericĭ, a sfintelorŭ săbórĕ şi a sfinţilorŭ Părinţĭ, dar pe carĭ viclenia Grecilorŭ le-aŭ scosŭ la ivélă în modŭ măestritŭ ca puncte de diferinţă şi le-aŭ aruncatŭ ca mĕrŭ de cértă în sfînta biserică spre a-şĭ justifica schisma lorŭ detestabilă.

3. Misionariĭ bisericeĭ catolice, între carĭ era şi pater Barani, nicĭ odată nu aŭ voitŭ să schimbe ritulŭ şi disciplina bisericeĭ orientale la Românĭ, ci aŭ poftitŭ numaĭ unitatea în credinţă cu biserica Romeĭ. Dacă însă astfelŭ aŭ purcesŭ misionariĭ catolicĭ dela primele încercărĭ de unire, atuncĭ trebue să încete odată pentru totdeuna calumnia aruncată în continuŭ în faţa bisericeĭ catolice, că acésta ar fi voitŭ să ne impună ritulŭ latinŭ. Suntemŭ de aprópe 200 de anĭ uniţĭ cu biserica Romeĭ, fără a ne fi lăpĕdatŭ ritulŭ şi disciplina bisericeĭ orientale, şi totuşĭ se maĭ află ómenĭ, carĭ în faţa acestuĭ faptŭ luminosŭ repeţescŭ calumnia amintită.

4. Româniĭ, după Klein, se ocupaŭ cu idea uniuniĭ cu multŭ înainte de 1700. Pentru aceea dice dînsulŭ, că încă la 1696 Apor *„a însciinţatŭ pe împĕratulŭ despre statulŭ Românilorŭ, carĭ nu suntŭ străinĭ să se unéscă cu catoliciĭ ceĭ de legea latinéscă"*. Din aceste cuvinte se vede, că actulŭ uniuniĭ a fostŭ unŭ actŭ cumpĕnitŭ bine din partea Românilorŭ, unŭ actŭ, la care eĭ s'aŭ hotărîtŭ încă pe cândŭ biserica catolică era asuprită în Transilvania, şi prin urmare nu se póte dice, că actulŭ uniuniĭ a fostŭ impusŭ cu forţa din partea catolicilorŭ, cum le place unorŭ scriitorĭ a afirma.

5. Împĕratulŭ Leopoldŭ I prin uniunea Românilorŭ a urmăritŭ scopurĭ fórte nobile şi anume: ridicarea religiuniĭ catolice în Transilvania din starea ticălósă şi insuportabilă, în care o aruncase netoleranţa şi violenţa protestanţilorŭ, şi uşurarea sorţiĭ Românilorŭ, pe carĭ aceia-şĭ protestanţĭ îĭ lipsiseră de tóte drepturile naturale, religióse şi politice.

6. Cuvintele citate de dlŭ Densuşanŭ din Şincai (recte Klein) nu representă pe Românĭ în oposiţiune cu biserica Romeĭ, ci în oposiţiune cu calviniĭ, luteraniĭ şi socinianiĭ, pentru că în cuvintele citate se descrie starea religiósă a Românilorŭ *dinainte de unire*, pe

cândŭ aceia nicĭ *„nu sciaŭ, ce suntŭ catoliciĭ de legea latinéscă, fără numaĭ câtu audiaŭ dela acatolicĭ hule despre eĭ“.*

Din contră intenţiunea luĭ Klein este a arĕta, câtŭ de aprópe eraŭ Românii prin credinţă de catoliciĭ latinĭ, şi de aceea dice dînsulŭ: *„Românĭĭ din Ardélŭ pe acelea vremĭ, precum nu eraŭ uniţi cu latiniĭ, aşa nu eraŭ multŭ despărţiţĭ de dînşiĭ.“*

Şi ca să esprimămŭ cu o formală teologică idea luĭ Klein, elŭ voesce să arete, că Româniĭ nu eraŭ nicĭ schismaticĭ, nicĭ ereticĭ *formalĭ.* Că acésta a fostŭ idea luĭ Klein, se vede de acolo, că pentru a fi cineva schismaticŭ *formalŭ* se cere, *ca cu voea şi cu intenţiunea* să se separeze de unitatea bisericeĭ, adecă să nu se supună Pontificeluĭ Romanŭ şi să nu comunice cu membriĭ bisericeĭ supuşĭ aceluia. [1]) Ér ereticŭ este acela, care *părerea sa falsă şi greşită o apĕră cu cerbicoşie, despreţuindŭ auctoritatea bisericeĭ.* [2]) După părerea luĭ Klein însă Româniĭ nu eraŭ separaţĭ cu *voea şi intenţiunea* de uni-

---

[1]) Schismatici proprie dicuntur, qui propria sponte et intentione se ab unitate Ecclesiae separant . . . . . qui subesse renuunt summo pontifici et qui membris Ecclesiae ei subjectis communicare recusant (S. Thoma, Summa theologica 2. 2. quaest 39 art. 1).

[2]) Qui sententiam suam quamvis falsam atque perversam nulla pertinaci animositate defendunt, praesertim quam non audacia praesumptionis suae pepererunt, *sed a seductis et in errorem lapsis parentibus acceperunt, quaerunt autem cauta sollicitudine veritatem,* corrigi parati cum invenerint, nullatenus sunt inter haereticos deputandi (S. Aug. ep. 43 alias 162 n. 1).

tatea bisericeĭ catolice, pentru că *eĭ nicĭ nu sciaŭ, ce suntŭ catoliciĭ,* şi prin urmare nefiindŭ conscĭĭ. că suntŭ separaţĭ de catolicĭ, nu se puteaŭ numi schismaticĭ formalĭ. Asemenea nu se puteaŭ numi ereticĭ, pentru că de o parte nicĭ cunoscinţă nu aveaŭ de erorile Grecilorŭ, pe carĭ tocmaĭ pentru acésta nu le apĕraŭ, ér de altă parte se şi siliaŭ, să nu *„cadă în eresŭ“* şi să ţină credinţa, *„carea biserica, sfintele sabóre a tótă lumea şi ss. Părinţĭ aŭ învăţatŭ“,* care credinţă nu se deosebesce de credinţa bisericeĭ Romeĭ.

Totŭ acéstă idee, deşi nu totŭ aşa de clarŭ şi precisŭ, o esprimă în terminĭ drasticĭ, după obiceiulŭ sĕŭ, şi Şincai într'altŭ locŭ citatŭ de dlŭ Densuşanŭ, unde se dice: „Tirănia acésta (din era calvinilorŭ) socotindu-o augustă casa Austrieĭ, şi fiindu-ĭ milă de bieţiĭ Românĭ, după ce aŭ luatŭ Ardélulŭ dela Turcĭ, la sfârşitulŭ véculuĭ alŭ şeptespredecelea, a adusŭ unirea între Româniĭ din Ardélŭ, numaĭ ca să pótă ajuta nobililorŭ şi preoţilorŭ celorŭ românescĭ. [1]) care unire n'a statŭ, nicĭ nu stă din alta, fără numaĭ să nu clevetimŭ pe ceĭ ce se ţinŭ de biserica Romeĭ, éră noĭ Româniĭ să ţinemŭ obiceiurile bisericeĭ resărituluĭ, şi latiniĭ încă să nu ne clevetéscă pe noĭ, căcĭ cele patru puncturĭ, carĭ suntŭ între uniţĭ şi neuniţĭ (cu

---

[1]) Cuvintele de până aci nu suntŭ citate la dlŭ Densuşanŭ, ca să nu apară, că la iniţiarea uniriĭ aŭ jucatŭ rolŭ însemnatŭ şi intenţiunĭ bune şi nobile. Elŭ ar voi ca lumea să rĕmână în credinţa, că la iniţiarea uniriĭ aŭ datŭ ansă numaĭ *intenţiunĭ fraudulóse, mişelescĭ şi criminale.*

iertare să fie ḑisŭ de mine), *necum să le scie Românii ceĭ proştĭ şi neînvăţaţĭ*, dară dintre cărturariĭ românescĭ, încă mulţĭ nu le înţelegŭ, ci numaĭ pleve vorbescŭ, neînţelegêndŭ unulŭ pe altulŭ.“ [1])

După idea luĭ Şincai celea patru puncte nu puteaŭ fi motivŭ de cértă între Românĭ şi biserica catolică, pentru că acele puncte aşa, precum eraŭ formulate din partea Grecilorŭ, nu eraŭ cunoscute *poporuluĭ românescŭ*, şi nicĭ chiarŭ cărturariĭ luĭ nu aveaŭ cunoscinţe intemeiate şi lămurite despre dînsele. Din care causă Româniĭ nu eraŭ ereticĭ formalĭ, şi nicĭ chiarŭ schismaticĭ formalĭ, fiindŭ că nu eraŭ conscïĭ, că suntŭ separaţĭ de sfînta biserică, şi nu aveaŭ cunoscinţă despre motivele schismeĭ făcute de Grecĭ. Pentru aceea Româniĭ, ca să se unéscă formalŭ cu biserica Romeĭ şi să devină membriĭ aceleia, nu aveaŭ să trécă prin sguduirĭ religióse, nicĭ să facă schimbărĭ în credinţa lorŭ, ci după idea esprimată aci de Şincai spre scopulŭ acesta era destulŭ, dacă eĭ nu negaŭ adevĕrurile dogmatice ale bisericeĭ catolice, pe carĭ proprie şi eĭ le profesaŭ în tóte aşeḑămintele rituale ale bisericeĭ orientale şi dacă intraŭ în comuniune de ĭubire cu ceĭalalţĭ membri aĭ bisericeĭ catolice, şi de supunere faţă cu capulŭ vĕḑutŭ alŭ eĭ, conservându-şĭ obiceĭurile speciale ale bisericeĭ orientale, adecă ritulŭ şi disciplina.

Aşa dară cuvintele citate de dlŭ Densuşanŭ din Şincai (recte Klein) nu numaĭ nu

[1]) Chron. a. 1514.

ne arată pe Românĭ în *luptă cu Latiniĭ* pentru conservarea credinţeĭ, cum crede dlŭ Densuşanŭ, ci din contră ne înfăţişézā sfînta unire ca unŭ lucru fórte naturalŭ între dóuĕ bisericĭ, carĭ numaĭ în ritŭ şi disciplină se deosĕbiaŭ, pe cândŭ în lucrurile de credinţă eraŭ *una*, fiindŭ că Româniĭ nu ţineaŭ credinţa luată dela Fotie şi Cerularie, ci *„credinţa şi învăţătura creştinéscă, care moşiĭ şi strămoşiĭ lorŭ d e l a î n c e p u t u l ŭ b i s e r i c e ĭ c r e ş t i n e s c ĭ o a ŭ l u a t ŭ“*, şi biserica Romeĭ o a conservatŭ nealterată. Greciĭ ceĭ perfiḑĭ făceaŭ capitalŭ din cele 4 puncte, ér Româniĭ nu sciaŭ de ele, fără ţineaŭ, — cum ḑice totŭ Klein, — *„credinţa, carea biserica, sfintele săbórĕ a tótă lumea, şi sfinţiĭ părinţĭ aŭ învăţatŭ“*.

Că óre dreptŭ are Klein, cândŭ afirmă, că Româniĭ în era calvinilorŭ şĭ-aŭ păzitŭ nealterată religiunea catolică, este cu totulŭ altă întrebare, la care noĭ amŭ rĕspunsŭ cu deosebire în capitululŭ nostru întitulatŭ *„Samoilă Klein despre Mitropolia de Alba-Iulia,“* la care îndreptămŭ pe cetitoriĭ nostri. Atâta este însă certŭ, că ideile luĭ n'aŭ de a face nimica cu născociturile dluĭ Densuşanŭ, şi noĭ numaĭ atâta amŭ voitŭ să dovedimŭ la acestŭ locŭ.

§. 4.

Nespusŭ de mare abusŭ face dlŭ Densuşanŭ cu următórele cuvinte ale luĭ Şincai, pe carĭ nu se sfiesce a le cita în contra sfinteĭ Unirĭ: „Vaĭ némuluĭ românescŭ şi érăşĭ vaĭ! carele *uĭtându-şĭ viţa şi sĕmînţa*, geme sub juguŭ altorŭ némurĭ, nu pentru

altŭ ceva, ci numaĭ pentru neînvăţătura, nedragostea între sine, nepriceperea sa şi vicleşugulŭ némurilorŭ celorŭ străine, care cu *frumóse pretesturĭ, maĭ alesŭ ale legiĭ creştinescĭ*, în care eŭ vreŭ să moriŭ, înşală pe bieţiĭ Românĭ, de-ĭ stăpânescŭ şi în ḑiua de acum. Nu vreŭ eŭ să numescŭ némurile acestea, ci numaĭ atâta ḑicŭ: Ce păstoriŭ aĭ, ale căruĭ cuvinte nu le înţelegĭ? *Veḑĭ, socotesce şi judecă, ce vreŭ archiereiĭ aceştia?* Să te înveţe, să-ţĭ prindă partea pe lumea acésta, aŭ să te ducă la ceriurĭ? *Nu crede, o Române!* pentru că numaĭ punga ta *o voescŭ, ca* să-şĭ umple pungile lorŭ, şi *tu să rĕmâĭ robŭ acelora, pe carĭ maĭ mariĭ tĕĭ ĭ-aŭ stăpânitŭ óre-cândŭ. Deşteptă-te, dreptŭ aceea, o ĭubitŭ némulŭ meŭ, şi aĭ minte!* luândŭ pildă din Moldovenĭ, alŭ cărorŭ tiranŭ Despotŭ greculŭ celŭ blăstĕmatŭ, aşa a lucratŭ în anulŭ de acum." [1])

Înainte de tóte observămŭ, că dlŭ Densuşanu a reprodusŭ acestŭ paşajŭ cu maĭ multe lacune, pe carĭ noĭ le-amŭ umplutŭ, reproducêndŭ întregŭ textulŭ aceluia, căcĭ numaĭ pe calea acésta va puté cetitoriulŭ să înţelégă cuprinsulŭ acestorŭ cuvinte eşite din o inimă plină de ĭubire către némulŭ românescŭ şi de durere pentru sórtea luĭ vitregă. Apoĭ însemnămŭ şi aceea, că cuvintele subliniate de noĭ aŭ fostŭ marcate şi de dlŭ Densuşanŭ prin subliniare în broşura sa. Acésta a făcut'o dlŭ Densuşanŭ de sigurŭ cu

[1]) Chron. an. 1563.

intenţiunea, ca să seducă pe cetitoriĭ sĕĭ, cărora numaĭ pentru aceea nu le-a reprodusŭ întregŭ pasajulŭ citatŭ, pentru ca să-ĭ facă, să crédă câtŭ se póte maĭ multe rele despre archiereiĭ unițĭ.

Premiţêndŭ acestea observărĭ, întrebămŭ pe orĭ ce omŭ, care maĭ are o schintea de minte şi judecată sănĕtósă, că ce caută pasajulŭ acela în capitululŭ dluĭ Densuşanŭ, în care se vorbesce despre folósele sfinteĭ unirĭ? Să fie óre dlŭ Densuşanŭ aşa de mărginitŭ, încâtŭ să nu fi vĕḑutŭ, că cuvintele luĭ Şincai n'aŭ de a face absolutŭ nimica nicĭ cu sfînta unire, nicĭ cu archiereiĭ eĭ? Noĭ nu presupunemŭ acésta despre dlŭ Densuşanŭ, şi astfelŭ trebue, vrêndŭ nevrêndŭ, să ajungemŭ la convingerea, că numaĭ ura órbă în contra sfinteĭ sale bisericĭ nu l'a lăsatŭ să vaḑă aceea, ce este maĭ luminósŭ decâtŭ sórele, şi l'a făcutŭ să citeze acele cuvinte în contra sfinteĭ bisericĭ.

Da! este maĭ luminósŭ decâtŭ lumina sóreluĭ, că acele cuvinte numaĭ la sfînta unire şi la archiereiĭ eĭ nu se referescŭ.

„Ce păstoriŭ aĭ, ale căruĭ cuvinte nu le înţelegĭ?" întrébă Şincai. Acéstă întrebare eschide orĭ ce presupunere, că aci ar fi vorba despre archiereiĭ bisericeĭ române unite, pentru că aceştia dela Atanasiŭ până la fericitulŭ Ioanŭ Vancea toţĭ aŭ fostŭ românĭ, s'aŭ mărturisitŭ românĭ, şi aŭ comunicatŭ în biserică, în administraţiunea bisericéscă şi în viaţa privată cu credincioşiĭ lorŭ numaĭ în *limba românéscă*, pe care aceştia cu toţiĭ aŭ înţeles'o.

„Vedĭ, socotesce şi judecă, ce vreŭ archiereiĭ aceştia? Să te învețe, să-țĭ prindă partea pe lumea acésta? aŭ să te ducă la ceriurĭ? Nu crede, o Române! pentru că numaĭ punga ta o voescŭ, ca să-şĭ umple pungile lorŭ.“

La care dintre archiereiĭ nostri se potrivescŭ aceste cuvinte?

La Ioanŭ Pataki alias Giurgiŭ?

Însă acesta *„a fostŭ națieĭ românescĭ bunŭ părinte şi milostivŭ“*; [1]) şi cu dreptŭ cuvîntŭ a pututŭ ḑice despre sine: *„Caeterum ego paratus sum pro salute charae meae nationis Valachicae sanguinem sudoremque diu noctuque fundere.“* [2])

La Ioanŭ Inocențiŭ Klein?

Însă acesta *„avêndŭ fórte mare rîvnă cătră némul-şĭ şi bunulŭ de obşte şi care între celealalte bunătățĭ şi Blaşiulŭ a umblatŭ să-lŭ facă cetate liberă crăiéscă, spuză de pismaşĭ a întîrîtatŭ asupra sa, până ce maĭ pe urmă ca jertfă învinsŭ căḑu,“* [3]) şi pentru aceea cu dreptŭ cuvîntŭ se póte numi: *„adevěratulŭ părinte alŭ Românilorŭ.“* [4])

La Petru Paulŭ Aronŭ?

Însă acesta *„a petrecutŭ o viață sfîntă, a fostŭ omŭ postelnicŭ, înduratŭ, bisericosŭ şi înfrînatŭ.“* [5]) A deschisŭ şcólele din Blaşiŭ, a ziditŭ bisericĭ şi mănăstirĭ, a cumpěratŭ dela Magiarĭ moşiĭ pentru cultura poporuluĭ românŭ, şi prin testamentŭ a dispusŭ, *„ca totŭ*

[1]) Sam. Klein în Acte şi fragm. pag. 92.
[2]) Nilles Symb. I. pag. 408.
[3]) Sam. Klein ibid. pag. 102—103.
[4]) P. Maĭorŭ în Acte şi fragm. pag. 130.
[5]) Sam. Klein ibid. pag. 112.

ce a avutŭ, să fie a sěracilorŭ şi a seminariuluĭ.“ [1])

La Atanasie Rednicŭ?

Însă acesta *„de şcóle şi învățăturĭ avea grije bună, era omŭ fórte smeritŭ, haĭne de mětasă nicĭ de cum n'a purtatŭ, hrana luĭ de cândŭ s'a făcutŭ călugărŭ numaĭ cu legumĭ şi cu uleiŭ a fostŭ. În lucrurile sale la nimica alta nu căuta, fără numaĭ la mărirea luĭ Dumneḑeŭ; şi întru acestŭ propusŭ era neclătitŭ şi nu băga samă de hulele altora. La anulŭ 1772 în 2 Maiŭ a muritŭ episcopulŭ Atanasie şi tóte ale sale le-a lăsatŭ Seminariuluĭ diecesanŭ.“* [2])

La Grigorie Maĭorŭ?

Însă acesta *„după ce a venitŭ în scaunŭ, bunŭ părinte şi cătră toțĭ blândŭ şi cu voe bună s'a arětatŭ, cu toțiĭ bucurosŭ vorbindŭ: — uşea luĭ tuturorŭ era deschisă.“* [3]) — *„Singurŭ acesta cu rîvna şi cu lupta spre agonisirea fericiriĭ némuluĭ românescŭ, între vlădiciĭ ceĭ românescĭ, se póte asemĕna cu adevěratulŭ părinte alŭ Românilorŭ Ioanŭ Inocențiŭ Liber Baro Klein de Sadu.“* [4]) Tótă averea sa a lăsat'o prin testamentŭ bisericeĭ catedrale, episcopieĭ, studențilorŭ din Blaşiŭ, şi maĭ multorŭ bisericĭ şi preoțĭ din diecesă. [5])

La Ioanŭ Bobŭ?

Însă acesta îşĭ începe testamentulŭ cu memorabilele cuvinte: *„Tota mea substantia*

[1]) Sam. Klein ibid. pag. 112.
[2]) Id. ibid. pag. 124 şi 125.
[3]) Id. ibid. pag. 128—129.
[4]) P. Maĭorŭ în Acte şi fragm. pag. 130.
[5]) Veḑĭ testamentulŭ luĭ în Acte şi fragm. pag. 39 şi urm.

quantulacunque est, sit mei Cleri alioquin pauperis." ¹) Tótă biserica unită din Ardélŭ se împărtăşesce din binefacerile fundaţiunii luĭ, care este cea maĭ mare fundaţiune a bisericeĭ unite.

Aceştia suntŭ episcopiĭ uniţi, carĭ aŭ trăitŭ până la Şincai. Eĭ n'aŭ primitŭ nimica dela clerŭ şi poporŭ, ci totŭ ce aŭ pututŭ cruţa cu o viaţă înfrînată şi cumpĕtată, aŭ vĕrsatŭ în punga poporuluĭ şi Cleruluĭ. Cum s'ar fi pututŭ aşa dară, ca Şincai să le aplice cuvintele citate maĭ susŭ?

„Da, poftiţĭ dlorŭ," — vomŭ rĕspunde şi noĭ cu unŭ anonimŭ, — „a osteni d. e. numaĭ până la Blaşiŭ, şi veţĭ vedé săpatŭ în fiesce care pétră din măreţele institute bisericescĭ şi naţionale, ce-lŭ împodobescŭ, veţĭ vedé oglinditŭ în faţa şi întipăritŭ în fragedele inimĭ ale atâtorŭ fiĭ aĭ poporuluĭ românŭ . . ., cu litere neşterse acelŭ prea strălucitoriŭ argumentŭ despre dărnicia archiereilorŭ uniţĭ şi viua lorŭ interesare şi îngrijire pentru propăşirea némuluĭ românescŭ în tóte privinţele. Poftiţĭ acolo, dlorŭ, şi ştergeţĭ maĭ întâiŭ de pe faţa pămîntuluĭ nu numaĭ şi cea din urmă petricea din acelea monumente, dar chiarŭ şi numele de Blaşiŭ, şi smulgeţĭ sentimentulŭ recunoscinţeĭ nu numaĭ dintru inimele acelorŭ tinere mlădiţe, ci şi dintru ale nenumĕraţilorŭ fruntaşĭ aĭ naţiuniĭ române, ce s'aŭ întorsŭ la caminulŭ părinţilorŭ lorŭ cu diplome minunate, graţie, — eĭ sciŭ în ce mĕsură, — stipendiilorŭ din Blaşiŭ,

¹) Acte şi fragm. pag. 32.

sfîrticaţĭ în fine cartea vremurilorŭ trecute, şi apoĭ, apoĭ păşiţĭ de zugrăviţĭ sfînta unire cu pungile archiereilorŭ eĭ!" ¹)

Dar dacă cuvintele citate ale luĭ Şincai nu se referescŭ la archiereiĭ bisericĕĭ unite, se nasce întrebarea, că pe cine a caracterisatŭ dînsulŭ atâtŭ de aspru?

Rĕspunsulŭ îlŭ aflămŭ totŭ în pasajulŭ citatŭ şi anume în cuvintele: „*Şi tu să rĕmâĭ robŭ acelora, pe carĭ maĭ mariĭ tĕĭ ĭ-aŭ stăpânitŭ óre cândŭ.*"

Istoria ne spune, că dintre némurile, cu carĭ Româniĭ trăescŭ în atingere nemijlocită, şi maĭ virtosŭ trăiaŭ pe timpulŭ luĭ Şincai, *numaĭ Greciĭ suntŭ aceia,* pe carĭ „*maĭ mariĭ*" noştri, adecă Româniĭ ĭ-aŭ stăpânitŭ óre cândŭ. De unde se vede, că Şincai în pasajulŭ citatŭ voesce să facă alusiune la archiereiĭ şi călugăriĭ grecescĭ, carĭ pe timpulŭ sĕŭ, adecă în era fanarioţilorŭ sugeaŭ mĕduva Românilorŭ din principatele dunărene şi *cu frumóse pretesturĭ, maĭ alesŭ ale legiĭ creştinescĭ,* adecă cu înfricarea ómenilorŭ, că prin uniune îşĭ vorŭ perde ritulŭ orientalŭ, amăgisera pe mulţĭ Românĭ din Transilvania, să se lapede de sfînta unire. Tocmaĭ pentru ca Româniĭ să se feréscă de Grecĭ, se află îndemnatŭ cronicariulŭ a le aduce de pildă pe „*Despotŭ greculŭ celŭ blăstĕmatŭ*", pe care îndată după pasajulŭ citatŭ îlŭ maĭ caracteriséză cu următórele cuvinte, carĭ asemenea aruncă lumină asupra scopuluĭ, la care

¹) Onórea Sionuluĭ românescŭ, Baĭa mare, 1890, pag. 34.

a ḑisŭ marele cronicariŭ: „Pe lângă tirănia cea mare, care o făcea cu bieţiĭ locuitoriĭ Moldoveĭ, Despotŭ la atâta a ajunsŭ în anulŭ de acum, de a începutŭ a se făli, că elŭ este prăsitŭ din semînţa împĕraţilorŭ din Ţarigradŭ, uĭtându-şĭ ce a fostŭ minţitŭ maĭ înainte despre viţa şi poroditşa sa. Dreptŭ aceea a făcutŭ dóuĕ coróne de aurŭ şi a minţitŭ înaintea noroduluĭ, că acelea i-s'aŭ trimisŭ din ceriŭ, în semnŭ că elŭ încă şi împĕratŭ va fi, nu numaĭ domnŭ Moldoveĭ; şi cu minciuna acésta pe mulţĭ a şi înşelatŭ din ceĭ maĭ nepricepuţĭ, de ĭ-aŭ credutŭ, *precum se înşală şi astădĭ mulţĭ din némulŭ românescŭ, de maĭ multŭ credŭ celorŭ ce nicĭ le fuge nicĭ le muge de dînşiĭ, decâtŭ celorŭ ce suntŭ de némulŭ lorŭ, şi maĭ se sfarmă pentru binele lorŭ. Că-cĭ sângele nu se face apă, precum este ḑicala.*" [1])

Trecerea, ce o face Şincai dela asuprirea Românilorŭ prin Despotŭ vodă la asuprirea analogă de pe timpulŭ sĕŭ, ne arétă destulŭ de evidentŭ, că dînsulŭ, precum amŭ accentuatŭ maĭ susŭ, face alusiune la Greciĭ, pe carĭ Romaniĭ strămoşiĭ nostri ĭ-aŭ stăpânitŭ óre cândŭ, şi carĭ întocmaĭ ca Despotŭ grecŭlŭ celŭ blăstématŭ înşelaŭ şi pe timpulŭ luĭ Şincai *pe mulţĭ din némulŭ românescŭ, care uĭtându-şĭ viţa şi semînţa,* adecă uĭtându-şĭ, că este de viţă romană, şi că cu Roma trebue să ţină, ér nu cu Fanarulŭ, gemea sub jugulŭ Fanarioţilorŭ, întocmaĭ precum maĭ de multŭ gemuse sub jugulŭ luĭ „Despotŭ gre-

[1]) Chron. a. 1563.

culŭ celŭ fălosŭ, mincinosŭ, făţarnicŭ, înşelătoriŭ şi adevĕratŭ tiranŭ". [1])

La archiereiĭ şi călugăriĭ grecescĭ, carĭ pe timpulŭ luĭ Şincai înşelaŭ pe Româniĭ din principate şi prin emisariĭ lorŭ turburaŭ pacea religiósă a Românilorŭ din Ardélŭ, se potrivescŭ de minune cuvintele luĭ Şincai, ceea ce vomŭ dovedi, nu cu auctoritatea unuĭ unitŭ, orĭ Iesuitŭ, ci cu auctoritatea „Sfîntuluĭ Sinodŭ" alŭ Românieĭ, care în şedinţa sa dela 23 Novembre 1882 după ce a arĕtatŭ, cum se îmbogăţiaŭ egumeniĭ grecescĭ dela mănăstirile românescĭ cu averĭ românescĭ şi deveniaŭ bancherĭ în Constantinopolŭ, astfelŭ continuă: „Dar pentru România n'aŭ făcutŭ nimica bunŭ aceştĭ călugărĭ fanarioţĭ, *nicĭ o şcólă pentru cultura cleruluĭ şi a poporuluĭ,* [2]) nicĭ unŭ spitalŭ pentru bolnavĭ, nicĭ unŭ bărbatŭ românŭ cultŭ formatŭ prin iniţiativa şi baniĭ, ce aveaŭ la disposiţia lorŭ, nicĭ o carte română pentru cultura limbeĭ, *nicĭ o instituţie de binefacere; ba încă aŭ lăsatŭ în părăsire şi pe acelea testamentare ctitorescĭ.* [3]) În locŭ de bune, ne-aŭ lăsatŭ numaĭ rele: *corupţia moravurilorŭ, împuţinarea simţuluĭ religiosŭ în clerŭ şi poporŭ,* [4]) încâtŭ

[1]) Chron. a. 1562.

[2]) La acésta se potrivescŭ cuvintele luĭ Şincai: »Veḑĭ, socotesce şi judecă, ce vreŭ archiereiĭ aceştia? *să te inveţe?*«

[3]) Aci se potrivescŭ cuvintele luĭ Şincai: »Veḑĭ, socotesce şi judecă, ce vreŭ archiereiĭ aceştia? . . . . . *să-ţĭ prindă partea pe lumea acésta?*«

[4]) La astfelŭ de ómenĭ aclude cronicariulŭ prin cuvintele: »Veḑĭ, socotesce şi judecă, ce vreŭ archiereiĭ aceştia? . . . . *să te ducă la ceriurĭ?*«

se revóltă consciința cetindŭ în scriitoriĭ românĭ dela începutulŭ véculuĭ acestuia despre corupția *cleruluĭ fanariotŭ,* adusŭ aci de *Domniĭ fanarioțĭ* și protegiatŭ de eĭ și de patriarchia de Constantinopolŭ." [1])

Se póte însă, că Șincai prin cuvintele: *„Ce păstoriŭ aĭ, ale căruĭ cuvinte nu le înțelegĭ?"* să fi făcutŭ alusiune nu numaĭ la fanarioțĭ, ci și la episcopiĭ sêrbescĭ, ce ĭ-aŭ avutŭ Românii neunițĭ în Ardélŭ înainte de 1810 adecă înainte de episcopulŭ Moga, că-cĭ despre aceștia ne istorisesce Petru Maĭorŭ, că așa vorbiaŭ romănesce, încâtŭ poporulŭ nu numaĭ nu-ĭ înțelegea, ci din contră se scandalisa de cuvintele lorŭ, pe carĭ noĭ ne genămŭ a le reproduce aci. [2])

Așa dară dlŭ N. Densușanŭ n'ar fi trebuitŭ să citeze pe Șincai în contra bisericeĭ unite, aĭ căreĭ archiereĭ aŭ strălucitŭ prin virtuțĭ creștine și nu s'aŭ îmbogățitŭ nicĭ cu unŭ singurŭ cruceriŭ din punga Românilorŭ, ci trebuia să-lŭ citeze în contra acelora, cărora a voitŭ să le facă servițiĭ prin broșura sa, de care, așa sperămŭ, se va rușina și d-sa.

Nu cu maĭ puțină bunăcredință lucră dlŭ Densușanŭ și cândŭ citéză din cronica luĭ Șincai [3]) unŭ testimoniŭ alŭ calvinuluĭ Petru Bod în contra sfinteĭ unirĭ. Dlŭ Densușanŭ nicĭ aci nu reproduce întregŭ textulŭ

[1]) Vedĭ »Observatoriulŭ« din Sibiŭ dela 10 Dec. 1882, care reproduce actulŭ acesta, ce noĭ îlŭ citămŭ după »Onórea Sionuluĭ românescŭ« pag. 36.

[2]) Vedĭ P. Maĭorŭ Ist. bis. a Român. part. 2. c. 1. § 5. pag. 131 și urm.

[3]) Chron. an. 1698.

luĭ Bod, așa precum se află în cronica luĭ Șincai, nicĭ nu citéză cuvintele luĭ Șincai, prin carĭ acesta apreţiéză valórea testimoniuluĭ luĭ Bod. Dacă s'ar fi citatŭ cuvintele luĭ Șincai, cetitoriĭ dluĭ Densușanŭ ar fi vĕdutŭ îndată, că chronicariulŭ nostru nu citéză pe Bod, ca să compromită sfînta unire, ci ca să arete, câtŭ *suferiaŭ Românĭĭ din partea calvinilorŭ,* pentru că dînsulŭ îndată după testimoniulŭ luĭ Bod adauge dela sine acéstă observare: *„Din cuvintele acestea ale luĭ Petru Bod, lesne poțĭ vedé, la câtŭ adusese calvinĭĭ pe bieţiĭ Românĭ din Ardélŭ."*

Asemenea pĕcătuesce dlŭ Densușanŭ, cândŭ identifică pe Șincai cu unŭ testimoniŭ citatŭ de acesta din Cserei [1]). Însu-șĭ Șincai, pe cum amŭ vĕdutŭ într'altŭ locŭ, face atențĭ pe cetitoriĭ sĕĭ, să nu crédă luĭ Cserei, care ne *„uria némulŭ, credința și legea",* [2]) ér relativŭ la testimoniulŭ luĭ Cserei citatŭ în chronica an. 1701 și reprodusŭ de dlŭ Densușanŭ în contra sfinteĭ unirĭ, însu-șĭ Șincai observă: *„Ce scrie aci Cserei Mihaiŭ, numaĭ despre Ĭesuițĭ trebue înțelesŭ."* Așa dar Șincai aci face o restricțiune, pe care istoriografulŭ *criticŭ* (!) Densușanŭ află de bine a o trece cu vederea, numaĭ ca să pótă lovi în biserica sa proprie.

În fine observândŭ, că cele ce le dice Șincai despre Ĭesuițĭ, trebue cumpĕnite „cum grano salis" din motive, carĭ cetitoriĭ nostri le cunoscŭ deja, credemŭ că nu maĭ este de lipsă să maĭ reproducemŭ și noĭ textulŭ cu-

[1]) Chron. an. 1701.

[2]) Chron. an. 1698.

vintelorŭ luĭ Hod şi Cserei, deórece acelea ne înfăţişézŭ numaĭ ideile unorŭ calvinĭ fanaticĭ, ér nu ideile luĭ Şincai.

§. 5.

Chronicarulŭ Şincai, după firea sa vehementŭ, critică aspru acţiunile acelorŭ bărbaţĭ aĭ bisericeĭ sale, despre carĭ credea, că aŭ făcută vre unŭ paşŭ greşitŭ, ce după părerea luĭ a trasŭ după sine ştirbirea demnităţiĭ saŭ restrîngerea libertăţiĭ bisericeĭ unite. Astfelŭ face dînsulŭ şi cu episcopulŭ Ioanŭ Giurgiŭ (alias Pataki), despre care în unŭ pasajŭ citatŭ de dlŭ Densuşanŭ [1]) dice: „Vlădiculŭ Ioanŭ Pataki, ca unulŭ, ce şi latinŭ se făcuse maĭ înainte de a fi Vlădică românescŭ, după rĕŭ obiceiulŭ acelora, carĭ ţinŭ, că în *lege* [2]) stă şi *credinţa* şi *némulŭ* cuïva, precum scrie Samoilă Klein de Sadŭ, îşĭ băgase în capŭ de tinĕrŭ, că nu póte fi vr'o episcopie adevĕrată pe lume, de nu va fi întărită de patriarchulŭ Romeĭ . . . . . Însă biserica Românilorŭ din Ardélŭ, alŭ căreia archiepiscopŭ S. Teofilŭ a şedutŭ în săborulŭ celŭ dintâiŭ a tótă lumea şi întâiŭ dela Nicea, unulŭ fiindŭ din ceĭ 318 părinţĭ . . . . ce lipsă a avutŭ de întărirea patriarchuluĭ Romeĭ? Aŭ nu pentru aceea s'a făcutŭ episcopia Făgăraşuluĭ, ca să *se îngrópe* mitropolia Belgraduluĭ? Dară pentru ce *să se* *îngrópe* [1]) mitropolia? Aŭ nu pentru aceea, ca Românii să fie supuşĭ némurilorŭ acelora, pe carĭ eĭ le-aŭ întorsŭ la creştinătate?" [2])

Cetitoriulŭ póte însu-şĭ observa, că în testimoniulŭ acesta Şincai nu are de a face cu sfînta unire, ci numaĭ cu o acţiune a luĭ Pataki, care ar fi trasŭ după sine nimicirea vecheĭ Mitropoliĭ românescĭ. Însă imputarea, ce o face Şincai episcopuluĭ Pataki în loculŭ acesta, se razimă pe presupunerĭ neîntemeiate orĭ false, carĭ nu potŭ susţiné critica istorieĭ adevĕrate.

Prima presupunere neîntemeiată este aceea, că Pataki numaĭ condusŭ de idea, că în lege (ritŭ) consistă şi *credinţa* şi némulŭ cuïva, s'ar fi făcutŭ latinŭ înainte de a fi episcopŭ.

Noĭ însă credemŭ, că luĭ Pataki nicĭ prin minte nu ĭ-a putută trece idea, ce i-se atribue. Elŭ probabilŭ era de ritulŭ latinŭ încă înainte de a se fi făcutŭ sfînta unire, va să dică pe cândŭ nu se înfiinţase încă biserica catolică românéscă de ritŭ grecescŭ, şi prin urmăre ómenii singuraticĭ dintre Românĭ nu se puteaŭ face catolicĭ fără a trece la ritulŭ latinŭ, căcĭ nu esistaŭ bisericĭ gr. catolice românescĭ, în carĭ Româniĭ catolicĭ

[1]) Cercetarea istorică-critică pag. 38.

[2]) Poţĭ vedé şi aci, cum scia Şincai să deosebéscă *legea* (ritulŭ) de *credinţă*, şi câtŭ de ignoranţĭ suntŭ aceia, carĭ ca dlŭ Densuşanŭ confundă aceste dóuĕ concepte. Maĭ vîrtosŭ fanaticulŭ Maneguţŭ în broşura sa »Reunirea Românilorŭ« face chiarŭ scandalŭ cu ignoranţa sa în acéstă materie.

[1]) Este de însemnatŭ, că cuvîntulŭ *„să îngrópe"* nu se află în ediţiunea chroniceĭ luĭ Şincai tipărită de Academia română (Bucurescĭ 1886 tom. III pag. 413), nicĭ în variantele însemnate la călcâiulŭ aceluĭ tomŭ, ci în acea ediţiune în ambele propositiunĭ în locŭ de cuvîntulŭ *„să îngrópe"* se află *„să întórne"*, şi de aceea nu scimŭ, de unde a scosŭ dlŭ Densuşanŭ cuvîntulŭ *„să îngrópe"*.

[2]) Chron. an. 1721.

de-odată cu credinţa catolică să-şi pótă deprinde şi ritulŭ grecescŭ.

Pataki în 1706, pe cândŭ se afla în colegiulŭ germânŭ-ungurescŭ din Roma, împlinise anulŭ alŭ 24-lea alŭ vieţeĭ sale. 1) Prin urmare dînsulŭ s'a născutŭ în anulŭ 1682, cândŭ încă nu se făcuse sfînta unire. În 24 Octobre 1705 a sositŭ la Roma, nu din Ardélŭ, ci din Viena, unde studiase şi absolvase logica şi fisica în colegiulŭ catolicŭ Pazmanianŭ condusŭ de părinţiĭ ĭesuiţĭ. 2) De aci deducemŭ, că în aniĭ scolasticĭ 1703/4 şi 1704/5 a petrecutŭ în Viena, unde a primitŭ şi cele 4 ordurĭ maĭ micĭ preoţescĭ după ritulŭ latinŭ. Că aci a primitŭ aceste ordurĭ, se vede de acolo, că dînsulŭ a primitŭ sacramentulŭ miruluĭ, fără de care nimenĭ nu se póte chirotoni, dela episcopulŭ din Viena. Cele cincĭ clase gimnasiale, carĭ precedeaŭ pe atuncĭ logiceĭ şi fisiceĭ, încă le-a studiatŭ Pataki la catoliciĭ şi maĭ vîrtosŭ în şcólele Ĭesuiţilorŭ din Cluşiŭ, şi presupunêndŭ, că nu şĭ-a întreruptŭ studiile nicĭ într'unŭ anŭ, elŭ a trebuitŭ să între în gimnasiŭ la anulŭ 1698, va să ḑică cu treĭ anĭ înainte de confirmarea luĭ Atanasiŭ de Episcopŭ unitŭ şi astfelŭ înainte de ce amŭ fi avutŭ biserică românéscă unită în tótă forma. Considerândŭ apoĭ, că Pataki s'a născutŭ din părinţi săracĭ şi că de timpuriŭ a rĕmasŭ orfanŭ de tată, putemŭ afirma cu probabilitate, că elŭ din copilărie a crescutŭ sub scutulŭ şi în-

1) Veḑĭ Nilles, Symb. I. pag. 404 şi urm.
2) Nilles ibid. pag. 426.

grijirea părinţilorŭ ĭesuiţĭ, carĭ l'aŭ instruatŭ în credinţa catolică şi în ritulŭ latinŭ, şi aşa dînsulŭ a devenitŭ catolicŭ de ritulŭ latinŭ într'o etate, care nu-ĭ permitea să facă distincţiunile acelea subtile, ce i-le atribue Şincai, între *lege* (ritŭ), *credinţă* şi *némŭ*. Ritulŭ latinŭ l'a ţinutŭ, până cândŭ a fostŭ alesŭ de episcopŭ, şi şi-l'a schimbatŭ cu concesiunea Scaunuluĭ Apostolicŭ alŭ Romeĭ. Dar ĭesuitŭ nu a fostŭ nicĭ odată, precum afirmă uniĭ dintre scriitoriĭ noştri. Nu se póte decĭ face luĭ Pataki imputarea, că elŭ ar fi trecutŭ *consciŭ* la ritulŭ latinŭ după *„rĕŭ obiceiulŭ acelora, carĭ ţinŭ, că în lege stă şi credinţa şi némulŭ cuĭva“*, ci este cu multŭ maĭ probabilŭ, că elŭ din copilărie a crescutŭ în ritulŭ latinŭ şi astfelŭ nu a fostŭ în posiţiune de a se determina *consciŭ* la schimbarea rituluĭ.

Dar orĭ cum ar sta lucrulŭ acesta, arâta este sigurŭ, că Pataki, care se născuse din părinţi neuniţĭ, deşi a fostŭ timpŭ îndelungatŭ catolicŭ de ritulŭ latinŭ, totuşĭ a rĕmasŭ românŭ, şi încă unulŭ dintre ceĭ maĭ bunĭ românĭ, care, precum amŭ arĕtatŭ maĭ susŭ, *şi sângele era gata să şi-lŭ verse pentru scumpa sa naţiune*, şi astfelŭ cu esemplulŭ sĕŭ a arĕtatŭ tocmaĭ contrariulŭ la ceea ce afirmă Şincai, *că adecă nu în lege (ritŭ) stă némulŭ cuĭva, şi că orĭ în ce lege amŭ fi crescuţĭ, totuşĭ de originea nóstră şi de datorinţa nóstră cătră naţiune nu trebue să ne uĭtămŭ nicĭ odată.*

A dóua presupunere falsă, pe care se razimă imputarea, ce o face Şincai luĭ Pataki, este aceea, că Teofilŭ, care a luatŭ

parte la celŭ dintâiŭ sinodŭ ecumenicŭ din Nicea, *ar fi fostŭ archiepiscopŭ alŭ bisericeĭ Românilorŭ din Ardélŭ,* şi că precum biserica acestuĭ archiepiscopŭ nu a avutŭ lipsă de întărirea patriarchuluĭ Romeĭ, aşa nu a avutŭ lipsă de întărire nicĭ episcopia luĭ Pataki următoriulŭ luĭ Teofilŭ.

Ne mirămŭ, că dlŭ Densuşanŭ într'o cercetare critică, — chiarŭ şi numaĭ citândŭ pe alţiĭ, — aduce fără nicĭ o observare fapte nedovedite, preste carĭ istoria într'adevĕrŭ critică a trecutŭ de multŭ ca preste nisce poveştĭ, carĭ suntŭ plăcute fantasieĭ, însă n'aŭ nicĭ o basă reală. Teofilŭ n'a fostŭ archi-episcopulŭ *„bisericeĭ Românilorŭ din Ardélŭ"*, ci precum dovedesce dlŭ I. M. Moldovanŭ, a *fostŭ episcopulŭ Goţilorŭ de lângă laculŭ meoticŭ saŭ marea de Azovŭ de astădĭ.* [1]) Din causa acésta nicĭ unulŭ dintre episcopiĭ românescĭ, fie gr. cat. orĭ gr. or., nu se póte numi următoriŭ alŭ luĭ Teofilŭ, care a fostŭ de faţă la conciliulŭ din Nicea. Şi fiindŭ că totŭ dlŭ Moldovanŭ arată pe basa uneĭ epistole a sfîntuluĭ Ioanŭ Gură-de-aurŭ, că regiĭ Goţilorŭ Tetraxiţĭ de lângă laculŭ meoticŭ aveaŭ obiceiulŭ, să céră chirotonirea şi întărirea episcopilorŭ lorŭ dela Constantinopolŭ, este probabilŭ, că şi Teofilŭ a fostŭ întăritŭ dela Constantinopolŭ. La tótă întîmplarea însă o întărire a trebuitŭ să aĭbă şi dînsulŭ dela cineva îndreptăţitŭ a da aşa numita misiune, căcĭ fără de acéstă întărire, prin care

[1]) Spicuirĭ în ist. bis. a Rom. Blaşiŭ, 1873 pag. 44 şi urm.

se dă misiunea apostolică, nimenĭ nu póte deprinde jurisdicţiune în biserica luĭ Christosŭ. Cu privire la înfiinţarea şi întărirea episcopiilorŭ praxa în biserică a fostŭ deosebită, precum deosebite aŭ fostŭ timpurile şi locurile, însă înfiinţarea şi întărirea orĭ căreĭ episcopiĭ nu s'a pututŭ întîmpla fără intrevenirea vre-uneĭ auctorităţĭ bisericescĭ competente. Precum arată Tomassin, [1]) episcopiile popórĕlorŭ barbare din orientŭ întórse de curêndŭ la creştinismŭ se înfinţaŭ prin seculuŭ alŭ patrulea de archiereiĭ Constantinopoleĭ, şi de aceea putemŭ conjectura, că şi episcopia Goţilorŭ Tetraxiţĭ şĭ-a căpĕtatŭ întărirea dela episcopulŭ Constantinopoleĭ.

Fiindŭ că însă şi Teofilŭ şi episcopia luĭ din ţara Goţilorŭ Tetraxiţĭ aŭ căpĕtatŭ întărire dela unŭ factorŭ competentŭ bisericescŭ, trebue să admitemŭ, că şi Pataki şi episcopia luĭ încă aŭ avutŭ lipsă de întărire. Acéstă întărire însă nu se putea da de patriarchulŭ din Constantinopolŭ, care se rupsese de biserica, în a căreĭ sinŭ se afla Pataki cu episcopia sa, ci a trebuitŭ să se dea de acela, care este îndreptăţitŭ şi după dreptulŭ divinŭ şi după dreptulŭ bisericescŭ a întări saŭ inmediatŭ saŭ mediatŭ pe toţĭ episcopiĭ şi episcopiile lorŭ, adecă dela Pontificele Romanŭ.

Aşadară în faptulŭ, că Pataki şi episcopia luĭ aŭ căpĕtatŭ întărire dela Papa, nu se póte afla nimica, ce ar puté îndemna pe

[1]) Vetus et nova Ecclesiae disciplina P. I. Lib. I. C. LIV.

cineva, ca să facă imputare acestuĭ episcopŭ. Imputarea acésta nu o merită episcopulŭ nicĭ din motivulŭ acela, că actele publicate până acum arată, că diecesa Făgăraşuluĭ a înfiinţat'o şi dotat'o Carolŭ alŭ VI-lea, şi totŭ elŭ a esoperatŭ şi întărirea eĭ dela Sfîntulŭ Scaunŭ Apostolicŭ, ér despre Pataki anevoe se póte crede, că ar fi fostŭ motorulŭ la fapta acésta a împĕratuluĭ, deórece dînsulŭ nu a fostŭ preconisatŭ şi consacratŭ de episcopŭ înainte de ce a emanatŭ bulla papală, prin care s'a întăritŭ episcopia Făgăraşuluĭ. [1]) Şi aci trebue să observămŭ, că Samoilă Klein şi după elŭ ceĭ maĭ mulţĭ dintre scriitoriĭ nostri, cândŭ afirmă, că Pataki a iniţiatŭ şi esoperatŭ înfiinţarea şi întărirea episcopieĭ Făgăraşuluĭ, se pare, că pornescŭ din presupunerea neîntemeiată, că Pataki ar fi fostŭ episcopŭ consacratŭ înainte de 18 Maiŭ 1721, cândŭ a emanatŭ bulla „Rationi congruit“, prin care s'a înfiinţatŭ şi canonisatŭ diecesa Făgăraşuluĭ, ceea ce însă nu este adevĕratŭ, deórece bulla despre preconisarea luĭ Pataki pórtă acela şi datŭ cu bulla despre canonizarea dieceseĭ, şi elŭ numaĭ după acestŭ datŭ a fostŭ consacratŭ episcopŭ din partea episcopuluĭ gr. catolicŭ din Crişŭ în Croaţia.

A treia presupunere falsă a luĭ Şincai este aceea, că episcopia Făgăraşuluĭ s'a făcutŭ cu scopulŭ, ca să se îngrópe mitropolia Belgraduluĭ, şi pentru ca Româniĭ să fie supuşĭ némurilorŭ acelora, pe carĭ eĭ le-aŭ întorsŭ la creştinătate.

---

[1]) Vedĭ docum. despre preconizarea luĭ Pataki la Nilles, Symb. I. p. 431 şi urm.

Mitropolia Belgraduluĭ a fostŭ îngropată înainte de sfînta unire, precum amŭ doveditŭ până la evidenţă în capitlulŭ nostru: *„Samoilă Klein despre Mitropolia de Alba-Iulia“*, la care indrumămŭ pe cetitoriĭ nostri, şi astfelŭ după sfînta unire nu s'a maĭ putută îngropa a dóua óră aceea, ce fusese odată îngropată înainte de sfînta unire, care nu a aflatŭ în Transilvania decâtŭ o episcopie ticălósă, subjugată de calvinĭ şi alterată în credinţă din partea acestora. Decĭ dacă este vorba, să se facă la vre-o biserică românéscă orĭ episcopŭ românescŭ imputarea gravă, că a îngropatŭ mitropolia Belgraduluĭ, atuncĭ numaĭ bisericeĭ neunite se póte face. S. Unire însă producêndŭ unŭ şirŭ lungŭ de bărbaţĭ marĭ, carĭ toţĭ aŭ luptatŭ pentru emanciparea nóstră bisericéscă şi naţională, are meritulŭ de a fi desgropatŭ şi reînviatŭ acéstă mitropolie, precum orĭ cine póte vedé, dacă nu-şĭ închide ochiĭ înaintea adevĕruluĭ.

Nu maĭ puţinŭ greşesce Şincai, cândŭ afirmă, că episcopia Făgăraşuluĭ s'a înfiinţatŭ pentru asuprirea Românilorŭ. Adevĕrulŭ este, că ea s'a înfiinţatŭ în urma uneĭ necesităţĭ impuse de evenimentele timpuluĭ de atuncia şi tocmaĭ cu scopulŭ de a se lua némurilorŭ străine posibilitatea de a asupri pe Românĭ.

Pentru a înţelege lucrulŭ acesta, trebue să ne aducemŭ aminte, că după mórtea luĭ Atanasiŭ primuluĭ episcopŭ unitŭ, întîmplată în 19 Augustŭ 1713, [1]) ér nu în anulŭ 1714,

---

[1]) Nilles Symb. I. pag. 390.

cum susțină cei mai mulți dintre scriitorii noștri, aŭ întrevenitŭ mai multe evenimente, cari aŭ fostŭ hotărîtóre pentru sórtea episcopiei românesci.

Pentru a-și asigura domnia asupra Transilvaniei, împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea cu concursulŭ dietei transilvane hotărî în an. 1713 fortificarea Albei-Iuliei. Hotărîrea acésta se duse în deplinire în 4 Novembre 1715, cândŭ s'a pusŭ prima pétră fundamentală a fortăreței celei nóuĕ. Fiindŭ că loculŭ, unde se ridică fortăréța, era ocupatŭ cu case, aceste aŭ trebuitŭ să se dîrîme și curățe de acolo cu totulŭ, și astfelŭ între altele aŭ fostŭ dîrîmate reședința principeluĭ Transilvanieĭ, maĭ multe zidirĭ ale Ĭesuițilorŭ și *„mitropolia dela Belgradŭ cu biserica cea de Mihaiŭ vodă celŭ vitézŭ pe la anulŭ 1600 făcută“*. 1)

Dauna, ce s'a făcutŭ prin acésta bisericeĭ nóstre, nu se putea rebonifica nicĭ pe departe cu unŭ locŭ din Maĭeriĭ Belgraduluĭ și cu suma de *„1300 de florințĭ (zlоțĭ)“*, ce ḑice Sam. Klein, 2) că ar fi căpĕtat'o episcopia nóstră ca despăgubire. Căcĭ cu 1300 fl. cine ar fi fostŭ în stare să edifice biserică catedrală, mănăstire și reședință episcopéscă, cum se cuvinia să fie în gremiulŭ uneĭ bisericĭ estinse preste tótă Transilvania? Este decĭ lesne de creḑutŭ, că între altele și dauna acésta causată pentru interese marĭ de statŭ îlŭ

---

1) Șincai Chron. an. 1721; veḑĭ și Barițiŭ Părțĭ alese din Ist. Trans. I. pag. 271 și urm.; Nilles, Symb. I. pag. 475.

2) La Șincai Chr. an. 1715 și în Acte și fragm. pag. 89.

va fi îndemnatŭ pe împĕratulŭ, să despăgubéscă biserica nóstră în modŭ demnŭ de munificența împĕrătéscă. De aceea vedemŭ, că îndată după ce s'a dîrîmatŭ reședința și biserica episcopéscă veche, a emanatŭ diploma de datŭ 23 Decembre 1715, în care cetimŭ: *„Eidemque episcopatui, novae pariter fundationis titulo, ter mille florenos Rhenenses annuatim importantia bona immobilia ex Regiis nostris in saepedicto Transilvaniae Principatu fiscalitatibus clementer danda, et in perpetuum conferenda . . . . . . duxerimus.“* 1) Bunurile acestea inmobile suntŭ dominiile fiscale dela Sâmbăta de josŭ din districtulŭ Făgărașuluĭ și dela Gherla, carĭ, precum se cetesce în diploma aceluia-șĭ împĕratŭ de datŭ 21 Aug. 1738, 2) aŭ fostŭ resignate faptice episcopieĭ nóstre în anulŭ 1717. În urma acesteĭ dotațiunĭ regescĭ, despre care ar fi pĕcatŭ să ḑicemŭ, că s'a făcutŭ cu intențiune rea pentru asuprirea Românilorŭ, nimicŭ nu era maĭ firescŭ decâtŭ strămutarea reședințeĭ episcopescĭ dela Belgradŭ în apropiarea de unulŭ din celea dóuĕ domeniĭ, adecă în Făgărașŭ, care este fórte aprópe de Sâmbăta inferióră. Cu dotarea episcopieĭ și strămutarea reședințeĭ s'a schimbatŭ și titululŭ episcopuluĭ din unŭ motivŭ, care îșĭ află esplicarea în unŭ altŭ evenimentŭ din 1715.

---

1) Nilles l. c. pag. 409 și urm.

2) La Nilles l. c. II. pag. 533 și urm. și la Maĭorŭ l. c. pag. 202—207. Prin diploma acésta s'aŭ schimbatŭ maĭ târḑiŭ acele 2 dominiĭ micĭ cu dominiulŭ maĭ mare alŭ Blașiuluĭ, unde s'a strămutatŭ și reședința episcopéscă.

Ajungêndŭ protestanţiĭ şi maĭ vîrtosŭ calviniĭ la putere, s'a începutŭ o persecuţiune teribilă în contra bisericeĭ romano-catolice din Transilvania. La an. 1556 dieta Transilvanieĭ a scosŭ pe episcopulŭ romano-catolicŭ alŭ Transilvanieĭ din reşedinţa sa din Alba-Iulia şi l'a trimisŭ în exilŭ, bunurile luĭ frumóse aŭ fostŭ confiscate, în biserica catedrală aŭ întratŭ calviniĭ, ér în palatulŭ episcopescŭ principiĭ Transilvanieĭ şĭ-aŭ aşeḑatŭ curtea lorŭ. [1])

Împĕratulŭ Carolŭ VI ne maĭ putêndŭ suferi acéstă persecuţiune nedréptă şi neumană a bisericeĭ catolice, care durase unŭ seculŭ şi jumătate, prin diploma sa de datŭ 11 Decembre 1715 a hotărîtŭ reaşeḑarea episcopuluĭ catolicŭ în reşedinţa luĭ din Alba-Iulia şi restituirea bunurilorŭ episcopescĭ şi a bisericeĭ catedrale în posesiunea legitimilorŭ proprietarĭ. În urma acesteĭ dispuseţiunĭ episcopulŭ romano-catolicŭ Georgiŭ Mártonffi, care fusese denumitŭ în 1713, s'a întrodusŭ cu mare solemnitate în vechiulŭ episcopatŭ înfiinţatŭ încă de S. Ştefanŭ. Dela 11 Dec. 1715 ţara avea aşa dară pe episcopulŭ sĕŭ romano-catolicŭ în Alba-Iulia, şi dacă s'ar fi aşeḑatŭ acolo şi succesorulŭ luĭ Atanasiŭ, care în 11 Decembre 1715 încă nu era denumitŭ şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ preconisatŭ şi consacratŭ, în una şi aceea-şĭ cetate şi pe acela-şĭ teritoriŭ amŭ fi avutŭ doĭ episcopĭ catolicĭ. Însă constituţiunea conciliuluĭ din Lateranŭ dela 1215 [1]) opresce strictŭ, ca în una şi aceea-şĭ cetate şi pe acela-şĭ teritoriŭ să fie doĭ episcopĭ. Ce era decĭ de făcutŭ pentru a eşi din acéstă încurcătură? Saŭ trebuia ca episcopulŭ unitŭ, ce avea să se denuméscă, să rĕmână cu reşedinţa în Alba-Iulia într'o căsuţă şi biserică necorĕspunḑĕtóre demnitățiĭ luĭ şi *să fie numaĭ vicariŭ episcopuluĭ latinŭ, precum prescrie conciliulŭ lateranŭ,* saŭ trebuia să se dea unŭ felŭ de dispensaţiune dela canonulŭ aceluĭ conciliŭ celŭ puţinŭ cu privire la teritoriulŭ, preste care avea să se estindă jurisdicţiunea episcopilorŭ de ambele riturĭ, aşa încâtŭ dacă nu puteaŭ fi amîndoĭ în una şi aceea-şĭ cetate, celŭ puţinŭ să fie amîndoĭ pe unulŭ şi acela-şĭ teritoriŭ episcopĭ independenţĭ unulŭ de altulŭ.

¹) Vedĭ Benkő Transilvania, Vindobonae 1778 t. II. pag. 152 şi Nilles l. c. II. pag. 449 şi urm.

Dacă s'ar fi realisatŭ prima alternativă, *atuncĭ biserica nóstră împreună cu episcopulŭ sĕŭ ar fi ajunsŭ întru tóte supusă némurilorŭ străine şi s'ar fi realisatŭ într'adevĕrŭ aceea, de ce se plânge Şincai.*

De aceea bunulŭ împĕratŭ cu aprobarea înţeleptuluĭ Pontifice Romanŭ a deslegatŭ cestiunea aşa, că pe episcopulŭ unitŭ *nu l'a lăsatŭ să fie numaĭ vicariŭ episcopuluĭ latinŭ,* ci l'a făcutŭ cu totulŭ independentŭ de episcopulŭ romano-catolicŭ din Belgradŭ, înfiinţândŭ diecesa unită a Făgăraşuluĭ, pe care a dotat'o cu bunurile dela Sâmbata de josŭ şi dela Gherla.

Aşa dară diecesa Făgăraşuluĭ nu s'a

¹) Nilles l. c. II. pag. 416.

înfiinţatŭ pentru asuprirea Românilorŭ, ci tocmaĭ pentru ca să se ĭea némurilorŭ străine ocasiunea de a-ĭ asupri, şi acésta o ḑicemŭ cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, cu câtŭ nimenĭ nu póte nega, că prima abatere dela dispusețiunea conciliuluĭ lateranŭ în Ungaria şi Transilvania s'a făcutŭ cu episcopia nóstră din Ardélŭ.

Tótă schimbarea, ce s'a făcutŭ în biserica nóstră cu ocasiunea acésta, se reduce la schimbarea tituluĭ cetățiĭ şi a reşedinţeĭ episcopuluĭ, dar s'aŭ câştigatŭ de altă parte dóuĕ dominiĭ, carĭ aŭ devenitŭ unŭ isvorŭ de mijlóce culturale pentru Românĭ, maĭ vîrtosŭ după ce acelea s'aŭ schimbatŭ la 1738 cu dominiulŭ şi maĭ mare alŭ Blaşiuluĭ.

Este însă vorba, că óre schimbarea reşedinţeĭ nu invólve ceva asuprire pentru Românĭ?

Noĭ rĕspundemŭ negativŭ la acéstă întrebare, căcĭ dacă episcopulŭ unitŭ ar fi rĕmasŭ în Alba-Iulia, elŭ chiarŭ şi în casulŭ, cândŭ în contra conciliuluĭ Lateranŭ ar fi fostŭ constituitŭ cu totulŭ independentŭ în acea cetate, ar fi fostŭ supusŭ *nemijlocitŭ şi personalŭ* înrîurinţeĭ unuĭ episcopŭ străinŭ după naţionalitate şi ritŭ, care prin posiţia sa hotărîtóre, ce o ocupa în conducerea ţĕreĭ, ar fi pututŭ să-şĭ validiteze acea influinţă într'o direcţiune contrară intereselorŭ nóstre bisericescĭ şi naţionale. Apoĭ nu trebue să perdemŭ din vedere nicĭ aceea, că episcopulŭ romano-catolicŭ avea în Alba-Iulia şi în preste dóuĕḑecĭ de comune din jurŭ unŭ domeniŭ, care celŭ puţinŭ de 30 de orĭ aducea maĭ multŭ venitŭ, decâtŭ posesiunile episcopuluĭ

nostru din Sâmbăta şi Gherla, şi astfelŭ archiereulŭ nostru nu ar fi avutŭ nicĭ odată vaḑa cuvenită, locuindŭ în aceea-şĭ cetate cu unŭ episcopŭ latinŭ avutŭ şi încunjuratŭ de strălucirea, ce o dă averea. Şi în fine şi din venitele dominiilorŭ dela Sâmbăta şi Gherla multe s'ar fi perdutŭ, dacă episcopulŭ nostru nu ar fi şeḑutŭ în apropiare macarŭ de unulŭ din acelea domeniĭ, ca să pótă controla administrarea luĭ.

Asemenea se póte nasce întrebarea, că óre celŭ puţinŭ schimbarea tituluĭ de Alba-Iulia cu titululŭ de Făgăraşŭ nu invólve ceva asuprire pentru Românĭ?

La acéstă întrebare noĭ rĕspundemŭ, că dacă strămoşiĭ nostri ar fi insistatŭ pe lângă titululŭ Albeĭ-Iulieĭ, eĭ l'ar fi conservatŭ întocmaĭ precum l'amŭ dobânditŭ noĭ la an. 1853, cândŭ amŭ cerutŭ restituirea aceluĭ titulŭ cu ocasiunea reînfiinţăriĭ Mitropolieĭ de Alba-Iulia şi Făgăraşŭ. Este însă de creḑutŭ, că strămoşiĭ nostri nu vedeaŭ în titululŭ acesta nu sciŭ ce glorie mare, precum vĕdŭ mulţĭ în ḑiua de astăḑĭ. Lorŭ acestŭ nume le împrospeta în continuŭ aducerea aminte de acelŭ locŭ, unde aŭ gemutŭ sub „robia calvinéscă, care tocmaĭ în Alba-Iulia fusese mare şi tare, încâtŭ tocmaĭ acolo protopopiĭ românescĭ aduceaŭ în sinódele lorŭ pe episcopiĭ (superintendenţiĭ) calvinĭ cu lectica pe umeriĭ lorŭ ca pe paraliticĭ, pentru ca să ocupe scaunulŭ presidialŭ şi să conducă eĭ lucrările sinoduluĭ, ér nu mitropoliţiĭ ca capĭ canonicĭ şi naturalĭ aĭ sinoduluĭ". [1])

[1]) Bariţiŭ l. c. I. p. 273.

Maĭ este apoĭ de însemnatŭ, că Archiereiĭ românescĭ nu numaĭ din Transilvania, ci şi de airea nu se prea legaŭ de aceea, ca să pórte unŭ titulŭ fixŭ şi nestrămutatŭ dela vre-o cetate, ci acestŭ titulŭ îlŭ schimbaŭ adese orĭ, şi nu arare orĭ se întitulaŭ dela vre-unŭ ţinutŭ, orĭ dela numele popórĕlorŭ, preste carĭ îşĭ deprindeaŭ jurisdicţiunea. Mitropolitulŭ din Muntenia chiarŭ şi în Pravila se chémă *„Exarchŭ a tótă Ungurimea şi alŭ Plaiuluĭ“*. Mitropolitulŭ din Moldova totŭ după Pravila pórtă titululŭ dela *„Moldovlachia“* orĭ *„Mavrovlachia“*. Chiarŭ şi astădĭ esistă episcopulŭ *„Dunărĭĭ-de-josŭ“*. Mitropolitulŭ neunitŭ din Transilvania se numesce: *„alŭ Româniloŕŭ gr. or. din Transilvania şi Ungaria“*. Mitropolitulŭ Genadie II (dela a. 1628—1640, va să dică cu multŭ înainte de unire) se întitula: *„Genadie cu mila luĭ Dumnedeŭ archiepiscopŭ şi Mitropolitŭ a tótă ţara Ardéluluĭ“*. [1]) Atanasiŭ înainte de a se face unitŭ în instrucţiunea, ce a primit'o dela Dositeiŭ patriarchulŭ Palestineĭ, se subscrie: *„Smerenie Atanasie episcopulŭ ţěreĭ Ardéluluĭ.“* [2])

În fine observămŭ, că în multe documente dinainte de unire şi chiarŭ şi după unire Archiereulŭ Belgraduluĭ este întitulatŭ *„Episcopus Valachorum, Rascianorum et Graecorum“*, şi că n'aŭ lipsitŭ nicĭ Mitropoliţĭ înainte de unire, în a cărorŭ titulatură alăturea cu alţĭ titulĭ figura şi „Făgăraşulŭ“. [3])

---

1) Acte şi fragm. p. 20.
2) Ibid. pag. 251.
3) Cipariŭ, Acte şi fragm. pag. 20.

Cu unŭ cuvîntŭ episcopiĭ Româniloŕŭ nu se legaŭ morţişŭ de unŭ anumitŭ titulŭ luatŭ dela o cetate, şi astfelŭ Româniĭ de pe la începutulŭ seculuiuĭ alŭ 18-lea nu aŭ luatŭ dreptŭ vătĕmare şi asuprire titululŭ, ce l'aŭ primitŭ dela „Făgăraşŭ“. Ér ceĭ carĭ aŭ datŭ acestŭ titulŭ, nu aŭ credutŭ, că prin acésta asuprescŭ pe Românĭ, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ a credut'o acésta Pontificele Romanŭ, care titululŭ din cestiune l'a canonisatŭ pe basa propuneriĭ făcute de Carolŭ alŭ VI-lea, de ale căreĭ intenţiunĭ curate nu a avutŭ motivŭ a se îndoi.

Este aşa dară nemotivată imputarea, ce o face Şincai luĭ Pataki în loculŭ citatŭ de dnulŭ Densuşanŭ şi reprodusŭ de noĭ la începutulŭ acestuĭ paragrafŭ, că adecă acelŭ Archiereŭ ar fi causatŭ „înturnarea“ (îngroparea) Mitropolieĭ Belgraduluĭ pentru asuprirea Româniloŕŭ. Fiindŭ însă fără de temeiŭ presupunerile luĭ Şincai, dela sine urméză, că trebue să cadă şi alte conclusiunĭ false, carĭ dînsulŭ le maĭ face în acela-şĭ locŭ, răzimându-se pe presupunerile sale false.

Că Şincai a greşitŭ, nu este nicĭ o mirare, căcĭ omŭ a fostŭ şi elŭ, şi apoĭ nicĭ n'a avutŭ la mână documentele, de carĭ dispunemŭ noĭ astădĭ. Pentru aceea greşala luĭ se póte scusa. Însă greşelele luĭ Densuşanŭ nu se potŭ scusa, pentru că dînsulŭ s'a apucatŭ să facă „cercetare *critică*“ fără a consulta documentele, carĭ le avea la mână.

§. 6.

Dlŭ Densuşanŭ, ca să dovedéscă, că Şincai a fostŭ contrariŭ sfinteĭ unirĭ şi nu a

recunoscutŭ nicĭ unŭ folosŭ din acéstă legătură sfîntă, citéză şi următórele cuvinte ale marelui cronicariŭ: [1]) *„Ci noĭ Românii, de vomŭ lua afară clerulŭ celŭ unitŭ, care încă maĭ numaĭ atâta se socotesce, câtŭ a cincia rótă la carŭ, ce folosŭ amŭ avutŭ, saŭ avemŭ din tóte acestea (unire)“*. [2])

Cuvîntulŭ *„unire“* pusŭ în parantesă nu este alŭ luĭ Şincai, ci alŭ domnuluĭ Densuşanŭ. Şincai aci nu vorbesce despre *sfînta unire*, ci sub espresiunea *„tóte acestea“* înţelege dispoşiţiunile cuprinse în dóuĕ diplome împĕrătescĭ, despre carĭ vorbise maĭ înainte, şi anume în diploma împĕrătéscă din 16 Februariŭ 1699 referitóre la scutinţele garantate unitilorŭ şi în diploma din 5 Septembre 1699, prin care se asigura şi catolicilorŭ dreptulŭ de a ocupa funcţiunĭ înalte în proporţiune egală cu calviniĭ netoleranţĭ, şi se dispunea, ca „poporeniĭ cuarta saŭ a patra parte din dijme să o dea parochilorŭ sĕĭ şi nu acatolicilorŭ“. [3]) La aceste diplome se referescŭ cuvintele luĭ Şincai, şi dacă considerămŭ şi aceea, ce Şincai adauge după cuvintele citate, aflămŭ, că idea dînsuluĭ a fostŭ, că diplomele acelea aŭ adusŭ folosŭ numaĭ preoţilorŭ, întru câtŭ numaĭ acelea dispusĕţiunĭ din diplome s'aŭ esecutatŭ, carĭ se referescŭ la eĭ, pe cândŭ celealalte dispusĕţiunĭ referitóre la poporulŭ de rîndŭ şi la nobiliĭ românĭ, — pentru împotrivirea nobililorŭ

[1]) Cercetarea istorică-critică pag. 38.
[2]) Chron. an. 1699.
[3]) Şincai ibidem.

magiarĭ fără deosĕbire de confesiune şi a Sasilorŭ egoiştĭ, — aŭ rĕmasŭ literă mórtă. Ca să se facă ceva pentru preoţime, s'aŭ învoitŭ cu mare greutate şi duşmaniĭ Românilorŭ, pentru că în ochiĭ lorŭ *„clerulŭ maĭ numaĭ atâta se socotesce, câtŭ a cincia rótă la carŭ“*. Adecă după idea esprimată de Şincai duşmaniĭ Românilorŭ cugetaŭ în sine: Să facemŭ ceva şi pentru clerulŭ românescŭ, ca să le scótemŭ celorŭ din Viena ochiĭ, dar să nu facemŭ nimica pentru massa poporuluĭ şi a nobililorŭ Românĭ, căcĭ prin acésta ne-amŭ periclita interesele nóstre de rasă şi de popórĕ privilegiate. Dacă însă emancipămŭ numaĭ clerulŭ, atuncĭ atâta ajutoriŭ dămŭ poporuluĭ românŭ, câtŭ se ajută unŭ carŭ cu a cincia rótă.

Că acésta a fostŭ idea luĭ Şincai şi nu cea născocită de dlŭ Densuşanŭ, se vede de acolo, că cronicariulŭ în alinea, ce urméză imediatŭ după cuvintele citate, nu în contra sfinteĭ unirĭ se plânge, ci în contra crăesculuĭ guberniŭ şi a dieteĭ transilvane, unde dominaŭ acatoliciĭ: „Detunaţi fiindŭ,“ — adauge Şincai, — „prin diplomaturile cele maĭ susŭ aduse ardeleniĭ ceĭ carĭ nu voiaŭ binele némuluĭ românescŭ, crăesculŭ guberniŭ următórea rînduélă o a făcutŭ dimpreună cu voinţa staturilorŭ şi a cetelorŭ ardelenescĭ etc.“ (Urméză rînduéla asupritóre pentru Românĭ.)

Totŭ cam în înţelesulŭ acesta vorbesce Şincai şi în altŭ locŭ citatŭ de Densuşanŭ.[1]) În vîrtutea diplomelorŭ date de Curtea din

[1]) Cercetare istorică-critică pag. 37.

Viena Românii tocmaĭ pentru aceea, că s'aŭ unitŭ, ar fi trebuitŭ să se bucure de anumite scutințe. Însă la acésta de o parte s'aŭ împotrivitŭ calviniĭ ceĭ atotputernicĭ în Ardélŭ, ér de altă parte catoliciĭ de ritulŭ latinŭ din țară, carĭ în virtutea unitățiĭ de credință ar fi trebuitŭ să ne apere, nu s'aŭ întrepusŭ cu destulă energie pentru Românĭ, ca aceștia să-șĭ pótă esercita neîmpedecațĭ drepturile politice câștigate în urma uniriĭ. Latiniĭ adecă, după ce cu ajutoriulŭ Românilorŭ s'aŭ ridicatŭ la domnie, s'aŭ lăsatŭ a fi sedușĭ de interesele sale de rasă și private și ĭ-aŭ părăsitŭ pe Românĭ. De aceea Șincai dice: „Unirea acésta, cum se va arĕta la loculŭ sĕŭ, maĭ pe urmă numaĭ popilorŭ a folositŭ, că aceștia aŭ dobânditŭ puțină scutință cam anevoe, dar nobiliĭ aŭ rĕmasŭ și rĕmânŭ cu buzele drâmboiate până astădĭ, căcĭ latinilorŭ destulŭ le este, că înșelândŭ pe românĭ în partea lorŭ aŭ pututŭ învinge cu numĕrulŭ pe calvinĭ, carĭ în sine eraŭ ceĭ maĭ tarĭ în timpulŭ acela. Româniĭ ceĭ proștĭ (adecă țĕraniĭ) aŭ gemutŭ sub tirănie până la anulŭ 1785, cândŭ s'a milostivitŭ augustulŭ împĕratŭ Iosifŭ II a strica iobăgia, precum se va arĕta la anulŭ acela. Barem de ar fi trăitŭ împĕratulŭ Iosifŭ, până cândŭ ar fi ușuratŭ și jugulŭ bieților proștĭ, carĭ nu multŭ s'aŭ ușuratŭ prin stricarea iobăgieĭ.“ [1])

Șincai aci nu vorbesce despre sfînta unire ca uniune dogmatică, nicĭ nu o consideră din punctŭ de vedere moralŭ, cultu-

[1]) Chron. an. 1514.

ralŭ și naționalŭ, ci numaĭ din punctulŭ de vedere alŭ *„scutințelorŭ“* clerululĭ, alŭ căpătuiriĭ boerilorŭ saŭ nemeșilorŭ românĭ și alŭ stricăriĭ iobăgieĭ; și nicĭ din punctulŭ acesta de vedere nu dice Șincai, că unirea *ar fi produsŭ ceva rĕŭ* némuluĭ românescŭ, ci numaĭ că *nu a produsŭ totŭ binele* saŭ *folosulŭ,* ce s'a speratŭ, că-lŭ va aduce conformŭ diplomelorŭ împĕrătescĭ. Ceva bine a produsŭ însă și din punctulŭ acesta de vedere, întru câtŭ a ușuratŭ sórtea clerului. Ér causa, pentru care unirea nu a pututŭ ameliora sórtea nobililorŭ românĭ și ușura iobăgia țĕranilorŭ, Șincai nu o caută în însă-șĭ natura sfinteĭ unirĭ, ci în rĕutatea dușmanilorŭ poporuluĭ românŭ, și în specialŭ și în perfidia magiarilorŭ de ritulŭ latinŭ, carĭ — după Șincai — deși aŭ promisŭ Românilorŭ, că le vorŭ ușura sórtea prin uniune, totușĭ nu aŭ făcut'o acésta, ci aŭ esploatatŭ numaĭ în favorulŭ sĕŭ propriŭ întărirea catolicismuluĭ din Transilvania prin uniunea Românilorŭ.

Noĭ nu vedemŭ în aceste ideĭ nimica, ce ar fi compromițĕtoriŭ pentru sfînta unire. Roma, cândŭ s'a încercatŭ, să unéscă pe Românĭ, n'a căutatŭ la altŭ scopŭ, decâtŭ să lățéscă religiunea adevĕrată, și prin acésta să promoveze mântuirea sufletelorŭ. Ér Româniĭ totŭ acestŭ scopŭ l'aŭ avutŭ în vedere *în prima linie,* căcĭ în manifestulŭ lorŭ din 1698 apriatŭ dicŭ: „Judecândŭ schimbarea acesteĭ lumĭ înșelătóre și nestarea și neperirea sufletelorŭ, căruia în mĕsură maĭ mare trebue a fi decâtŭ tóte, din bună voea nóstră ne unimŭ cu biserica Romeĭ etc.“ Curtea din

Viena încă a urmăritŭ scopurĭ bune: deoparte ușurarea sorțiĭ Românilorŭ, precum ne spunea însu-șĭ Șincai în altŭ locŭ, ér de altă parte câștigarea simpatiilorŭ unuĭ elementŭ puternicŭ, cu care să pótă înfrîna tendințele Magiarilorŭ calvinĭ, carĭ în totŭ momîntulŭ eraŭ gata să se ridice în contra domnieĭ austriace. Uniĭ dintre latiniĭ magiarĭ din țară încă îșĭ aveaŭ scopurile sale cu acéstă unire: să înmulțéscă numĕrulŭ catolicilorŭ din Ardélŭ, și pe basa acésta eĭ înși-șĭ să pótă ajunge câtŭ maĭ mulțĭ în funcțiunĭ. Pe latiniĭ aceștia îĭ înfieréză Șincai póte maĭ aspru, de cum aŭ meritatŭ, căcĭ istoria arată, că latiniĭ din țară și din punctŭ de vedere curatŭ politicŭ totdeuna aŭ fostŭ maĭ toleranțĭ și binevoitorĭ față cu Româniĭ unițĭ, decâtŭ calviniĭ. La începutulŭ sfinteĭ unirĭ nicĭ latiniĭ din Ardélŭ nu puteaŭ face nu sciŭ ce lucrurĭ marĭ pentru Românĭ, căcĭ și eĭ eraŭ totŭ așa de asuprițĭ din partea calvinilorŭ, ca și Româniĭ. Apoĭ contrariŭ aserțiuniĭ luĭ Șincai, s'aŭ întîmplatŭ și casurĭ, că latiniĭ din patrie tocmaĭ așa s'aŭ întrepusŭ pentru drepturile Românilorŭ ca și pentru ale sale propriĭ. Ca esemplu aducemŭ aci memorabila rugare comună a romano-catolicilorŭ și greco-catolicilorŭ din Iulie 1744 îndreptată către curtea din Viena. Cuprinsulŭ acestuĭ actŭ memorabilŭ se póte ceti la Hurmuzaki. [1])

Că Sincai prin cuvintele citate n'a voitŭ să osîndéscă unirea ca unŭ lucru rĕŭ și ne-

[1]) Fragmente II p. 122—123.

folositoriŭ, se vede și de acolo, că dacă ar fi voitŭ, să o facă acésta, ar fi venitŭ în contradicere cu sine însu-șĭ. Sincai, precum scimŭ, de repețite orĭ a consideratŭ sfînta unire de unŭ pașŭ salutariŭ pentru Românĭ, și elŭ însu-șĭ a luptatŭ necontenitŭ pentru lățirea eĭ. Ba ce este maĭ multŭ, Sincai pe orĭ cine a lucratŭ în contra sfinteĭ unirĭ, l'a consideratŭ de dușmanŭ alŭ Românilorŭ, ér pe Româniĭ, carĭ nu s'aŭ unitŭ, ĭ-a numitŭ *„prilostițĭ“* și făcĕtorĭ de *„gâlcévă“*, precum se vede și din aceste cuvinte ale luĭ: „Despre Româniĭ din Ardélŭ acestea le însémnă. După ce s'aŭ isprăvitŭ acelea, carĭ le-amŭ scrisŭ despre dînșiĭ la anulŭ maĭ de curêndŭ trecutŭ, *dușmaniĭ lorŭ, acatoliciĭ din Ardélŭ* [1]) *și Greciĭ, némulŭ celŭ primejdiosŭ Românilorŭ,* [2]) precum îĭ numesce Delchiaro, *éră maĭ alesŭ Dositheiŭ patriarchulŭ Ierusalimuluĭ și elŭ grecŭ fiindŭ,* carele venise în Ardélŭ la Brașeŭ, câtŭ să céră milă dela creștinĭ, câtŭ să-șĭ vîndă indulgențiile saŭ iertările de pĕcate, de care și tatălŭ meŭ Ioanŭ Șincai îșĭ cumpĕrase una cu 40 de leĭ, ca să i-se pună pe peptŭ, cândŭ se va astruca, dară eŭ nu am lăsatŭ să i-se pună, bine sciindŭ, că darulŭ luĭ Dumnedeŭ nu se póte vinde pe banĭ. *Acatoliciĭ,* dicŭ, *Greciĭ și maĭ vîrtosŭ numitulŭ Dositheiŭ atâta aŭ desmîntatŭ* pe Româniĭ ceĭ din țara Bârseĭ și dela Hațegŭ, de s'aŭ lăsatŭ de unire, dară ceĭ dela Hațegŭ érășĭ

[1]) De aci poțĭ vedé, că Șincai pe catolicĭ nu-ĭ considera de dușmanĭ.

[2]) Cu aceștia și cu Muscaliĭ ĭ-ar plăcé dluĭ Densușanŭ și scriitorĭulŭ obscurŭ Manegutŭ să fimŭ unițĭ.

s'aŭ întorsŭ la dînsa prin dojenirea mitropolituluĭ Atanasiŭ, *şi ceĭ din ţara Bârseĭ aŭ rĕmasŭ prilostiţĭ şi multă gâlcévă aŭ făcutŭ,* cum se va arĕta de aci înainte.“ [1])

Este altcum lucru de sine înţelesŭ, că dacă unulŭ saŭ altulŭ dintre scriitoriĭ nostri constată, că unele folóse sperate n'aŭ urmatŭ din sfînta unire, prin acésta eĭ nu condamnă sfînta unire. Din aceea, că nu s'a realisatŭ unŭ folosŭ speratŭ, nu urméză, că în faptă s'a şi produsŭ unŭ rĕŭ realŭ. Apoĭ dacă uniĭ scriitorĭ constată, că *într'o anumită privinţă* sfînta unire nu a folositŭ, prin acésta eĭ nu escludŭ folósele eĭ *în alte multe privinţe,* şi în deosebĭ în privinţa mântuiriĭ vecînice, care maĭ vîrtosŭ trebue să se aĭbă în vedere, căcĭ natura şi scopulŭ sfinteĭ uniriĭ nu stă în câştigarea drepturilorŭ politice, ci în procurarea mântuiriĭ sufletelorŭ.

Totŭ aşa de puţinŭ norocŭ are dlŭ Densuşanŭ şi cu unŭ altŭ textŭ din Şincai, pe care noĭ nu-lŭ vomŭ cita ciontatŭ, cum face dînsulŭ, [2]) ci întregŭ, ca să pótă pricepe orĭ cine adevĕratulŭ înţelesŭ alŭ cuvintelorŭ luĭ Şincai.

Cronicariulŭ nostru după ce arată încercările de unire făcute sub mitropolitulŭ Teofilŭ la anulŭ 1697, adauge: *„Acésta a fostŭ începerea uniriĭ Românilorŭ din Ardélŭ şi din părţile Ungarieĭ luĭ împreunate, despre care Betlen Miklós încă scrie, precum urméză:* „„Atuncĭ la anulŭ 1697 noĭ treĭ inşĭ (adecă

---

[1]) Chron. a. 1701.
[2]) Cercetare istorică critică pag. 38.

Gheorghie Banfi gubernatorulŭ, Ştefanŭ Apor şi Nicolae Betlen), eramŭ în Viena saŭ Beciŭ şi odinióră fiindŭ în conferinţă, Kinski luă înainte instanţa statuluĭ catolicescŭ, în care *pontulŭ celŭ dintâiŭ suna despre unirea acésta.* Este scrisă între cărţile mele copia instanţieĭ aceleia şi a resoluţieĭ, ce s'a scrisŭ pe dînsa. Noĭ amîndoĭ, eŭ şi gubernatorulŭ, diserămŭ, că noĭ niciĭ de vestea instanţieĭ aceleia amŭ auditŭ, şi pe cum vedemŭ, este împotriva celorŭ treĭ religiĭ din Ardélŭ, şi maĭ vîrtosŭ împotriva religieĭ calvinescĭ, ale căreia noĭ numaĭ mădularĭ suntemŭ, macarŭ că suntemŭ ceĭ maĭ de frunte; pentru că în religie nu este gubernatorŭ, niciĭ cancelariŭ, dreptŭ aceea noĭ nu putemŭ grăi la aceea ş. c. a. Dice Kinski: Nu grăiţĭ ca calvinĭ, ci grăiţĭ ca consiliarĭ împĕrătescĭ ş. c. a. Noĭ destulŭ amŭ tudumănitŭ (adecă amŭ protestatŭ) şi instanţiĭ încă amŭ datŭ împĕratuluĭ în contra instanţieĭ aceleia, dară nimica amŭ isprăvitŭ, că resoluţia totŭ s'a datŭ.“ “ *Dintru acestea poţĭ culege, câtŭ s'aŭ nevoitŭ duşmaniĭ spre stricarea némuluĭ românescŭ, dară la aniĭ viitorĭ şi maĭ chiarŭ o veĭ vedé acésta. Iesuviţiĭ încă aşa lucra pentru folosulŭ Românilorŭ, ca eĭ apoĭ să oblăduéscă preste Românĭ, cum si acésta o voiŭ arĕta la aniĭ următorĭ. Dreptŭ aceea n'a şi numitŭ pater Barani, care a făcutŭ mărturisirea credinţeĭ cea maĭ susŭ adusă, pe Teofilŭ mitropolitŭ, cum era, ci numaĭ episcopŭ.“* [1])

Premiţêndŭ, că dlŭ Densuşanŭ nu a ci-

---

[1]) Chron. an. 1697.

tatŭ nimica despre conferenţa din Viena, amintită în acestŭ pasaju, observămŭ dreptŭ închiare a capitululuĭ acestuia încă următórele:

1. Cuvintele: *„Dintru acestea poţĭ culege, câtŭ s'aŭ nevoitŭ duşmaniĭ spre stricarea némuluĭ românescŭ,“* nu se referescŭ la sfînta unire, nicĭ la catolicĭ, ci la *gubernatorulŭ şi cancelariulŭ de religiunea calvinéscă.*

2. Georgiŭ Şincai pe aceia, carĭ lucraŭ pentru zădărnicirea sfinteĭ unirĭ, ĭĭ numesce *„duşmanĭ“*, carĭ lucraŭ spre *„stricarea némuluĭ românescŭ“*. De unde se vede, că elŭ socotia sfînta unire de unŭ mare bine pentru Românĭ, ér nu de unŭ rĕŭ, precum face dlŭ Densuşanŭ.

3. George Şincai recunósce, că Ĭesuiţiĭ lucraŭ *„spre folosulŭ Românilorŭ“*, deşi le condamnă intenţiunea rea, ce credea dînsulŭ, că ar fi avut'o aceia. De unde érăşĭ se vede, că elŭ socotia unirea de folositóre pentru Românĭ.

4. Intenţiunea rea, ce o atribue Şincai Ĭesuiţilorŭ, nu o dovesce. Aceea, ce dînsulŭ aduce ca dovadă, nu are nicĭ o valóre, deórece Teofilŭ faptice nu a fostŭ mitropolitŭ, şi nicĭ chiarŭ episcopŭ independentŭ. Conceptulŭ de mitropolitŭ invólve în modŭ necesariŭ esistinţa episcopilorŭ sufraganĭ supuşĭ mitropolituluĭ; ér noĭ scimŭ şi amŭ dovedit'o şi maĭ înainte, [1]) că Teofilŭ nu a avutŭ nicĭ unŭ sufraganŭ. De altă parte Teofilŭ chiarŭ şi cu ocasiunea consacrăriĭ sale

[1]) Veḑĭ capitululŭ nostru: »Sam. Klein despre Mitropolia de Alba-Iulia« pag. 117 şi urm.

de episcopŭ a fostŭ întru tóte supusŭ superintendenteluĭ calvinescŭ, care era adevĕratulŭ episcopŭ alŭ Românilorŭ, şi dela care atîrna împreună cu săbórĕle şi protopopiĭ bisericeĭ sale. Credinţa, ce s'a înrădăcinatŭ în istoria nóstră, că numaĭ prin unire a apusŭ Mitropolia, s'a doveditŭ a fi o credinţă falsă, care nicĭ unŭ istoriografŭ seriosŭ nu o maĭ póte susţiné astăḑĭ ca adevĕrŭ.

5. Şincai, cândŭ a lovitŭ în Ĭesuiţĭ, a imitatŭ numaĭ pe ómeniĭ timpuluĭ sĕŭ, carĭ credeaŭ, că facŭ mare bravură, cândŭ se băteaŭ cu o societate pe atuncĭ desfiinţată. De altă parte se póte şi aceea, că Şincai nu a pututŭ nicĭ de cum uĭta pe Ĭesuiţĭ, de cândŭ *„pentru óre ce năsărâmbă“*, cum se esprimă dînsulŭ, a trebuitŭ să ĭese din şcólele lorŭ din Cluşiŭ la an. 1772. Cu tóte acestea Şincai în generalŭ stima fórte multŭ pe Ĭesuiţĭ, căcĭ étă ce ḑice: *„Éră cinulŭ Ĭesuiţilorŭ s'a ştersŭ cu totulŭ de pe lume în anulŭ 1773. Pricinele, pentru ce s'aŭ ştersŭ, le cércă la alţiĭ. Barĕm să nu se fie ştersŭ!“* [1]) Cuvintele din urmă esprimă părerea de rĕŭ a luĭ Sincai pentru desfiinţarea orduluĭ Ĭesuiţilorŭ, ceea ce nu s'ar fi întîmplatŭ, dacă elŭ nu ar fi avutŭ în vedere meritele, ce şi-le-a câştigatŭ acéstă societate pentru promovarea sciinţelorŭ, civilisaţiuniĭ şi religiuniĭ adevĕrate.

6. Sincai totdeuna a socotitŭ unirea cu biserica Romeĭ de unŭ paşŭ salutariŭ pentru Românĭ *chiarŭ şi din punctŭ de ve-*

[1]) Chron. a. 1604.

dere naționalŭ și politicŭ, căcĭ în cronica an. 869 vorbindŭ despre subtragerea Bulgarieĭ de sub jurisdicțiunea patriarchuluĭ din Roma și supunerea eĭ sub patriarchulŭ din Țarigradŭ, adauge: *„Barem de nu s'ar fi întîmplatŭ acésta, că Româniĭ maĭ fericițĭ ar fi fostŭ, de s'ar fi supusŭ patriarchieĭ din Roma, precum s'aŭ fericitŭ alte némurĭ, care înși-șĭ le vedemŭ."* 1)

7. Sincai considera unirea cu biserica catolică de unŭ lucru fórte firescŭ, care resultă și din originea nóstră latină. Pentru acee dice: *„Nicĭ nu e de a te mira, că SS. Chirilŭ și Methodie* 2) *nu s'aŭ supusŭ patriarchuluĭ Fotie; pentru că acesta era grecŭ, éră eĭ diaoșĭ românĭ dintre coloniĭ luĭ Traianŭ, cum s'a arĕtatŭ la anulŭ 845, carĭ fiindŭ unițĭ cu Bulgariĭ, pe Grecĭ maĭ întâiŭ nu-ĭ puteaŭ suferi stăpânĭ.* Pentru acésta a începutŭ și Bogore, acuma Mihailŭ, a trimite solĭ acușĭ în Germânia, acușĭ la *Roma veche,* pentru învățătorĭ, după cum se va arĕta la aniĭ viitorĭ." 3)

8. Papiŭ Ilarianŭ, 4) pe care l'a imitatŭ și maĭ numaĭ l'a decopiatŭ dlŭ Densușanŭ, aprețiéză falsŭ ideile și convingerile religióse ale luĭ Șincai. Cronicariulŭ nostru condamnă fără cruțare și — după obiceiulŭ

1) Chron. a. 869.

2) Nu este intențiunea nóstră să discutămŭ aci originea sfinților Cirilŭ și Metodiŭ, fără numaĭ să scótemŭ la ivélă ideile luĭ Șincai despre unire.

3) Chron. a. 861.

4) Viața, operele și ideile luĭ Șincai. Bucurescĭ, 1869 pag. 29—37.

sĕŭ — în terminĭ drasticĭ pe toțĭ factoriĭ bisericescĭ și politicĭ, dacă i-se părea, că aceia aŭ făcutŭ ceva în contra intereselorŭ și drepturilorŭ națiuniĭ române. Elŭ nu cruță pe Papĭ, nu pe Iesuițĭ, nu pe episcopiĭ bisericeĭ latine orĭ aĭ bisericeĭ sale. Însă de aci nu urméză, că elŭ ar fi fostŭ contrariŭ sfinteĭ unirĭ, căcĭ faptele persónelorŭ înalte bisericescĭ tocmaĭ așa cadŭ sub critica istorieĭ imparțiale, ca și ale altorŭ muritorĭ, și cine le critică, prin acésta nu se lapĕdă de biserica și religiunea sa, întocmaĭ precum marele istoriografŭ Cantŭ, a căruĭ catolicitate este cunoscută înaintea întregeĭ lumĭ, nu s'a lăpĕdatŭ de biserica sa, cândŭ a criticatŭ aspru unele fapte ale persónelorŭ bisericeĭ sale, ci toțĭ ĭlŭ admiră ca pe unŭ istoriografŭ imparțialŭ și bunŭ catolicŭ.

Papiŭ Ilarianŭ însă cândŭ observă, că Șincai critică pe vre-unŭ Papă, orĭ pe Iesuițĭ, îndată face conclusiunea falsă, că acela a fostŭ contrariŭ sfinteĭ unirĭ.

Cândŭ Șincai și alțĭ bărbațĭ marĭ unițĭ din seculŭ trecutŭ se luptaŭ pentru emanciparea bisericeĭ nóstre de sub tutela Strigoniuluĭ și a teologuluĭ latinŭ, Papiŭ Ilarianŭ vede în acéstă luptă o tendință contrară catolicismuluĭ, ca și cum și celŭ maĭ bunŭ catolicŭ românŭ nu ar fi datoriŭ a se lupta pentru independența bisericeĭ sale dela auctorităţĭ necompetente a o guberna.

Ba ce este maĭ multŭ, Papiŭ Ilarianŭ merge cu cutezarea până acolo, încâtŭ atribue luĭ Șincai curiósa vîrtute de a fi arĕtatŭ *„frauda, tradarea și violența, prin care se fă-*

cuse acéstă unire“, [1]) deşi Şincai a scrisŭ tocmaĭ contrariulŭ la acéstă născocitură. Cetitoriĭ nostri aŭ vědutŭ la începutulŭ acestuĭ capitulŭ, că Şincai scria: *„Vedĭ, că împĕratulŭ Leopoldŭ pe nimenia a silitŭ la unirea cu romano-catoliciĭ, fără numaĭ cătŭ a vrutŭ să ajute pe Românniĭ ceĭ ticăloşĭ, carĭ până astădĭ nu-şĭ cunoscŭ binele şi folosulŭ sĕŭ.“* [2])

Dar să închiămŭ! Ne-amŭ datŭ silinţa a espune obĭectivŭ ideile luĭ Şincai în materia de religiune şi de unire. Cetitoriĭ vorŭ puté acum judeca între noĭ şi Densuşanŭ. De judecata ómenilorŭ dreptĭ şi cugetătorĭ nu ne tememŭ, ér pe ceĭ superficialĭ, ignoranţĭ şi fanaticĭ nu-ĭ vomŭ considera, căcĭ nu suntŭ capabilĭ a produce altceva decâtŭ nisce stîrpiturĭ, ca ale dluĭ Manegutŭ, care niciĭ pe Şincai nu l'a priceputŭ, [3]) precum n'a priceputŭ nimicŭ din ceea ce a scrisŭ, ci tóte le-a confundatŭ: pe Şincai cu Samuilŭ Klein, [4]) pe Sam. Klein cu Petru Maĭorŭ, [5]) ritulŭ cu credinţa, [6]) ca maĭ pe urmă să se confunde prin contradicerĭ şi pe sine însu-şĭ. Omenĭ de aceştia ar face maĭ bine, să nu maĭ ĭea péna în mână, căcĭ numaĭ confusiune producŭ în publiculŭ românescŭ neorientatŭ în cestiunĭ de biserică şi religiune.

[1]) Id. ibid. pag. 34.
[2]) Chron. a. 1698.
[3]) Vedĭ Manegutŭ: Reunirea Românilorŭ pag. 57—69 şi pag. 87 şi următ.
[4]) pag. 11.
[5]) pag. 81, unde cuvintele luĭ Petru Maiorŭ din Acte şi fragmente (pag. 156) le ĭea dreptŭ cuvinte ale luĭ Sam. Klein.
[6]) Pag. 78—89.

XVI.

Simeinŭ Bărnuţŭ şi s. Unire.

Treĭ bărbaţĭ renumiţĭ aĭ némuluĭ românescŭ aŭ fostŭ aleşĭ de dnulŭ Densuşanŭ ca arme în contra sfinteĭ Unirĭ. Aceştia suntŭ Simionŭ Bărnuţŭ, Augustinŭ Laurianŭ şi Papiŭ Ilarianŭ, carĭ înainte de a trece în România s'aŭ ţinutŭ de biserica greco-catolică românéscă. Toţĭ treĭ şi-aŭ ĭubitŭ némulŭ aprópe până la fanatismŭ. Ĭubirea acésta se oglindesce în operele lorŭ, şi în specialŭ la Bărnuţŭ maĭ vîrtosŭ în *„Dreptulŭ publicŭ alŭ Românilorŭ“*, la Laurianŭ în *„Tentamen criticum“* şi în *„Dicţionariulŭ limbeĭ române“* edatŭ de Academie, şi la Papiŭ Ilarianŭ în *„Istoria Românilorŭ“* şi în *„Viaţa, operele şi ideile luĭ Şincai“*. Operele acestea, precum şi alte scrierĭ ale acestorŭ bărbaţĭ tocmaĭ pentru aceea nu vorŭ avé valóre durabilă din punctŭ de vedere sciinţificŭ, pentru că suntŭ maĭ multŭ productulŭ sentimentuluĭ naţionalŭ esageratŭ, decâtŭ alŭ sciinţeĭ şi cugetăriĭ liniştite. Cu tóte acestea dlŭ Densuşanŭ voesce, ca părerile acestorŭ scriitorĭ să fie hotărîtóre şi *în cestiunea sciinţifică* despre natura sfinteĭ unirĭ şi folósele eĭ! Aşa se vede, că şi prin acésta a voitŭ dlŭ Densuşanŭ să-şĭ dovedéscă talentulŭ sĕŭ estraordinariŭ de a scrie istorie *critică*.

Constrînşĭ aşa dară de dlŭ Densuşanŭ,

ne vomŭ ocupa şi de părerile numiţilorŭ bărbaţĭ asupra sfinteĭ unirĭ.

Cândŭ o facemŭ acésta, dorimŭ, să se scie înainte, că nu voimŭ să detragemŭ nimica din meritele, ce şi-le-aŭ câştigatŭ aceĭ treĭ marĭ naţionalişti pentru progresulŭ culturalŭ şi emanciparea politică a poporuluĭ românescŭ, ci intenţiunea nóstră este numaĭ a rectifica erorile, în carĭ aŭ căḑutŭ cu privire la sfînta unire, erorĭ, pe carĭ dlŭ Densuşanŭ cu spiritulŭ sĕŭ *criticŭ şi pĕtrundĕtoriŭ* le-a luatŭ dreptŭ adevĕrurĭ. Acésta suntemŭ în dreptŭ a o face, căcĭ chiarŭ şi unŭ bărbatŭ, care se bucură de mare nume în viaţa nóstră literară, ne spune cu privire la Bărnuţŭ (ceea ce se potrivesce în parte şi la Laurianŭ şi Papiŭ Ilarianŭ), că: „O reputaţiune câştigată în luptele din Transilvania dela 1848 şi 1849 nu putea să *prefacă erórea în adevĕrŭ, fanatismulŭ în umanitate, despotismulŭ în şcóla liberală.* Şi dacă Simionŭ Bărnuţŭ s'a alunecatŭ pe acéstă cale falsă, tocmaĭ numele luĭ ne-a provocatŭ a-lŭ combate şi a-ĭ respinge erórea, *pentru ca nu sub bandiera acestuĭ nume cunoscutŭ de Românĭ să se introducă contrabanda neadevĕruluĭ.*" [1])

Auctoritatea luĭ Bărnuţŭ în materie de religiune este de multŭ compromisă. Elŭ a fostŭ contrariŭ alŭ religiuniĭ creştine, nu numaĭ a celeĭ catolice, ci şi a celeĭ representate de bisericele, carĭ s'aŭ ruptŭ de biserica Romeĭ. Adevĕrulŭ acesta l'a doveditŭ

[1]) Titŭ Maĭorescu. Contra şcóleĭ Bărnuţŭ, Iassi 1868, pag. 48.

până la evidenţă dlŭ Titŭ Maĭorescu în opulŭ citatŭ, unde arată, că după ideile luĭ Bărnuţŭ *„religiunea creştină este periculósă şi trebue înlocuită cu cultulŭ păgânŭ alŭ Romanilorŭ"*, ea este *„o plagă, pe care trebue să o uréscă naţiunea; preoţiĭ creştinĭ suntŭ speculanţĭ aĭ sufletelorŭ, sfinţiĭ Petru şi Pavelŭ, Ioanŭ Gură-de-aurŭ etc. suntŭ nisce jidovĭ şi grecĭ necunoscuţi, cărora n'ar fi trebuitŭ să le facemŭ bisericĭ, şi tendinţa nóstră trebue să fie de a ne scăpa de acestŭ jugŭ alŭ servituţiĭ sufletescĭ"*. [2])

Unŭ omŭ, care profeséză astfelŭ de principiĭ, nu póte fi amicŭ alŭ uniriĭ nóstre cu biserica Romeĭ, carea a fostŭ şi este cea maĭ puternică apĕrătóre şi propagatóre a religiuniĭ creştine, şi fiindŭ că şi dlŭ Densuşanŭ se identifică cu principiile acestea, [3]) nicĭ dela d-sa nu putemŭ aştepta altceva, decâtŭ invective în contra catolicismuluĭ, care este representantele adevĕratuluĭ creştinismŭ. Însă pentru ómeniĭ cugetătorĭ, carĭ sciŭ, că tótă civilisaţiunea modernă şi tóte ideile de progresŭ adevĕratŭ, de umanitate şi libertate suntŭ productulŭ creştinismuluĭ, principiile de soiulŭ celorŭ indigitate n'aŭ maĭ multă valóre, decâtŭ orĭ ce altŭ felŭ de aberaţiunĭ ale spirituluĭ omenescŭ.

Cine vre să compromită sfînta unire cu auctoritatea luĭ Bărnuţŭ, fie consecuentŭ, nu se opréscă la acestŭ evenimentŭ, ci mérgă maĭ departe şi céră estermin̆area creştinis-

[2]) Id. ibid. p. 11 şi 16.
[3]) Vedĭ Cercetare critică pag. 44.

mului din viața publică și privată a Românilorŭ și întórcerea nóstră la idolĭ: la Joe, Venus, Mercuriŭ și alte divinitățĭ păgâne, întroducă érăşĭ sclăvia cu tóte suferințele și durerile eĭ și inaugureze acea moralitate *străbună*, pe care Sallustiŭ (Catilina cap. XII şi XIII) o descrie cu aceste cuvinte: „Romanii de astădĭ, ómenii ceĭ maĭ lașĭ, ce se potŭ afla, credŭ, că a face injustițiĭ este o probă de întrebuințarea puteriĭ. Impudicitatea, desfrînarea, tóte vițiurile aŭ năvălitŭ preste Roma. Bărbațiĭ se prostitue ca femeile, femeile îșĭ afişéză în publicŭ neruşinarea lorŭ; tinerimea după ce şĭ-a risipitŭ averea familiară, se aruncă cu ardóre în crime; cu inimele pĕtate de tóte relele, nu esistă pasiune, de care s'ar puté lipsi, și pentru a le satisface, orĭ ce mijlocŭ de a câștiga banĭ și de a-ĭ cheltui le este bunŭ." [1])

Şi findcă protopresbiterulŭ gr. or. Maneguțŭ pune fórte mare pondŭ pe auctoritatea luĭ Bărnuțŭ, [2]) elŭ n'ar fi trebuitŭ să céră reunirea Românilorŭ într'o singură biserică creştină, ci rentórcerea lorŭ la cultulŭ păgânŭ și la virtuțile descrise de Sallustiŭ.

Dar cu tóte că S. Bărnuțŭ cândŭ s'a manifestatŭ în ochiĭ Românilorŭ ca dascălŭ pe catedra profesorală din Iași, a lunecatŭ pe o cale falsă în materie de religiune, totuşĭ ca bărbatŭ politicŭ a avutŭ celŭ puținŭ prudința de a respecta religiunea uneĭ părțĭ însemnate dintre Românĭ, atuncĭ, cândŭ în anulŭ 1848 a rostitŭ pe câmpulŭ libertățiĭ

[1]) La Maiorescu op. cit. pag. 100 și 101.
[2]) Vedĭ »Reunirea Românilorŭ« pag. 40—45.

din Blaşiŭ discursulŭ sĕŭ, pe care acum dlŭ Densușanŭ ilŭ citéză în contra sfinteĭ unirĭ. Elŭ nu s'a atinsŭ de natura dogmatică a uniuniĭ, precum face dlŭ Densuşanŭ, ci apriatŭ a spusŭ, că elŭ respectéză acéstă uniune, căcĭ étă ce dice: *„Cu acéstă declarațiune asigurŭ pe toțĭ custodiĭ Sionuluĭ odată pentru totdeuna, ca să nu se témă, că voiŭ să mĕ atingŭ de natura cea dogmatică a Uniuniĭ, cândŭ o cernŭ numaĭ din respectŭ politicŭ, ca unŭ raportŭ profanŭ între Ungurĭ și Românĭ."* [1]) Din acéstă declarațiune multŭ ar puté învăța fóea politică „Gazeta Transilvaniei", care a avutŭ neghiobia a se descărca chiarŭ în contra uniuniĭ dogmatice și încă în fața unuĭ publicŭ în parte mare unitŭ, care a susținut'o cu multe jertfe până acum.

Simionŭ Bărnuțŭ în 1848 a mersŭ și maĭ departe cu respectarea consciințeĭ Românilorŭ. Elŭ a declaratŭ, că fiesce care Românŭ este liberŭ să se țină de acea religiune, ce ĭ-o dictéză mintea și inima, numaĭ câtŭ prin acésta să nu turbure *uniunea națională a Românilorŭ.* Dovadă despre acésta ne este totŭ discursulŭ amintitŭ, unde dice: „Fraților! Să nu cugete cineva, că aşĭ înțelege uniune dogmatică, confesională, religionară prin uniunea, de care vorbescŭ. Scopulŭ meŭ nu este a chema pe Românĭ la uniune *confesională*, ci la uniune *națională*, cu care aŭ fostŭ unițĭ între sine Românii și atuncĭ, cândŭ nu eraŭ pe pămîntŭ formele religiunilorŭ cele de astădĭ. și vorŭ fi și cândŭ

[1]) Istoria Românilorŭ de P. Ilarianŭ, t. II. pag. 323 (Viena 1852.)

nu vorŭ maĭ fi acestea [1]). La acéstă uniune iĭ chemŭ eŭ pe Românĭ cu tótă seriositatea, pentru că sum convinsŭ din profundulŭ inimeĭ, că naţiunea română nu s'a adunatŭ aci, ca să se facă unită saŭ neunită, ci ca să se facă liběră înainte de tóte, apoĭ cultă şi fericită . . . . Decĭ eŭ ḑicŭ, să nu încercămŭ nicĭ o uniune religionară, ca să nu turburămŭ *uniunea acéstă frăţéscă naţională,* care se află acum între Românĭ, fără de care nu se póte scóte la cale nicĭ unŭ lucru necesariŭ spre restaurarea şi înflorirea naţiuniĭ nóstre. . . . . *Ce se ţine de Unire şi Neunire, acésta ca unŭ lucru alŭ consciinţeĭ trebue lăsatŭ pe sufletulŭ fiesce căruĭ Românŭ şi fiesce căreĭ comunităţĭ, să vadă şi să-şĭ alégă cu voea liberă, dacă-ĭ cere fericirea, cultura şi pacea din lăuntru, ca să fie unitŭ, aŭ neunitŭ."* [2])

Câtă deosebire între Densuşanŭ şi Bărnuţŭ! Acesta a respectatŭ consciinţa şi simţěmintele religióse ale Românilorŭ; acela le-a vătěmatŭ cu unŭ cinismŭ ne maĭ pomenitŭ. Bărnuţă şi-a cunoscutŭ posiţiunea sa de bărbatŭ politicŭ, care nu aruncă měrŭ de cértă între Românĭ; Densuşanŭ găsesce cu cale tocmaĭ în timpurile acestea greie a turbura pacea religiósă a poporuluĭ românŭ. Bărnuţŭ ne chémă la uniune *naţională,* Densuşanŭ la împărechărĭ *confesionale,* carĭ potŭ avé urmărĭ triste şi pentru uniunea naţională. Bărnuţŭ este modestŭ, nu-şĭ arógă cunoscinţe

[1]) S'ar păré din cuvintele din urmă, că Bărnuţŭ spera încă întórcerea nóstră la păgânismŭ.

[2]) Ibid. pag. 357 şi 358.

din domeniulŭ teologieĭ creştine, deşi tocmaĭ împrejurarea, că a recunoscutŭ caractěrulŭ dogmaticŭ alŭ uniuniĭ cu biserica Romeĭ, dovedesce, că dînsulŭ şi pe terenulŭ acesta a avutŭ cunoscinţe maĭ solide decâtŭ Densuşanŭ. Acesta lipsitŭ de orĭ ce cunoscinţă de teologie şi de trecutulŭ bisericeĭ nóstre se face teologulŭ „Gazateĭ Transilvanieĭ", în ale căreĭ colóne de vre-o doĭ anĭ în cóce orĭ ce absurditate se póte publica.

Însă şi în alte privinţe se deosebesce Densuşanŭ de Bărnuţŭ. Acela nu atribue sfinteĭ unirĭ nicĭ unŭ meritŭ; acesta a spusŭ francŭ în adunarea naţională din 1848, că unirea cu biserica Romeĭ a avutŭ şi efecte salutare pentru Românĭ, ceea ce se vede din următórele luĭ cuvinte: „Să ḑicemŭ însă, fiindŭ că *Românulŭ ţine minte facerea de bine şi nedreptatea,* — *beneficii et injuriae memor esse solet,* — să ḑicemŭ, cumcă din fântâna uniuniĭ aŭ cursŭ nisce mijlóce materiale pentru Românĭ, cu carĭ nu puţinŭ s'aŭ ajutatŭ, fiindŭ cu totulŭ despoiaţĭ de averile bisericescĭ sub principiĭ calvinescĭ: să ḑicemŭ, că din uniune a eşitŭ privilegiulŭ preoţilorŭ românĭ de a nu sta la judecată încâtŭ pentru persónele lorŭ, fără numaĭ înaintea sinódelorŭ bisericeĭ române: să ḑicemŭ, că uniunea a născutŭ şi şcólele Blaşiuluĭ, din carĭ a rěsăritŭ o mulţime de luminĭ între Românĭ: să ḑicemŭ, că uniunea a datŭ ocasiune unorŭ Românĭ de ne-aŭ adusŭ memoria începutuluĭ şi a sângeluĭ nostru din Roma, şi aŭ seměnatŭ de noŭ virtuţile străbune în pămîntulŭ Dacieĭ: să ḑicemŭ în urmă, că uniunea ĭ-a

înviată pe Românî din leşinare, uniunea ĭ-a deşteptatu din somnŭ şi le-a însuflatŭ spiritŭ de viaţă, ca să lucre la îndreptarea sorţiĭ nóstre dela Inocenţiŭ până în ḑina de astăḑĭ; să nu uĭtămŭ însă a pune în cumpĕnă şi *ranele* ¹) înfipte naţiuniĭ nóstre prin uniune, dacă voimŭ a ne cunósce raporturile cu Unguriĭ şi în acestŭ respectŭ.“ ²)

Domnulŭ Densuşanŭ n'a avutŭ nicĭ macarŭ simţemîntulŭ de dreptate de a cita şi acestŭ pasajŭ din discursulŭ luĭ Bărnuţŭ, cu tóte că a citatŭ şi ce a aflatŭ înainte, şi ce a aflatŭ după acelŭ pasajŭ în contra sfinteĭ unirĭ. Ne-amŭ simţitŭ deci noĭ datorĭ a umplé acéstă lacună, ca să se vaḑă, că Bărnuţŭ a avutŭ totuşĭ simţĕmîntŭ de dreptate, care l'a constrînsŭ să recunóscă şi meritele necontestabile ale sfinteĭ unirĭ.

Noĭ suntemŭ mulţămiţĭ de modulŭ, în care elŭ recunósce aceste merite, căcĭ dacă în privinţa materială şi în cea morală şi culturală amŭ dobânditŭ prin unire tóte bunătăţile înşirate de Bărnuţŭ, atuncĭ orĭ ce altŭ rĕŭ, ce a provenitŭ — după părerea luĭ Bărnuţŭ — din incidentulŭ uniuniĭ asupra Românilorŭ, nu póte apĕsa în cumpĕnă în defavorulŭ eĭ.

Abstragêndŭ dela aceea, că dacă nu ne făceamŭ uniţĭ cu biserica Romeĭ, între impre-

¹) La Ilarianŭ în locŭ de »ranele« se cetesce »vulnerile«, cuvîntŭ de totŭ nefolositŭ în limba română, şi póte pusŭ aci în modŭ arbitrariŭ de Ilarianŭ, care şi pe »Deşteptă-te Române« l'a schimonositŭ numaĭ din zelŭ naţionalŭ, precum se póte vedé în l. c. p. 286.

²) Ibid. pag. 323 şi 324.

jurările politice dela sfârşitulŭ véculuĭ alŭ 17-lea ar fi trebuitŭ să rĕmânemŭ uniţĭ cu biserica calvinéscă, sub care nu numaĭ amŭ fi gemutŭ lipsiţĭ de orĭ ce mijlóce materiale şi culturale absolutŭ necesare la emanciparea nóstră naţională, ci póte amŭ fi fostŭ espuşĭ şi periculuĭ de a ne contopi în elementulŭ magiarŭ calvinescŭ, precum s'aŭ contopitŭ maĭ multe comune românescĭ trecute la calvinismŭ înainte de s. unire; abstragêndŭ, ḑicŭ, dela acestea, cine nu vede, că dacă ni-s'aŭ datŭ odată în mână mijlócele de a ne cultiva, nu maĭ era putere pe lume, care să împedece poporulŭ românescŭ în mersulŭ sĕŭ repede spre emancipare politică? Dacă sfînta unire a aprinsŭ atâtea luminĭ, carĭ aŭ luminatŭ departe şi preste hotarĕle Ardéluluĭ, ce putere infernală maĭ putea susţiné întunereculŭ şi sclăvia preste Românĭ? Dacă unirea ne-a trezitŭ din amorţire şi ne-a reînviatŭ la altă viaţă, şi la consciinţa originiĭ nóstre latine, ce lanţurĭ ar fi pututŭ făurĭ Strigonulŭ şi Iesuiţiĭ, ¹) pe carĭ să nu le pótă înfrânge Româniĭ? Dacă unirea ne-a datŭ bărbaţĭ ca Inocenţiŭ Klein, care a ideatŭ programulŭ emancipăriĭ nóstre politice şi şi-a pusŭ şi capulŭ pentru realisarea luĭ; dacă amŭ dobânditŭ prin uniune scriitorĭ ca Şincai, Maĭorŭ şi Sam. Klein, carĭ în locŭ să rĕmână, precum ar fi rĕmasŭ în neunire, celŭ multŭ nisce ţircovnicĭ orĭ nisce cântăreţĭ nasalĭ la vre-o bisericuţă îngropată în pămîntŭ şi coperită cu paĭe, aŭ devenitŭ stele

¹) În contra acestora se plânge maĭ vîrtosŭ Bărnuţŭ, precum vom vedé maĭ la vale.

pe firmamentulŭ literaturei române, carĭ ne-aŭ condusŭ la sciință și cultură, și geniĭ apĕrătorĭ, carĭ ne-aŭ îmbărbătatŭ în lupte și ne-aŭ mângăiatŭ în suferințe: ce rane ar fi pututŭ infige dușmaniĭ, pe carĭ corpulŭ nostru națiunalŭ să nu le pótă suporta?

Acestea suntŭ meritele sfinteĭ unirĭ deduse chiarŭ din concesiunile făcute de Bărnuțŭ; ér ranele infipte prin uniune, așa precum le înșiră Bărnuțŭ în loculŭ citatŭ de Densușanŭ, se reducŭ în parte mare la nisce *neadevĕrurĭ istorice*, carĭ afirmate odată de unulŭ, și după aceea repețite de mulțĭ aŭ trecutŭ și trecŭ încă înaintea multora de *istorie națională*.

Dar pe câtŭ ne permite cadrulŭ acesteĭ scrierĭ, să urmărimŭ pe Bărnuțŭ pașŭ de pașŭ, așa precum îlŭ citéză dlŭ Densușanŭ, și să stabilimŭ adevĕrulŭ.

„Sub înalta protecțiune a acestuĭ Strigoniŭ,“ — dice Bărnuțŭ, — *„fabricaŭ Iesuițiĭ diplome false, scoteaŭ rescripte dela curte și bule dela Roma pentru nóua subprigonire a bisericĕĭ române sub titlu de episcopatŭ alŭ Făgărașuluĭ.“*

Cetitoriĭ nostri sciŭ deja, că astădĭ nicĭ unŭ istoriografŭ seriosŭ nu maĭ póte susținé, că diploma a dóua Leopoldină ar fi o născocitură, orĭ falsificatŭ alŭ Iesuițilorŭ. [1]) Bărnuțŭ însă cândŭ vorbesce despre *„diplome false“*, numaĭ la acea diplomă póte face alusiune, căcĭ despre altă diplomă împĕrătéscă nimenia n'a susținutŭ orĭ probatŭ, că ar fi apocrifă.

[1]) Vedĭ capitululŭ nostru despre genuinitatea aceleĭ diplome, pag. 57 și urm.

Ér dacă Bărnuțŭ vorbesce în pluralŭ despre *„diplome false“*, acésta este a se considera maĭ multŭ ca esagerațiune oratorică, decâtŭ ca espresiune a convingeriĭ sale despre adevĕrulŭ aceleĭ aserțiunĭ.

Asemenea cândŭ vorbesce Bărnuțŭ despre rescriptele împĕrătescĭ și bulele papale, pe basa cărora s'a întemeiatŭ diecesa Făgărașuluĭ, elŭ le atribue chiarŭ fără nicĭ unŭ motivŭ intențiunea rĕutăciósă de a „subprigoni“ pe Românĭ. Din contră noĭ amŭ doveditŭ, că cu totulŭ altele suntŭ motivele acelorŭ rescripte și bule, și că acelea aŭ avutŭ tocmaĭ intențiune contrară la cea afirmată de Bărnuțŭ, intențiunea de a lua episcopuluĭ romano-catolicŭ din Transilvania orĭ ce prilejŭ de a se amesteca în afacerile Românilorŭ și de a-ĭ asupri. [2])

„Numaĭ simplicitatea preoților̆ŭ românĭ,“ — adauge Bărnuțŭ, — *„apĕră demnitatea Mitropolieĭ Românilorŭ, de n'a apusŭ cu totulŭ, că nu luară întru nimicŭ atarĭ bule și rescripte și continuară și după uniunea acésta, ca și înainte de ea, a cântare în tóte bisericele române totŭ pe Archiepiscopulŭ lorŭ ca și maĭ înainte.“*

Totŭ pasajulŭ acesta n'are absolutŭ nicĭ o basă istorică. Cetitoriĭ nostri sciŭ, că la sfârșitulŭ véculuĭ alŭ 17-lea nu maĭ esista în Ardélŭ nicĭ o Mitropolie românéscă, pentrucă nu se afla nicĭ unŭ episcopŭ sufraganŭ supusŭ archiereuluĭ românescŭ din Alba-Iulia, ér acestŭ archiereŭ era supusŭ superinten-

[2]) Vedĭ capitululŭ nostru »Șincai despre sfînta Unire« paragr. 5 pag. 178.

dentelui calvinescŭ, care se întitula „episcopus Valachorum". Ce Mitropolitŭ putea să fie unŭ Archiereŭ supusŭ unuĭ *episcopŭ*, şi încă şi acesta calvinescŭ?

De aceea *simplicitatea* preoţilorŭ românĭ, — dacă şi simplicitatea maĭ este capabilă de a apĕra vre-unŭ dreptŭ, — n'a pututŭ apĕra demnitatea Mitropolieĭ Românilorŭ din simpla causă, că acea demnitate n'a esistatŭ nicĭ cândŭ s'a facutŭ sfînta unire, nicĭ după aceea până la anulŭ 1853.

Împrejurarea, că preoţiĭ cântaŭ în tóte bisericele *„pe Archiepiscopulŭ lorŭ"*, nu invólve în sine despreţuirea bulelorŭ papale şi rescriptelorŭ împĕrătescĭ, cum îşĭ închipuia Bărnuţŭ, ci titululŭ acesta s'a conservatŭ în modŭ tradiţionalŭ în cărţile bisericescĭ ca o reminiscenţă pie a altorŭ timpurĭ, fără a avé nicĭ o valóre orĭ însemnătate reală, precum n'a avutŭ nicĭ înainte de unire în totŭ véculŭ alŭ 17-lea. La tótă întîmplarea din titlurĭ de acestea numaĭ pentru ómenĭ nepricepuţĭ poţĭ face argumentŭ în contra sfinteĭ unirĭ. Ómeniĭ pricepuţĭ însă esaminéză lucrulŭ însu-şĭ, ér nu numirea luĭ. Înainte de sfînta unire avemŭ Archiereĭ, carĭ nu se mulţămiaŭ cu titlulŭ de Mitropoliţĭ, ci din ignoranţă şi trufie bizantină se intitulaŭ *„Archi-Mitropoliţĭ"*, cu tóte că acestŭ titulŭ este neusitatŭ în ierarchia bisericéscă. Aşa aŭ făcutŭ Genadie II (1628—1640) şi Ilie Jorestu (1641—1643) [1]), cu tóte că eĭ aŭ fostŭ numaĭ o jucărie în mânile calvinilorŭ, [2]) şi nu aŭ ju-

[1]) Cip. Acte şi fragm. pag. 19.
[2]) Ciparíŭ ibid. pag. 71 în nota c).

catŭ o rolă *„macarŭ aşa însemnată ca unŭ protopopŭ de frunte în dilele nóstre"*. [3]) De altă parte însă deşi episcopiĭ uniţĭ nu se făliaŭ cu titlurĭ góle de *Archi-Mitropoliţĭ*, totuşĭ fiesce care din eĭ *„a fostŭ vlădică nu nimică"*. [4]) Fiesce care a fostŭ unŭ factorŭ civilisatoriŭ în mijloculŭ Românilorŭ, fiesce care a pusŭ fundamentŭ, orĭ a adausŭ câte o pétră la edificiulŭ cultureĭ nóstre naţionale, fiesce care a apĕratŭ drepturile bisericeĭ şi naţiuniĭ, pe câtŭ ĭ-a fostŭ cu putinţă după împrejurărĭ, fiesce care s'a silitŭ a face din poporulŭ românescŭ prin cultură şi religiositate unŭ factorŭ în viaţa statuluĭ nostru, şi după ce cu toţiĭ aŭ pregătitŭ terenulŭ în decursŭ de unŭ vécŭ şi jumĕtate, a trebuitŭ să se înfiinţeze şi Mitropolia, nu *cea numaĭ cu numele* dinainte de unire, ci cea reală şi adevĕrată, ce o vedemŭ astădĭ. Cine are aşa dară meritŭ pentru Mitropolie? Rĕspunsulŭ este uşorŭ: Neunirea a îngropat'o, unirea a desgropat'o şi reînviat'o chiarŭ şi pentru neuniţĭ, căcĭ dacă unirea nu trezia în poporulŭ românŭ din Transilvania şi Ungaria consciinţa drepturilorŭ sale; dacă nu pregătia poporulŭ prin cultură aşa, câtŭ să-şĭ scie reclama drepturile sale, astădĭ n'ar esista Mitropoliţĭ românescĭ în Ardélŭ, ci póte numaĭ superintendenţĭ calvinescĭ, ci şi aceştia magiarĭ.

„Îndată la începutulŭ uniuniĭ vedemŭ în sinódele nóstre pe patrele reptore ale Iesuiţi-

[3]) I. M. Moldovanŭ Spicuire în ist. bis. a Rom. p. 16 şi 17.
[4]) Suntŭ cuvintele protopopuluĭ Dănilă cătră episcopulŭ Maĭorŭ. Vedĭ Moldovanŭ Acte sin. t. I. pag. 123.

lorŭ preşedêndŭ în loculŭ superintendentelui reformatŭ şi pe altŭ Iesuitŭ îlŭ vedemŭ neîncetatŭ în cóstele episcopuluĭ nostru priveghiându-lŭ ca pe unŭ făcĕtorŭ de rele."

Ce privesce posiţiunea teologuluĭ ĭesuitŭ lângă episcopulŭ nostru, noĭ amŭ arĕtatŭ, că aceea nu a avutŭ scopulŭ, ca teologulŭ să *„priveghieze pe episcopŭ ca pe unŭ făcĕtorŭ de rele"*, şi de aceea nu maĭ este de lipsă, să repeţimŭ aceea, ce amŭ esplicatŭ în altŭ locŭ. [5])

Ėr ce privesce presidiulŭ Ĭesuiţilorŭ şi în specialŭ a părinteluĭ Rectorŭ din Cluşiŭ în sinódele nóstre, observămŭ, că aserţiunea luĭ Bărnuţŭ, făcută în terminiĭ aceia largĭ şi generalĭ, nu este esactă.

Câtŭ timpŭ amŭ avutŭ episcopŭ, adecă câtŭ timpŭ scaunulŭ episcopescŭ a fostŭ completatŭ, *nu s'a întîmplatŭ nicĭ macarŭ o singură dată,* ca vre-unŭ Iesuitŭ să ducă presidiŭ în sinódele bisericeĭ nóstre unite. Dovadă despre acésta ne suntŭ tóte actele sinodale publicate de Cipariŭ, Moldovanŭ, Maĭorŭ şi Nilles. Şi în acéstă privinţă se deosebesce esenţialŭ posiţia episcopuluĭ nostru unitŭ de posiţia episcopuluĭ dinainte de unire, căcĭ acestŭ din urmă celŭ puţinŭ dela 1640 [6]) încóce a trebuitŭ să ţină sinodŭ românescŭ maĭ totdeuna sub direcţiunea calvinuluĭ şi după aceea să se presenteze cu protopopiĭ sĕĭ în *sinodulŭ calvinescŭ* ţinutŭ sub presidiulŭ superintendenteluĭ calvinescŭ, pentru ca cele

[5]) Veḑĭ capitlulŭ nostru despre »genuinitatea instrucţiilorŭ pentru teologulŭ latinŭ« pag. 81 şi urm.

[6]) Veḑĭ Cipariŭ loc. cit. pag. 71.

decise de sinódele bisericeĭ românescĭ să fie supuse revisiuniĭ bisericeĭ calvinescĭ. Chiarŭ şi în anulŭ 1792, cândŭ s'a denumitŭ celŭ din urmă Archiereŭ neunitŭ, adecă Teofilŭ, gubernatoriulŭ Transilvanieĭ a pusŭ luĭ Teofilŭ următórea condiţiune ruşinósă: „In indictione et *directione* Synodi generalis Valach. a praescripto *Eppo orthodoxo* [1]) Transilvaniae *dependeat* finitaque Synodo Valach. in Synodo orthodoxa evangelicae Religionis Reformatorum pastorum *Hungarorum* ad nutum praenominati Eppi *personaliter cum certis sibi adjunctis comparcat, partim ut res in sua Synodo decisas maturae revisioni subjiciat, partim ut religionis verae,* [2]) *processuumque ecclesiasticorum majorem notitiam uddiscat, suosque deinde iisdem instituere valeat."* [3]) Acésta a fostŭ posiţia episcopuluĭ neunitŭ dinainte de sfînta unire. Acésta a fostŭ Mitropolia cea vestită, pe care a ingropat'o sfînta unire!!

Constatămŭ decĭ încă odată, că nicĭ unŭ episcopŭ unitŭ din Ardélŭ nu a şeḑutŭ în sinodŭ sub presidiulŭ Ĭesuiţilorŭ. Este însă adevĕratŭ, că după mórtea luĭ Ioanŭ Pataki şi înainte de denumirea luĭ Inocenţiŭ Klein, va să ḑică pe timpulŭ vacanţeĭ scaunuluĭ episcopescŭ, s'a întîmplatŭ o singură dată, că s'a ţinutŭ în Cluşiŭ-Mănăşturŭ unŭ sinodŭ în luna luĭ Novembre din an. 1728, în care a presidatŭ rectorulŭ din Cluşiŭ Adam

[1]) Superintendentele calvinescŭ se numia *„episcopŭ ortodoxŭ"*, căcĭ toţĭ ceĭ rupţĭ de sinulŭ bisericeĭ vreŭ să se făléscă cu titlulŭ de *„ortodoxie"*.

[2]) Religiunea *adevĕrată* era cea calvinéscă!

[3]) Veḑĭ actulŭ la Nilles l. c. I p. 153—160.

Fitter, pe care însu-şĭ împĕratulŭ la propunerea Cancelarieĭ aulice îlŭ însărcinase, ca împreună cu vicariĭ episcopescĭ românĭ să se îngrijéscă de conducerea dieceseĭ până la completarea scaunuluĭ episcopescŭ. [4]) Aşa dară, cândŭ Bărnuţŭ ḑice, că *„patrele reptore“* presida *„în sinódele nóstre“*, esageréză şi generaliséză lucrulŭ, numaĭ ca să facă maĭ mare impresiune asupra ascultătorilorŭ sĕĭ de pe „câmpulŭ libertăţiĭ“, însă nu istorisesce esactŭ lucrulŭ acesta. Apoĭ maĭ este de însemnatŭ, că actele, ce s'aŭ descoperitŭ în timpulŭ din urmă, nu presentă pe Adam Fitter ca pe unŭ omŭ asupritoriŭ, ci ca pe unŭ bărbatŭ blândŭ, care şĭ-a câştigatŭ chiarŭ şi ĭubirea cleruluĭ, precum o mărturisesce acésta nu unŭ Ĭesuitŭ, ci unŭ românŭ cu numele Davidŭ Maxai. [5]) Se înţelege însă dela sine, că acatoliciĭ şi de împrejurarea amintită a presidăriĭ în sinodŭ, ca şi de altele, s'aŭ folositŭ spre a înstrăina pe Românĭ dela unire.

„Acum spuneţi-mĭ, ce diferinţă este între superintendentele de Tofeö şi între Iesuitulŭ Baranyi, care din amîndoĭ a fostŭ maĭ bunŭ pentru Românĭ?“

La întrebarea acésta a luĭ Bărnuţŭ rĕspunsulŭ nu este greŭ.

Diferinţa este fórte mare şi din punctŭ de vedere bisericescŭ şi din celŭ naţionalŭ.

Superintendentele voia cu totŭ preţulŭ să ne impună religiunea calvinéscă, diametralŭ

[4]) Veḑĭ actele acestuĭ sinodŭ la P. Maĭorŭ ist. bis. a Rom. p. 93—97 şi la Moldovanŭ, Acte sinodale tom. II pag. 101 şi urm.

[5]) La Nilles loc. cit. v. I. pag. 485—491.

opusă cu religiunea creştină profesată de biserica din resăritŭ şi de cea din apusŭ. Teologulŭ voia din contră să căpĕtămŭ o instrucţiune solidă în religiunea adevĕrată creştină, care după învăţătura sfinţilorŭ părinţĭ, a săbórĕlorŭ ecumenice şi a cărţilorŭ liturgice este identică în biserica apusuluĭ şi a rĕsărituluĭ, şi numaĭ perfidia şi ambiţiunea grecilorŭ a scosŭ la ivélă nisce puncte de diferinţă spre a-şĭ justifica schisma şi a trage şi pe alţiĭ în eróre.

Superintendentele calvinescŭ tracta ritulŭ nostru maĭestosŭ de *„superstiţiunĭ băbescĭ“* (superstitiones aniles). Teologulŭ însă respecta ritulŭ nostru şi cerea strictŭ observarea luĭ, conformŭ instrucţiunilorŭ precise primite din Roma.

Superintendentele a subtrasŭ o parte însemnată din Transilvania de sub jurisdicţiunea Episcopuluĭ românescŭ. Teologulŭ însă nu a împedecatŭ esercițiulŭ jurisdicţiuniĭ episcopuluĭ unitŭ preste totŭ Ardélulŭ, ci din contră pe timpulŭ luĭ s'a asiguratŭ prin bule papale.

Sub domnia superintendenteluĭ episcopulŭ românescŭ era obligatŭ să promoveze celŭ puţinŭ cu o ţinută pasivă trecerea Româuilorŭ la calvinismŭ. Pe timpulŭ teologuluĭ din contră era strictŭ oprită trecerea dela ritulŭ grecescŭ la celŭ latinescŭ.

Pe timpulŭ superintendenteluĭ puterea *judiciară* a episcopuluĭ românescŭ era în mânile superintendenteluĭ. Pe timpulŭ teologuluĭ însă în mâna episcopuluĭ şi a sinoduluĭ.

Superintendentele nu a crescutŭ nicĭ unŭ Românŭ apĕrătorŭ de némŭ şi de biserică, saŭ cultivătorŭ de literatura românéscă. Pe timpulŭ teologuluĭ o mulţime de tinerĭ aŭ fostŭ primiţĭ în institutele Iesuiţilorŭ şi crescuţĭ în iubire de naţiune, dintre carĭ uniĭ s'aŭ ridicatŭ la renume mare ca bărbaţĭ politicĭ şi apĕrătorĭ intrepiḑĭ aĭ némuluĭ românescŭ ca Inocenţiŭ Klein şi Grigorie Maĭorŭ, alţiĭ aŭ devenitŭ profesorĭ celebri la şcólele din Blaşiŭ saŭ bărbaţĭ de sciinţă ca Maĭorŭ, Şincai şi Klein şi alţiĭ nenumĕraţĭ. [1])

Amŭ puté continua cu acéstă paralelă, dar şi cele indigitate suntŭ destulă dovadă, că mare era diferinţa între superintendentele calvinescŭ şi teologulŭ iesuitŭ, şi la tótă întîmplarea maĭ bună a fostŭ sórtea Românilorŭ sub teologulŭ latinŭ, decâtŭ sub superintendente.

De aceea eruditulŭ Cipariŭ ḑice: *„Însă starea religiuniĭ şi a maĭ multorŭ din aceştĭ Archiepiscopĭ . . . . sub principiĭ acatolicĭ începu a fi şi maĭ grea . . . . ci prin unire maĭ întâiŭ s'a uşuratŭ şi în urmă a însufleţitŭ deplinŭ.“* [2]) Astfelŭ judecă bărbaţiĭ de sciinţă, carĭ străbatŭ adâncŭ în natura şi des-

---

[1]) Totŭ ce amŭ ḑisŭ despre superintendenţiĭ calvinescĭ, se baséză pe condiţiunile puse de superintendenţiĭ şi principiĭ calvinescĭ episcopilorŭ românescĭ. Cine vre să ne controleze afirmaţiunile, póte consulta intre alţiĭ pe Cipariŭ, Acte şi fragmente p. 60—71. Ér ce amŭ ḑisŭ despre teologiĭ latinĭ, se baséză parte pe instrucţiile date lorŭ, parte pe fapte evidente.

[2]) Acte şi fragmente. pag. XVI.

voltarea lucrurilorŭ, şi voescŭ sincerŭ să lumineze pe ómenĭ, ér nu să le misce numaĭ voinţa prin discursurĭ politice, ca Bărnuţŭ, orĭ să-ĭ ducă în eróre, ca Densuşanŭ.

„Îndată după unire episcopulŭ catolicŭ din Alba-Iulia încalecă preste Archiepiscopulŭ nostru şi-lŭ face Vicariŭ, îlŭ înfruntă, îlŭ dojenesce, îlŭ visită până ce-lŭ scóte abia bulla papeĭ din 1721 ab omni admonitione, correptione, visitatione a aceluĭ episcopŭ din Alba-Iulia, ér Archiepiscopulŭ din Strigoniŭ îlŭ desbracă de demnitatea archiepiscopéscă şi-lŭ face sufraganeŭ, şi biserica nóstră o bagă în jugŭ noŭ.“

Tótă frasa despre încălecarea episcopuluĭ catolicŭ din Alba-Iulia preste Archiepiscopulŭ nostru n'are nicĭ o basă de adevĕrŭ.

Este cunoscutŭ, că Mitropolitulŭ Atanasiŭ a muritŭ în anulŭ 1713 şi că preste elŭ nu a putută încăleca episcopulŭ catolicŭ din Alba-Iulia din simplă causă, că pe atuncĭ nu esista episcopŭ catolicŭ acolo, fiindŭ că fusese alungatŭ deja la an. 1556 în persóna episcopuluĭ Bornemisza şi nu s'a întorsŭ până în 1715 în persóna luĭ Mártonffi. Dela anulŭ 1713 până la anulŭ 1721 însă nu amŭ avutŭ noĭ Româniĭ episcopŭ, pentru că Ioanŭ Pataki succesorulŭ luĭ Atanasiŭ a fostŭ preconisatŭ şi sfinţitŭ episcopŭ numaĭ în anulŭ 1721 şi încă după ce a apărutŭ bula „Rationi congruit“ din 18 Maiŭ 1721 despre înfiinţarea dieceseĭ Făgăraşuluĭ, *prin care s'a decretatŭ independinţa bisericeĭ nóstre de orĭ ce Mitropolie orĭ episcopie,* şi prin urmare s'a făcutŭ imposibilă încălecarea episcopuluĭ ro-

mano-catolicü asupra luĭ Ioanŭ Pataki şi a succesorilorŭ luĭ.

Aşa dară afirmaţiunea luĭ Bărnuţŭ despre încălecarea episcopuluĭ latinŭ din Alba-Iulia preste episcopulŭ nostru este cu totulŭ falsă. Ea se baséză pe presupunerea neîntemeiată, ce o aflămŭ şi la alţĭ scriitorĭ de aĭ nostri, că Ioanŭ Pataki ar fi funcţionatŭ ca episcopŭ şi înainte de bulla „Rationi congruit“ din 1721; ceea ce însă nu este adevĕratŭ. Ba ce este maĭ multŭ, Pataki nicĭ măcarŭ înainte de a deveni episcopŭ greco-catolicŭ, va să ḍică nicĭ pe timpulŭ cândŭ era de ritulŭ latinŭ şi lucra în calitate de misionariŭ în ţara Făgăraşuluĭ, nu atîrna dela episcopulŭ latinŭ din Alba-Iulia, ci numaĭ dela archiepiscopulŭ latinŭ din Strigoniŭ, precum dovedescŭ maĭ multe acte, carĭ se potŭ ceti la Nilles.

Este decĭ evidentŭ, că în cuvintele de maĭ susŭ ale luĭ Bărnuţŭ întimpinămŭ érăşĭ unulŭ din multele neadevĕrurĭ istorice, carĭ aŭ trecutŭ din generaţiune în generaţiune dreptŭ adevĕrurĭ deplinŭ constatate, despre carĭ nimenĭ nu se maĭ îndoesce. Apoĭ că şi dlŭ Densuşanŭ a căḍutŭ în acéstă rătăcire, nu e mirare, căcĭ aşa se cuvine unuĭ bărbatŭ, care se pune să scrie cercetare *critică*.

Neesactă este maĭ departe şi afirmaţiunea aceea a luĭ Bărnuţŭ, că episcopulŭ unitŭ ar fi fostŭ sufraganulŭ Mitropolituluĭ din Strigoniŭ. Bulla „Rationi congruit“ nu supune pe episcopulŭ unitŭ nicĭ unuĭ Mitropolitŭ, şi prin urmare nu-lŭ face sufraganŭ, ér diploma a dóua Leopoldină îlŭ supune

Mitropolituluĭ din Strigoniŭ numaĭ ca la *unŭ patronŭ specialŭ*, ceea ce nu invólve subordinaţiune canonică pentru episcopulŭ unitŭ, ci numaĭ ocrotire din partea Archiepiscopuluĭ din Strigoniŭ. *De jure* decĭ biserica nóstră nu a fostŭ supusă nicĭ odată vre-uneĭ biserice latine din Transilvania şi Ungaria, însă *de facto* în decursulŭ timpuluĭ s'a desvoltatŭ unŭ felŭ de raportŭ de subordinaţiune a bisericeĭ nóstre faţă cu Archiepiscopulŭ latinŭ, întru câtŭ uniĭ dintre aĭ nostri aŭ începutŭ a apela în unele cause la Strigoniŭ. Dar şi acestŭ raportŭ a încetatŭ de multŭ. Româniĭ uniţĭ s'aŭ sciutŭ mântui şi de acéstă subordinaţiune şi prin acésta s'aŭ arĕtatŭ superiorĭ neuniţilorŭ dinainte de s. unire, carĭ în decursŭ de vécurĭ n'aŭ sciutŭ să se scape de locŭ de jugulŭ, ce li-s'a pusŭ din partea calvinilorŭ.

Bărnuţŭ afirmă maĭ departe, că *Episcopiĭ, Capitululŭ, Protopopiĭ şi Vicariĭ uniţĭ aŭ lucratŭ pe întrecute, ca să nu scape biserica nóstră de sub tutela latinilorŭ din Ungaria.* Elŭ susţine prin acésta lucrurĭ, carĭ nu corĕspundŭ adevĕruluĭ. În diecesa unită a Făgăraşuluĭ tendinţa de a se mântui de sub tutela amintită tot-deuna a esistatŭ şi în Episcopĭ şi în Capitulŭ şi în Protopopĭ şi în Vicarĭ, începêndŭ dela Ioanŭ Inocenţiŭ Klein până la reactivarea Mitropolieĭ. Lupta de a se mântui de teologulŭ latinŭ, prin care se făcea simţită puterea Strigoniuluĭ, nu a duratŭ óre până la episcopulŭ Maĭorŭ, cândŭ a încetatŭ instituirea aceluĭ teologŭ? În Capitululŭ călugărescŭ din Blaşiŭ n'aŭ fostŭ óre

ómenĭ ca Șincai, Klein și Maĭorŭ, ale cărorŭ ideĭ de independință bisericéscă aŭ mersŭ până la marginile estreme permise de sfintele canóne? N'aduce óre însu-șĭ Bărnuțŭ esemple de protopopĭ, carĭ aŭ trecutŭ marginile cuvenite în apĕrarea independențeĭ bisericescĭ? Cu ce dreptŭ se face așa dară la atâtea persóne venerabile imputarea aceea nemeritată?

Ce privesce luptele, ura și împărecherile, carĭ aŭ fostŭ între Românĭ după unire, și despre carĭ Bărnuțŭ vorbesce cu mare patosŭ, ca despre unŭ rĕŭ produsŭ prin acéstă unire, observămŭ cu dlŭ I. M. Moldovanŭ: „Dacă Româniĭ de confesiune diversă s'aŭ persecutatŭ, maltratatŭ și sfîrticatŭ și eĭ între sine, *acésta nu a provenitŭ de acolo, că Româniĭ s'aŭ desfăcutŭ în dóuĕ confesiunĭ,* ci maĭ vîrtosŭ din nepriceperea, saŭ egoismulŭ părțilorŭ, carĭ aŭ făcutŭ, ca părțile să se dea pe sine instrumentŭ *technelorŭ străine.* . . . . Eĭ ar fi pututŭ rĕmâné și de aci în colo frațĭ bunĭ, cum vedemŭ, că fiiĭ altorŭ națiunĭ desbinate în 2—3 confesiunĭ suntŭ frațĭ bunĭ între sine, și nu se sfarmă uniĭ pe alțiĭ. Nicĭ este adevĕratŭ, cumcă Româniĭ dela 1700 și până în presente ar fi fostŭ totŭ în dușmănie uniĭ cu alțiĭ: din contră s'aŭ datŭ timpurĭ, în carĭ eĭ aŭ trăitŭ în pace și înțelegere deplină. Apoĭ în corpulŭ nicĭ uneĭ națiunĭ nu se potŭ evita desbinările, fie ele religióse, fie de altă natură. Aŭ nu-sŭ Româniĭ și într'altŭ feliŭ totŭ desbinațĭ? Nu-sŭ eĭ sub treĭ împĕrațĭ? De ce se deplânge așa multŭ desbinarea confesională, ér de cea politică nicĭ o amintire? . . . . . Ambe confesiunile (cele românescĭ) vorŭ înflori lângă olaltă, dacă vorŭ lipsi ómeniĭ, carĭ în locŭ de caritate evangelică predică ura între frațĭ și nu se înfióră de nicĭ unŭ mijlocŭ, numaĭ să-șĭ vîneze interesele lorŭ cele de josŭ. . . . . În România toțĭ Româniĭ îsŭ de o confesiune. Aŭ pentru aceea pasiunile omenescĭ nu-șĭ capĕtă ele căĭ, pe carĭ să se preumble? Nu turbură ele progresulŭ? Nu este ură și persecutare între frațĭ? Dar óre în trecutŭ nu totŭ așa le merse la Românĭ? Luptele pe viață pe mórte decurse între Moldovenĭ și Românĭ nu ne adeverescŭ lucrulŭ pe deplinŭ? . . . . . . Singurŭ aceea stă, că neesistândŭ uniunea, Româniĭ nu s'ar fi pututŭ certa între sine *pentru religiune,* dar alte cause de céртă ar fi pututŭ avé, și inimiciĭ lorŭ seculari de sigurŭ ar fi grijitŭ, ca Româniĭ să aĭbă cause de céртă între sine, cum vedemŭ, că grijescŭ și adĭ . . . . atâtŭ dincóce câtŭ și dincolo de munte.“ [1])

Nu este decĭ unirea *causa efficientă* a certelorŭ și persecuțiunilorŭ imprumutate între Româniĭ din véculŭ trecutŭ. Din contră dacă vremŭ să fimŭ dreptĭ, trebue să recunóscă orĭ cine, că unirea așa precum s'a făcutŭ la 1700, a fostŭ astfelŭ întocmită, plănuită și pusă la cale, încâtŭ să nu fie între Româniĭ din Transilvania dóuĕ confesiunĭ, ci o singură religiune și biserică unită cu biserica Romeĭ. Dovadă despre acésta este adunarea grandiósă a Românilorŭ din a. 1700. Însă

[1]) I. M. Moldovanŭ: Spicuire în ist. bis. a Rom. pag. 11—16.

o parte neînsemnată din eĭ deja dela începutŭ s'aŭ lăsatŭ a fi amăgiţĭ de duşmaniĭ Românilorŭ, de Grecĭ, Sêrbĭ şi Magiarĭ calvinĭ şi alte instrumente órbe ale acestora şi aŭ spartŭ acţiunea comună a poporuluĭ românescŭ, carea avea de scopŭ şi emanciparea luĭ politică. Fracţiunea acésta sprigimită de duşmaniĭ némuluĭ nostru maĭ târḑiŭ a crescutŭ şi s'a lăsatŭ a fi sedusă totŭ maĭ tare, până ce maĭ pe urmă, tocmaĭ cândŭ Româniĭ uniţĭ luptaŭ cu maĭ mare energie şi prospecte de succesŭ pentru câştigarea drepturilorŭ politice-naţionale, a fostŭ cuprinsă de unŭ fanatismŭ nutritŭ de emisariĭ Sêrbilorŭ şi Grecilorŭ, pe care însu-şĭ Hurmuzaki, omŭ de sigurŭ nesuspectŭ în ochiĭ „ortodoxilorŭ“, ilŭ descrie cu aceste cuvinte: „Pretutindenea a pusŭ însu-şĭ poporulŭ mâna, ca să delature pe preoţiĭ uniţĭ şi să pună în loculŭ lorŭ păstorĭ greco-orientalĭ rĕmaşĭ în credinţa lorŭ de maĭ înainte, carĭ nu numaĭ şĭ-aŭ cuprinsŭ oficiulŭ neîmpedecaţĭ, ci şi în vorbirile lorŭ aţiţătóre şi prin machinaţiunile lorŭ în contra catolicismuluĭ aŭ desvoltatŭ unŭ zelŭ fanaticŭ neînfrînatŭ. Unde nu mergea cu binele, vinia rîndulŭ la forţă. Aşa d. e. în satulŭ „Acziŭ“ din comitatulŭ Albeĭ Româniĭ aŭ ruptŭ îngrăditura curţiĭ preoţilorŭ uniţĭ şi le-aŭ pusŭ unŭ terminŭ de retragere de optŭ ḑile, carĭ dacă vorŭ trece fără de resultatŭ, va urma depărtarea acelorŭ preoţĭ cu puterea, şi tótă averea şi bunurile lorŭ vorŭ fi pustiite. N'aŭ lipsitŭ nicĭ bătăĭ şi maltratărĭ puse icĭ şi colea pe preoţiĭ uniţĭ maĭ neascultătorĭ de astfelŭ de dorinţe. Cu câtŭ se

amâna lucrulŭ, cu atâtŭ se îngrămădiaŭ asupra capuluĭ lorŭ jefuirile şi prigonirile. Nicĭ unŭ preotŭ unitŭ nu se putea arĕta în biserică, şi totuşĭ poporulŭ nu cerceta nicĭ o biserică. . . . . În tóte locurile acestea încetase orĭ ce funcţiune preoţéscă şi slujbă dumneḑeéscă, şi întocmaĭ ca şi celealalte momente importante ale vieţeĭ, aşa se întîmpla şi astrucarea morţilorŭ fără asistinţa bisericéscă. Ce e dreptŭ împĕrătésa a cercatŭ cu unele mijlóce blânde să liniştéscă poporaţiunea, însă fiindŭ că acele mijlóce se aplicaŭ de nisce *mânĭ acatolice*, maĭ multŭ stricaŭ, decâtŭ folosiaŭ.“ [1])

În Blaşiŭ s'a conservatŭ până în anulŭ 1848 unŭ ornatŭ bisericescŭ, în care unŭ preotŭ unitŭ a fostŭ măcelăritŭ tocmaĭ la sfîntulŭ altariŭ, cândŭ ţinea sfînta liturgie. Şi cum nu s'ar fi dimisŭ poporulŭ la astfelŭ de crime, dacă a vĕḑutŭ, că unŭ protopopŭ gr. or. n'a cruţatŭ nicĭ chiarŭ preasfîntulŭ trupŭ alŭ Domnuluĭ Christosŭ. Acesta a fostŭ protopopulŭ din Idicelŭ Mich. Popovicĭ, care „întra în bisericele unite, lua sfînta cuminecătură de pe altariŭ şi în vĕḑulŭ poporuluĭ o trântia în mijloculŭ bisericeĭ“. [2])

---

[1]) Fragmente II. pag. 141.

[2]) Veḑĭ I. M. Moldovanŭ în Archivŭ pentru fil. şi ist. pag. 741, unde se arată şi aceea, că *„vina nu cade asupra uniunii“*, dacă biserica greco-orientală a fostŭ persecutată în seculuŭ trecutŭ. Cu atâtŭ maĭ puţinŭ se potŭ arunca în spatele bunuluĭ şi blânduluĭ episcopŭ Petru P. Aronŭ actele violente, carĭ le va fi comisŭ generalulŭ Bucov, nu la dorinţa episcopuluĭ Aronŭ, cum susţine Dr. Il. Puşcariŭ în »Manualŭ de istoria bis.« pag. 45 şi 51, ci la dorinţa curţiĭ din Viena, care credea, că prin acésta se facŭ serviţiĭ statuluĭ.

La astfelŭ de scene înfiorătóre şi la represaliile, ce le vorŭ fi folositŭ şi uniţiĭ în timpurĭ aşa de agitate, celŭ puţinŭ religiunea nu le-ar fi datŭ ansă, dacă Româniĭ rămâneaŭ toţĭ dela începutŭ pe lângă uniunea făcută în 1700 şi nu s'ar fi lăsatŭ să fie amăgiţĭ de duşmaniĭ lorŭ neîmpăcaţĭ.

Aşa dară învinuirile, ce le face Bărnuţŭ uniuniĭ pentru împărecherile, carĭ s'aŭ ivitŭ după uniune între Românĭ, şi espectorările altorŭ singuraticĭ nu aŭ basă solidă, pentru că uniunea se consideră pe nedreptulŭ de isvorulŭ şi causa eficientă a unorŭ întîmplărĭ regretabile, carĭ nu ea le-a produsŭ, ci rĕutatea şi patimile omenescĭ.

Er cândŭ Bărnuţŭ afirmă, că în clerulŭ unitŭ s'ar fi întrodusu prin uniune *„o îngâmfare mesăravere maĭ alesŭ în referinţă cătră ceĭ neuniţĭ“*, întrebuinţéză din noŭ o esageraţiune oratorică. Noĭ concedemŭ, că singuratice persóne din clerulŭ unitŭ se vorŭ fi purtatŭ cu unŭ felŭ de îngâmfare faţă de neuniţi. Dar acéstă îngâmfare nu va fi lipsitŭ nicĭ de ceealaltă parte faţă cu uniţiĭ, căcĭ ómeniĭ suntŭ cu toţiĭ. Însă în generalŭ vorbindŭ trebue să concédă orĭ cine, că clerulu̇ĭ unitŭ se cuvine meritulŭ de a fi stirpitŭ urgia, ce aŭ băgat'o duşmaniĭ némuluĭ nostru între Românĭ. Urgia acésta de bună samă nu s'ar fi pututŭ stirpi, dacă totŭ clerulŭ unitŭ ar fi fostŭ cu *„îngâmfare mesăravere“* faţă cu neuniţĭ. Adevĕrulŭ acesta îlŭ constată Petru Maĭorŭ cu aceste cuvinte: *„Pe urma aceea se cade să dămŭ protopopilorŭ celorŭ uniţi, carĭ toţĭ suntŭ învĕţaţĭ şi întru*

sciinţa teologicéscă procopsiţĭ, că eĭ cu hărnicia şi cumpetulŭ lorŭ aŭ stînsŭ urgia aceea între Uniţĭ şi Neuniţĭ, care maĭ înainte se vedea a fi neînvinsă, câtŭ acum nu numaĭ nu se gonescŭ, nu se batjocorescŭ uniĭ pe alţiĭ,ci încă cu pretinie frăţéscă petrecŭ laolaltă.“ [1])

În fine noĭ nu pricepemŭ, că ce ar avé de a face sfînta unire cu îngâmfarea unuia saŭ altuia, cândŭ sciutŭ este, că religiunea unită predică umilinţă şi iubirea deaprópeluĭ, fie acesta unitŭ orĭ neunitŭ.

Dacă luămŭ afară unele espectorărĭ ale episcopuluĭ Klein, cu carĭ sperămŭ a ne puté ocupa într'altŭ locŭ, credemŭ a fi rĕspunsŭ de ajunsŭ la cuvintele luĭ Bărnuţŭ citate de dlŭ Densuşanŭ în contra unirii. Din cele desfăşurate de noĭ cetitorii s'aŭ pututŭ convinge, că memorabilulŭ discursŭ alŭ luĭ Bărnuţŭ rostitŭ pe câmpulŭ libertăţiĭ în 1848, orĭ câtŭ de frumosŭ şi bine ar fi ţesutŭ din punctŭ de vedere oratoricŭ, totuşĭ din punctŭ de vedere sciinţificŭ nu are acea valóre, încâtŭ să te poţĭ provoca la elŭ ca la o auctoritate mare pe terenulŭ istorieĭ. Altcum cunoscutŭ este, că ómeniĭ, carĭ se aruncă în vîrtejulŭ luptelorŭ politice, nu prea aŭ obiceiulŭ a fi scrupuloşĭ şi imparţialĭ în enararea şi apreţiarea evenimentelorŭ, şi pentru aceea bărbaţiĭ serioşĭ nicĭ nu se provócă în cestiunĭ sciinţifice la discursurĭ politice, din carĭ de comunŭ poţĭ cunósce numaĭ ideile politice, de carĭ aŭ fostŭ agitaţĭ ómeniĭ unuĭ

[1]) Istor. bis. a Rom. part. I, cap. IV § 10. pag. 118.

anumitŭ timpŭ. În fine trebue să ne aducemŭ aminte, că întregŭ discursulŭ luĭ Bărnuțŭ a avutŭ de scopŭ a produce în Românii adunațĭ în 1848 convingerea, *că uniunea Ardélului cu Ungaria ar fi fatală pentru românismŭ.* Ca să-ĭ pótă convinge despre acésta, Bărnuțŭ a vorbitŭ despre tóte speciile de uniune, carĭ aŭ esistatŭ vre-odată în țara nóstră: despre uniunea politică de pe timpulŭ luĭ Tuhutum închiată la Ascileŭ, despre uniunea celorŭ treĭ națiunĭ, carĭ aŭ trasŭ în cerculŭ intereselorŭ lorŭ şi pe nobiliĭ românĭ, despre uniunea Româniloră „ortodoxĭ" cu calviniĭ, şi în fine despre uniunea religiósă a Româniloră dela 1700 *„cu Ungurii"*. Deodată cu acésta Bărnuțŭ se silesce a arĕta cu totŭ felulŭ de dovedĭ, că tóte uniunile amintite aŭ fostŭ periculóse şi stricăcióse pentru Românĭ, numaĭ ca cu atâtŭ maĭ tare să ĭese la ivélă, că şi uniunea politică a Româniloră din Ardélŭ cu Ungaria ar fi periculósă. În mersulŭ acesta de ideĭ esagerațiunile suntŭ inevitabile. Ér cândŭ Bărnuțŭ a ajunsŭ să vorbéscă despre sfînta unire, a cădutŭ într'o eróre fórte gravă luândŭ de basă a espuneriloră sale acea presupunere falsă, că uniunea acésta ar fi fostŭ o uniune cu *elementulŭ magiarŭ,* pe cândŭ ea în realitate a fostŭ o uniune *în credință* cu biserica Romeĭ şi prin acésta unŭ raportŭ de comuniune şi caritate creştinéscă cu tóte popórĕle catolice din lume. În vîrtutea acesteĭ uniunĭ nu ne-amŭ apropiatŭ maĭ tare de Unguriĭ catolicĭ, decâtŭ de Croațiĭ, Slovaciĭ şi Germâniĭ catolicĭ din Ungaria şi Transilvania şi

de celealalte popórĕ catolice din monarchie. Din contră dacă considerămŭ acéstă uniune din punctulŭ de vedere alŭ politiceĭ maĭ înalte de statŭ, póte nu greşimŭ, cândŭ dicemŭ, că ea a fostŭ îndreptată în contra Ungurilorŭ, şi maĭ uşorŭ se póte numi o uniune cu casa domnitóre, decâtŭ cu Unguriĭ. Dacă uniunea religiósă dela 1700 a fostŭ o uniune *„cu Unguriĭ"*, atuncĭ să se esplice, că pentru ce tocmaĭ Unguriĭ s'aŭ opusŭ aşa de tare acesteĭ uniunĭ? Èr dacă cineva crede, că cărdinalulŭ Kollonits prin uniune a voitŭ să promoveze interese magiare, atuncĭ să se arete, că pentru ce Unguriĭ de comunŭ în istoriile lorŭ blastĕmă memoria aceluĭ bărbatŭ într'adevĕrŭ mare?

Deci tótă argumentarea luĭ Bărnuțŭ în contra uniriĭ se razimă pe o presupunere falsă şi este țesută în parte mare din fapte saŭ nedovedite, saŭ esagerate, saŭ cu totulŭ false.

X.

Aug. Tr. Laurianŭ despre S. Unire.

Nicĭ unulŭ dintre scriitoriĭ nostri nu a folositŭ, — se înțelege, că cu scopulŭ bunŭ de a deștepta și cultiva sîmțemîntulŭ națio-nalŭ românescŭ, — atâtea fictiunĭ, ca tocmaĭ Laurianŭ. Ficțiunĭ suntŭ nenumĕrate în *„Tentamen criticum“*. Numaĭ scurta rugăciune „Tatălŭ nostru“ ne-o presentă Laurianŭ în 5 fase închipuite, adecă nedovedite prin nicĭ unŭ documentŭ istoricŭ, ér cândŭ ajunge la ultima fasă, care ar fi să fie cea de astădĭ, ne presentă unŭ „Tatălŭ nostru“, care nu se pronunță nicăirĭ de buze românescĭ. [1]) Așa face elŭ și cu istoria. A vĕdutŭ, cum era biserica românéscă pe la aniĭ 1850 și cum era pe atuncĭ biserica săséscă luterană din Transilvania, și fiindŭ că i-s'a părutŭ, că din organismele esențialŭ deosebite ale acestorŭ dóuĕ bisericĭ s'ar puté forma unŭ noŭ organismŭ bisericescŭ pe base representative, îndată s'a apucatŭ de lucru și a născocitŭ pentru Românĭ o constituțiune bisericéscă maĭ multŭ protestantă, decâtŭ orientală, despre care dice, că Româniĭ aŭ păstrat'o *„în decursulŭ seculilorŭ până în diua de astădĭ“*. [2]) Și

[1]) Op. cit. pag. LVII.

[2]) Vedĭ Documente istorice despre starea politică și ĭeratică a Românilorŭ din Transilvania, Viena 1850 pag. 184 și urm.

mulțĭ credŭ până în diua de astădĭ, că așa a fostŭ, ér organe de publicitate conduse de ómenĭ fără de sciința și pregătirea de lipsă, cum este „Gazeta Transilvanieĭ“, nutrescŭ cu entusiasmŭ astfelŭ de prejudițiĭ și prin acésta producŭ turburare în consciința religiósă a Românilorŭ, încâtŭ rĕmâĭ uĭmitŭ vĕdêndŭ pe mulțĭ cerêndŭ în numele „pravileĭ“ și alŭ sfinților părinți orientalĭ pentru biserica orientală astfelŭ de instituțiunĭ, carĭ numaĭ în numele ereticilorŭ Luther și Calvin s'ar puté da.

Credêndŭ Laurianŭ, că este bine, să aibă Româniĭ nisce esemple marĭ de bărbațĭ statornicĭ în credința strămoșéscă, îndată s'a apucatŭ și le-a făuritŭ. Pe Mitopolițiĭ Ilie Iorestŭ (1641—1643) și Sava Brankovicĭ (1656 — 1680) îĭ face *martirĭ și sfințĭ*. [3]) Însă Ilie Iorestŭ nu a fostŭ maltratatŭ și depusŭ din archierie, pentru că ar fi fostŭ *„apĕrătoriŭ zelosŭ alŭ religiuniĭ sale“*, ci pentru faptele luĭ cele urîte. George Șincai ne spune după unŭ manuscrisŭ vechiŭ următórele: „Totŭ despre Mateiŭ-vodă așa *scrie Herman* în analiĭ ceĭ cu mâna scrișĭ: „În anulŭ 1638 Mateiŭ-vodă a comândatŭ luĭ Rákoczi pe unŭ călugĕrŭ (anume Elie Ioresti), ca să fie vlădică Românilorŭ (din Ardéiŭ). Acesta în visitațiĭ a făcutŭ *necurățirĭ*, aŭ poruncitŭ de l'aŭ desbrăcatŭ afară din Belgradŭ (în anulŭ 1643)“ ecc. [4]) E dreptŭ, că Șincai nu crede, că Ilie Iorestŭ ar fi fostŭ destituitŭ pentru faptele indigitate, și inclină spre cre-

[3]) Vedĭ docum. ist. etc. pag. 111 și 129 și 130 și Magazinŭ istoricŭ etc. III pag. 231 și 260.

[4]) Chron. an. 1638.

dința, că acestŭ Mitropolitŭ ar fi fostŭ pedepsitŭ numaĭ pentru că „n'aŭ primitŭ catechismulŭ" (celŭ calvinĕscŭ). [1]) Dar spre dovedirea aserțiuniĭ sale nu aduce nicĭ unŭ documentŭ, care sà pótă rĕsturna aceea, ce se ḑice în diploma luĭ George Rákoczi din 10 Octobre 1643, unde apriatŭ se spune despre numitulŭ Mitropolitŭ: „quippe qui .... perversorum morum suorum et affectuum praecipitatus, detrususque in baratrum variis semet ipsum nefandis vitae maculis implicuisse, munusque suum Vladicale vitae dissolutionis detestandis nequitiis offuscatum fecisse, fuisset compertus etc." [2]) Noĭ nu credemŭ, că Ilie Iorestŭ să fi fostŭ așa de stricatŭ, însă din acésta nu urmézā, ca noĭ — fără documente positive la mână — să-lŭ declarămŭ martirŭ și sóre pe firmamentulŭ bisericeĭ orientale.

Pe Sava Brancoviciŭ Laurianŭ ilŭ pune în céta sfinților fără nicĭ unŭ documentŭ despre sfințenia vieţeĭ luĭ.

Noĭ nicĭ nu pricepemŭ, pentru ce se insistă atâta asupra sfințenieĭ luĭ Sava, căcĭ și dacă acesta ar fi fostŭ sfîntŭ, gloria este a Sêrbilorŭ și nu a Românilorŭ, de-órece acelŭ Mitropolitŭ a fostŭ *Sêrbŭ*. [3])

De altă parte nu avemŭ nicĭ unŭ singurŭ documentŭ, din care să se pótă deduce sfințenia luĭ Sava. În diploma luĭ Mihail Apafi din 28 Decembre 1680 se ḑice, că Sava a

[1]) Chron. an. 1643.
[2]) Veḑĭ documentulŭ latinesce în Magazinulŭ istor. III pag. 249 și urm.; ér. românesce la Șincai Chron. an. 1643.
[3]) Veḑĭ Ciparĭŭ Acte și fragm. pag. 70 în nota a).

comisŭ crime ne maĭ auḑite: „semetipsum horrendo incestus vitio, cum adultera fratris sui germani concubina, sorore videlicet consanguinea sua, variisque nefandae vitae maculis implicuisse." [2]) Faptele acestea scârbóse însu-șĭ Cipariŭ le trage la îndoélă, și nóuĕ încă ni-se parŭ de necreḑutŭ. Cu tóte acestea, cândŭ avemŭ astfelŭ de documente, carĭ mărturisescŭ despre viața desfrînată a luĭ Sava, și nu avemŭ nicĭ unŭ documentŭ, care să mărturiséscă despre viața luĭ sfîntă, nu putemŭ nicĭ de cum să declarămŭ pe omulŭ acesta de sfîntŭ. Se va ḑice póte, că Sava este de a se considera între sfinți, întru câtŭ a muritŭ între chinurile, ce le-a suferitŭ pentru credința sa. Însă nicĭ acéstă presupunere nu are temeiŭ. Sava a fostŭ de acordŭ cu calviniĭ în ceea ce privesce credința. Acésta se vede din diploma luĭ George Rákoczi de datŭ 28 Decembre 1656, unde Sava a fostŭ denumitŭ episcopŭ numaĭ la recomandarea superintendentuluĭ calvinescŭ, ceea ce nu s'ar fi întîmplatŭ, dacă dînsulŭ nu ar fi fostŭ de acordŭ în lucrurile de credință cu superintendentele. Se ḑice adecă în diplomă: „quod cum honorabilis Szava Brankovitsch et Korenitsch ab admodum reverendo Viro *Georgio Isulai universarum in Regno Transylvaniae Ecclesiarum ortodoxarum Superintendente, Albensi vero Concionatore* *singulari quadam intercessione commendatus nobis fuerit.*" [2]) Afară de

[1]) La Cipariŭ ibid. pag. 60.
[2]) Magazinŭ istor. t. III. pag. 253—254.

aceea M. Cserei scriitoriŭ reformatŭ ne spune, că pe Sava l'a adusŭ la starea démnă de compătimitŭ, ce o aflămŭ în istoricií nostri, numaĭ lacomia de banĭ a luĭ Székely László, care era rudă cu dînsulŭ, și a luĭ Naláczi István, carĭ amêndoĭ s'aŭ conjuratŭ, să-lŭ aducă în disgrație înaintea principeluĭ, să-ĭ prădeze averea și să stórcă banĭ dela elŭ; ceea ce le-a și succesŭ. [1]) Fața cu aceste testimoniĭ, carĭ apriatŭ arată, că Sava nu a cădutŭ jertfă pentru credința sa, nu merită considerațiune aceea, ce ne povestesce Samoilă Klein despre unŭ cățĕlŭ, pe care l'aŭ adusŭ la Sava, ca să lŭ boteze în reședința luĭ Apafi din Blașiŭ, și pe care nu l'a botezatŭ din causă, că cu o bucată de carne a doveditŭ, că acelŭ cățĕlŭ se ține de religiunea calvinéscă. [2]) Acestea le grăesce S. Klein numaĭ din tradițiune, adecă din poveștile bĕtrânilorŭ, și pentru aceea Șincai adauge: „Așa scrie acestea Sam. Klein din tradania bĕtrânilorŭ și decretulŭ saboruluĭ mare; *ci eŭ tradania despre cățĕlŭ o țină numaĭ poveste fără temeiŭ.*“ [3]) Èr Petru Maiorŭ povestea cu cățĕlulŭ o aduce în legătură cu mórtea altuĭ Mitropolitŭ, și nu cu a luĭ Sava. [4]) Nu avemŭ așadară nicĭ o dovadă, că Sava ar fi fostŭ martirŭ pentru credința ortodoxă.

Din cele arĕtate până aci póte vedé cetitoriulŭ, câtŭ de ridiculŭ este Manegutŭ, cândŭ vorbindŭ despre Mitropoliții Ilie Io-

[1]) Vedĭ Cipariŭ l. c. pag. 270.
[2]) La Șincai chr. a. 1680.
[3]) Șincai ibid.
[4]) Ist. biser. Românilorŭ pag. 80.

restŭ și Sava Brancoviciŭ, dice așa: „Amŭ dori, să ni-se spună, cu carĭ dintre episcopiĭ uniți următorĭ nu suferŭ o paralelă dréptă aceștĭ doĭ marĭ archiereĭ românĭ, dacă și nu în privința *dexterităţiĭ*, totușĭ în privința vredniciei, a cultureĭ, a naționalismuluĭ și a zeluluĭ lorŭ apostolescŭ? Și amŭ dori să ni-se spună: Nu cumva archiereiĭ de maĭ târdiŭ povĕțuițĭ de clerulŭ latinŭ s'aŭ arĕtatŭ maĭ tarĭ în credința și romanitatea lorŭ, decâtŭ aceștĭ doĭ martirĭ?!“ [1])

Tóte vîrtuțile înșirate în favorulŭ celorŭ doĭ Mitropolițĭ suntŭ luate din cele ce le-a scrisŭ Laurianŭ fără nicĭ o dovadă, fără nicĭ unŭ documentŭ. Apoĭ noĭ întrebămŭ, că ce „naționalismŭ“, și ce „romanitate“ a putută arĕta unŭ Sêrbŭ ca Sava?

Cu astfelŭ de studiŭ „naționalŭ-istoricŭ-religiosŭ“ voesce dlŭ Manegutŭ să reunéscă pe Românĭ! Dar nu te mira, ĭubite cetitoriule, de o superficialitate atâtŭ de mare, căcĭ Manegutŭ n'a cetitŭ nicĭ auctoriĭ, pe carĭ îĭ citéză. Despre acésta aducemŭ unŭ esemplu. Opulŭ apărutŭ în Viena la 1850 sub titululŭ: „Documente istorice despre starea politică și ieratică a Românilorŭ din Transilvania“ e numaĭ *reproducerea aprópe fidelă* a unuĭ studiŭ publicatŭ sub acela-șĭ titulŭ din partea luĭ Laurianŭ în 1846 în „Magazinulŭ istoricŭ“, și cu tóte aceste Manegutŭ tractéză aceste opurĭ ca producte literare deosĕbite, emanate dela diverșĭ autorĭ, și anume celŭ dintâiŭ dela unŭ „anonimŭ“, ér celŭ de alŭ 2-lea dela Laurianŭ, deși pe amîndóuĕ opurile

[1]) Reunirea Rom. pag. 125.

acestea stă tipăritŭ la sfârşitŭ, că ele suntŭ scrise de „A. T. L.“ adecă: Augustinŭ Treboniŭ Laurianŭ.

Premiţêndŭ acestea, să esaminămŭ acum testimoniulŭ, ce ni-lŭ citéză Densuşanŭ din Laurianŭ în contra sfinteĭ unirĭ.

Laurianŭ ḑice: „Pe lângă aceste Decrete şi Mandate Imperiale, Guvernulŭ şi ordurile Transilvane sciură aşa de bine să întórcă lucrurile, ca Româniĭ să rĕmână totŭ în starea de apĕsaţĭ şi de despoiaţĭ de drepturile cetăţene. După Decretele Imperiale trebuia ca între cele patru Religiunĭ primite, Catolică, Luterană, Calvinéscă şi Ariană, să fie o egalitate perfectă, persónele bisericescĭ să se bucure totŭ de acelea-şĭ scutirĭ, şi libertăţĭ, laïciĭ să aïbă totŭ acelea-şĭ drepturĭ, după starea lorŭ de Nobilĭ, Liberĭ şi Omagĭ (ïobagĭ). Româniĭ se numĕra acum între catolicĭ, şi trebuia atâtŭ în respectulŭ bisericescŭ câtŭ şi celŭ politicŭ să se împărtăşéscă de tóte beneficiile, la carĭ aŭ dreptŭ Catoliciĭ, dela Dregătoriile cele maĭ marĭ până la cele mai micĭ. Catoliciĭ dobândiră multŭ prin unirea Românilorŭ, căcĭ îşĭ înmulţiră numĕrulŭ în comparaţiune cu celealalte secte, aşa încâtŭ le întrecea pe tóte, — eĭ ceĭ ce sub Principiĭ Calvinĭ avuseră numaĭ dóuĕ bisericĭ publice în tótă ţara, şi se reduseseră la unŭ numĕrŭ atâtŭ de micŭ, încâtŭ maĭ în urmă, cândŭ se restabili Episcopatulŭ Catolicŭ sub Carlŭ şi se introduse în Alba-Iulia Episcopulŭ Georgiŭ Mártonfi, se afla în atare lipsă de Preoţĭ, *încâtŭ protopopulŭ românescŭ, Petru din Daia, trebui să servéscă oficiulŭ în limba Românéscă la altariulŭ celŭ mare în biserica Catolică.* — Dară Româniĭ se socotiră numaĭ ca înmulţitorĭ de numĕrŭ. — Dregătoriile politice în Transilvania se împartŭ după proporţiunea celorŭ patru Religiunĭ, pentru esemplu, la Guvernulŭ provincialŭ, unde suntŭ 12 Consiliarĭ, se punŭ câte treĭ din fiesce care Religiune. În numele Românilorŭ se punŭ Ungurĭ Catolicĭ, — de-órăce după dreptŭ, dacă nu doĭ, celŭ puţinŭ unulŭ ar trebui să fie Românŭ. Aşa e cu posturile de Secretarĭ, de Conceptisĭ etc.; aşa e la Cancelaria Aulică, aşa e la Tribunalulŭ Regalŭ, aşa e la Tesaurariatŭ, aşa e la Şcóle, aşa e la Dregătoriile din Comitate şi din Scaune, aşa e la alegerea Deputaţilorŭ. *Numaĭ unde şi unde se vede câte unŭ Românŭ, şi acela pusŭ numaĭ din alte cause accidentale, dară nu din conformitatea de dreptŭ.* Însă şi acésta se întîmplă numaĭ prin Comitate şi pe la Dregătoriile guberniale şi camerale, dară prin Scaunele din fundulŭ regalŭ, unde suntŭ ceĭ maĭ puţinĭ Românĭ, nu se află nicĭ unŭ Românŭ în Dregătorie publică. — *Aşa de bine, ḑicŭ, sciură Unguriĭ şi Saşiĭ Transilvanĭ să-şĭ bată jocŭ şi de Decretele Imperiale şi de drepturile Românilorŭ.* Româniĭ afară de micele scutirĭ ale persónelorŭ bisericescĭ, nu dobândiră nimica prin Unire, ba încă şi perdură. Perdură independinţa lorŭ ca Românĭ şi ca Religionarĭ de ritulŭ orientalŭ, care o avea şi maĭ înainte pe lângă tóte asupririle, ce întimpina de partea eterodoxilorŭ; perdură Archiepiscopatulŭ, căcĭ acesta după unire se degradă la starea de simplu Epi-

scopŭ supusŭ censureĭ Ĭesuiţilorŭ şi supremaţieĭ Archipiscopilorŭ Catolicĭ; perdură chiarŭ naţionalitatea. Ceĭ maĭ mulţĭ Românĭ, carĭ se înălţară cu încetulŭ din întîmplare — însă după dreptele pretensiunĭ, carĭ le avea ca Românĭ uniţĭ, — la Dregătoriĭ maĭ înalte între Unguriĭ catolicĭ, trecură dela legea de ritulŭ orientalŭ la cea de ritulŭ occidentalŭ, sub pretextulŭ, că acestea suntŭ acum totŭ una, şi cu modulŭ acesta se lăpĕdară şi de naţiunea lorŭ şi se unguriră. *Atarĭ exemple avemŭ prea multe.* Acésta strică atâtŭ de multŭ, încâtŭ Românimea nu putu de locŭ să se ridice din starea de plebeitate, căcĭ verĭ care se înălţa preste dînsa, îşĭ şi părăsia naţiunea. — Vedĭ unde duce lucrurile intriga machiaveléscă! — Româniĭ ar trebui să scie, că eĭ suntŭ Românĭ; şi chiarŭ cândŭ ar fi cu totulŭ Catolicĭ, ar trebui să se susţină ca Românĭ şi să figureze ca Românĭ; *chiarŭ cândŭ ar fi Catolicĭ, ar trebui să-şĭ aĭbă limba lorŭ Română, Episcopulŭ lorŭ Românŭ şi bisericele lorŭ Române, diverse de ale altorŭ naţiunĭ, care nu caută decâtŭ să-ĭ înghită şi să-ĭ mistuéscă.* Unguriĭ şi Saşiĭ nu le-aŭ voitŭ, nu le voescŭ şi nu le vorŭ voi nicĭ odată binele. Dară împĕrăţia îĭ ĭubesce pe Românĭ, ea ĭ-a ajutatŭ tot-deuna, ea îĭ va ajuta şi în viitoriŭ, numaĭ eĭ să fie maĭ cu minte şi cu maĭ multŭ curajŭ; să se unéscă între sine, să înveţe a-şĭ cunósce drepturile, să înveţe a şi-le apĕra, să rĕmână supuşĭ credincioşĭ aĭ împĕrăţieĭ, si să nu se ĭea după cântecele celea amăgitóre ale Ungurilorŭ şi Saşilorŭ.

Românĭ! totŭ binele vĕ vine dela împĕrăţie, totŭ rĕulŭ vĕ vine dela conlocuitoriĭ vostri ceĭ despoticĭ! — Imperatorulŭ Iosifŭ se fălia înaintea vostră, că e Imperator Romanorum. Aduceţi-vĕ aminte de acestŭ omŭ mare." [1])

Acesta este testimoniulŭ luĭ Laurianŭ citatŭ în contra sfinteĭ unirĭ de dlŭ Densuşanŭ.

Cine-lŭ cetesce cu atenţiune, póte observa uşorŭ, că în acela se conţinŭ multe, carĭ n'aŭ de a face absolutŭ nimica cu unirea.

Aşa de esemplu e dreptŭ, că Unguriĭ şi Saşiĭ nu lăsaŭ pe Româniĭ uniţĭ să se ridice în funcţiunĭ publice de statŭ. Însă acésta nu e vina sfinteĭ unirĭ, ci a Ungurilorŭ şi Saşilorŭ, carĭ chiarŭ după afirmaţiunea luĭ Laurianŭ *„aşa de bine sciură să-şĭ bată jocŭ şi de decretele imperiale şi de drepturile Româniloru"*. În aceste cuvinte se póte vedé lupta, ce a purtat'o curtea împĕrătéscă cu naţiunile privilegiate. Aceea voia prin unire să emancipeze din sclăvia politică pe asupritulŭ poporŭ românŭ; acestea nu voiaŭ să scie nimicŭ de emanciparea luĭ şi se opuneaŭ cu îndĕrĕtnicie voinţeĭ şi intenţiunilor bune a curţiĭ împĕrătescĭ. Lupta acésta duréză şi astădĭ, căcĭ deşi avemŭ legĭ aduse de înşi-şĭ Unguriĭ şi sancţionate de Corónă, şi deşi Coróna a intrevenitŭ de repeţite orĭ în favorulŭ

[1]) Magazinŭ istoricŭ pentru Dacia, Bucurescĭ 1846, tom III. pag. 326—329 şi în »Cercetarea istorică-critică« a luĭ Nic. Densuşanŭ pag. 40—41, care însă nicĭ aci nu a reprodusŭ întregŭ textulŭ luĭ Laurianŭ, ca şi prin acésta să lase pe cetitoriĭ sĕĭ în nedumerire.

nostru, ér noi ne-amŭ reclamatŭ drepturile cu multă stăruinţă, totuşi Ungurii nu voescŭ să ne dea nici măcarŭ drepturile asigurate în legile lorŭ proprii. Dovadă despre acésta este trista realitate, că nici astădi nu avemŭ funcţionari publici în administraţiune şi magistratură în numĕrŭ proporţionatŭ cu mulţimea Românilorŭ. Astădi după lege ca să poţi ajunge în funcţiune, nu trebue să fii *unitŭ,* ci este destulŭ, să ai cualificaţiunea prescrisă pentru postulŭ respectivŭ şi să fii cetăţénŭ alŭ statului ungarŭ, şi cu tóte acestea nu poţi ajunge în funcţiune, numai pentru că eşti *Românŭ.* Nu este deci de vină religiunea *catolică,* ori *s. unire,* că noi Românii nici în seculul trecutŭ nici în acesta nu ne-amŭ împărtăşitŭ şi nu ne împărtăşimŭ în proporţiune dréptă din beneficiile statului, ci a fostŭ şi este esclusivismulŭ de rasă alŭ naţiunilorŭ, cari vreŭ să trăéscă din asuprirea nóstră. Dacă cineva nici acésta nu ar voi să o pricépă, atunci să arete, că din punctŭ de vedere politicŭ ce aŭ dobânditŭ Românii *neuniţi* în seculul trecutŭ şi în seculul acesta prin aceea, că aŭ persistatŭ în neunire. Óre nu aŭ fostŭ ei mai asupriţi, decâtŭ uniţii, în seculul trecutŭ, şi nu suntŭ asupriţi astădi întocmai ca şi Românii uniţi? Toţi suntemŭ astădi asupriţi, fără deosĕbire de unitŭ ori neunitŭ, din singura causă, că vremŭ să trăimŭ şi să murimŭ ca Români şi nu voimŭ să ne facemŭ Magiari.

Mai departe ne spune Laurianŭ, că Românii prin unire nu numai nu dobândiră, ci chiarŭ perdură nisce bunătăţi mari, şi

anume întâiŭ *„perdură independinţa lorŭ, ca Români şi ca religionari de ritulŭ orientalŭ".*

La acésta rĕspundemŭ, că numai aceea poţi perde, ce ai. Prin urmare trebue să se dovedéscă mai întâiŭ, că Românii înainte de unire aŭ avutŭ *„independinţa lorŭ ca Români şi ca religionari de ritulŭ orientalŭ"*, şi numai după aceea să se arete, că amŭ perdutŭ acéstă independinţă frumósă. Astădi însă numai istoriografi *critici* ca Densuşanŭ şi scriitori ignoranţi ca Maneguţŭ mai potŭ îmbeta lumea cu nu sciŭ ce independenţă înainte de sfînta unire.

Independinţă politică înainte de unire aŭ avutŭ numai Nobilii, Sĕcuii şi Saşii, ér Românii aŭ fostŭ numai *suferiţi.* Starea nóstră politică era determinată în *„Approbatae"* cu cuvintele acestea: *„Noha az oláh natió az hazában sem a Statusok közé nem számláltatott, sem vallások nem a recepta religiók közül való; mindaz által propter regni emolumentum miglen patiáltatnak scl." (Deşi naţiunea valachă în patrie nu fu numĕrată nici între staturile ţĕrei; nici religiunea ei nu este între religiunile recepte; cu tóte acestea pentru folosulŭ statului până cândŭ vorŭ fi suferiţi etc.)*

Acésta este *independinţa politică* (!), ce amŭ avut'o ca Români înainte de unire, ér independinţa nóstră ca *religionari de ritulŭ orientalŭ* este evidentă atâtŭ din textulŭ unguresců de mai susŭ, câtŭ şi din cele ce le-amŭ desfăşuratŭ deja într'altŭ locŭ pe largŭ. Despre independinţa acésta ca religionari de ritulŭ orientalŭ, ne-ar puté povesti multe, dacă s'ar scula din morminte, protopopii românesci, cari purtaŭ

pe umerii lorŭ pe superintendenţiĭ calvinescĭ magiarĭ în sinóde bisericescĭ, şi preoţiĭ românescĭ, carĭ ĭernaŭ câniĭ domnilorŭ.

Se ḑice maĭ departe, că Româniĭ prin unire *„perdură archiepiscopatulŭ“*. Va să ḑică perdură aceea, ce nu aveaŭ pe timpulŭ, cândŭ s'a făcutŭ unirea. Noĭ amŭ doveditŭ până la evidenţă într'altŭ locŭ, că înainte de unire a esistatŭ numaĭ o episcopie ticălósă, încălecată de calvinĭ, care dacă nu întrevinia sfînta unire, póte ar fi fostŭ şi ea cassată cu totulŭ şi înlocuită cu episcopia calvinéscă magiară pentru tóte timpurile. [1])

Se ḑice în fine, că Româniĭ prin unire *„perdură chiară naţionalitatea“*.

Aci întimpinămŭ acelŭ prejudiţiŭ înrădăcinatŭ în capulŭ multorŭ Românĭ, că numaĭ biserica orientală ar fi capabilă a conserva individualitatea uneĭ naţiunĭ.

Istoria însă dovedesce cu totulŭ contrariulŭ.

Nu vomŭ arĕta, cum s'aŭ desvoltatŭ naţiunile cele marĭ şi culte, ca Francesiĭ, Italieniĭ, Englesiĭ, Spaniolii şi Germâniĭ în braţele bisericeĭ catolice, ci ne mărginimŭ numaĭ a aduce aci esemplulŭ popórĕlorŭ, cu carĭ Româniĭ trăescŭ în monarchia Habsburgilorŭ. Esemplulŭ acesta ne convinge, că în sinulŭ bisericeĭ catolice nu numaĭ se conservă, ci se şi desvóltă şi întăresce individualitatea fiesce căruĭ poporŭ, dacă elŭ nu abḑice de bună voe la naţionalitatea sa.

[1]) Veḑĭ capitululŭ nostru: Sam. Klein despre Mitropolia de A.-Iulia p. 117.

Poporulŭ magiarŭ, care a fostŭ încunjuratŭ totdeuna de elemente heterogene, pe lângă tóte că a fostŭ catolicŭ vécurĭ întregĭ şi este şi astăḑi în numĕrŭ preponderantŭ, totuşĭ nu numaĭ nu şi-a perdutŭ individualitatea sa naţională, ci şi-a şi desvoltat'o şi întărit'o aşa, încâtŭ astăḑĭ ocupă o posiţiune hotărîtóre în monarchie.

Croaţiĭ o mână de ómenĭ, însă toţĭ catolicĭ, şi-aŭ eluptatŭ o independinţă şi autonomie, care de sigurŭ ar mulţămi şi aspiraţiunile Românilorŭ din Transilvania şi Ungaria, cândŭ eĭ ar puté-o dobândi şi pentru sine. În lupta pentru drepturile Croaţilorŭ totdeuna vedemŭ figurândŭ pe primulŭ planŭ clerulŭ şi archiereiĭ lorŭ catolicĭ.

Cehiĭ catolicĭ din Boemia, deşi suntŭ în atingere imnediată cu imensa mare a elementuluĭ germânŭ, totuşĭ nu şi-aŭ perdutŭ individualitatea naţională, ci din contră şi-aŭ afirmat'o şi şi-o afirmă cu atâta tărie, câtŭ punŭ pe gândurĭ pe numĕroşiĭ nemţĭ din ţĕrile corónei austriace.

Poloniĭ catolicĭ în Rusia ţinŭ peptŭ cu despotismulŭ ortodoxŭ, în Germânia cu netoleranţa protestantă, în Austria cu Germâniĭ egoiştĭ, aşa încâtŭ treĭ puterĭ marĭ pe lângă tóte opintirile nu potŭ nimici naţionalitatea aceluĭ poporŭ catolicŭ.

Este decĭ lucru evidentŭ, că biserica catolică nu numaĭ nu nimicesce naţionalitatea popórĕlorŭ, ci din contră o apĕră, o desvóltă şi întăresce.

Chiarŭ şi la Românĭ consciinţa naţională s'a trezitŭ numaĭ prin unire cu biserica

Romeĭ, şi numaĭ cine îşĭ închide ochiĭ minţiĭ, nu póte vedé adevĕrulŭ luminosŭ, că ceĭ dintâiŭ apostolĭ aĭ românismuluĭ şi aĭ drepturilorŭ luĭ aŭ fostŭ fiĭ aĭ bisericeĭ unite.

Şi niciĭ nu se póte altfelŭ, *unde se urméză sincerŭ doctrina şi praxa bisericeĭ catolice.*

Biserica catolică tinde, ce e dreptŭ, a uni pe tóte popórĕle într'o singură societate religiósă universală, însă fără a le despoia de proprietăţile lorŭ naţionale. Din contră fiindŭ că biserica catolică din firea sa ţintesce a se constitui într'o societate perfectă independentă de societatea politică, ea singură este capabilă a înfrîna pornirile statelorŭ, ce atenteză la individualitatea naţională a acelorŭ popórĕ, carĭ caută adăpostŭ în sinulŭ eĭ.

Cu totulŭ alta este firea bisericeĭ orientale ortodoxe. Ea tinde spre separarea credincioşilorŭ sĕĭ în totŭ atâtea bisericĭ independente una de alta, şi nesubordinate vre unuĭ centru de unitate, câte state s'aŭ formatŭ şi se forméză pe teritoriulŭ ocupatŭ de ea. În fiesce care din aceste state ea nu scie să fie decâtŭ sclava puteriĭ politice, ale căreĭ interese le promovéză chiarŭ şi cândŭ acestea vinŭ în conflictŭ cu cele maĭ elementare principiĭ de dreptate şi ecuitate, şi cu interesele popórĕlorŭ, carĭ constituescŭ statulŭ.

În Rusia biserica ortodoxă s'a degradatŭ la unŭ felŭ de instituţiune de statŭ şi s'a pusŭ cu totulŭ în serviţiulŭ Ţaruluĭ, pe care-lŭ servesce în rusificarea tuturorŭ popórĕlorŭ nemuscălescĭ. De aci provine apoĭ, că Românilorŭ ortodoxĭ din Basarabia nu li-se permite nicĭ măcarŭ a se închina luĭ Dumneḑeŭ în limba lorŭ proprie, şi astfelŭ suntŭ espuşĭ desnaţionalisăriĭ, care trebue să urmeze în modŭ necesarŭ.

În Sêrbia Româniĭ locuescŭ unŭ ţinutŭ întregŭ în masse compacte, însă fiindŭ că suntŭ ortodoxĭ, nu potŭ desvolta nicĭ o viaţă culturală românéscă, de-órece biserica ortodoxă este agentulŭ politicŭ alŭ statuluĭ sêrbescŭ, care nu are durere de desvoltarea uneĭ vieţĭ culturale românescĭ pe teritoriulŭ sĕŭ.

Româniĭ din Macedonia, Tesalia şi Epirŭ numaĭ prin alipirea lorŭ de „ortodoxie“ aŭ dispărutŭ aprópe cu totulŭ, pentru că Patriarchulŭ ecumenicŭ, care în vîrtutea tituluĭ acestuia ar trebui să îmbrăţişeze cu egală dragoste tóte popórĕle, s'a folositŭ de atribuţiunile civile, ce i-le-a datŭ Sultanulŭ, numaĭ pentru elenisarea Românilorŭ, carĭ îĭ eraŭ supuşĭ.

Între Dunăre şi Carpaţĭ biserica ortodoxă a fostŭ tot-deuna aceea, ce a fostŭ puterea de statŭ. Cândŭ acésta era slavă, biserica încă a fostŭ slavă şi slavisătóre. Cândŭ puterea de statŭ a fostŭ grecéscă, biserica încă a fostŭ grecéscă şi grecisătóre, şi astăḑĭ nu este românéscă pentru că o dóre de sórtea poporuluĭ românŭ, ci pentru că aşa pretinde puterea de statŭ, în alŭ căreĭ serviţiŭ se află, şi dacă mâne în locŭ de unŭ Ministru românŭ ar şedé în „sfîntulŭ Sinodŭ“, — de ce să ne feréscă Dumneḑeŭ, — unŭ Ministru muscălescŭ, ea ar fi muscăléscă, căcĭ este în firea eĭ a fi servitórea puteriĭ de statŭ.

În Ardélŭ înainte de unire bisericeĭ orientale ortodoxe nicĭ prin minte nu ĭ-a trecutŭ să înlocuéscă limba slavă cu limba poporuluĭ românescŭ. Înlocuirea acésta aŭ făcut'o Magiariĭ calvinĭ. Fiindŭ că însă puterea de statŭ a doritŭ acéstă strămutare, biserica ortodoxă pururea credinciósă acesteĭ puterĭ, s'a plecatŭ şi astfelŭ a servitŭ şi ea o singură dată, însă numaĭ la poruncă, interesele naţionale ale poporuluĭ românescŭ. Ér dacă astăḑĭ este constituită cu caracterŭ naţionalŭ, împrejurarea acésta este de a se mulţămi de o parte puteriĭ supreme de statŭ, care a voitŭ, ca ea să fie naţională românéscă ca unŭ contrapondŭ la aspiraţiunile exagerate ale Magiarilorŭ, ér de altă parte este de a se atribui ideilorŭ naţionale românescĭ propagate prin unire, de carĭ nicĭ biserica ortodoxă transilvană nu se póte lăpĕda fără a se sinucide.

În Bucovina biserica ortodoxă a avutŭ ocasiunea fericită şi tóte mijlócele materiale de a puté ocroti poporulŭ românescŭ, de a-lŭ cresce şi civilisa aşa de tare, încâtŭ elŭ singurŭ să fie stăpânŭ pe acestŭ peticŭ de pămîntŭ românescŭ. Nu a făcut'o acésta, pentru că ea a preferitŭ a se face sclava intereselorŭ puteriĭ de statŭ, şi astfelŭ vedemŭ cu durere, cum elementulŭ nostru perde totŭ maĭ multŭ din terenulŭ, ce l'a avutŭ odinióră, faţă cu nisce veneticĭ, şi cum chiarŭ unŭ bucovinénŭ scrie: „Némulŭ slavŭ se lăţesce şi devine aci (în Bucovina) nu numaĭ pentru Românĭ unŭ periculŭ, ci şi pentru Austria.“ [1])

[1] Ḑiariulŭ »Dreptatea« Nr. 38 din 1894.

Cu unŭ cuvîntŭ biserica ortodoxă orientală se identifică din firea sa tot-deuna cu interesele puteriĭ de statŭ chiarŭ şi atuncĭ, cândŭ acestea suntŭ contrare intereselorŭ popórĕlorŭ, şi pentru aceea nu i-se póte atribui proprietatea de a fi ocrotitórea naţionalităţiĭ vre-unuĭ poporŭ.

Amŭ insistatŭ asupra acestorŭ adevĕrurĭ, pentru că astăḑĭ se face fórte mare abusŭ de presupusa proprietate a bisericeĭ „ortodoxe“ de a fi fostŭ în trecutŭ şi de a fi în viitoriŭ singura anghiră de mântuire pentru naţionalitatea nóstră, pe cândŭ din contră dacă poporulŭ românŭ dela începutŭ s'ar fi alipitŭ de biserica catolică, astăḑĭ ar fi cu multŭ maĭ fericitŭ, precum *s'aŭ fericitŭ şi alte némurĭ, pe carĭ înşi-ne le vedemŭ,* şi dorimŭ din sufletŭ, ca prejudiţiile, carĭ le-aŭ sciutŭ băga în capulŭ Românilorŭ némurile străine în contra bisericeĭ catolice, să nu le plătimŭ încă şi maĭ scumpŭ, decum le-amŭ plătitŭ în trecutŭ.

Premiţêndŭ acestea ne întórcemŭ la aserţiunea luĭ Laurianŭ, că prin unire Româniĭ şi-ar fi perdutŭ *chiarŭ şi naţionalitatea.*

Este şi acésta o frasă gólă nedovedită încă de nimenĭ, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ de Laurianŭ, care după ce premite, că *numaĭ unde şi unde* a ajunsŭ şi *câte unŭ Românŭ unitŭ* în funcţiune de statŭ, totuşĭ — fără să fie atentŭ la contraḑicerea, în care cade, — afirmă, că avemŭ *prea multe* esemple de Românĭ uniţĭ, carĭ ajungêndŭ în funcţiunĭ de statŭ şĭ-aŭ schimbatŭ ritulŭ grecescŭ cu ritulŭ latinŭ şi astfelŭ se magiarisară. Din

multele esemple însă Laurianŭ nu aduce nicĭ unulŭ. Din contră noĭ avemŭ esemple de Românĭ, carĭ aŭ ajunsŭ în funcțiunĭ fórte înalte, fără a-șĭ fi renegatŭ naționalitatea. Așa a fostŭ Petru Dobra directorŭ fiscalŭ pe la mijloculŭ seculuĭ trecutŭ, care multŭ s'a interesatŭ de sórtea și prosperarea Românilorŭ; așa a fostŭ Iosifŭ Mehesi consiliariulŭ de curte pe la sfârșitulŭ véculuĭ alŭ 18-lea, care a compusŭ renumitulŭ „Supplex libellus Valachorum" presentatŭ dieteĭ din 1791. Asemenea a fostŭ familia Șuluțescilorŭ, și alțiĭ, pe carĭ ar fi prea lungŭ a-ĭ numĕra ací. Trecerile dela ritulŭ orientalŭ la ritulŭ latinŭ nu aŭ pututŭ să fie *„prea multe"* din acelŭ motivŭ, că atâtŭ superioriĭ misionarilorŭ, câtŭ și scaunulŭ apostolicŭ alŭ Romeĭ și Curtea împĕrătéscă nimicŭ nu aŭ inculcatŭ cu atâta tărie ca conservarea rituluĭ orientalŭ și nimicŭ nu aŭ opritŭ cu maĭ mare insistință, ca schimbarea rituluĭ. Nu negămŭ însă, că nu s'ar fi întimplatŭ casurĭ, ca uniĭ Românĭ să-șĭ părăséscă națiunea, și să trécă în castrele Magiarilorŭ. Casurĭ de acestea aŭ fostŭ și în trecutŭ și suntŭ și astădĭ atâtŭ la unițĭ câtŭ și la neunițĭ, însă la acésta nu este de vină religiunea, ci egoismulŭ celorŭ ce preferescŭ interesele sale private alipiriĭ datorite fațā cu națiunea sa. Nu puținŭ contribue la schimbarea naționalitățiĭ în Ungaria și raporturile etnice ale acesteĭ țĕrĭ. Așa d. e. nicĭ biserica ortodoxă nu a pututŭ împedeca pe miĭ de Românĭ din Secuime, să nu-șĭ pérdă limba și pe încetulŭ să se lapede și de biserică, precum astfelŭ de schimbărĭ nu a

pututŭ împedeca nicĭ biserica unită acolo, unde credincioșiĭ eĭ aŭ fostŭ împrăștiațĭ în numĕrŭ micŭ printre massele compacte ale Magiarilorŭ. Apoĭ să nu ne uĭtămŭ, că nobilimea maĭ înaltă românéscă nu amŭ perdut'o după unire, ci înainte de acésta pe timpulŭ „ortodoxieĭ" neștirbite prin unire.

Decĭ de desnaționalisare prin unire nicĭ vorbă nu póte fi. Din contră dacă considerămŭ, că numaĭ prin unire s'a desvoltatŭ consciința națională în pepturile Românilorŭ; dacă avemŭ în vedere, că acéstă biserică dela Inocențiŭ Klein până la George Barițiŭ ne-a datŭ unŭ șirŭ mare de bărbațĭ, carĭ toțĭ aŭ fostŭ apostolĭ înflăcărațĭ aĭ românismuluĭ, trebue să concedemŭ, că unirea a mântuitŭ naționalitatea română de apunere și ĭ-a datŭ acelŭ avîntŭ spre cultură, care este garanța viitoriuluĭ nostru.

Altcum să nu crédă cineva, că Laurianŭ ținea la ortodoxie. Elŭ însu-șĭ ne spune, că pentru dînsulŭ este indiferentŭ, chiarŭ și dacă Româniĭ ar fi *catolicĭ de ritulŭ latinŭ*, numaĭ să aibă *„limba lorŭ română, episcopulŭ lorŭ românŭ și bisericele lorŭ române, diverse de ale altorŭ națiunĭ, carĭ nu caută decâtŭ să-ĭ înghită și să-ĭ mistuéscă"*.

Închiămŭ acestŭ capitulŭ cu o rectificare a celorŭ desfășurate de Laurianŭ. Elŭ afirmă, că cu ocasiunea introduceriĭ episcopuluĭ Mártonffi în Alba-Iulia biserica latină n'a avutŭ preoțĭ, carĭ să servéscă în biserica catedrală sfînta liturgie și astfelŭ aŭ trebuitŭ

să slujéscă preoţiĭ românescĭ în frunte cu protopopulŭ din Daia. [1])

Documentele istorice însă dovedescŭ, că cu ocasiunea amintită s'a ţinutŭ în biserica catedrală catolică maĭ întâiŭ liturgia după *ritulŭ latinŭ celebrată de însu-şĭ episcopulŭ romano-catolicŭ cu mare solemnitate,* şi numaĭ după aceea aŭ ţinutŭ liturgie şi preoţiĭ românescĭ, nu pentru că ar maĭ fi fostŭ lipsă, ci pentru ca toţĭ să-şĭ manifesteze bucuria pentru evenimentulŭ reîntórcerriĭ episcopuluĭ catolicŭ, aĭ căruĭ antecesorĭ aŭ trebuitŭ să trăéscă timpŭ îndelungatŭ în exiliŭ, şi pentru ca şi prin acelŭ actŭ religiosŭ să se manifesteze identitatea credinţeĭ la Româniĭ uniţĭ şi la celealalte popórĕ catolice din ţară. [2])

---

[1]) Partea întâiă pag. 21.
[2]) Vedĭ Nilles Symb. I. pag. 451 şi următórele

XI.

A. Papiŭ Ilarianŭ şi S. Unire.

După cele ce le-amŭ desfăşuratŭ până acum în capituliĭ precedenţĭ, amŭ puté fi dispensaţĭ de a ne ocupa pe largŭ şi cu cele ce le ḑice Papiŭ Ilarianŭ despre sfînta unire, de-órece dînsulŭ în fondŭ nu spune nimica, ce nu ar fi spusŭ Bărnuţŭ şi Laurianŭ, ale cărorŭ testimoniĭ citate de dlŭ Densuşanŭ în contra uniriĭ parte aŭ fostŭ rectificate, parte reduse la valórea lorŭ adevĕrată. Cu tóte acestea vremŭ să ne ocupămŭ în unŭ capitulŭ separatŭ şi de Papiŭ Ilarianŭ, ca să nu ne ḑică, că ne-amŭ spăriatŭ de auctoritatea luĭ şi ne-amŭ ascunsŭ.

Marĭ merite are Papiŭ Ilarianŭ în luptele nóstre politice, maĭ vîrtosŭ în cele purtate la aniĭ 1848 şi 1849, şi noĭ le recunóscemŭ cu mulţămită şi pietate. Nu se póte însă ḑice acésta şi despre scrierile luĭ, în carĭ se manifestézá, ce e dreptŭ, o inimă caldă pentru prosperarea şi emanciparea politică a poporuluĭ românescŭ, însă ele lasă multŭ de doritŭ din punctŭ de vedere sciinţificŭ.

Naţionalismulŭ românescŭ nutritŭ până la sovinismŭ în peptulŭ acestuĭ bărbatŭ, precum şi prejudiţiile luĭ în contra bisericeĭ catolice, ce le-a contrasŭ încă în tinereţe în societatea calvinilorŭ din Oşorheiŭ, l'aŭ fă-

cutŭ adese-orĭ să apuce pe căĭ false, carĭ l'aŭ condusŭ, — precum e şi naturalŭ, — la grave erorĭ atâtŭ în enararea faptelorŭ, câtŭ şi în apreţiarea lorŭ. Acésta a recunoscut'o maĭ târḑiŭ însu-şĭ Ilarianŭ, căcĭ la George Bariţŭ cetimŭ: „Noĭ însă ne aducemŭ aminte, de cândŭ autoruluĭ ne ḑicea în Augustŭ 1869, că de ar maĭ publica în a dóua ediţiune istoria sa, multe ar schimba într'însa.“ [1]) De sigurŭ multe ar fi trebuitŭ să schimbe Ilarianŭ atâtŭ în fondŭ, câtŭ şi în formă şi maĭ vîrtosŭ în limbă, care este schimosită numaĭ din prea mare zelŭ românescŭ.

Cândŭ s'a apucatŭ să scrie *„Viaţa, operile şi ideile luĭ Şincai“*, elŭ nu a cercatŭ să afle ideile religióse ale acestuia şi să le verse cu judecată rece într'unŭ sistemŭ, încâtŭ să poţi afla uşorŭ, că ce a creḑutŭ şi ţinutŭ în materie de religiune acelŭ cronicariŭ, ci a întratŭ în acestŭ studiŭ cu ideile sale preconcepute, saŭ maĭ bine ḑicêndŭ cu eroriłe sale grave despre biserică şi religiune, şi atâta l'a chinuitŭ pe Şincai, până ce din acesta a scosŭ la ivélă nu ideile cronicaruluĭ, ci ideile sale propriĭ.

Ca dovadă despre acésta aducemŭ aci chiarŭ cuvintele luĭ Ilarianŭ citate de dlŭ Densuşanŭ.

Şincai adecă se descărcase în contra Archiereilorŭ grecescĭ din România şi a celorŭ sêrbescĭ din Ardélŭ cu cuvintele comentate de noĭ într'altŭ locŭ: „Ce vreŭ Archiereiĭ aceştia, să te inveţe, să-ţĭ prinḑă parte pe

[1]) Părţĭ alese din ist. Transilv. t. 2. pag. 106.

lumea acésta, aŭ să te ducă la ceriurĭ? Nu crede, o Române! pentru că numaĭ punga ta o voescŭ, ca să-şĭ umple pungile lorŭ, şi tu să rĕmâĭ robŭ acelora, *pe carĭ maĭ mariĭ tĕĭ ĭ-aŭ stăpânitŭ óre cândŭ.* Deşteptă-te dreptŭ aceea, o ĭubite némulŭ meŭ, şi aĭ minte!“ [2])

Deşi Şincai, precum amŭ doveditŭ în altŭ locŭ, vorbesce despre archiereiĭ fanarioţĭ şi sêrbescĭ căḑuţĭ până în grumaḑĭ în pĕcatulŭ simonieĭ, totuşĭ luĭ Ilarianŭ i-se pare, că aci Şincai nu face altceva, decâtŭ în modŭ profeticŭ înfieréză pe Archiereiĭ bisericeĭ unite, carĭ aŭ îndemnatŭ pe credincioşiĭ loru, să ĭea parte la congresulŭ catolicilorŭ din Ungaria ţinutŭ în 1869 pentru înfiinţarea autonomieĭ catolice, şi în consecinţă cu acéstă presupunere absurdă debachă într'unŭ tonŭ puerilŭ cu aceste cuvinte în contra archiereilorŭ şi altorŭ preoţĭ aĭ bisericeĭ unite: „Auḑiţĭ pe Şincai, voĭ Ĭesuiţĭ românĭ dela Oradea-mare, dela Gherla şi de . . şi de airea, voĭ carĭ în aceste ḑile ale luminiĭ şi ale libertăţiĭ, cutezaţĭ a îndemna pe Românĭ, să mérgă la sinodulŭ Catolicilorŭ unguresci dela Pesta; voĭ carĭ mergeţi cu cutezanţa până a da Româniłorŭ *Uniţĭ* numele străinŭ şi urîtŭ de *Catolicĭ*, ca şi cum a fi unitŭ în patru puncte cu Catoliciĭ, ar însemna a fi catolicŭ adecă Ungurŭ, papistŭ adecă Ĭesuitŭ, voĭ carĭ prin acésta şi alte asemenea criminalĭ apucăturĭ cercaţĭ a rumpe de totŭ o parte însemnată a Româniłorŭ din corpulŭ celŭ mare alŭ

[2]) Chron. an. 1563; Papiŭ Ilarianŭ în opulŭ citatŭ pag. 32.

națiunii, *audiți pe profetulŭ Șincai* și până mai e timpŭ, convertiți-vě!“ [1])

Va să dică cândŭ vre-o câțiva români gr. cat. aŭ mersŭ la unŭ congresŭ, — ér nu sinodŭ în sensulŭ strictŭ alŭ cuvîntului, — în care s'aŭ adunatŭ toți catolicii regatului Ungariei *chiarŭ la porunca Corónei*, acei câțiva Românĭ aŭ voitŭ să rumpă o parte însemnată a Româniloru din corpulŭ celŭ mare alŭ națiunii, deși ei nu aŭ mersŭ acolo, ca să-și dea învoirea la înființarea unui organismŭ autonomicŭ comunŭ cu latinii din Ungaria, ci ca să céră pentru Românii uniți unŭ organismŭ autonomicŭ separatŭ de alŭ romano-catolicilorŭ. Ce crimă aŭ comisŭ acești câțiva Români, ca să-i timbreze cineva așa de aspru, cum face Ilarianŭ?

Însă acésta tréc̆ă, ducă-se! Dar cândŭ Ilarianŭ vine și ne spune, că numele *Catolicŭ* este unŭ nume *străinŭ și urîtŭ*, ți-se pare, că grăesce vre-unŭ profesorașŭ calvinŭ din Oșorheiŭ, unde a învěțatŭ și Ilarianŭ în decursŭ de mai mulți ani.

Numele *catolicŭ* îlŭ intrebuințéză și biserica orientală întocmai ca și biserica apusénă, pentru că și ea crede εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Românii orientali aŭ tradusŭ aceste cuvinte „într'una, sfîntă, *sabornică*, și apostolică biserică“. De unde se vede, că biserică *sabornică* însemnéză biserică *catolică saŭ universală*, și de aceea cine se lapĕdă de numele *catolicŭ*, trebue să se lapede și de numele *sabor-*

[1]) Viața, operele și ideile lui Șincai pag. 32 în nota 2.

nicŭ. Ér considerândŭ lucrulŭ din punctŭ de vedere limbisticŭ, cuvîntulŭ *sabornicŭ* fiindŭ de origine slavonéscă cu terminațiune slavonéscă, este într'adevĕrŭ urîtŭ și străinŭ, pe cândŭ cuvîntulŭ *catolicŭ* fiindŭ indigenatŭ în tóte limbile de origine latină și folositŭ de tótă lumea cultă, nu se póte numi nici urîtŭ nici străinŭ, ci este urîtă și străină de firea Românului ura, ce o dovedesce Ilarianŭ față cu biserica aceea, care a încivilisatŭ Europa și pe Români.

Apoi cândŭ Ilarianŭ identifică conceptulŭ *„catolicŭ“* cu conceptulŭ *„ungurŭ“* și conceptulŭ *„papistŭ“* cu conceptulŭ *„Iesuitŭ“*, ți-se pare, că audi vorbindŭ pe unŭ fanariotŭ, ori pe unŭ protopresbiterŭ „ortodoxŭ“ ca Maneguțŭ, ér nu pe unŭ omŭ de sciință, care își scie da samă de însemnarea cuvintelorŭ sale. Pentru aceea nici nu aflămŭ de cuviință a-i rĕspunde.

Totŭ așa de nedreptŭ și nesocotitŭ este Ilarianŭ și cândŭ resuméză ideile lui Șincai despre unire cu aceste cuvinte citate și de dlŭ Densușanŭ: „Din cari tóte se vede, că Șincai, ca și Klein episcopulŭ, Klein călugărulŭ, Petru Maiorŭ și toți Blăşenii luminați din secululŭ alŭ XVIII-lea cunoscea totŭ rĕulŭ fatalŭ produsŭ prin unire, nici vedea altŭ lécŭ deocamdată spre a micșora saŭ alina rĕulŭ, decâtŭ stricta mărginire în cele patru puncte de nimeni înțelese.“ [2])

Aceste cuvinte ale lui Ilarianŭ suntŭ o conclusiune falsă din cuvintele rĕŭ înțelese

[2]) Id. ibid. pag. 37.

ale luĭ Șincai. Nicăirĭ Șincai nu vorbesce despre vre-unŭ *„rĕŭ fatalŭ“* produsŭ prin unire, care din natura s'a n'a putută produce nicĭ unŭ „rĕŭ fatalŭ“, pentru că chiarŭ după cum ne istorisesce Șincai, a avutŭ menirea a ușura sórtea nesuferită a Românilorŭ.

Altcum ce *„rĕŭ fatalŭ“* a urmatŭ din unire, o spune însu-șĭ Ilarianŭ cu aceste cuvinte: „Primiĭ apostolĭ aĭ Românismuluĭ se arată în centrulŭ Dacieĭ luĭ Traianŭ. Pe la mediulŭ seculuĭ XVIII, nemuritoriulŭ Românŭ, episcopulŭ (unitŭ) Ioanŭ Inocențiŭ Miculŭ, începe a trimite tinerĭ la Roma, carĭ veniaŭ apoĭ acasă, inspirațĭ nu de Roma Papeĭ, ci de Roma imperiuluĭ sempiternŭ. [1]) Unulŭ din aceștia, Gregoriŭ Maĭorŭ, fu celŭ dintâiŭ profesorŭ de limbĭ și sciințe în școlele române înființate în Blașiŭ la anulŭ 1754.... Aceste școle române, apoĭ institutele dela Roma, dela Viena, și de airea și maĭ adaugŭ eŭ, presimțulŭ suflăriĭ epoceĭ celeĭ nóuĕ, produseră o samă de bărbațĭ, cărorŭ asemenea Româniĭ cutezŭ a ḑice, de abia aŭ până astăḑĭ. Étă ceĭ maĭ ilustri din aceștĭ apostolĭ aĭ românismuluĭ. . . . . Atâțĭ Românĭ, atâțĭ învățațĭ produse maĭ cu samă direcțiunea națională a învățătureĭ din Blașiŭ, precum și spiritulŭ și puterea epoceĭ, în mijloculŭ celeĭ maĭ revoltătóre apĕsărĭ, sub care gemeaŭ bieţiĭ Românĭ de preste Carpațĭ, cândŭ pe copiĭ îĭ tîraŭ cu puterea dela școlă la bivoliĭ domnescĭ, și pe popĭ îĭ smulgeaŭ din biserică spre a-ĭ trimite la lucru ĭobăgescŭ. Gemetulŭ apĕsăriĭ se resimte în tóte lucrările acestorŭ bărbațĭ, și resunetulŭ vociĭ lorŭ pĕtrunde până astăḑĭ tótă inima de Românŭ. Eĭ prin lucrările lorŭ ca prin unŭ toégŭ alŭ luĭ Moĭse, aŭ despicatŭ (ḑice D. Heliade) o mare de întunerecŭ, ce ținea pe Românĭ decindea pămîntuluĭ făgăduințeĭ, îĭ făcură să trécă dincolo de Egiptulŭ minciunilorŭ, și să-șĭ cunóscă adevĕratulŭ și măritulŭ lorŭ începutŭ. . . . . Aceștia toțĭ aŭ fostŭ jertfa închinăriĭ lorŭ pentru slujba națieĭ, și mórtea lorŭ póte fi o vecînică dovadă a înalteĭ lorŭ soliĭ și a împliniriĭ eĭ cu desevârșire.“ [2])

[1]) Partea cea maĭ mare a elevilorŭ din Roma aŭ venitŭ inspirațĭ de ambele Rome.

Ce bine maĭ mare decâtŭ acesta ar fi trebuitŭ să producă sfînta unire pentru Românĭ, pentru ca toțĭ carĭ maĭ aŭ o inimă simțitóre în peptulŭ lorŭ, să-ĭ fie în vecĭ mulțămitorĭ? Dacă nu ar fi venitŭ unirea, ca chiarŭ cu prețulŭ desbinăriĭ Românilorŭ în dóuĕ bisericĭ să ne trezéscă din letargia, în care ne adusese „ortodoxia“, óre ce folosŭ amŭ fi avutŭ, că amŭ fi rĕmasŭ cu toțiĭ „ortodoxĭ“? Óre ar fi fostŭ pentru noĭ maĭ mare glorie, să perimŭ cu rușine în unitate religiósă „ortodoxă“, decâtŭ să reînviămŭ, să trăimŭ și să ne desvoltămŭ în dóuĕ bisericĭ separate, însă într'unŭ singurŭ corpŭ naționalŭ consciŭ de trecutulŭ sĕŭ, plinŭ de vitalitate pentru presentŭ și de speranțe marĭ pentru viitoriŭ?

Acestea suntŭ întrebărĭ, carĭ numaĭ dlŭ Densușanŭ nu și-le scie pune, deși ele se

[2]) Opulŭ citatŭ pag. 2 și 4.

impunŭ dela sine împreună cu rĕspunsulŭ, ce resultă dintr'însele.

Unŭ singurŭ testimoniŭ maĭ citéză dlŭ Densușanŭ din operele luĭ Papiŭ Ilarianŭ, care deși nu are importanță, totușĭ îlŭ reproducemŭ și noĭ aci: „Românii de aci (din Transilvania)," dice Ilarianŭ, „călcațĭ deopotrivă în cele bisericescĭ, politice și sociale, după căderea Transilvanieĭ sub casa habsburgică fură *amăgițĭ* prin promisiune de dreptur̆ egale cu Ungurii a se uni cu biserica Romeĭ." [3])

Acésta este însă o folositóre amăgire, căcĭ Papiŭ Ilarianŭ imediatŭ după acele cuvinte adauge: „De aci înainte începŭ Românii a pretinde dreptur̆ egale. Episcopulŭ Inocențiŭ luase în seriosŭ promisiunile făcute Românilorŭ. Elŭ ceru recunóscerea naționalitățiĭ române, independința de catolicĭ și ușurarea sorțiĭ țĕranilorŭ. Persecutatŭ elŭ muri în esilŭ. Dar astă politică românéscă trăi în succesoriĭ sĕĭ, în Gregoriŭ Maĭorŭ și în toțĭ Românii ceĭ marĭ aĭ epoceĭ luĭ Iosifŭ II etc."

Așa dară dacă unirea a fostŭ o *amăgire*, ea a fostŭ la totŭ casulŭ o *amăgire folositóre*, întru câtŭ a datŭ Românilorŭ ocasiunea a-șĭ forma o șcólă politică cu programŭ bine definitŭ, care duréză până astădĭ.

Însă unirea nu a fostŭ *o amăgire*, ci a fostŭ o acțiune îndeplinită cu cea maĭ curată intențiune de factoriĭ, carĭ aŭ conlucratŭ la realisarea eĭ, precum amŭ doveditŭ în capituliĭ nostri precedențĭ.

[3]) **Op. citatŭ pag. 44.**

Închiămŭ acestŭ capitulŭ cu câteva pasaje scóse din istoria luĭ Ilarianŭ. Acesta dice: „Folósele uniuniĭ fură: că românii aveaŭ acuma maĭ multă trecere la curte, dela care maĭ căpĕtaŭ câte o resoluțiune; prin unire se ridicară șcóle românescĭ maĭ curĕndŭ, se trimiseră tinerĭ la Roma, de unde veniră bărbațiĭ ceĭ maĭ învățațĭ aĭ Românilorŭ, unŭ Georgiŭ de Șinca, unŭ P. Maiorŭ, unŭ S. Miculŭ (Klein) ș. a.; românii dacă nu se uniaŭ cu biserica Romeĭ, prin *persecutarea tuturorŭ fără dubiŭ rĕmâneaŭ îndĕrĕtŭ în cultură.*" Și apoĭ după ce Ilarianŭ inregistréză perderile causate prin unire, carĭ suntŭ identice cu cele citate din Bărnuțŭ și Laurianŭ, reduse deja de noĭ la valórea lorŭ adevĕrată, adauge: „Dar ce e dreptŭ, nu tóte aceste rele aŭ cursŭ nemijlocitŭ din unire, ci și din lașitatea, pofta de domnire și rĕutatea unorŭ maĭ marĭ aĭ bisericeĭ." [1])

Într'altŭ locŭ totŭ Ilarianŭ dice: „Transilvania, care este vatra, centrulŭ românismuluĭ, deși nu rĕmaseră chiarŭ și înși-șĭ românii acesteĭ părțĭ centrale a românimeĭ neatinșĭ de furórea ungurismuluĭ, deși apucase ungurismulŭ a cucerire nu numaĭ nobilimea română, ci și o parte a clerului, ... totușĭ precum amŭ maĭ însemnatŭ, de pe la anulŭ 1830—38 începe a se formare în Transilvania o generațiune cu ideĭ lămurite naționalĭ, care se opune ungurismuluĭ de-a dreptulŭ si cu tótă energia. ***În Blașiŭ, în acéstă urbe mică,***

[1]) **Istoria Rom. din Dacia sup. tom. I. edit. II, Viena 1852, pag. 57—59.**

care a fostŭ dela uniune încóce fântâna românismuluĭ nu numaĭ în Transilvania, ci prin învĕţăturile luĭ Petru Maiorŭ etc. . . . . fântâna românismuluĭ preste totŭ, în Blaşiŭ, în liceulŭ de aicĭ se formă acea generaţiune de pe catedrele celorŭ maĭ învĕţaţĭ şi naţionaliştĭ profesorĭ." [2])

Acestea nu le-a citatŭ dlŭ Densuşanŭ; le-amŭ citatŭ însă noĭ, ca cetitoriĭ să pótă judeca în deplină cunoscinţă de causă.

---

[2]) Idem Ibid. tom. II. p. CXXXIII.

XII.

Hurmuzaki şi s. Unire.

Eudoxiŭ Baronŭ de Hurmuzaki, pe lângă importanta sa colecţiune de documente privitóre la istoria Românilorŭ, ne-a lăsatŭ şi o istorie fragmentară, pe care însă dînsulŭ nu a putut'o eda, până ce a fostŭ în viaţă.

După mórtea dînsuluĭ Ministeriulŭ de culte şi instrucţiunea publică din România a edatŭ acéstă istorie sub titululŭ: „Fragmente zur Geschichte der Rumänen von Eudoxius Freiherrn von Hurmuzaki", tipărită între aniĭ 1878—1886 în stabilimentulŭ luĭ Socecŭ din Bucurescĭ. Opulŭ acesta cuprinde cincĭ volume, din carĭ volumulŭ alŭ 2-lea se ocupă aprópe esclusivŭ de istoria bisericeĭ române din Transilvania în secululŭ alŭ 18-lea.

De cândŭ a apărutŭ acestŭ volumŭ (a. 1878), scriitoriĭ românĭ se provócă fórte desŭ la elŭ, cândŭ voescŭ să scrie ceva despre biserica unită, şi punŭ fórte mare pondŭ pe cuvintele luĭ Hurmuzaki. Nicĭ unulŭ însă, pe câtŭ scimŭ noĭ, nu s'a ocupatŭ şi cu o critică seriósă a acesteĭ scrierĭ, deşi acésta ar fi trebuitŭ să o facă cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, cu câtŭ unŭ opŭ postumŭ, pe care autorulŭ nu l'a pututŭ supune revisiuniĭ înainte de a-lŭ tipări, este cu neputinţă să nu cuprindă şi aserţiunĭ, carĭ nu potŭ susţiné critica.

Noi însă nu putemŭ trece fără observaţiune preste volumulŭ alŭ 2-lea din „fragmentele“ luĭ Hurmuzaki, nu numaĭ pentru că dlŭ Densuşanŭ se provócă la elŭ, ci şi pentru că acéstă scriere este fórte seducĕtóre pentru ómeniĭ, carĭ nu aŭ cunoscinţe temeĭnice despre trecutulŭ bisericeĭ unite.

O limbă clasică germână, unŭ stilŭ vioiŭ, o naraţiune plastică a evenimentelorŭ, provocarea désă la documente necunoscute până în anulŭ 1878, o mulţime de consideraţiunĭ filosofico-istorice, întreţesute cu multă măestrie în firulŭ naraţiuniĭ istorice, daŭ cărţiĭ acesteia unŭ farmecŭ deosebitŭ, care abate atenţiunea cetitoriuluĭ dela gravele erorĭ, în carĭ a cădutŭ auctorulŭ.

Este decĭ datoria nóstră a descoperi celŭ puţinŭ unele din aceste erorĭ, şi a reduce la valórea eĭ adevĕrată autoritatea, ce se atribue luĭ Hurmuzaki.

Dóuĕ calităţĭ esenţiale lipsescŭ luĭ Hurmuzaki: cunoscinţa temeĭnică a lucrurilorŭ bisericescĭ, despre carĭ scrie, şi imparţialitatea, care trebue să împodobéscă pe orĭ ce istoriografŭ.

Aserţiunea nóstră o vomŭ dovedi cu maĭ multe esemple luate tóte din volumulŭ alŭ 2-lea alŭ „fragmentelorŭ“, care singurŭ ne intereséză în studiulŭ nostru.

1. Îndată la începutulŭ scrieriĭ sale tradéză Hurmuzaki o completă necunoscinţă de credinţele diferitelorŭ secte religióse din Transilvania. La pag. 3 ne spune, că principiĭ Transilvanieĭ în diplomele lorŭ numescŭ

pe preoţiĭ românescĭ numaĭ *păstorĭ, pentru că ocupaţiunea principală a Românilorŭ ardelenĭ era pe timpulŭ acela economia de vite.* [1])

Hurmuzaki nu scia nicĭ macarŭ atâta, că toţĭ protestanţiĭ din Ardélŭ, adecă reformaţiĭ, luteraniĭ şi unitariĭ numescŭ pe indivịdiĭ aceia din sinulŭ bisericeĭ lorŭ, carĭ se ocupă cu păstorirea sufletelorŭ saŭ cu aşa numita *„cura animarum“*, numaĭ *„pastores“* şi *„divini verbi ministri“*. Dovadă despre acésta ne este însu-şĭ reformatulŭ Benkő, care în opulŭ sĕŭ „Transilvania“ vorbindŭ despre constituţiunea sectelorŭ protestantice numesce pe parochiĭ reformaţilorŭ *„verbi divini ministri sive pastores“*, pe aĭ luteranilorŭ *„pastores olim sub Romana Ecclesia plebani dicti“*, ér despre aĭ unitarilorŭ ḍice, că *„tot ferme sunt pastores, quot Ecclesiae recensitae“*. [2]) Protestanţiĭ, pe cum se scie, nu aŭ sacramentulŭ preoţiei, şi pentru aceea pe miniştriĭ bisericeĭ lorŭ nu-ĭ numescŭ *sacerdotes*, ci numaĭ păstorĭ şi miniştri. De altă parte principiĭ calvinĭ aĭ Transilvanieĭ se siliaŭ, pe cum este asemenea cunoscutŭ, să înlocuéscă credinţa ortodoxă a Românilorŭ cu credinţa protestanţilorŭ şi instituţiunile sacre orientale cu instituţiunĭ calvinescĭ. Pentru aceea eĭ şi atuncĭ, cândŭ vorbescŭ despre

---

[1]) Da die Hauptbeschäftigung der siebenbürgischen Rumänen in der Viehzucht bestand, so erhalten auch ihre Priester in den Gnadenbriefen und Befreiungsurkunden der Wahlfürsten . . . . . meistens die Bezeichnung »walachische Hirten« (pastores Valachi), und seltener »sacerdotes« (pag. 3 şi 4).

[2]) Benkő Transilvania, Vindobonae 1778 t. II. p. 195, 213 şi 229.

biserica românéscă, folosescŭ fórte adese orĭ numaĭ terminologia întrebuinţată în biserica reformată, şi astfelŭ pe episcopulŭ românescŭ adese orĭ îlŭ numescŭ *„superintendens“*, şi pe preoţiĭ românescĭ *„pastores“*, căcĭ scopulŭ lorŭ era, ca din episcopiĭ românescĭ să facă numaĭ superintendenţĭ calvinescĭ, şi din preoţiĭ nostri numaĭ păstorĭ saŭ ministri protestanţĭ.

Astfelŭ stândŭ lucrulŭ se vede, câtŭ de absurdă este aserţiunea luĭ Hurmuzaki, că principiĭ numiaŭ „păstorĭ“ pe preoţiĭ românescĭ numaĭ din causa aceea, că Româniĭ se ocupaŭ maĭ vîrtosŭ cu economia de vite.

2. Saŭ din nesciinţă saŭ cu intenţiunea de a descredita biserica unită, Hurmuzaki povestesce o mulţime de lucrurĭ, despre carĭ şi ceĭ maĭ de rîndŭ cărturarĭ potŭ sci, că suntŭ false. Aşa de es. vorbindŭ despre diploma Leopoldină a dóua din 19 Martie 1701, ne spune, că aceea cu *neînsemnate esceptiunĭ şi astădĭ este în vigóre,* [2]) pe cândŭ în faptă, dacă luămŭ afară dreptulŭ de a alege 3 candidaţĭ pentru scaunuluĭ mitropolitanŭ, astădĭ acea diplomă întru nimicŭ nu maĭ are valóre în biserica unită. Privilegiile garantate în acea diplomă cleruluĭ unitŭ aŭ încetatŭ şi pentru acestŭ clerŭ, pe cum aŭ încetatŭ şi pentru clerurile altorŭ confesiunĭ din ţară. Asemenea a încetatŭ de multŭ şi jugulŭ impusŭ bisericeĭ unite prin acea diplomă. De teologŭ latinŭ nicĭ pomenire nu maĭ este

---

[2]) »So lautet der Hauptinhalt einer für die ganze Zukunft der Union sehr belangreichen Urkunde, *die mit geringen Ausnahmen noch fortan in Geltung steht*“ (pag. 55).

astădĭ în biserica unită. Jurisdicţiunea archiepiscopuluĭ latinŭ din Strigoniŭ nimenĭ nu o maĭ cunósce şi recunósce. În locŭ de episcopulŭ unitŭ alŭ Ardéluluĭ, amintitŭ în acea diplomă, astădĭ avemŭ unŭ Mitropolitŭ şi 3 episcopĭ sufraganĭ etc. Pe ce basă dice decĭ Hurmuzaki, că diploma aceea şi astădĭ este în vigóre în biserica nóstră?

3. Nu maĭ puţină nesciinţă tradéză Hurmuzaki despre situaţiunea bisericeĭ unite, cândŭ spune, că nicĭ cu privire la administraţiune şi judicatură biserica unită de astădĭ nu póte să resiste *presiunii iresistibile a Scaunuluĭ Romanŭ.* [3]) La noĭ şi copiiĭ sciŭ, că în biserica catolică, şi prin urmare şi în cea unită românéscă, întocmaĭ ca şi în biserica orientală nefalsificată de principiile protestanţilorŭ, diecesele se administréză de episcopĭ şi de organele denumite de aceştia.

Asemenea se scie, că chiarŭ şi causele, carĭ dela forulŭ mitropolitanŭ alŭ bisericeĭ unite se apeléză la Sfîntulŭ Scaunŭ Apostolicŭ Romanŭ, nu se judecă inmediatŭ de Pontificele Romanŭ, ci de unulŭ dintre episcopiĭ provinciei mitropolitane *ca delegatŭ apostolicŭ.* Nicăirĭ pe terenulŭ administrativŭ şi judiciarŭ nu se simţesce vre o presiune iresistibilă orĭ resistibilă din partea Scaunuluĭ Apostolicŭ, şi prin urmare aceea este o născocitură a luĭ Hurmuzaki, care nu a avutŭ nicĭ o cunoscinţă de starea bisericeĭ unite.

---

[3]) »Dogmatisch an Rom gefesselt, vermag die unirte Kirche auch in Bezug auf Verwaltung und Gerichtsbarkeit dem unwiderstehlichen Drucke des römischen Stuhles keinen Widerstand zu leisten.« pag. 58.

4. Neadevĕrŭ palpabilŭ scrie Hurmuzaki, cândŭ ḑice, că ritulŭ grecescŭ chiarŭ *şi în Roma este vĕḑutŭ cu ochĭ rĕĭ şi toleratŭ numaĭ ca unŭ rĕŭ inevitabilŭ.* [4]) Se vede apriatŭ din acestea, că Hurmuzaki nu scia, că Roma şi-a ţinutŭ totdeuna de o glorie proprie a avé în sinulŭ bisericeĭ catolice popórĕ de diverse riturĭ. Acésta este o proprietate fiéscă a bisericeĭ catolice, pentru că prin nimica nu se manifestéză caractĕrulŭ de catolicitate saŭ universalitate alŭ uneĭ bisericĭ, ca tocmaĭ prin aceea, că în sinulŭ eĭ se află diferite popórĕ, unite tóte prin aceea-şĭ credinţă, însă variate prin varietatea frumósă a riturilorŭ. În sinulŭ bisericeĭ catolice şi astăḑĭ se află totŭ felulŭ de riturĭ. Aşa de es. pe lângă ritulŭ latinŭ şi grecescŭ avemŭ ritulŭ melchitŭ, ritulŭ armenescŭ, ritulŭ cophtŭ (in Egiptŭ) etc. În Italia şi astăḑĭ se află coloniĭ de Albanesĭ şi Grecĭ, carĭ profeséză ritulŭ grecescŭ, deşi Roma l'ar fi putută face să încete de multu, dacă l'ar fi privitŭ cu ochĭ rĕĭ şi ca pe unŭ rĕŭ inevitabilŭ.

Pontificiĭ Romanĭ de maĭ multe vécurĭ susţinŭ chiarŭ în Roma unŭ institutŭ şi o biserică, unde ritulŭ grecescŭ se practiséză maĭ curatŭ şi maĭestosŭ, decâtŭ orĭ unde în Orientŭ. În apropiere de Roma esistă o mănăstire numită „Grotta ferrata“, întemeiată în evulŭ pe mijlocŭ, care şi astăḑĭ îşĭ păstréză curatŭ ritulŭ sĕŭ grecescŭ, deşi călugăriĭ aceleĭ mănăstirĭ se recrutéză din bărbaţĭ de ritulŭ latinŭ, cărora Pontificiĭ le concedŭ trecerea la ritulŭ grecescŭ numaĭ din stima şi reverinţa, ce o aŭ cătră ritulŭ orientalŭ, pe care nimenĭ nu l'a lăudatŭ cu cuvinte maĭ frumóse, decâtŭ înşi-şĭ Pontificiĭ Romanĭ. [1])

[4]) »Weil der griechische Cultus .... in Rom selbst missfällig angesehen und als ein vor der Hand unerlässliches Uebel nur bis zum Eintritt günstigerer Zeitverhältnisse geduldet wird.« (pag. 59.)

Roma totdeuna a inculcatŭ observarea strictă a rituluĭ şi disciplineĭ orientale. Despre acésta avemŭ dovadă, între altele, instrucţiunea dată misionarilorŭ din orientŭ deja la anulŭ 1669, cu multŭ înainte de unirea Românilorŭ. [2]) Asemenea avemŭ dovadă eclatantă despre acésta în scrisórea sacreĭ congregaţiunĭ de Propaganda Fide de datŭ 28 Iuniŭ 1858 adresată Episcopilorŭ provincieĭ mitropolitane române de Alba-Iulia şi Făgăraşŭ, în care se ḑice: „Ritulŭ orientalŭ să rĕmână neviolatŭ, asemenea să se păstreze cu sfinţenie şi disciplina, care o ţineaŭ şi profesaŭ orientaliĭ înainte de schismă, şi care se razimă în venerabilele lorŭ Liturgiĭ şi rituale vechĭ.“ [3])

Aşa dară cândŭ Hurmuzaki ne spune, că ritulŭ grecescŭ este privitŭ în Roma cu ochĭ rĕĭ şi numaĭ toleratŭ ca unŭ rĕŭ inevitabilŭ, elŭ lovesce în faţă adevĕrulŭ celŭ maĭ luminosŭ, ce se póte cugeta.

[1]) Veḑĭ de es. constituţiunile pontificiĭ ale luĭ Piŭ alŭ IX-lea la Nilles Symb. I. pag. 175 şi 176 şi în v. II. chiarŭ la începutŭ.

[2]) Veḑĭ capitululŭ nostru: Autenticitatea şi genuin. manifestuluĭ de unire din 1698 pag. 19.

[3]) Veḑĭ Conc. prov. I. Blaşiŭ 1882. Ed. I. p. XXXV—VI.

5. Necunoscința canónelorŭ îlŭ face pe Hurmuzaki, să apreţieze falsŭ chiarŭ şi întocmirile bisericescĭ, carĭ suntŭ atâtŭ de raţionabile şi firescĭ, încâtŭ nu suferŭ nicĭ o apreţiare sinistră. Asfelŭ d. es. istorisindŭ dînsulŭ, că episcopulŭ Ioanŭ Giurgiŭ (Pataki) a fostŭ consacratŭ după ritulŭ grecescŭ, ne spune, că consacrarea acésta s'a întîmplatŭ după ritulŭ grecescŭ şi nu după celŭ latinescŭ, din motivulŭ acela, ca de o parte să se scótă la ivélă cu ostentaţiune deosebirea esenţială între ambele riturĭ, şi prin acésta să se linguşéscă amorulŭ propriŭ alŭ uniţilorŭ, ér de altă parte ca să se tragă unŭ părete despărţitoriŭ între acelea dóuĕ riturĭ, şi astfelŭ Româniĭ deveniţĭ catolicĭ să nu maĭ pótă cădé în ispita de a se întórce la ritulŭ grecescŭ şi a se apropia în privinţa formelorŭ esterióre de neuniţĭ. În chipulŭ acesta, adauge Hurmuzaki, a sciutŭ politica scaunuluĭ romanŭ să unéscă aceea, ce din natura sa nu se póte uni. [1])

[1]) So war es gleichwohl hiebei einerseits eben so sehr auf die ostentatorische Andeutung eines wesentlichen Unterschiedes zwischen dem römisch- und griechisch-katholischen Ritus abgesehen, welcher Unterschied der Eigenliebe der Unirten schmeicheln musste, wie es andrerseits auf die Ziehung einer Schranke zwischen beiden Cultusarten desshalb abzielte, damit die katholisch gewordenen Romänen nicht etwa in Versuchung gerathen zum griechischen Ritus zurückzukehren, um sich den Nichtunirten aüsserlich zu nähern. Der Unirte sollte sich sebstständig fühlen, und dennoch im Katholicismus kopfüber untergehen: die kluge Politik des römischen Stuhles wusste das Unvereinbare zu vereinigen. Pag 90, unde pe córda asta continuă cu o mulţime de absurdităţĭ şi invective in contra bisericeĭ catolice.

Totŭ mersulŭ acesta de ideĭ dovedesce confusiunea, în care se afla Hurmuzaki cu privire la natura aşeḑămintelorŭ bisericescĭ. Elŭ ne spune, că şi uniţiĭ de ritulŭ grecescŭ înotaŭ până preste capŭ (kopfüber) în catolicismŭ, şi totuşĭ Roma se temea, ca Româniĭ *catolicĭ* (?!) să nu se întórcă cumva la ritulŭ grecescŭ. Nu este óre acésta o aserţiune, care ea pe sine se spulberă? Ne spune maĭ departe, că a fi catolicŭ şi a păstra totodată ritulŭ grecescŭ suntŭ dóuĕ lucrurĭ imcompatabile, pe carĭ numaĭ politica Romeĭ le-a sciutŭ uni. Va să ḑică, dacă Greciĭ credŭ, că Dumneḑeŭ este părintele mileĭ şi alŭ îndurărilorŭ şi în conformitate cu acéstă credinţă cântă „Κύριε, ἐλέησον“, eĭ, după învăţătura luĭ Hurmuzaki, nu se potŭ uni cu latiniĭ, carĭ credŭ acela-şĭ lucru, numaĭ câtŭ îlŭ cântă latinesce: „Domine, miserere nobis.“ Apoĭ fiindŭ că Greciĭ credŭ, că Domnulŭ Christosŭ este de faţă în Sacramentulŭ Sfinteĭ Eucharistiĭ, şi pentru aceea îlŭ adoréză cu închinăciune profundă până la pămîntŭ după obiceiulŭ orientalilorŭ, carĭ adoraţiunea o esprimă prin închinăciune adâncă, eĭ nu se potŭ uni cu latiniĭ, fiindŭ că şi aceştia credŭ şi adóră pe Domnulŭ Christosŭ în s. Eucharistie, numaĭ câtŭ nu o facŭ prin închinăciune, ci prin plecarea genunchiuluĭ, căcĭ la apusenĭ semnulŭ adoraţiuniĭ este îngenunchiarea. Amŭ puté aduce multe esemple, din carĭ să se vaḑă, că acela-şĭ adevĕrŭ dogmaticŭ se póte profesa prin forme rituale esterne deosebite. Dar nu este de lipsă, să le aducemŭ, căcĭ avemŭ de a face cu unŭ adevĕrŭ atâtŭ de evidentŭ, încâtŭ nu

are lipsă de probe. Precam acela-şĭ principiŭ sciinţificŭ orĭ dogmaticŭ îlŭ putemŭ esprima şi în limba chineză, ca şi în limba română, şi în limba germână ca şi în limba arabică, şi în limba italiană ca şi cea indiană, deşi aceste limbĭ se deosebescŭ una de alta, tocmaĭ aşa putemŭ simbolisa acela-şĭ principiŭ sciinţificŭ, orĭ dogmaticŭ prin diferite acţiunĭ orĭ obiecte, pentru că acestea capětă însĕmnarea, carĭ le-o daŭ ómeniĭ. Numaĭ protopresbiterulŭ gr. orientalŭ Maneguţŭ nu póte pricepe adevĕrulŭ acesta şi pentru aceea dice, că *„ritulŭ óre căreĭ biserice — fiindŭ modulŭ de manifestare esternă alŭ confesiuniĭ, care numaĭ din principiile acesteia póte purcede; — se susţine o mare absurditate, cândŭ se susţine, că întrégă confesiunea romano-catolică s'ar puté manifesta prin ritulŭ grecescŭ-orientalŭ.“* [1]) În diua de astădĭ suntu o mulţime de bisericĭ particulare, carĭ manifestéză prin riturĭ diverse *tóte adevĕrurile catolice*, şi totuşĭ aşa ceva este după Hurmuzaki şi Maneguţŭ ceva cu neputinţă şi absurdŭ. Între unŭ principiŭ şi intre modulŭ luĭ de manifestare, fie prin cuvinte, fie prin acţiunĭ orĭ obiecte simbolice, nu este o legătură atâtŭ de intimă şi necesară, încâtŭ acela-şĭ principiŭ să nu se pótă manifesta în diferite modurĭ. Amŭ vĕdutŭ maĭ susŭ, cumcă şi Greciĭ şi Latiniĭ credŭ, că Isusŭ Christosŭ este de faţă în sfînta Eucharistie, şi tocmaĭ pentru aceea şi uniĭ şi alţiĭ îlŭ adóră, însă uniĭ îşĭ manifestéză credinţa acésta prin închinăciune profundă, alţiĭ prin

[1]) N. Maneguţŭ: Reunirea Românilorŭ, Sibiŭ 1893 pag. 85.

îngenunchiare. Din contră avemŭ şi esemple, din carĭ apriatŭ se vede, că dóuĕ principiĭ religióse diverse se manifestéză în aceea-şĭ formă esterióră. Se scie, că unitariĭ aŭ principiĭ deosebite de ale catolicilorŭ şi orientalilorŭ în ceea ce privesce misteriulŭ sfinteĭ Treimĭ, şi cu tóte acestea şi uniĭ şi alţiĭ îşĭ manifestéză aceste principiĭ diverse prin una şi aceea-şĭ formulă esternă în sfîntulŭ Botezŭ, pentru că toţĭ botéză în numele Tatăluĭ şi alŭ Fiuluĭ şi alŭ Spirituluĭ Sfîntŭ, deşi alta înţelege unitariulŭ sub acéstă formulă, şi alta catoliculŭ şi orientalulŭ. Anglicaniĭ protestanţĭ aŭ conservatŭ partea cea maĭ mare din ritulŭ bisericeĭ catolice, şi cu tóte acestea credinţa lorŭ este ca ceriulŭ de pămîntŭ diferită de a catolicilorŭ. Este decĭ evidentŭ, că tocmaĭ aşa este compatibilŭ ritulŭ grecescŭ cu catolicismulŭ, adecă cu adevĕrurile catolice, ca şi ritulŭ latinŭ, şi prin urmare, cândŭ s'a primitŭ din partea Românilorŭ credinţa catolică, însă s'a conservatŭ ritulŭ grecescŭ, nu s'aŭ unitŭ dóuĕ lucrurĭ, carĭ din firea lorŭ nu se potŭ uni, *ci s'aŭ reunitŭ dóuĕ lucrurĭ, carĭ înainte de Fotie aŭ fostŭ totdeuna unite.* Pentru *„reunirea“* acésta ar trebui să lucre şi Maneguţŭ, dacă are iubire de némŭ şi de biserică.

Însă deşi adevĕrulŭ este unulŭ în biserica luĭ Christosŭ, totuşĭ după ce riturile suntŭ diverse, biserica prin canóne stricte a impusŭ preoţilorŭ şi credincioşilorŭ sĕĭ, ca unulŭ fiesce care să se foloséscă numaĭ de ritulŭ sĕŭ, pentru ca de o parte să nu se pérdă originalitatea riturilorŭ, carĭ forméză

podóba bisericeĭ, ér de altă parte să nu se scandaliseze credincioşiĭ, carĭ cunoscŭ numaĭ unŭ singurŭ ritŭ.

De aceea cândŭ Pataki s'a consacratŭ după ritulŭ grecescŭ, elŭ a făcut'o acésta, fiindŭ că aşa îlŭ obliga legea bisericéscă, ér nu pentru ca să linguşéscă ambiţiunea uniţilorŭ, cum a fantasatŭ Hurmuzaki. Asemenea cândŭ preotulŭ de ritulŭ grecescŭ servesce sfînta liturgie, elŭ trebue să foloséscă numaĭ pâne dospită, ér nu azimă, pentru că aşa îlŭ obligă sub pĕcatŭ însĕ-şĭ sfintele canóne bisericescĭ, pe carĭ dacă nu le-ar respecta, ar comite mare pĕcatŭ, deşi ar consacra validŭ şi în pâne azimă.

Acestea lucrurĭ nu le-a priceputŭ protopresbiterulŭ gr. or. Maneguţŭ, care voindŭ să arete, că credinţa catolică este incompatibilă cu ritulŭ grecescŭ, aduce următoriulŭ esemplu: „Credĭ, că sfînta cuminecătură se póte face şi din azimă. Ĭea-ĭ o „oştie“ şi te apucĭ de proscomedie. Deschiḑêndŭ liturgierulŭ cetescĭ însă chiarŭ la începutŭ, că sfînta cuminecătură să nu o facĭ, decâtŭ din prescură sărată şi dospită. Étă dilema!“ [1])

Dilema acésta esistă însă numaĭ pentru unŭ omŭ, care a ajunsŭ protopresbiterŭ fără să aĭbă nicĭ cele maĭ elementare cunoscinţe din religiune. Unŭ preotŭ gr. cat. nicĭ odată nu póte ajunge în acéstă dilemă. Elŭ scie, că materia validă a sfinteĭ Eucharistiĭ este pânea de grâŭ, fie dospită, fie azimă. Însă fiindŭ că biserica orientală folosesce după ritulŭ eĭ

[1]) Ibidem.

numaĭ pânea dospită, ér cea apusénă numaĭ pânea azimă, şi fiindŭ că sfînta biserică impune strictŭ preotuluĭ de ritulŭ grecescŭ obligamentulŭ de a folosi numaĭ pânea dospită, elŭ nicĭ odată nu póte folosi azima, ci dacă vre totuşĭ să o foloséscă, va trece la ritulŭ latinŭ, cândŭ folosindŭ „oştia“, va deschide totodată şi liturgierulŭ latinŭ şi nu pe celŭ grecescŭ. Unde este decĭ dilema?

6. Pe pag. 90, 91, 92, 93 Hurmuzaki şi-a făuritŭ o doctrină proprie despre atribuţiunile Pontificeluĭ Romanŭ ca judecătoriŭ supremŭ în lucrurile de credinţă şi morală, revelate de Dumneḑeŭ: doctrină, care nu se află nicĭ într'unŭ catechismŭ, nicĭ într'unŭ opŭ de teologie catolică, şi apoĭ din acéstă doctrină falsă face nisce conclusiunĭ şi maĭ false şi absurde. Despre Papa, care predică cea maĭ curată doctrină evangelică cu privire la datorinţele domnitorilorŭ şi supuşilorŭ, ne spune Hurmuzaki, că ameninţă esistinţa statelorŭ şi guvernelorŭ. Despre Capulŭ sfinteĭ Bisericĭ, care promovéză toţĭ ramiĭ de cultură omenéscă şi luptă pentru ştergerea sclavajuluĭ, ne povestesce Hurmuzaki, că este duşmanulŭ cultureĭ şi tiranulŭ omenimiĭ; că elŭ se face pe sine egalŭ cu Dumneḑeŭ; că-şĭ arógă drepturile, carĭ le are numaĭ domnulŭ ceriurilorŭ; că se sistéză de idolŭ înaintea umanităţiĭ încătuşate atâtŭ psichice câtŭ şi fisice, şi că se ridică chiarŭ şi preste competinţa creatoruluĭ: tóte aserţiunĭ, saŭ maĭ bine ḑicêndŭ calumniĭ, carĭ este destulŭ a le indigita, pentru ca orĭ ce omŭ cu minte şi cunoscĕtoriŭ de religiune să pricépă, că nu aŭ nicĭ unŭ temeiŭ.

Totŭ acolo ne spune Hurmuzaki, că o dogmă definită din partea bisericeĭ numaĭ atuncĭ are putere obligătóre pentru credincioşĭ, dacă episcopiĭ adună întregŭ poporulŭ în conciliŭ şi-lŭ întrébă, că voesce să priméscă acea dogmă orĭ ba? Şi dacă poporulŭ se declară, că nu-ĭ place dogma, acésta nu maĭ obligă pe nimenĭ în consciinţă. Saŭ cu alte cuvinte, Hurmuzaki face întregŭ poporulŭ judecătoriŭ supremŭ în lucrurile de credinţă. [1]) Faţă cu acéstă doctrină nu numaĭ catoliciĭ, ci şi ortodoxiĭ învaţă, „că biserica este o societate compusă din dóuĕ clase de membri: maĭ întâiŭ ĭerarchia stabilită de Dumnedeŭ (ĭerarchia sacră) saŭ clasa păstorilorŭ, cărora însu-şĭ Domnulŭ le-a încredinţatŭ grijea de a păzi divinulŭ sĕŭ cuvîntŭ şi le-a datŭ dreptulŭ de a-lŭ esplica şi a-lŭ predica altora; pe urmă clasa turmeĭ, *care n'are acelŭ dreptŭ, ci trebue, în materie de religiune, să priméscă instrucţiunea păstorilorŭ lorŭ şi să se servéscă de revelaţiunea divină sub conducerea lorŭ.*" [2]) Acésta este doctrina bisericeĭ orientale, esplicată de Mihailŭ (în

[1]) Die . . . . . Bischöfe verhalten waren zuvörderst ihren Clerus und ihr Volk formgerecht zu berufen und concilmäszig zu befragen . . . . . widrigens die Gläubigen zur Ablehnung der ohne ihre Einwilligung theils eingeschmuggelten theils eigenmächtig aufgezwungenen Glaubensneuerungen sich vollkommen berechtigt erachten dürften.

[2]) Vedĭ: Întroducere în teologia ortodoxă de Macarie, tradusă cu binecuvîntarea Înaltŭ Preasfinţituluĭ Mitropolitŭ Primatŭ D. D. Calinicŭ, de Archimandritulŭ Gerasimŭ Timuşŭ, doctorŭ în teologie. Bucurescĭ 1885 pag. 471 şi urm.

călugărie Macarie) Bulgacov, care din profesorŭ a ajunsŭ Mitropolitŭ alŭ Mocsveĭ, şi pentru opera, din care amŭ citatŭ cuvintele de maĭ susŭ, a căpĕtatŭ primulŭ premiŭ dela academia de sciinţe din Petersburg.

Din cuvintele citate ale părinteluĭ Macarie putemŭ vedé, că Hurmuzaki cu doctrina sa a trecutŭ în tabĕra protenstanţilorŭ. Elŭ pentru ca să pótă combate catolicismulŭ, este silitŭ, să atace şi principiile fundamentale ale bisericeĭ orientale, şi pentru aceea doctrina dînsuluĭ este totŭ aşa de periculósă pentru „ortodoxie", ca şi pentru catolicismŭ.

7. Hurmuzaki ne istorisesce, că împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea a întemeiatŭ o diecesă nóuă cu reşedinţa în Făgăraşŭ la rugarea „*episcopuluĭ Pataki*", care s'a simţitŭ îndemnatŭ a face acéstă rugare prin împrejurarea, că dînsulu a recunoscutŭ, că scaunulŭ archierescŭ de Alba-Iulia este greco-orientalŭ, şi prin urmare dînsulŭ nu are dreptŭ să se aşede într'însulŭ. [1])

[1]) Auf Ansuchen des Bischofs Pataki fand sich Kaiser Carl VI demnach veranlaszt die Errichtung eines unirten Bisthums mit dem Sitze in Fogarasch zu beschliessen . . . . Der länger als ein halbes Jahrhundert leerstehende griechisch-orientalische Bischofsitz Siebenbürgens, obwohl an reicher Diöcesanenzahl und geistlicher Aushülfe verkürzt, *stand in der Idee* und nach gültiger kanonischer Auffassung noch immer unberührt und unangefochten aufrecht. *Von dieser Erkenntnisz durchdrungen*, drang Pataki nicht blos auf die auch Kraft anderer Gründe anempfohlene Verlegung, sondern vornehmlich und unbedingt auf die päpstliche Anerkennung und Bestätigung des unirten Bisthums und fand in Betreff seiner beiden Anforderungen, obwohl nach längerer Verhandlung, ein willfähriges Gehör.

Este interesantŭ, cândŭ vedĭ, că Hurmuzaki scie şi ideile, carĭ l'aŭ făcutŭ pe Pataki, să stăruéscă pentru înfiinţarea diecesei Făgăraşuluĭ, cu tóte că până acum nu s'a aflatŭ nicĭ unŭ singurŭ documentŭ, din care să se pótă vedé, că Pataki ar fi conlucratŭ la înfiinţarea acelei diecese în calitate de episcopŭ. Dotarea diecesei Făgăraşuluĭ s'a întîmplatŭ deja în 23 Decembre 1715. Èr Pataki a fostŭ consacratŭ episcopŭ numaĭ după 18 Maiŭ 1721, cândŭ Roma a canonisatŭ diecesa Făgăraşuluĭ. De unde apriatŭ se vede, că Pataki celŭ puţinŭ *în calitate de episcopŭ* nicĭ odată nu a pututŭ lucra pentru înfiinţarea uneĭ diecese, care fusese înfiinţată şi canonisată înainte de ce dînsulŭ şi-ar fi începutŭ funcţiunea de episcopŭ, şi prin urmare nu se póte vorbi nicĭ de motivele, carĭ l'ar fi îndemnatŭ, să lucre pentru înfiinţarea eĭ. Ca motivŭ la înfiinţarea diecesei Făgăraşuluĭ n'aŭ servitŭ ficţiunile luĭ Hurmuzaki, ci împrejurările, carĭ noĭ le-amŭ espusŭ într'altŭ locŭ. [1]) Pataki a fostŭ denumitŭ din partea împĕratuluĭ episcopŭ pentru scaunulŭ archierescŭ, în care şeduse Atanasie, ér acesta pentru scaunulŭ, în care şeduse Teofilŭ şi antecesoriĭ luĭ. Toţĭ aceştia aŭ ocupatŭ *scaunulŭ archierescŭ de Alba-Iulia.* Ce scrupulŭ maĭ putea decĭ să aĭbă Pataki, ca să nu ocupe acestŭ scaunŭ archierescŭ? Pentru ce n'ar fi pututŭ să fie condusŭ Pataki de o ideе cu totulŭ contrară la aceea, ce i-o atribue Hurmuzaki, şi anume de idea,

[1]) Vedĭ capitlulŭ nostru: »Şincai despre s. unire« §. 5 pag. 193 şi următórele.

că după ce scaunulŭ de Alba-Iulia este fórte vechiŭ, şi póte că a esistatŭ şi înainte de schismă, acesta a trebuitŭ să fie unitŭ odinióră cu Roma, şi deşi timpŭ îndelungatŭ a fostŭ ocupatŭ de episcopĭ schismaticĭ, totuşĭ *în idee a statŭ totdeuna,* până ce a ajunsŭ érăşĭ în posesiunea legitimă a episcopilorŭ unіţĭ cu Roma. Pe basa acestora Pataki ar fi pututŭ cere, nu înfiinţarea uneĭ diecese nóuĕ cu reşedinţa în Făgăraşŭ, ci conservarea diecesei vechĭ cu reşedinţa în Alba-Iulia. Noĭ nu dicemŭ, că aşa a cugetatŭ Pataki, dar dacă scriemŭ istoria numaĭ după închipuirĭ arbitrare, precum face Hurmuzaki, atuncĭ putemŭ atribui luĭ Pataki orĭ ce ideĭ, ce ne convinŭ nóuĕ.

Dar deşi Hurmuzaki la pag. 95 ne spune, că Pataki a insistatŭ pentru înfiinţarea diecesei Făgăraşuluĭ din motivulŭ acela, că elŭ ar fi recunoscutŭ, că scaunulŭ episcopescŭ de Alba-Iulia după dreptŭ compete unuĭ Archiereŭ greco-orientalŭ, pe care nu era îertatŭ să-lŭ conturbe în posesiunea acésta legitimă, totuşĭ la pag. 96 afirmă tocmaĭ contrariulŭ, că adecă Pataki vedea în înfiinţarea diecesei Făgăraşuluĭ o sentinţă de mórte pentru scaunulŭ mitropolitanŭ de Alba-Iulia.[1]) Va să dică, Pataki odată se retrage din Alba-Iulia, ca să lase locŭ unuĭ Archiereŭ gr. or., ér altă dată se retrage de acolo, pentru ca să închidă unuĭ

[1]) In der Aufrichtung des Fogarascher Bisthumes sollte, wie Pataki vermeinte, das Todesurtheil für den bisherigen griechisch-orientalischen Metropolitanstuhl von Karlsburg . . . . mit inbegriffen enthalten sein. (pag. 96).

Archiereŭ gr. or. calea la acela-şi scaunŭ. Étă în ce contradiceri cade acela, care făuresce, ér nu scrie istoria.

8. Hurmuzaki nu are nicĭ idee de teologie. Elŭ nu scie, că biserica catolică recunósce de valide chirotonirile întîmplate în biserica orientală, şi pentru aceea ne spune în contra adevěruluĭ istoricŭ, că Atanasiŭ a fostŭ chirotonitŭ a dóua óră după ritulŭ latinŭ în Viena.[1] Elŭ n'are cunoscințe despre instituțiunile bisericeĭ catolice, pentru aceea ne spune, că iesuitulŭ Salbeck umbla, să se facă episcopŭ în loculŭ luĭ Aronŭ,[2] deşi iesuițilorŭ le suntŭ interdise demnitățile eclesiastice afară de ordulŭ lorŭ.[3] Pe Petru Aronŭ îlŭ face nepotŭ alŭ episcopuluĭ Ioanŭ Inocențiŭ Klein, deşi între aceştĭ doĭ bărbațĭ marĭ n'a esistatŭ nicĭ o legătură de sânge.[4] Despre mitropolitulŭ Atanasiŭ ne spune, că a muritŭ în 1714,[5] deşi acésta s'a întîmplatŭ în 19 Augustŭ 1713.[6] Despre protopopiĭ din timpulŭ episcopuluĭ Rednicŭ (1764—1772) ne

[1] Er (Atanasius) wurde . . . . in der katholischen Stiftskirche zur St. Anna nach römischem Ritus als Bischof ausgeweiht und in der Voraussetzung des wirklichen Unionsvollzuges zum Oberhirten für die neuerrichtete unirte Diöcese in Siebenbürgen feierlich und urkundlich ernannt. Pag. 56. Minciuna acésta este scósă din scriitoriĭ calvinescĭ.

[2] Wohl bewarb sich um den erledigten Bischofsitz . . . . . auch der als Generalvikar (?) zugetheilte Jesuit P. Salbeck (pag. 129.)

[3] Vedĭ capitululŭ nostru »Sam. Klein despre s. Unire« pag. 114 şi 115.

[4] Pag. 107.

[5] Pag. 89.

[6] Vedĭ Nilles Symb. I. p. 390.

povestesce, că s'aŭ rugatŭ de Papa *Clementŭ alŭ VIII-lea,* să le dea de episcopŭ pe Inocențiŭ Klein, deşi acelŭ Pontifice a gubernatŭ biserica cu maĭ multŭ de unŭ seculŭ şi jumětate înainte de episcopulŭ Rednicŭ şi anume dela 1592—1605.[1] Confundă sinódele biserice unite, ca d. e. atuncĭ, cândŭ acelea, ce s'aŭ întîmplatŭ în sinodulŭ din Sept. 1700, le istorisesce, ca şi cum s'ar fi întîmplatŭ în sinodulŭ din Octobre 1698.[2] Însu-şĭ Barițiŭ, amiculŭ luĭ Hurmuzaki, este silitŭ, să rectifice maĭ multe erorĭ comise de acesta.[3] De unde se vede, că Hurmuzaki nu era în clarŭ nicĭ cu istoria bisericeĭ catolice universale, nicĭ cu istoria particulară a Românilorŭ unițĭ.

9. Erorile grave indigitate până acum şi altele şi maĭ grave, carĭ le vomŭ indigita de aci încolo, dovedescŭ până la evidență aceea, ce amŭ susținutŭ dela începutŭ, că adecă luĭ Hurmuzaki ĭ-a lipsitŭ cunoscința lucrurilorŭ bisericescĭ, despre carĭ a scrisŭ, şi prin urmare auctoritatea luĭ totdeuna este suspectă. Însă şi maĭ suspectă devine autoritatea luĭ, dacă vomŭ considera, că ĭ-a lipsitŭ totalŭ imparțialitatea, care trebue să împodobéscă pe unŭ istoriografŭ. Esemple pentru probarea asertiuniĭ nóstre avemŭ nenumĕrate, însă pentru ca să nu lungimŭ studiulŭ nostru în infinitŭ, ne mărginimŭ la inregistrarea numaĭ câtorva din acelea.

[1] Pag. 193.

[2] Pag. 37.

[3] Vedĭ Părțĭ alese din istoria Transilvanieĭ v. I. maĭ virtosŭ pag. 195. 198, 205.

Hurmuzaki persecută cu o pasiune deosĕbită și totdeuna cu sacrificarea adevĕruluĭ biserica catolică. Ca să pótă lovi maĭ tare în acésta, ne-o presentă ca pe o speculantă, care nu are nicĭ o grije de a convinge pe ómenĭ despre adevĕrulŭ religiunii sale, nicĭ nu-ĭ pasă de cultura poporuluĭ, ci numaĭ de înmulțirea sufletelorŭ prin proselitismŭ. Și pentru ca acéstă calumnie să fie și maĭ seducĕtóre pentru ceĭ ce nu cunoscŭ istoria bisericéscă, nu se sfiesce a preamări față cu biserica catolică secta calvinilorŭ, pe carĭ îĭ presentă ca pe nisce ómenĭ, carĭ aŭ pusŭ mare pondŭ pe instrucțiunea, cultura și literatura poporuluĭ românŭ. Dar să reproducemŭ textualŭ cuvintele luĭ Hurmuzaki: „Die reformirte Propaganda suchte, dem Geiste ihrer eigenen Kirche gemäsz, mehr durch religiöse Überzeugung auf Grund des selbsteigenen Bibelstudiums und der vernünftigen Auslegung der Religionswahrheiten Proselyten anzuwerben und förderte deszhalb mit *besonderem Eifer den Unterricht, die Bildung und die religiöse Literatur der Romänen*; [1]) die katholische Propaganda ihrerseits, *um das religiöse Gewissen und die tiefinnige Bekehrung der umgarnten Menge sich durchaus nicht kümmernd*, ging auf die Geistlichen und deren Spitzen los, gewann diese durch Aufgebot der wirksamen materiellen Mittel und hielt die Armee für geschlagen, wenn die Generale und Offi-

[1]) Câtŭ de neadevĕrată este aserțiunea acésta, ne spune insu-șĭ calvinulŭ P. Bod cu aceste cuvinte: »Scholis Valachi carent, atque adeo rarissimi inter illos sunt, qui legere noverint.« Archivŭ pag. 740.

ziere sich ergeben hatten, *ohne auf die übrige Mannschaft zu achten, als ob diese nur ein willenloses Zugehör der Geistlichkeit vorstellen würde, und dieser unbedingt und ungefragt allenthalben zu folgen bemüszigt wäre.*“ [1])

Câtŭ de neadevĕrate și tendențióse suntŭ laudele, ce le face Hurmuzaki calvinilorŭ, cetitoriĭ nostri sciŭ din altŭ locŭ. [2]) Însă însu-șĭ Hurmuzaki îșĭ combate aserțiunea sa neadevĕrată, contradicêndu-șĭ în modulŭ celŭ maĭ bizarŭ, ce se póte închipui. Elŭ însu-șĭ ne spune într'altŭ locŭ, că poporulŭ românŭ tocmaĭ în era calvinilorŭ a fostŭ ținutŭ *într'unŭ helotismŭ socialŭ, politicŭ* și *religiosŭ înfricoșatŭ*: „*Die durch socialen, politischen und religiösen Helotismus tief verkümmernde romänische Bevölkerung* erwies sich im Grossen und Ganzen als unzugänglich für teoretisch theologische Lehrmeinungen, die neben dem groszen Abstande von ihren bisherigen Glaubenssätzen nicht einmal den lockenden Vortheil boten, *eine praktische Besserung ihrer argen kirchlichen und sonstigen Zustände in unmittelbarem Gefolge mitzuführen.*“ [3]) Față cu aserțiunea, că protestanțiĭ calvinĭ se îngrijiaŭ de instrucțiunea poporuluĭ românŭ, însu-șĭ Hurmuzaki ne spune intr'altŭ locŭ cu totulŭ contrariulŭ: „So liegt der Grund hievon in dem Umstand, dass die griechisch-orientalischen Kirchenvorsteher in Siebenbürgen

[1]) Pag. 18.
[2]) Vedĭ Capitululŭ nostru: Sam. Klein despre Mitropolia de Alba-Iulia pag. 117 și urm.
[3]) Pag. 9

schon längst der Gerichtsbarkeit des calvinischen Superintendenten unterstellt waren der leicht begreiflich weniger auf strenge Kirchenzucht der Geistlichkeit und *katechetischen Unterricht der Jugend in ihrer eigenen Religionslehre als vielmehr auf Proselitenmacherei zu Gunsten seines Bekenntnisses Bedacht nahm.“ [1]) Că protestanții calvinĭ *nu aveaŭ nicĭ o grije de crescerea morală și instrucțiunea religiósă a poporuluĭ românŭ*, ne maĭ spune Hurmuzaki și cu aceste cuvinte: „Andrerseits (das Volk der Romänen) in kirchlicher Beziehung der Oberaufsicht eines calvinischen Superintendenten unterstand, der *weit weniger dem religiösen Unterricht und der sittlichen Erziehung*, als vielmehr der protestantischen Bekehrung der romänischen Jugend seine angelegentliche Fürsorge, wenn auch ohne ausgiebigen Erfolg, angedeihen liesz.“ [2]) Contradicerea, în care a cădutŭ Hurmuzaki numaĭ din pofta de a calumnia biserica catolică, ese la ivélă și maĭ lămuritŭ, unde ne spune, că poporulŭ românŭ la sfârșitulŭ ereĭ calvine era totalŭ lipsitŭ de cultură și instrucțiune: „Ferner stellte sich bei dem *gänzlichen Mangel an Bildung und Unterricht der romänischen Bevölkerung eine didaktische Einwirkung auf die religiöse Ueberzeugung, also eine gewissenhafte Bekehrung derselben als vorderhand unausführbar und nur allmälig und langsam erreichbar dar.*“ [3]) Étă, dar că *„zelulŭ deosĕbitŭ“*, cu care „Propaganda calvină“ a promovatŭ — după Hurmuzaki (la pag. 18) — *„instrucțiunea, cultura și literatura religiósă a Românilorŭ“*, a avutŭ de efectŭ *„totala lipsă de cultură și instrucțiune a poporațiuniĭ române“* (dela pag. 25).

[1]) Pag. 8 și 9.
[2]) Pag. 23. 24.
[3]) Pag. 25.

Că în contra bisericeĭ catolice a scrisŭ Hurmuzaki unŭ neadevĕrŭ grosolanŭ, se vede totŭ din cuvintele luĭ: „Er (Kollonits) liesz das über seinen Auftrag vom Jesuiten Szent-Ivány verfaszte und in Tyrnau gedruckte Buch: „De ortu, progressu et diminutione Schismatis graeci etc.“, worin absichtsvoll die bis auf geringe Abweichungen fast durchgängige Gleichheit der griechisch-orientalischen und römischen Glaubenslehre hervorgehoben wird, wie in Oberungarn, so nunmehr in Siebenbürgen reichlich verbreiten. *Mehrere Tausende Katechismen, wie vordem in ruthenischer, so nun in romänischer Sprache in katholischem Sinne abgefaszt, auf des Kardinals Kosten gedruckt und an die romänische Bevölkerung, hauptsächlich an die Jugend vertheilt, waren dazu bestimmt bei derselben der katholischen Lehre Eingang zu verschaffen. Romänische Kinder fanden Aufnahme, Ausbildung, Verpflegung und Unterstüzung in katholischen Schulen. Ein neuerrichtetes und wohl ausgestattetes geistliches Seminar in Klausenburg sorgte durch Erziehung romänischer Priester für die dauernde Verbreitung der katholischen Lehre unter dem zu bekehrenden Volk*, gleichwie es die Seminare von Tyrnau und Agram für die anderen zu bekehrenden Völkerschaften thaten.“ [1])

[1]) Pag. 26.

Cetitoriulŭ nepreocupatŭ póte vedé, că Hurmuzaki, care la pagina 18 ne spunea, că Propaganda catolică nu se îngrijia, ca cea protestantă, de instrucţiunea, cultura şi literatura religiósă a poporuluĭ românŭ, nicĭ de consciinţa religiósă şi conversiunea basată pe convingere a mulţimiĭ, la pag. 36 ne istorisesce tocmaĭ contrariulŭ, că adecă Propaganda catolică tocmaĭ prin literatura românéscă se silia a lumina poporulŭ despre adevĕrulŭ religiuniĭ catolice, ér tinerimea română era primită, ajutată şi cultivată în şcólele catolice, cum nu fusese nicĭ odată în şcólele protestante.

Astfelŭ stândŭ lucrulŭ, întrebămŭ, că ce auctoritate maĭ póte avé unŭ scriitoriŭ, care cade în astfelŭ de contradicerĭ? Şi cine l'ar maĭ puté numi imparţialŭ?

10. Tendenţiosŭ ca totdeuna, Hurmuzaki se silesce a arĕta, că unirea s'a făcutŭ şi cu sprijinulŭ protestanţilorŭ celorŭ maĭ puternicĭ. De aceea dice despre guvernatoriulŭ G. Bánffy: „Der Gouverneur Georg Bánffy, obwohl selbst reformirt helvetischer Confession, *liebäugelte im Stillen* mit den Jesuiten, und förderte insgeheim ihre Strebungen aus Gefälligkeit gegen den Hof, was ihm aber den Argwohn der Akatholiken wegen Katholikendienerei mit Recht auf den Hals lud." [1])

Dacă aserţiunea, că guvernatoriulŭ G. Bánffy cocheta cu Ĭesuiţiĭ şi promova nisuinţele acestora spre a se face plăcutu curţiĭ din Viena, este adevĕrată, atuncĭ Hurmuzaki

[1]) Pag. 26.

să fi fostŭ celŭ puţinŭ consecuentŭ şi să ni-lŭ fi descrisŭ pe guvernatoriŭ totdeuna ca pe unŭ amicŭ alŭ uniuniĭ. Hurmuzaki însă, ca şi prin acésta să dovedéscă, că n'a scrisŭ adevĕrulŭ, într'alte locurĭ ne descrie pe guvernatoriulŭ ca pe celŭ maĭ mare duşmanŭ alŭ uniuniĭ. Aşa d. e. cândŭ s'a ţinutŭ în Viena, va să dică acolo, unde voia guvernatoriulŭ să se facă plăcutŭ, o conferinţă de statŭ asupra uniuniĭ sub presidiulŭ *cancelariuluĭ de curte* conte Kinsky, guvernatoriulŭ nicĭ n'a voitŭ să ĭea parte la desbaterile aceleĭ conferinţe: „Als nun über diese Frage (der Union) unter dem Vorsitz des Hofkanzlers Grafen Kinsky eine Staatskonferenz abgehalten wurde, weigerten sich die reformirten obersten Würdenträger, als: der Gouverneur Georg Bánffy und der vormalige Kanzler Graf Nicolaus Bethlen, an derselben Theil zu nehmen. . . . . Die Conferenz entschied sich daher auch ohne ihre Einvernahme für die Annahme des Unionsvorschlags." [1]) Dar nu-ĭ destulŭ, că guvernatoriulŭ a făcutŭ chiarŭ în Viena oposiţiune cerbicósă sfinteĭ unirĭ, Hurmuzaki ni-lŭ maĭ presentă şi ca pe unŭ protectorŭ declaratŭ şi făţişŭ alŭ acelora, carĭ lucraŭ contra uniuniĭ, cum se vede din sprijinulŭ puternicŭ, ce l'a datŭ acela preotuluĭ românescŭ Ioanŭ Circa, care s'a luptatŭ în contra uniuniĭ şi pe urmă a trecutŭ şi la calvinismŭ: „Als daher nach Theophils Abgang der bischöfliche Sitz seiner Besetzung entgegenharrte, bewarb sich um denselben,

[1]) Pag. 30.

über Anstiften der reformirten Standesherren, ein durch Kenntuiss und Bildung ausgezeichneter romänischer Geistliche, [1]) Namens Ioan Zirka, der zum Calvinismus übergetreten war und an *dem Gouverneur Bánffy eine mächtige Stütze gefunden hatte.*" [2])

11. Lipsa totală de imparţialitate pe Hurmuzaki îlŭ face, să pérḑă din vedere adevĕrulŭ istoricŭ. În unŭ locŭ voesce să ne arete, câtŭ de multŭ suferiaŭ ceĭ maĭ de frunte Românĭ, pentru că se alipiaŭ cu trupŭ şi sufletŭ de biserica greco-orientală neunită, şi de aceea ḑice: „Denn eine tiefe Verstimmung hatte sich der beiden Fürstenthümer gegen den Kaiserhof bemächtigt, die in der harten Bedrückung des griechisch-orientalischen Glaubens in Siebenbürgen ihre Wurzel und Berechtigung fand und sich noch dadurch steigerte, dasz auch einige in Siebenbürgen weilende Angehörige der Fürstenthümer, *wie auch angesehene und weitbekannte Romänen griechischer Kirche, z. B. der Protonotar Sárossy, bei der confessionellen Verfolgung und gewaltthätigen Tendenzpolitik in Mitleidenschaft gerieten und dem Gefängnisse verfielen.*" [3])

Neadevĕrulŭ acesta este însă combătutŭ, din norocire, de însu-şĭ Hurmuzaki, care ne spune în altŭ locŭ, că Românulŭ vĕḑutŭ şi

---

[1]) Este de însemnatŭ, că la Hurmuzaki este destulŭ, să fi făcutŭ cineva opusĕţiune sfinteĭ unirĭ, pentru ca să devină bărbatŭ distinsŭ şi mare, chiarŭ şi-cândŭ ar fi fostŭ unŭ criminalistŭ.

[2]) Pag. 52.

[3]) Pag. 70.

departe cunoscutŭ, marele ortodoxŭ Ioanŭ Sárossy, nu a fostŭ Românŭ gr. orientalŭ, ci unŭ unitariŭ magiarŭ, cum se vede din acestŭ pasajŭ: „An der Seite der obgenannten geheimen Führer im vollen Einverständnisse mit ihnen und in gleicher Richtung wirkten zudem als Gegner des Katholicismus und der Union der romänische Edelmann Nagyszegy Gábor und der Protonotar *Johann Sárossy, ein Unitarier.*" [1])

12. Atâta este de lipsitŭ Hurmuzaki de imparţialitate, când este vorba de a lovi biserica catolică, încâtŭ nu se sfiesce a ridica până în norĭ chiarŭ şi pe ceĭ maĭ de nimica ómenĭ, dacă aceştia s'aŭ luptatŭ în contra sfinteĭ unirĭ. Pe Ioanŭ Circa, care se pusese în serviţiulŭ calvinilorŭ magiarĭ şi turbura pacea religiósă a Românilorŭ, îlŭ numesce preotŭ distinsŭ prin sciinţă şi cultură: „ein durch Kenntnisz und Bildung ausgezeichneter romänischer Geistliche," [2]) care se alipia cu trupŭ şi sufletŭ de credinţa ortodoxă: *„dessen zähe Glaubenstreue* durch seine Nebenbuhlerschaft um den erledigten griechischen Bischofsitz nur noch gesteigert war." [3])

Eĭ bine, omulŭ acesta fenomenalŭ a fostŭ unŭ hoţŭ sacrilegŭ, care a furatŭ maĭ multe cărţĭ din biserica din Alba-Iulia, unŭ falsificatorŭ fără păreche, care cu documente şi sigile false a voitŭ să-şĭ câştige episcopia

---

[1]) Pag. 70.

[2]) Pag. 52.

[3]) Pag. 63.

în Bucurescĭ, unŭ necredinciosŭ de ceĭ maĭ de rîndŭ, care a părăsitŭ şi biserica ortodoxă şi s'a făcutŭ calvinŭ, unŭ trădătoriŭ alŭ némului sĕŭ, care se făcuse instrumentulŭ celorŭ maĭ de frunte magiarĭ spre a ţiné şi maĭdeparte poporulŭ românŭ în sclăvia calvinilorŭ. [1])

Chiarŭ şi Bariţiŭ nu se póte reţiné a nu face luĭ Hurmuzaki, amiculuĭ sĕŭ neuĭtatŭ, imputare meritată pentru laudele nemeritate, ce acesta le-a pusŭ pe Ioanŭ Circa: „Rĕŭ se înşală fericitulŭ în Domnulŭ şi neuĭtatulŭ nostru amicŭ Eudoxiŭ Hurmuzaki, cândŭ pe de o parte recunósce, că Ioanŭ Circa era calvinŭ în adevĕratulŭ înţelesŭ alŭ cuvîntuluĭ şi clientŭ alŭ magnaţilorŭ calvinĭ, de altă parte însă îlŭ face totodată apĕrătoriŭ ferbinte alŭ ortodoxieĭ orientale.“ [2])

Asemenea laude nemeritate încarcă Hurmuzaki şi pe Gabriel Nagyszegy, numaĭ pentru că a lucratŭ în contra sfinteĭ unirĭĭ. Despre acesta dice: „Als Geschäftsführer und Sachwalter für ein förmliches Klageanbringen, das sie beschlossen hatten, verwendeten sie *einen fähigen, eifrigen und energischen Mann, den Edelmann Gabriel Nagyszegy*, der vordem bereits aus dem römisch-katholischen zum griechischen Glauben übergangen und als Sekretär beim Bischof Theophil angestellt war, in dem seither wogenden Glaubenskampfe aber *mit opfermutiger Entschiedenheit die Fahne*

[1]) Vedĭ documentele relative la aserţiunea nóstră în Nilles, Symb. I. pag. 220 şi următórele.
[2]) Părţĭ alese din ist. Trans. I. pag. 195.

der nicht wankenden Griechischgläubigen voranzutragen sich erboten hatte.“ [1])

Şi sciţĭ, cine a fostŭ acestŭ bărbatŭ capacitatŭ, zelosŭ, energicŭ, resolutŭ şi gata a se jertfi pentru credinţa greco-orientală?

Documentele publicate în timpulŭ din urmă îlŭ arată de omulŭ celŭ maĭ de nimica.

Elŭ a fostŭ unŭ hoţŭ ordinariŭ. Fiindŭ în serviţiulŭ Mitropolituluĭ Teofilŭ, a fostŭ alungatŭ din casa acestuia, pentru că furase. Trecu maĭ târdiŭ în serviţiulŭ Mitropolituluĭ Atanasiŭ, însă şi pe acesta l'a furatŭ şi pentru aceea a fostŭ aruncatŭ în temniţa din Sibiŭ. Din interese materiale îmbrăţişă catolicismulŭ, ca maĭ târdiŭ să trécă ér la neuniţi şi să agite poporulŭ din rĕsbunare faţă cu Mitropolitulŭ Atanasie. Totodată s'a făcutŭ unélta calvinilorŭ celorŭ maĭ puternicĭ, carĭ voiaŭ nimicirea poporuluĭ românŭ, şi în urmă s'a înrolatŭ la Curuţiĭ magiarĭ, carĭ se revoltaseră în contra caseĭ domnitóre, care singură maĭ avea milă de românĭ. Pe acestĭ trădătoriŭ alŭ stăpânilorŭ sĕĭ, alŭ némulŭ sĕŭ şi alŭ caseĭ domnitóre Mitropolitulŭ Atanasiŭ îlŭ numesce *„omŭ de nimica“* (nullius frugis). Bariţiŭ dice despre elŭ, că *„ĭĭ lipsia o dógă“*. Generalulŭ Rabutin l'a caracterisatŭ de unŭ *„falsarius“* şi *„Bösewicht“*, [2]) ér Hurmuzaki în onórea ortodoxieĭ ni-lŭ presentă ca pe unŭ bărbatŭ mare.

Însă pe cândŭ Hurmuzaki este aşa de binevoitoriŭ faţă cu ómeniĭ, carĭ lucraŭ pentru

[1]) Pag. 60.
[2]) Vedĭ documentele la Nilles, Symb. I. pag. 330 şi urm. şi Bariţiŭ l. c. I. pag. 219 şi urm.

surparea unirii, pe atuncĭ nu are cuvinte destulŭ de aspre pentru înfierarea acelora, carĭ s'aŭ făcutŭ unițĭ. Așa d. e. pe Teofilŭ îlŭ numesce unŭ omŭ fără consciință, ér pe Atanasiŭ Angelŭ, sub care s'a îndeplinitŭ unirea, îlŭ stigmatiséză de „Herostratŭ, care cu rea voință a prefăcutŭ în cenușe templulŭ unitățiĭ române". [1])

Abstragêndŭ dela aceea, că unitatea etnică și politică română nu consistă în unitatea religiósă, noĭ ne permitemŭ a întreba, că óre pentru ce nu a făcutŭ Hurmuzaki totŭ atâțĭ Herostrațĭ plinĭ de maliție din toțĭ Mitropolițiĭ aceia, carĭ înainte de sfînta unire cu biserica Romeĭ se uniseră în credință și disciplină cu biserica calvinéscă magiară din Ardélŭ și se supuseră cu totulŭ superintendeluĭ calvinescŭ, care se numia „Episcopus Valachorum", pe cum și era într'adevĕrŭ? Pentru ce mĕsură Hurmuzaki cu dóuĕ mĕsurĭ? Pentru ce nu consideră Hurmuzaki, că pentru timpulŭ luĭ Atanasiŭ nu era altŭ mijlocŭ de a mântui biserica românéscă și póte și pe Româniĭ din Ardélŭ de perire, decâtŭ numaĭ unirea cu biserica Romeĭ, și ascultarea de sfaturile din Viena? Pentru ce nu se ĭea în considerațiune, că Atanasiŭ a voitŭ să unéscă pe *toțĭ* Româniĭ din Ardélŭ, și că acéstă operă pentru „unitatea română" a fostŭ nimicită de ceĭ maĭ marĭ dușmanĭ aĭ

[1]) Was Theophil gewissenlos begonnen hatte, brachte sein Nachfolger rücksichtslos zu Ende, und der neue Herostrat, der den Tempel der romänischen Einigkeit absichtsvoll einäscherte, hiesz Athanasius Angel. (Pag. 33).

Românilorŭ, de Grecĭ, Sêrbĭ și Magiarĭ? Pentru ce se impută luĭ Atanasiŭ ca faptă rea o acțiune, care a avutŭ de scopŭ unitatea aceea bisericéscă inculcată cu atâta tărie de Mântuitoriulŭ lumiĭ, și recunóscerea *formală* a acelorŭ adevĕrurĭ, carĭ se conținŭ destulŭ de lămuritŭ în Sfînta Scriptură, în sfințiĭ părințĭ și sinódele bisericeĭ orientale?

Causa la tóte acestea este, precum amŭ accentuatŭ dela începutŭ, lipsa totală de imparțialitate în Hurmuzaki și necunoscința luĭ despre lucrurile bisericescĭ.

Cu tóte acestea elŭ este urmatŭ astădĭ cu tótă încrederea de scriitoriĭ *„ortodoxĭ"*, până și în manuale de școlă, cum a făcutŭ d. e. și dlŭ Dr. Ilarionŭ Pușcariŭ, care atâtŭ de tare a desconsideratŭ alte isvóre, încâtŭ reproduce și celea maĭ grosolane erorĭ ale luĭ Hurmuzaki. [1])

13. Credemŭ a fi doveditŭ de ajunsŭ până aci, că Hurmuzaki este unulŭ dintre auctoriĭ ceĭ maĭ suspecțĭ în materie de religiune și biserică, și astfelŭ acum ne putemŭ întórce la cele ce le aduce domnulŭ Densușanŭ din cartea luĭ Hurmuzaki în contra s. Unirĭ. [2])

Hurmuzaki susține în testimoniulŭ citatŭ de Densușanŭ treĭ lucrurĭ:

[1]) Manualŭ de istoria bisericéscă de Dr. Ilarionŭ Pușcariŭ. Sibiŭ 1893. Ca esemplu despre asertiunea nóstră aducemŭ de astă dată numaĭ pagina 38, unde autorulŭ ne povestesce după Hurmuzaki nisce lucrurĭ, carĭ s'ar fi intîmplatŭ în sinodulŭ din 7 Octobre 1698, pe cândŭ ele s'aŭ intîmplatŭ în sinodulŭ din Septembre 1700, și nicĭ acolo așa, precum scrie dlŭ auctorŭ.

[2]) Cercetare istorică-critică pag. 42—44.

a. Că unirea în sinodulŭ celŭ mare din 1700 s'a făcutŭ din silă eserciată de catolicĭ și de curtea împĕrătéscă. [1])

b. Că maĭoritatea poporuluĭ românŭ din Transilvania n'a avutŭ cunoscință despre cele ce aveaŭ să se întîmple în acelŭ sinodŭ și nicĭ după aceea n'a fostŭ instruatŭ despre schimbarea întrevenită în religiunea sa strămoșéscă.

c. Că maĭoritatea poporuluĭ românŭ n'a primitŭ și aprobatŭ unirea.

Pe basa acestora Hurmuzaki declară, că unirea făcută la 1700 nu póte avé nicĭ unŭ fundamentŭ juridicŭ și *„nu se póte considera înaintea publiculuĭ ca unŭ actŭ de consciință esecutatŭ în modŭ legalŭ“*.

Vomŭ rĕspunde decĭ pe scurtŭ la tóte treĭ aserțiunile luĭ Hurmuzaki.

Prima aserțiune, că unirea în sinodulŭ celŭ mare din 1700 s'a făcutŭ din silă, este luată din vîntŭ. Ea este combătută de G. Barițiŭ cu aceste cuvinte: „Întrebarea este aci: fost'a aceea a treia declarațiune făcută de bună voe, spontaneă, nestórsă cu amenințărĭ saŭ chiarŭ cu arme, precum li-se întîmplase întocmaĭ în aceea-șĭ epocă protestanților din Ungaria? Noĭ susținemŭ, că acelŭ sinodŭ a lucratŭ sub influința oratorieĭ persuasive a ĭesuiților, nu însă și sub presiunea teroristică a curțiĭ imperiale, *ci dacă a fostŭ presiune, aceea vinia de sigurŭ din*

[1]) Ein starker moralischer Druck, hinter dem auch der physische Zwang nicht undeutlich in nächster Nähe hervorblickte, lastete auf der terrorisirten Priesterversammlung etc. pag. 35.

partea guvernuluĭ transilvanŭ compusŭ în marea sa maĭoritate din magnațĭ și patricianĭ magiarĭ și sașĭ protestanțĭ de treĭ confesiunĭ, carĭ pe cum amŭ arĕtatŭ și la altŭ locŭ, nu voiaŭ nicĭ să audă de unirea Românilorŭ cu biserica Romeĭ, pentru că eĭ se înfioraŭ de consolidarea catolicismuluĭ ca și de apucarea poporuluĭ românŭ saŭ și numaĭ a nobilimiĭ române de maĭ multe miĭ, pe calea sciințelorŭ și a cultureĭ, prin urmare pe calea cătră libertate. De altă parte însă marea maĭoritate a protopopilorŭ veniți din comitatele feudale transilvane și ungurene amărîțĭ în sufletele lorŭ de atâtea góne și urgiĭ seculare, la carĭ eraŭ espușĭ eĭ, preoțiĭ și poporulŭ din partea aristocrațieĭ, s'aŭ simțitŭ tarĭ destulŭ, ca să dea peptŭ cu dînsa, dacă prin uniune îșĭ vorŭ asigura protecțiunea împĕratuluĭ, și așa eĭ aŭ trecutŭ la ordinea dileĭ preste scrupuliĭ, ce aveaŭ maĭ vîrtosŭ protopopiĭ și neguțătoriĭ amestecațĭ, grecĭ, românĭ, bulgarĭ (ca și astădĭ), carĭ pe lângă ce nu avuseră a suferi de-a dreptulŭ nimicŭ dela magnațiĭ calvinĭ, ci numaĭ dela patricianiĭ, pe carĭ sciaŭ să-ĭ îmblândéscă cu banĭ, apoĭ dînșiĭ se temeaŭ și de mânia luĭ Constantinŭ Brancoveanŭ Vodă, precum și că dacă vorŭ trece la unire cu Roma, comerciulŭ lorŭ cu popórĕle orientale din imperiulŭ otomanŭ va suferi fórte multŭ, din causa că acelea popórĕ nu vorŭ să aĭbă a face cu latiniĭ și cu ceĭ ce țînŭ cu eĭ. . . . . Scurtŭ, comercianțiĭ din Brașovŭ legațĭ fórte strînsŭ cu Orientulŭ, cu țĕrile românescĭ și cu patriarchatulŭ din Constantinopole, n'aŭ voitŭ

să scie de uniunea religiósă, ci s'aŭ pusŭ în fruntea uneĭ oposițiunĭ înverșunate, întru care apoĭ aŭ fostŭ ajutațĭ din tóte puterile de către protestanțiĭ calvinĭ cu cancelariulŭ Nic. Bethlen în frunte și de către luteraniĭ îm- bărbătațĭ și conduşĭ de popa Zabanius scă- patŭ în Sibiŭ din Ungaria și de fiulŭ acestuia faĭmosulŭ Harteneck.“ 1)

Că silă se făcea numaĭ în contra uniriĭ, se vede și din cuvintele Mitropolituluĭ Ata- nasiŭ rostite în conferința din Viena: „De cândŭ s'a pornitŭ acéstă acțiune de unire, domniĭ protestanțĭ nevoindŭ să scie ceva de drepturile și scutințele asigurate catolicilorŭ prin diplomă, tocmaĭ din contră pe preoțiĭ românĭ, carĭ se declară unițĭ cu catoliciĭ, *îĭ tractéză fórte tirănesce, îĭ aruncă în prinsóre, îĭ batŭ, jefuescŭ, alungă din parochiĭ, pe preotese și pruncĭ îĭ tractéză ca pe sclavĭ cu mare cruḑime și comitŭ tóte necuviințele în contra uniuniĭ și unițilorŭ.*“ 2) Așadara sila și forța nu s'a esercitatŭ în favorulŭ uniriĭ, ci în contra eĭ.

Totŭ așa de neîntemeiată este și a dóua asertiune a luĭ Hurmuzaki, că adecă maĭoritatea poporuluĭ românŭ din Tran- silvania n'avea cunoscință despre celea ce aveaŭ să se întîmple în acelŭ sinodŭ și nicĭ după aceea n'a fostŭ instruitŭ despre deosebirile dogmatice și schimbarea întreve- nită în biserica sa.

1) Părțĭ alese din Istoria Transilvanieĭ v. I. pag. 193 și urm.
2) Id. ibid. pag. 201.

Noĭ susținemŭ, că poporulŭ românŭ a fostŭ instruitŭ despre condițiunile uniriĭ atâta, câtŭ între împrejurările date a fostŭ cu pu- tință și de lipsă.

Idea uniuniĭ cu biserica Romeĭ a agi- tatŭ poporulŭ românescŭ cu multŭ înainte de 1700. Deja la anulŭ 1651 a declaratŭ Mi- tropolitulŭ Românilorŭ Simonovich către epi- scopulŭ rutênŭ unitŭ Parteniŭ, că tare do- resce, să se pótă uni și dinsulŭ cu biserica Romeĭ. 1) În 23 Augustŭ 1692 împĕratulŭ Leopoldŭ a datŭ unŭ decretŭ despre privi- legiile acordate Rutenilorŭ unițĭ cu biserica Romeĭ. 2) Acestŭ decretŭ a ajunsŭ și la cu- noscința cleruluĭ și poporuluĭ românescŭ prin mijlocirea misionarilorŭ catolicĭ. 3) La anulŭ 1697 vedemŭ nu numaĭ pe Mitropolitulŭ Teofilŭ, ci și pe fruntașiĭ cleruluĭ convenindŭ de repețite orĭ cu părintele misionariŭ Ba- ranyi și consultându-se atâtŭ asupra natureĭ dogmatice a uniuniĭ, câtŭ și asupra urmări- lorŭ eĭ din punctŭ de vedere politicŭ. 4) După ce partea cea maĭ de frunte a cleruluĭ a fostŭ in clarŭ asupra mariĭ cestiunĭ, în anulŭ 1697 s'a ținutŭ unŭ sinodŭ generalŭ alŭ cleruluĭ românescŭ, în care publice s'a discutatŭ, în ce stă unirea cu biserica Romeĭ, și cum are să se facă. 5) Este însă cu ne- putință, ca cestiunile agitate în acestŭ sinodŭ să nu fie ajunsŭ și la cunoscința poporuluĭ,

1) Nilles, Symb. I. pag. 161.
2) Idem ibid. pag. 164.
3) Id. ibid. in nota 2.
4) Id. ibid. pag. 163.
5) Id. ibid. pag. 164—170.

cu atâtŭ maĭ virtosŭ, că nu era vorba numaĭ de mântuirea luĭ vecĭnică, ci și de mântuirea luĭ din sclăvia politică, în care gemea de vécurĭ. Aci este loculŭ a întreba şi a rě-spunde cu Barițiŭ: „Era óre cu putinţă, ca clerulŭ şi poporulŭ să maĭ sufere şi de atuncĭ înainte acea sclăvie fişică și spirituală, sub care gemea întru întunecime orbitóre, și să nu dorésca schimbarea totală a condițiunilorŭ sale de viață? Să fie ajunsŭ acestŭ poporŭ a perde orĭ ce sentimentŭ de libertate până la starea animalelorŭ dedate atâtŭ de multŭ cu jugulŭ, încâtŭ la unŭ singurŭ semnŭ alŭ unuĭ copilaşŭ să-lŭ ĭea în gâtŭ, saŭ încă să se apropie de elŭ, ca să i-lŭ pună altulŭ? A presupune aşa ceva, ar fi o adevěrată insultă. Avemŭ o mulțime de probe, că acestŭ poporŭ avea, ca şi altele, înainte cu dóuě sute, ca şi înainte numaĭ cu o sută de anĭ, consciinţa deplină a stăriĭ sale deplorabile, în care se afla elŭ. Poporŭ şi clerŭ în mij-loculŭ catastrofelorŭ dintre 1680 și 1700 nu avea încătrăŭ, trebuia să caute împrejurŭ de sine şi să vadă, nu cumva rěsare şi pentru elŭ o ḑi de mântuință?" [1]) Fiindŭ poporulŭ românŭ atâtŭ de preocupatŭ de mântuirea sa, era cu neputinţă să nu se informeze şi să nu fie informatŭ despre mijloculŭ unicŭ de eliberare, ce i-se îmbia atuncia, adecă despre sfinta unire. Ér cândŭ Hurmuzaki ne presentă poporulŭ românŭ ca pe o turmă de animale, care nu avea niciĭ o cunoscință

[1]) Părţĭ alese din Istoria Transilvanieĭ vol. I. pag. 153.

despre celea, ce se petreceaŭ în sinulŭ și în jurulŭ sěŭ, elŭ într'adevěrŭ insultă acestŭ poporŭ și o face acésta numaĭ din ură și prejudițiŭ faţă cu biserica catolică.

Dar şi după anulŭ 1697 a pututŭ şi a trebuitŭ să afle poporulŭ românŭ, că de ce era vorba atuncĭ, cândŭ i-se făcea propunerea de a se uni cu biserica Romeĭ. În 14 Aprilŭ 1698 împěratulŭ Leopoldŭ a datŭ guvernuluĭ Transilvanŭ unŭ decretŭ, în care apriatŭ se spune, cum are să se facă uniunea. Acestŭ decretŭ a fostŭ publicatŭ şi esplicatŭ clerului şi poporuluĭ românescŭ prin cardinalulŭ Kollonits în epistola enciclică a acestuia din 2 Iuniŭ 1698. [1]) În Octobre 1698 s'a ţinutŭ unŭ noŭ sinodŭ generalŭ românescŭ, care a decisŭ unirea poporuluĭ românescŭ cu biserica Romeĭ. Din acestŭ sinodŭ s'a datŭ şi unŭ manifestŭ românescŭ, care apriatŭ arată, cum şi pe lângă ce condițiunĭ se face unirea cu biserica Romeĭ. [2]) În 16 Octobre 1699 împěratulŭ Leopoldŭ a datŭ diploma sa, în care punctŭ de punctŭ se spune, în ce consiste unirea, şi a poruncitŭ, ca acéstă diplomă să se publice în tóte ţinuturile locuite de românĭ. [3]) Diploma acésta a fostŭ publicată în modŭ specialŭ şi în sinodulŭ generalŭ alŭ cleruluĭ din Maiŭ 1699. [4])

Aşa dară clerulŭ şi poporulŭ românescŭ a pututŭ şi a trebuitŭ să fie deplinŭ orientatŭ cu privire la natura sfinteĭ unirĭ atuncĭ,

[1]) Nilles ibid. pag. 194—199.
[2]) Id. ibid. pag. 201—211.
[3]) Id. ibid. pag. 224—227,
[4]) Id. ibid. pag. 229 şi urm.

cândŭ a convenitŭ la adunarea cea mare din an. 1700. Nicĭ nu trebue să ne închipuimŭ ca Hurmuzaki, că era lipsă de o instrucțiune adâncă teologică a poporuluĭ, ca să se pótă îndeplini actulŭ uniuniĭ. O astfelŭ de instrucțiune nu o are nicĭ unŭ poporŭ pe lume, ci numaĭ acele puține persóne, carĭ suntŭ chemate a învăța poporulŭ în lucrurile de credință şi morală. Apoĭ uniunea nu consista în lăpĕdarea dogmelorŭ bisericeĭ orientale, şi în primirea unorŭ dogme contrare acelora, fiindŭ tóte dogmele bisericeĭ orientale — afară de cele 4 puncte — identice cu ale bisericeĭ apusene. Şi în fine chiarŭ şi cele 4 puncte nu eraŭ ceva noŭ şi deosĕbitŭ pentru Românĭ, de-órece doctrina despre primatulŭ Papeĭ, despre procesiunea Spirituluĭ sfîntŭ şi dela Fiulŭ, şi despre Purgatoriŭ era cuprinsă şi în cărțile liturgice şi rituale şi în aşeḑămintele rituale ale bisericeĭ orientale, ér doctrina despre materia validă a sacramentuluĭ Eucharistieĭ nu avea de urmare schimbarea rituluĭ orĭ doctrineĭ bisericeĭ orientale în ceea ce privesce pânea dospită, ci avea de urmare numaĭ aceea, că orientaliĭ să nu maĭ batjocoréscă şi condamne biserica apusană, pentru că acésta se folosesce în sacramentulŭ amintitŭ de pâne azimă şi nu dospită.

Dacă însă poporulŭ românescŭ a fostŭ destulŭ de instruatŭ asupra pasuluĭ, ce avea să-lŭ facă în adunarea cea mare din 1700, cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ a fostŭ instruatŭ asupra credințeĭ bisericeĭ sale după unire. Èr cândŭ Hurmuzaki o négă acésta, vine în conflictŭ

cu sine însu-şĭ, pentru că elŭ însu-şĭ, precum amŭ vĕḑutŭ maĭ susŭ, descrie cu colorĭ viĭ mijlócele întrebuințate pentru instruirea cleruluĭ şi tinerimiĭ române în adevĕrurile religiuniĭ catolice. [1])

Ḑice în fine Hurmuzaki, că maĭoritatea poporuluĭ românŭ n'a primitŭ şi aprobatŭ sfînta unire în anulŭ 1700.

Față cu acéstă aserțiune noĭ susținemŭ, că poporulŭ românescŭ din Transilvania în totalitatea sa a primitŭ şi aprobatŭ sfînta unire la anulŭ acela.

Adunarea dela 1700 a fostŭ una dintre celea maĭ numĕróse, din câte cunósce istoria nóstră. Acolo aŭ fostŭ de față nu numaĭ Mitropolitulŭ şi protopopiĭ, ci şi deputațiĭ cleruluĭ şi câte treĭ deputațĭ din fiesce care satŭ. Actele ne spunŭ, că aceştia toțĭ aŭ primitŭ sfînta unire, şi acésta nu aŭ făcut'o fără discusiune, ci după cumpĕnirea tuturorŭ împrejurărilorŭ, şi după ce toțĭ s'aŭ convinsŭ, că facŭ unŭ lucru bunŭ pentru némulŭ lorŭ. [2]) Împrejurarea, că nu toțĭ Româniĭ aŭ fostŭ fisice de față, nu invólve în sine, că nu toțĭ aŭ primitŭ sfînta unire. Nicĭ la adunarea din 1848 nu aŭ fostŭ de față toțĭ Româniĭ, şi cu tóte acestea nimenĭ nu cutéză să ḑică, că hotărîrile aceleĭ adunărĭ nu s'aŭ adusŭ cu consensulŭ întreguluĭ poporŭ romînŭ. Şi apoĭ aşĭ vre, să mi-se arete în istoria popórĕlorŭ o singură adunare, în care să fi fostŭ fisice de față unulŭ fiesce care membru

[1]) Veḑĭ maĭ susŭ pag.
[2]) Nilles, Symb. I. pag. 246 –247.

din poporŭ. Aşa ceva este o imposibilitate fisică. Din împrejurarea, că nu toţĭ ceĭ de faţă aŭ subscrisŭ actulŭ uniriĭ, încă nu se póte deduce, că nu toţĭ aŭ primitŭ unirea, pentru că nicĭ la adunarea din 1848 nu toţĭ aŭ subscrisŭ protocólele luate cu acea ocasiune, şi totuşĭ nimenĭ nu póte susţiné, că în acele protocóle nu ar fi fostŭ depusă voinţa tuturorŭ celorŭ de faţă şi a acelora, carĭ din o causă orĭ alta nu aŭ pututŭ fi de faţă. Apoĭ nicăirĭ, unde se ţinŭ adunărĭ numĕróse de poporŭ, cum a fostŭ cea din anulŭ 1700, nu aŭ subscrisŭ toţĭ ceĭ de faţă şi nu subscriŭ nicĭ în diua de astădĭ, cândŭ se ţinŭ asemenea adunărĭ. Actulŭ uniuniĭ din 1700 a fostŭ subscrisŭ de toţĭ ceĭ chemaţĭ şi anume de fruntaşiĭ cleruluĭ, carĭ pe atuncĭ eraŭ singuriĭ conducĕtorĭ aĭ poporuluĭ românescŭ, căcĭ alţĭ cărturarĭ pe atuncĭ nu aveamŭ. Eĭ de bună samă n'ar fi subscrisŭ acestŭ actŭ, dacă n'ar fi sciutŭ, că cu eĭ este întregŭ poporulŭ, căcĭ orĭ câtŭ de inferiorĭ în cultură ar fi fostu aceĭ fruntaşĭ, atâtŭ de proştĭ totŭ nu ni-ĭ putemŭ închipui, încâtŭ eĭ însi-şi să se hotăréscă a face unŭ actŭ, prin care să se espună pericluluĭ de a remâné nisce păstorĭ fără turmă. În fine nicĭ din împrejurarea, că din partea poporuluĭ unirea s'a primitŭ prin aclamaţiune, nu putemŭ deduce, că primirea eĭ nu s'a făcutŭ în chipŭ validŭ. Óre în diua de astădĭ nu se aducŭ destule hotărîrĭ prin aclamaţiune? Óre în diua de astădĭ aduce-se în vre-o adunare poporală numĕrósă vre-unŭ conclusŭ prin votare secretă orĭ votare nominală? Nicăirĭ nu se întîmplă aşa ceva, pentru că este cu

neputinţă. Dar că în adunarea din 1700 totalitatea Românilorŭ din Transilvania s'a declaratŭ pentru unire, se vede şi de acolo, că în decursŭ de maĭ multe deceniĭ nu se află în Transilvania nicĭ o biserică neunită constituită în forma sa, şi numaĭ icĭ şi colea întimpinămŭ câte unŭ protestŭ sporadicŭ, ridicatŭ de puţine persóne în contra sfinteĭ unirĭ, şi şi aceste persóne saŭ n'aŭ fostŭ Românĭ, saŭ dacă aŭ fostŭ Românĭ, eĭ n'aŭ lucratŭ în vîrtutea unuĭ impulsŭ primitŭ dela Românĭ, ci numaĭ ca instrumente ale Grecilorŭ, Magiarilorŭ şi Sêrbilorŭ, ér istoriciĭ nostri toţĭ sciŭ şi istorisescŭ împrejurările şi timpulŭ, cândŭ cutare saŭ cutare ţinutŭ s'a ruptŭ de biserica unită, ceea ce s'a întîmplatŭ numaĭ după anulŭ 1740, şi maĭ vîrtosŭ după ce episcopulŭ Inocenţiŭ Klein a fugitŭ din ţară şi s'a refugiatŭ în Roma.

După cele desfăşurate până aci cetitoriulŭ póte să judece despre valórea următórelorŭ cuvinte ale luĭ Hurmuzaki citate de dlŭ Densuşanŭ: [1]) „La sinodulŭ din 7 Octobre 1698 din Alba-Iulia [2]) fură chemaţĭ ce e dreptŭ deputaţĭ din maĭ multe comune românescĭ. Dar deputaţiĭ aceştia neavêndŭ nicĭ o cunoscinţă despre lucrurile, de carĭ era vorba, ér de altă parte neînţelegêndŭ nicĭ procedura, ce trebuia să se urmeze în astfelŭ de cestiunĭ, votară prin aclamaţiune

[1]) Cercetare istorică-critică pag. 42 şi următ.

[2]) Amŭ maĭ amintitŭ şi de altă dată, că Hurmuzaki numaĭ din eróre dice, că lucrurile enarate de dînsulŭ s'aŭ întimplatŭ în 1698, căcĭ ele s'aŭ întimplatŭ faptice în adunarea cea mare din Septembre 1700.

în numele comunelorŭ. Cu tóte acestea maĭ avemŭ motive fundate, ca să ne îndoimŭ, că actulŭ acesta s'ar fi făcutŭ cu învoirea generală a preoţilorŭ şi a mirenilorŭ. Anume, dacă noĭ vomŭ avé în vedere, că din 55 de protopopĭ, — atâta era arĕtatŭ numĕrulŭ lorŭ, — şi din 1582 de parochiĭ, câte se aflaŭ atuncĭ sub Mitropolitulŭ gr. orientalŭ, singurŭ numaĭ episcopulŭ şi protopopiĭ şi puţinĭ preoţĭ din gradele de josŭ subsemnară primirea uniriĭ din 7 Octobre 1698, că maĭ departe mulţĭ preoţĭ, fără să se oblige în scrisŭ, dar cu tóte acestea fără voe se supuseră sorţiĭ violente, că în fine întrégă clasa poporuluĭ saŭ a mirenilorŭ, numaĭ întru atâta luă parte, că fiecare comună trimise câte treĭ deputaţĭ la sinodŭ, ca să fie de mărturie la actulŭ acesta de trecere la altă religiune, dar în realitate nicĭ preoţiĭ din gradulŭ maĭ inferiorŭ, nicĭ ceĭalalţĭ membri din poporŭ nu subsemnară documentulŭ acesta despre schimbarea religiuniĭ. [1]) De aceea se póte presupune cu totŭ dreptulŭ, că clasa preoţilorŭ pe faţă şi pe făcute aŭ primitŭ unirea cu maĭoritate, însă din poporŭ numaĭ o slabă minoritate neconsiderabilă a aprobatŭ şi a primitŭ unirea. Ér restulŭ celŭ mare din poporulŭ românescŭ nicĭ nu a fostŭ de locŭ instruatŭ maĭ înainte nicĭ după aceea despre deosĕbirile dogmatice, ce eraŭ între amîndóuĕ bisericele şi carĭ eraŭ cuprinse atuncĭ în 4 puncte, şi cu atâtŭ maĭ

[1]) Dacă clerulŭ şi poporulŭ ar fi credutŭ, că aşa ceva e de lipsă, de sigurŭ ar fi făcutŭ tocmaĭ precum poftesce Hurmuzaki.

puţinŭ a fostŭ poporulŭ informatŭ despre cuprinsulŭ şi însemnătatea adevĕrată a schimbăriĭ de religiune . . . . Era aşadară numaĭ o simplă ficţiune respândită în publicŭ, ca să orbéscă lumea, că poporulŭ românŭ pe timpulŭ acela ar fi primitŭ unirea cu aclamaţiune. O astfelŭ de schimbare de religiune prin representanţĭ impuşĭ de-a sila poporuluĭ, [1]) carĭ votaŭ prin aclamaţiune în contra sciinţeĭ şi în contra voinţeĭ poporuluĭ, [2]) şi fără ca poporulŭ să cunóscă articulele schimbate ale credinţeĭ, dicemŭ, unŭ astfelŭ de actŭ, pe lângă tóte apucăturile Propagandeĭ, nu póte avé nicĭ unŭ fundamentŭ juridicŭ, şi nu se póte considera înaintea publiculuĭ ca unŭ actŭ de consciinţă esecutatŭ în modŭ legalŭ " [3])

Celealalte, ce se maĭ aducŭ de dlŭ Densuşanŭ din cartea luĭ Hurmuzaki în contra sfinteĭ unirĭ, aŭ fostŭ rectificate în parte maĭ susŭ. Aci vomŭ maĭ indigita numaĭ aceea, că Hurmuzaki ne presentéză biserica neunită din Transilvania ca o formaţiune principală, curatŭ orientală şi organisată într'o autonomie démnă de invidiatŭ, pe care o doresce

[1]) Nicăirĭ nu se află vre-unŭ documentŭ, în care să se cetéscă, că representanţiĭ poporuluĭ ar fi fostŭ impuşĭ de-a sila.

[2]) Dacă votarea acésta s'ar fi întîmplatŭ în contra voinţeĭ poporuluĭ, atuncĭ poporulŭ ar fi constituitŭ îndată o biserică separată de a acelora, ce aŭ fostŭ la adunare. O astfelŭ de biserică însă n'a esistatŭ maĭ multe deceniĭ.

[3]) Hurmuzaki, Fragmente II. pag. 36—37. Traducerea acestuĭ pasajŭ este făcută de dlŭ Densuşanŭ, însă şi acéstă traducere este în multe locurĭ neesactă.

cu oftărĭ ascunse și biserica unită. Din contră biserica unită după Hurmuzaki este o formațiune bastardă, intermediară între biserica orientală și cea catolică și prin urmare fără prospecte de viéță.

La acésta rĕspundemŭ, că biserica neunită din Transilvania și Ungaria maĭ numaĭ după unele forme esterne este orientală. În organismulŭ sĕŭ însă este o biserică, care s'a abătutŭ nu numaĭ dela organismulŭ bisericeĭ orientale vechĭ, ci și dela organismulŭ celoralalte bisericĭ orientale de astădĭ din Rusia, Grecia, România, Sêrbia etc. Ea a primitŭ faptice în organismulŭ sĕŭ multe din principiile protestante, carĭ suntŭ contrare principiilorŭ de credință ale bisericeĭ orientale. Și pentru aceea într'adevĕrŭ se póte numi o formațiune bastardă produsă din împreunarea nelegiuită a protestantismuluĭ cu fotianismulŭ.

Biserica unită însă nu este o formațiune bastardă, ci o parte integrantă a bisericeĭ catolice respândite pe tótă suprafața pămîntuluĭ, care este una în credință, însă variată în riturĭ și disciplină, precum felurite suntŭ popórĕle, pe carĭ prin una și aceea-șĭ credință, prin una și aceea-șĭ învĕțătură morală, prin acelea-șĭ mijlóce de mântuire lăsate de Domnulŭ Christosŭ, le conduce spre limanulŭ fericiriĭ eterne. Biserica unită precum a resistatŭ în trecutŭ tuturorŭ loviturilorŭ dușmănóse, ce le-a primitŭ dela Magiarĭ, Sêrbĭ și Grecĭ, și chiarŭ și dela mulțĭ dintre Românĭ, carĭ s'aŭ lăsatŭ a fi sedușĭ de străinĭ, așa va resista și pe viitorŭ atacurilorŭ, carĭ le

produce necredința unora, ignoranța multora, și maliția străinilorŭ, carĭ nu vĕdŭ bucurosŭ unirea tuturorŭ Românilorŭ cu centrulŭ acela, care este légănulŭ némuluĭ nostru și representantele adevĕratuluĭ creștinismŭ și alŭ civilisațiuriĭ creștine.

XIII.

Folósele neuniriĭ.

Domnulŭ Nicolaŭ Densușanŭ a consacratí unŭ capitolŭ întregŭ folóselorŭ uniriĭ silindu-se a discredita biserica unită cu auctoriatea unorŭ scriitorĭ românĭ, precum amŭ vĕdutŭ în capituliĭ precedențĭ. Fiindŭ că însă dsa șĭ-a uĭtatŭ, să arete cetitorilorŭ sĕĭ și folósele neuniriĭ, ne ținemŭ noĭ de datoință a le indigita aci pe scurtŭ, pentru ca cetitoriĭ să aĭbă o idee perfectă despre meritele ambelorŭ bisericĭ, dintre carĭ pentru dŭ Densușanŭ are prețŭ numaĭ cea unită în credință cu Slavo-Bizantiniĭ.

Recunóscemŭ, că tema nóstră ar merita o tractare cu multŭ maĭ amplă decâtŭ aceea, ce o putemŭ face în cadrulŭ restrînsŭ aŭ studiuluĭ nostru. Cetitoriĭ însă, carĭ se oupă cu studiulŭ istorieĭ, vorŭ puté judeca, ș fără analisa maĭ amĕnunțită a faptelorŭ dn partea nóstră, dacă cele ce le susținemŭ mĭ la vale, corĕspundŭ orĭ nu adevĕruluĭ istoricŭ.

Nimicŭ nu se susține astădĭ cu atâta ție, ca frasa gólă, că biserica ortodoxă a fetŭ în trecutŭ scutulŭ naționalitățiĭ române.

Istoria ne arată din contră, că biserica ortodoxă până la sfînta unire n'a representatŭ şi scutitŭ în mijloculŭ Românilorŭ, decâtŭ interesele Slavilorŭ şi Grecilorŭ şi în Ardélŭ ale Magiàrilorŭ. Ea a fostŭ în mijloculŭ Românilorŭ o instituţiune slavo-bizantină, cu limbă, obiceiurĭ şi aspiraţiunĭ străine de originea şi caractĕrulŭ nostru etnicŭ latinŭ, şi pentru aceea în locŭ să promoveze desvoltarea nóstră naturală pe terenulŭ culturalŭ, naţionalŭ şi politicŭ, precum biserica catolică a promovatŭ desvoltarea popórĕlorŭ apusene din sinulŭ sĕŭ, ea a lucratŭ din firea sa în contra celorŭ maĭ vitale interese ale românismuluĭ.

Adevĕrulŭ acesta l'a esprimatŭ cu puţine, dar memorabile cuvinte cronicariulŭ nostru Şincai, cândŭ vorbindŭ despre trecerea Românilorŭ sub jurisdicţiunea patriarchieĭ din Constantinopolŭ, esclamă: „Barem de nu s'ar fi întîmplatŭ acésta, că Româniĭ maĭ fericiĭ ar fi fostŭ, de s'ar fi supusŭ patriarchieĭ din Roma, precum s'aŭ fericitŭ alte némurĭ, caĭ înşi-şĭ le vedemŭ.“ [1])

Totŭ acestŭ adevĕrŭ l'a esprimatŭ şi Cesarŭ Boliacŭ în oda sa cătră Românĭ, unde cântă:

„Printr'o fatalitate fuseşĭ greşită tare,
De te rupseşĭ de Roma. O! ritulŭ celŭ grecescŭ!
Acésta-ţĭ este culpa, de n'afli mângăere
În sinulŭ caseĭ tale. . . .
Rĕŭ te-aĭ unitŭ de-atuncia cu ginţĭ eterogene,
Cu ginţile sclavone, mângite la Fanarŭ!

[1]) Chron. an. 869.

Pe-o cale retrogradă veĭ merge multŭ alene?
Veninulŭ totŭ, în pismă, veĭ scurge din păharŭ?“ [1])

Despre adevĕrulŭ acesta sperămŭ, că se vorŭ convinge şi cetitoriĭ nostri.

1. Limba este nu numaĭ distinctivulŭ celŭ maĭ caracteristicŭ alŭ unuĭ poporŭ, ci şi mijloculŭ celŭ maĭ puternicŭ pentru conservarea individualităţiĭ luĭ. Ortodoxia saŭ neunirea însă ne-a atacatŭ tocmaĭ acestŭ tesaurŭ scumpŭ îndată dela începutŭ, căcĭ în loculŭ limbeĭ latine vulgare, care probabilŭ amŭ avut'o în viaţa nóstră bisericéscă şi religiósă înainte de schismă, a întrodusŭ o limbă cu totulŭ străină de firea limbeĭ nóstre: *limba slavonă,* care a alungatŭ limba românéscă nu numaĭ din biserică, ci în principatele române şi din statŭ, aşa încâtŭ acésta s'a maĭ pututŭ conserva vécurĭ întregĭ numaĭ în coliba ciobanuluĭ. Prin influinţa limbeĭ slave fisionomia latină a limbeĭ nóstre s'a alteratŭ aşa de tare, încâtŭ înzădarŭ s'aŭ silitŭ uniĭ filologĭ a-ĭ reda vechiulŭ chipŭ, şi la urmă toţĭ amŭ trebuitŭ să ne convingemŭ, că direcţiunea urmată de eĭ ar crea o nóuă limbă neînţelésă de poporulŭ românŭ de astădĭ, şi pentru aceea amŭ trebuitŭ să părăsimŭ acea direcţiune. Câtŭ rĕŭ a produsŭ limba slavonă şi maĭ târdiŭ cea grecéscă întrodusă prin „ortodoxie“, ne-o spune unŭ scriitorŭ, care nu va fi suspectŭ dluĭ Nicolaŭ Densuşanŭ, deórece îĭ este frate. Acesta dice: „De preste Dunăre veni în Dacia Tra-

[1]) Cesare Bolliacŭ: Poesiĭ vechĭ şi nóuĕ, Bucurescĭ. pag. 97.

ință limba slavonă — *întunereculŭ* — în statŭ și în biserică. Sute de anĭ purtarămŭ acestŭ jugŭ rușinosŭ. . . . . Vedemŭ, câtŭ de marĭ aŭ fostŭ pericolele, prin carĭ amŭ trecutŭ, pericule, nu de invasiunĭ, nu de focŭ și ferŭ, ci pericule, carĭ se operéză în tăcere pe furișŭ, în biserică, în viața publică, în sinulŭ familieĭ, în consciința fiesce căruia, pericule maĭ marĭ decâtŭ tóte invasiunile barbare! Invasiunile barbare, carĭ aŭ ținutŭ maĭ bine de o mie de anĭ, nu ne-aŭ ștersŭ pe noĭ ceĭ de dincóce, preste carĭ aŭ trecutŭ tóte, *însă invasiunea furișată, liniștită a limbeĭ grecescĭ și slavone în timpŭ scurtŭ a smăcinatŭ elementulŭ numĕrosŭ și puternicŭ, pe a căruĭ umerĭ se răzĕma odinióră o mare împĕrăție, elementulŭ românŭ de dincolo de Dunăre! Adĭ nu maĭ vedemŭ decâtŭ sfărîmăturile scăpate din naufragiŭ, pe carĭ unŭ noŭ refluxŭ se încércă a le răpi din limanŭ și a le înghiți pentru totdeuna!*" [1])

Atuncĭ, cândŭ biserica ortodoxă a fostŭ siiită să tolereze și în scriere limba românéscă, cea dintâiŭ nisuință a sa a fostŭ să o îmbrace în costumŭ slavŭ, adoptândŭ alfabetulŭ cirilianŭ, și nu odată s'a întîmplatŭ chiarŭ și în timpulŭ celŭ maĭ recentŭ, că nisce archiereĭ aĭ bisericeĭ ortodoxe aŭ anatematisatŭ pe ceĭ ce se încercaŭ a elimina din cărțile bisericescĭ slovele cirilice și a le înlocui cu literele latine.

Mișcarea pentru întroducerea limbeĭ române în biserica și statele Românilorŭ nu a

[1]) Aronŭ Densușanŭ: Istoria limbeĭ și liter. române, Iașĭ 1885 pag. 9 și 10.

pornitŭ din sinulŭ bisericeĭ neunite, ci dela alțĭ factorĭ, carĭ tocmaĭ în biserica ortodoxă aŭ datŭ de cea maĭ mare pedecă în realisarea lucrăriĭ lorŭ.

În Transilvania principiĭ calvinĭ aŭ fostŭ, carĭ aŭ întrodusŭ limba română în biserică. Mișcarea pornită aci nu a putută triumfa deplinŭ în România, decâtŭ fórte târdiŭ. Chiarŭ și în secululŭ trecutŭ în multe bisericĭ din România se întrebuința limba slavonă, care ocupa terenulŭ maĭ vîrtosŭ în bisericele de pe la sate, pe cândŭ cea grecéscă ocupase orașele. Cu câtă îndârjire se lupta biserica neunită în contra limbeĭ românescĭ, ne dovedesce însă-șĭ instrucțiunea, ce a dat'o Dositeiŭ cătră mitropolitulŭ Atanasiŭ cu ocasiunea chirotoniriĭ acestuia la anulŭ 1698. În acéstă instrucțiune se dice: *„Trebue Archieria ta, slujba bisericeĭ, adecă ochtaiulŭ, mineiele și alalte cărți, ce se cântă duminecile și serbătorile, și slujba de tóte dilele, să te nevoescĭ cu de-adinsulŭ să se cetéscă tótă pe limba slovinéscă saŭ elinéscă, éră nu rumânesce saŭ într'altŭ chipŭ.*" [1]) Așa dară folosulŭ netăgăduitŭ alŭ neuniriĭ este, că ne-a schimonositŭ limba cu elemente străine și maĭ vîrtosŭ slavone, a făcutŭ pe o mulțime mare de Românĭ, să-șĭ uite limba românéscă și astfelŭ să se contopéscă în elemente străine, și s'a luptatŭ în continuŭ în contra întroduceriĭ eĭ în biserică și statŭ până la sfînta unire.

2. Precum însă biserica neunită a cercatŭ, să ne stîngă limba, totŭ așa s'a încer-

[1]) La Cipariŭ, Acte și fragm. pag. 243.

catŭ, să ne omóre și consciința națională. Legăturile nóstre cu biserica slavă bizantină ne-aŭ adusŭ așa de departe, încâtŭ Româniĭ multŭ timpŭ *„se priviaŭ și eĭ ca făcêndŭ parte din familia popórĕlorŭ de sudŭ“*. Acéstă mărturisire adevĕrată nu a eșitŭ din gura unuĭ „Ĭesuitŭ“, ci din a unuĭ Archiereŭ ortodoxŭ, Melchisedecŭ, [1]) care nu póte fi suspectŭ nicĭ macarŭ în ochiĭ dluĭ Densușanŭ. Apoĭ cum ar fi pututŭ să se trezéscă consciința națională în Românĭ, cândŭ biserica îĭ crescea numaĭ slovenesce, precum ne spune totŭ Melchisedecŭ: *„Mănăstirile pe atuncĭ eraŭ șcólele, unde se formaŭ biséricașiĭ românĭ; de acolo se luaŭ Episcopiĭ, Mitropolițiĭ, toțĭ bine întăriți și lipițĭ de cartea slavonă, pe care eĭ la rîndulŭ lorŭ o propagaŭ în țară prin șcóle înființate pe la Episcopiĭ și Mitropoliĭ și pe la orașe, ba chiarŭ și pe la sate, prin șcóle înființate de boerĭ pe la moșiile lorŭ.“* [2]) Ce aŭ făcutŭ maĭ târḑiŭ fanarioțiĭ ortodoxĭ nu numaĭ pentru a omorî în Româniĭ din principate consciința națională, ci și pentru a-ĭ înjosi la starea dobitócelorŭ, ca să-ĭ ștérgă de pe fața pămîntuluĭ, este cu multŭ maĭ bine cunoscutŭ, decâtŭ să fie lipsă de a maĭ lungi vorba. Ér câtŭ de tare s'aŭ lăsatŭ Româniĭ ortodoxĭ din Transilvania a fi înjugațĭ de Magiariĭ calvinĭ, o sciŭ cetitoriĭ nostri din altŭ locŭ.

3. Unde limba slavă *„făcea parte integrantă a ortodoxieĭ române, care era comună cu a tuturorŭ popórĕlorŭ slave dimprejurulŭ Românieĭ“*, [1]) și unde se omoria consciința națională, nu póte fi vorbă de cultură națională. Acéstă cultură a fostŭ totdeuna împedecată prin alipirea nóstră de biserica slavo-bizantină. Noĭ amŭ ajunsŭ în orbita Resărituluĭ, tocmaĭ cândŭ acesta începuse a decădé, cândŭ locașurile vechĭ ale sciințeĭ și civilisațiuniĭ în urma schismeĭ începuseră a deveni asile nu pentru cultură, ci pentru nisce ómenĭ, carĭ se alipiaŭ numaĭ de formele esterne ale religiuniĭ, și în locŭ să fie însuflețițĭ de principiile dătătóre de viață ale creștinismuluĭ, eraŭ conduşĭ numaĭ de ura nestînsă în contra catolicismuluĭ. Pe cândŭ Resăritulŭ apunea, pe atuncĭ în Apusŭ semînța bogată de cultură și civilisațiune aruncată de Roma catolică începea a resări și după aceea a produce fructele sale binecuvîntate. Noĭ ne-amŭ lipsitŭ de aceste fructe, amŭ întreruptŭ orĭ ce comunicațiune de ideĭ cu popórĕle latine din Apusŭ și cu universitățile înfloritóre de acolo, și astfelŭ amŭ fostŭ lipsițĭ de posibilitatea de a înainta alăturea cu popórĕle civilisate, și de a ține vie în noĭ consciința originiĭ și meniriĭ nóstre pe pămîntulŭ vechiĭ Daciĭ. Ceĭ maĭ de frunte bărbațĭ aĭ Românilorŭ eraŭ în servițiulŭ cultureĭ străine, cum a fostŭ d. e. Grigorie Țamblacŭ, care deși Românŭ, a scrisu slovenesce. E dreptŭ, că amŭ avutŭ și câțiva scriitorĭ, carĭ n'aŭ despreţuitŭ limba româ-

[1]) Viața și scrierile luĭ Grigorie Tamblacŭ (în Analele Academieĭ române ser. II. t. VI. sect. II.) Bucurescĭ 1884 pag. 67.

[2]) Id. ibid. pag. 70.

[1]) Id. ibid. pag. 72.

néscă, însă acésta nu avemŭ să o mulţămimŭ bisericeĭ ortodoxe, căcĭ ceĭ maĭ de frunte dintre scriitoriĭ moldovenĭ aŭ ajunsŭ la idea de a scrie românesce numaĭ în urma cresceriĭ lorŭ în Polonia catolică şi a contactuluĭ lorŭ cu acéstă ţară. 1) Asemenea se póte ḑice şi despre scriitoriĭ din Muntenia, carĭ aŭ începutŭ a preţui cartea românéscă, nu pentru că acésta ar fi fostŭ preţuită vre odată de biserica ortodoxă ca atare, ci pentru că străbătuseră şi la eĭ ideile propagate parte de uniĭ francesĭ, carĭ eraŭ instructorĭ pe la familiile boerescĭ, parte de feciorii boerilorŭ, carĭ învăţaŭ carte în şcólele Ĭesuiţilorŭ din Ardélŭ. De ce ignoranţă înfricoşată a fostŭ cuprinsŭ clerulŭ şi poporulŭ chiarŭ şi în lucrurile religióse din lipsa literatureĭ şi cultureĭ naţionale, ne istorisesce pe largŭ Melchisedecŭ în opulŭ citatŭ. 2) „Unŭ popă cânta adresându-se către dascălulŭ Pascălŭ: *Dascăle pascăle adusaĭ pe behehe?* Dascălulŭ rĕspundea: *Ba naĭba să te ĭea, că mĭ-a luatŭ şi pe mihoho, şi mĭ-a datŭ pe bububo.* Tradiţia ne

1) Aronŭ Densuşanŭ încă recunósce acestŭ adevĕrŭ: »Aci avemŭ pe ceĭ dintâiŭ şi maĭ însemnaţĭ chronicarĭ: Urechia, Eustratie, Mironŭ, Nic. Costinŭ şi Dimitrie Cantemirŭ. Aceştĭ doĭ din urmă, deşi tráescŭ şi scriŭ şi la începutulŭ seculuĭ alŭ 18-lea, eĭ însă suntŭ fiiĭ intelectualĭ aĭ sec. alŭ 17-lea. *Acésta putere intelectuală, ce o aflămŭ în sec. alŭ 17-lea în Moldova, se esplică uşorŭ. Moldova sta pe atuncĭ în cele maĭ strînse legăturĭ cu regatulŭ Polonieĭ,* destulŭ de înaintatŭ pe acele timpurĭ. . . . . *Boeriĭ Moldòveĭ îşĭ trimiteaŭ copiiĭ la şcólele din Polonia.* Dreptŭ aceea Moldoveniĭ aveaŭ ocasiune a-şĭ câştiga cunoscinţe maĭ multe şi maĭ seriόse.

2) Veḑĭ pag. 76—79.

maĭ spune, că eraŭ popĭ, carĭ luaŭ în mână cartea slavonă, şi adresându-se către ómenĭ îĭ întreba: *Ómenĭ bunĭ! sciţĭ voĭ, ce-ĭ în cartea asta?* Dacă eĭ rĕspundeaŭ: *Nu scimŭ,* le rĕspundea, *că nicĭ elŭ nu scie.* Dacă eĭ rĕspundeaŭ, că sciŭ, popa le ḑicea: *Apoĭ n'am la ce să vĕ maĭ spunŭ şi eŭ;* apoĭ conversa cu eĭ despre alte lucrurĭ şi-ĭ blagoslovia. Altŭ popă, nesciindŭ ceti prohodulŭ, se închidea elŭ singurŭ în biserică cu mortulŭ, lăsândŭ pe poporanĭ afară la uşea bisericeĭ. După câtva timpŭ de aşteptare deschidea uşea şi invita pe poporanĭ să ducă mortulŭ la grópă.“ 1) Ėtă la ce stare miserabilă ne-a adusŭ biserica ortodoxă. Dacă după espresiunea luĭ Melchisedecŭ clerulŭ de rîndŭ „*nicĭ* carte slavonă nu învĕţa, nicĭ pe cea română nu o avea,“ ne putemŭ uşorŭ închipui, în ce întunecime egipténă a trebuitŭ să órbece poporulŭ. Stările acestea în principate nu numaĭ nu s'aŭ îmbunătăţitŭ, ci din contră s'aŭ făcutŭ şi maĭ ticălóse în timpulŭ fanarioţilorŭ. Că în Transilvania nu eraŭ stărĭ maĭ bune înainte de unire, se póte dovedi cu nenumĕrate documente din timpulŭ acela. Ómenĭ, carĭ să scie ceti şi scrie, abia se găsiaŭ. 2) Chiarŭ şi episcopiĭ sciaŭ numaĭ ceti şi scrie. 3) Româniĭ nu aveaŭ şcóle nicĭ în sate, nicĭ în oraşe. 4) La preoţie eraŭ

1) Melchisedecŭ, op. c. pag. 77.

2) Ad eam rursum ruditatem delapsi sunt, ut qui legere, scribere vel fidei mysteria promere de memoria noverit, vix repertus sit aliquis. Nilles Symb. I. p. 143.

3) Id. ibidem.

4) Scholae apud Valachos in pagis et oppidis nullae. Id. ibid. pag. 145.

admişĭ şi indiviḑĭ, carĭ nu sciaŭ nicĭ Tatălŭ nostru, nicĭ numĕrulŭ taĭnelorŭ şi-şĭ cumpĕraŭ preoţia cu banĭ plătiţĭ episcopuluĭ. [5])

Unŭ clerŭ şi poporŭ decăḑutŭ în privinţă culturală atâtŭ de înfricoşatŭ nu era capabilŭ nicĭ să creeze, nicĭ să conserve instituţiunĭ bisericescĭ, scolastice şi naţionale, şi numaĭ în acéstă decădinţă aflămŭ noĭ rĕspunsulŭ potrivitŭ la următórele cuvinte ale luĭ G. Bariţiŭ: „O împrejurare póte să supere pe istoriculŭ românŭ, care se va fi ocupândŭ cu istoria reformaţiuniĭ, éră aceea este, că începêndŭ dela 1566 până la 1670 nu daĭ în tótă istoria Transilvanieĭ preste vre-unŭ nume de preotŭ, călugărŭ saŭ episcopŭ românŭ gr. resăriténŭ, care saŭ să-şĭ fie apĕratŭ dogmele credinţeĭ sale bărbătesce, chiarŭ şi cu periculŭ vieţeĭ, saŭ totŭ aşa de bărbătesce să fie declaratŭ vre unulŭ pe faţă în ochiĭ lumiĭ, precum făceaŭ apuseniĭ, că abjură credinţa veche şi trece la o credinţă nóuă. În locŭ de acestea lumea se pomenesce dintru odată cu episcopia calvinéscă în districtulŭ Făgăraşuluĭ înfiinţată pentru locuitoriĭ sĕĭ şi smulsă cu totulŭ de sub mitropolie. Cândŭ aŭ trecutŭ aceĭ locuitorĭ la legea calvinéscă? Cine a fostŭ fundatorulŭ aceleĭ episcopiĭ chiarŭ pe fruntăriile Munteniei? Şi alte districte locuite de Românĭ cândŭ s'aŭ calvinitŭ? *Şi cu ce se ocupaŭ în*

[5]) Ad sacerdotii dignitatem praevio nullo examine, ii, qui nec orationem dominicam, nec sacramentorum numerum, nec catecheseos christianae doctrinam callent, libero gradu scandunt; empto muneribus episcopo, ut in presbyteros ordinentur. Id. ibid. pag. 151.

acele timpurĭ miile de călugărĭ resăritenĭ, cărorŭ le place forte multŭ a se considera pe sine şi a se numi apĕrătorĭ înfocaţĭ aĭ biserice ortodoxe resăritene? Este prea bine cunoscutŭ, că aprópe a şésa parte din pămîntulŭ Românieĭ se afla în *mână mórtă,* precum se ḑice în dreptulŭ canonicŭ, adecă în proprietatea mănăstirilorŭ grecescĭ închinate şi neînchinate. Dară unde eraŭ în acele mănăstirĭ teologiĭ, canoniştiĭ, apologeţiĭ, unde seminariile de teologĭ şi şcólele pregătitóre pentru acelea? Chronicarii spunŭ, că şi pe la 1700 se maĭ aflaŭ în Transilvania multe schiturĭ saŭ aşa numite mănăstirĭ micĭ, afară de cele cassate şi secularisate dintru odată cu cele r. catolice. Ce făceaŭ locuitoriĭ schiturilorŭ, pe cândŭ mitropolia şi tótă hierarchia bisericeĭ române din acéstă ţară trăgea de mórte? Unde era urmă de ajutoriŭ din partea bisericeĭ celeĭ marĭ bizantine grecescĭ, care trăgea veniturĭ forte marĭ dela poporulŭ românŭ, anume din dominiile mănăstirilorŭ, din dispensaţiunĭ, cărţĭ de ĭertăciune vindute forte scumpŭ, din testamente, colecte, sărindare şi alte multe?" [1])

Dacă nu s'a întîmplatŭ aceea, ce istoriografulu nostru ar fi doritŭ să se întîmple, este a se mulţămi alipiriĭ Românilorŭ de ortodoxia slavo-bizantină. Rămŭ ruptŭ fiindŭ din trupina unităţiĭ catolice, biserica resăriténă a trebuitŭ să se usce. Raza detaşată din sórele centruluĭ catolicŭ, ca n'a maĭ putută lumina.

[1]) Părţĭ alese din Istoria Transilvanieĭ v. I. pag. 150.

4. Dar nu numaĭ desastrele de până aci le-a adusŭ asupra Românilorŭ multŭ lăudata „ortodoxie“, ci totŭ ea este, care a împedecatŭ crearea unuĭ mare statŭ românescŭ chiarŭ din vécurile de mijlocŭ. Idea acésta a desfăşurat'o fórte frumosŭ Dr. Nerset Marianŭ în broşura sa citată maĭ susŭ, şi fiindŭ că acéstă broşură a devenitŭ fórte rară, credemŭ, că facemŭ unŭ serviţiŭ fórte plăcutŭ cetitorilorŭ nostri, cândŭ reproducemŭ aci textualŭ cuvintele numituluĭ auctorŭ: „Maĭ înainte de a se desbina bisericele, năpădirea şi statornicirea Bulgarilorŭ în Dacia Aureliană risipi prin ţinuturile de acolo poporaţiile românescĭ, dumicate şi maĭ multŭ prin încrucişarea necontenită a seminţiilorŭ slavone propriŭ ḑise. Cu tóte acestea noĭ avurămŭ unŭ ascendentŭ mare asupra acestorŭ barbarĭ, luarămŭ parte la creştinarea lorŭ, înfiinţarămŭ de dóuĕ orĭ împreună cu eĭ o împĕrăţie puternică, şi întorcêndu-ne împotriva Grecilorŭ, pe carĭ furămŭ aprópe să-ĭ părăsimŭ şi în materie religiósă, iĭ vĕḑurămŭ pe aceştia învinşĭ şi-ĭ gonirămŭ înaintea nóstră până la porţile Constantinopoleĭ. De amŭ fi rĕmasŭ de maĭ înainte unițĭ cu Roma, de amŭ fi păstratŭ vechea organisaţie ĭerarchică a Dacielorŭ şi împreună cu dînsa vechea limbă şi literatură a ginteĭ nóstre, noĭ amŭ fi isbutitŭ de sigurŭ a atrage în orbita nóstră pe nisce neofiţĭ, carĭ ne eraŭ atâtŭ de prietinĭ, în acela-şĭ chipŭ cu care atraseră în orbita lorŭ pe Vizigoţĭ, fraţiĭ nostri din Iberia, pe Francĭ, fraţiĭ din Galia, pe Longobarḑĭ, fraţiĭ din Italia. Noĭ însă ne perdusemŭ ĭerarchia primitivă de pe timpulŭ luĭ Leonŭ Isaurie împĕratŭ bizantinŭ (a. 782), trecêndŭ sub jurisdicţia patriarchieĭ din Constantinopole; încâtŭ maĭ înainte de schismă, limba rituală deveni cea grecéscă, ér după Cirilŭ şi Metodie, cea slovenéscă, întărită apoĭ prin ivirea şi stabilirea schismuluĭ. În chipulŭ acesta amŭ perdutŭ prilejulŭ nepreţuitŭ de a ne asimila pe barbariĭ nostri formândŭ cu dînşiĭ o singură naţie neolatină, şi înfiinţândŭ maĭ curêndŭ saŭ maĭ târḑiŭ unŭ statŭ mare românescŭ, călare pe Dunăre şi întinsŭ spre méḑănópte până în centrulŭ Ungarieĭ actuale, ér spre méḑăḑi până la ţĕrmurele mărilorŭ. Cine ar îndrăsni, să-şĭ închipuéscă sórtea eventuală a unuĭ asemenea statŭ şi înriurirea luĭ asupra istorieĭ ginteĭ latine şi a întregeĭ lumĭ civilisate? Abstragêndŭ însă dela o asemenea ipotesă, de altmintrelea destulŭ de plausibilă pentru cine cunósce legile istorice, este unŭ lucru de creḑutŭ, orĭ câtŭ de strălucite ar fi isprăvile Voevoḑilorŭ nóstri sevârşite maĭ în deobşte cu o singură mână de ómenĭ în contra semiluneĭ, că maĭ mărĭ ar fi fostŭ ele şi maĭ roditóre, dacă nu ne desbina Pravoslavia de familia naţiilorŭ apusene, cu atâtŭ maĭ multŭ că, nu numaĭ în periodulŭ Cruciadelorŭ, ci şi în orĭ ce altă vreme, iniţiativa şi impulsulŭ directŭ a întreprinderilorŭ menite a ocroti creştinătatea întrégă în contra infidelilorŭ, a fostŭ o specialitate a Pontificeluĭ Romanŭ, şi de aceea nisuinţele de apropiere religiósă între Sfîntulŭ Scaunŭ şi Domnitoriĭ nostri, precum şi silinţele cele maĭ încordate ale acestora pentru causa co-

mună a Europeĭ, se întîmplară tocmaĭ atuncĭ, cândŭ aceia-şĭ domnitorĭ bătuseră la uşile Vaticanuluĭ pentru a cere şi a obţiné ajutóre. Dacă n'amŭ fi fostŭ înstrăinaţĭ dela Roma, amŭ fi avutŭ să ne luptămŭ maĭ puţinŭ din partea Norduluĭ şi amŭ fi avutŭ maĭ multe alianţe din Partea Apusuluĭ. Ungurii şi Leşiĭ ar fi avutŭ maĭ puţine preteste de a se băga în afacerile nóstre, şi multŭ maĭ rarŭ ne-amŭ fi rugatŭ dela Turcĭ, să ne fie straje în contra creştinilorŭ; ér în minutulŭ celu înfricoşatŭ, cândŭ căderea Vieneĭ era să fi fostŭ perirea civilisaţieĭ moderne, n'ar fi fostŭ nevoitŭ Şerbanŭ-Vodă să jóce rolulŭ unuĭ Meţiŭ Fufeţiŭ în lagărulŭ luĭ Kara-Mustafa. În orĭ ce casŭ bătăliile, carĭ puseră o stavilă definitivă sumeţieĭ musulmane, se încinseră, cândŭ ḑilele unuĭ Ştefanŭ şi ale unuĭ Mihaiŭ eraŭ fórte departe şi cândŭ Domniatele românescĭ înaintaŭ pe povîrnişulŭ decadinţeĭ: Turculŭ însu-şĭ scie maĭ bine decâtŭ orĭ cine, sub ale căruĭ auspiciurĭ bătăliile acelea se câştigară pentru Creştinătate şi cine jucă într'însele rolulŭ celu covîrşitoriŭ.“ [1])

5. Dar ni-se va ḑice póte, că biserica neunită dacă nu a fostŭ în trecutŭ, este de presente şi va fi celŭ puţinŭ de aci înainte unŭ factorŭ importantŭ în viaţa nóstră naţională. Noĭ însă şi acésta o tragemŭ la îndoélă. În România biserica ortodoxă nu maĭ are aprópe nicĭ o influinţă nicĭ pe terenulŭ socialŭ, nicĭ pe celŭ culturalŭ şi cu

[1]) Pravoslavia Română faţă cu drépta credinţă română pag. 56 şi urm.

atâtŭ maĭ puţinŭ pe celŭ politicŭ, ér pe celŭ religiosŭ adese-orĭ este maĭ hotărîtóre vócea ministruluĭ de culte şi instrucţiunea publică, decâtŭ a Sfîntuluĭ Sinodŭ. Preoţiĭ suntŭ despreţuiţĭ de aprópe întrégă societatea românéscă. Ea nu susţine nicĭ o şcólă, nicĭ o instituţiune de binefacere şi pentru aceea nu dispune de nicĭ o resursă morală orĭ intelectuală, cu care să se impună. Glasulŭ eĭ — de se aude vre-odată — este nebăgatŭ în samă chiarŭ şi în cestiunĭ politico-bisericescĭ. Aci biserica a devenitŭ unŭ felŭ de sucursală a administraţiuniĭ de statŭ şi unŭ instrumentŭ în mâna diferitelorŭ partide, carĭ se succedŭ la guvernŭ. În Bucovina nu prea vedemŭ clerulŭ în fruntea luptelorŭ politice şi culturale românescĭ, deşi autonomia ţěreĭ şi starea luĭ materială bună îĭ deschide destulŭ câmpŭ liběrŭ spre acésta. Vedemŭ însă şi acolo, cum se câştigă totŭ maĭ multŭ terenŭ din partea elementelorŭ străine, şi maĭ vîrtosŭ a celorŭ slave. În Basarabia, Bulgaria, Macedonia şi Sêrbia biserica „ortodoxă“ este factorulŭ celŭ maĭ puternicŭ pentru desnaţionalisarea Românilorŭ din acele ţěrĭ. Rěmâne numaĭ biserica ortodoxă din Transilvania şi Ungaria, care la aparinţă servesce interesele Românilorŭ. Ḑicemŭ însă, că numaĭ la aparinţă, deórece ceea ce se face în sinulŭ aceleĭ bisericĭ, nu se face în vîrtutea principiilorŭ creştine, carĭ chiarŭ şi din partea bisericanilorŭ suntŭ despreţuite, ci numaĭ în vîrtutea principiuluĭ naţionalŭ, care trezitŭ şi desvoltatŭ de Româniĭ uniţĭ a străbătutŭ şi la Româniĭ ne-

uniţĭ, şi aceştia în urma împrejurărilorŭ politice nefavoritóre, neputêndu-şĭ validita interesele naţionale în organismulŭ statuluĭ, cércă ocrotirea lorŭ sub scutulŭ autonomieĭ bisericescĭ, în cele maĭ multe casurĭ în contra voinţeĭ bisericanilorŭ. Cândŭ însă împrejurările politice se vorŭ schimba în favorulŭ Românilorŭ, biserica ortodoxă din Transilvania şi Ungaria încă se va reduce la rolulŭ celeĭ din România.

Unŭ periculŭ mare va fi însă pentru Românĭ biserica ortodoxă atuncĭ, cândŭ ţinuturile locuite de eĭ, prin o nenorocire, de care să ne feréscă Dumneḑeŭ, ar ajunge în posesiunea Muscaluluĭ. Atuncĭ se va sci preţui unitatea catolică atâtŭ de despreţuită astăḑĭ, dar va fi prea târḑiŭ. Atuncĭ se va pricepe, că pentru ce unŭ poporŭ catolicŭ ca Poloniĭ póte să-şĭ păstreze individualitatea naţională faţă cu tóte mijlócele, carĭ le inventéză inteliginţa şi le aplică barbaria pentru nimicirea luĭ. Atuncĭ se va vedé, că ce instrumentŭ putemicŭ pentru desnaţionalisarea nóstră este biserica ortodoxă, a căruĭ capŭ este sfîntulŭ Ţarŭ. Atuncĭ se va vedé, cum vorŭ rĕsuna bisericele nóstre érăşĭ numaĭ de accentele limbeĭ slavone, care ne-a smăcinatŭ atâtŭ de tare în vécurile trecute. Dea Dumneḑeŭ, ca acésta să nu se întîmple, însă nu ne putemŭ reţiné dela împlinirea datorinţeĭ sfinte de a atrage atenţiunea tuturorŭ acelora, carĭ îşĭ iubescŭ némulŭ, asupra acestuĭ periculŭ ameninţătoriŭ.

6. La tótă întîmplarea însă biserica ortodoxă nu este capabilă de a conserva po-

poruluĭ românŭ creştinismulŭ, care singurŭ este garanţa libertăţiĭ popórĕlorŭ şi a progresuluĭ lorŭ. Este unŭ faptŭ durerosŭ, însă netăgăduitŭ, că în clerulŭ românŭ ortodoxŭ totŭ maĭ multŭ dispare credinţa vechiĭ bisericĭ orientale. De cândŭ clerulŭ acesta este crescutŭ saŭ acasă sub influinţa ideilorŭ voltairiane importate de pe malurile Seneĭ, saŭ prin Germânia în şcólele protestanţilorŭ şi raţionaliştilorŭ, s'a pututŭ observa, că elŭ nu maĭ pune nicĭ unŭ pondŭ pe principiile dătătóre de viaţă ale creştinismuluĭ, ci numaĭ pe unele forme esterne, bune ca mijlocŭ de esploatare a unuĭ poporŭ, care încă nu a înaintatŭ aşa de multŭ în cultură, încâtŭ să fie capabilŭ a cunósce amăgirea, în care este ţinutŭ. Amŭ avutŭ deosebite ocasiunĭ a conveni cu membri de frunte din clerulŭ ortodoxŭ şi totdeuna ne-amŭ convinsŭ, că acestŭ clerŭ de nimicŭ nu este aşa departe, ca de învăţătura sfinţilorŭ părinţi şi a săbórĕlorŭ ecumenice orientale în materie de religiune. Unulŭ dintre ceĭ maĭ inteligenţĭ preoţĭ „ortodoxĭ“ ne spunea în aniĭ trecuţĭ, că elŭ nu crede nicĭ macarŭ în divinitatea Domnuluĭ Christosŭ. Ne-a uĭmitŭ acéstă mărturisire, şi îndată ĭ-amŭ observatŭ, că atuncĭ dînsulŭ pentru ce rĕmâne preotŭ alŭ uneĭ bisericĭ, care în totŭ cultulŭ sĕŭ divinŭ adoréză dumneḑeirea Mântuitoriuluĭ lumiĭ? Totŭ aşa facŭ şi ceĭalalţĭ preoţĭ gr. or. în numĕrŭ covîrşitoriŭ. Dacă staĭ de vorbă cu eĭ, afli, că nu maĭ admitŭ supranaturalulŭ. Pentru eĭ dogmele suntŭ legende, minunile simbóle, şi dacă tu protestezĭ în contra acesteĭ decădinţe a unorŭ

ómenĭ, carĭ se profeséză de preoțĭ aĭ uneĭ religiunĭ, pe care nu punŭ nicĭ unŭ pondŭ, eĭ îndată se uĭtă la tine cu compătimire, credêndu-te unŭ ignorantŭ rĕmasŭ de lume și necunoscĕtoriŭ de progresele, ce le-a făcutŭ sciința, saŭ te desprețuescŭ, socotindu-te unŭ fariseŭ, care numaĭ în afară se arată, că maĭ crede lucrurĭ, preste carĭ lumea luminată, după părerea lorŭ, a trecutŭ de multŭ la ordinea ḑileĭ. Sciințele sacre nu s'aŭ cultivatŭ atuncĭ, cândŭ biserica ortodoxă dispunea în România de averi colosale, pe carĭ le mâncaŭ nisce călugărĭ ignoranțĭ din Orientŭ, și nu se cultivă astăḑĭ, cândŭ statulŭ Românieĭ susține și facultate teologică la universitatea din Bucurescĭ, ér dacă icĭ și colea se face câte o mică încercare pe terenulŭ acesta, te trezescĭ, că biserica „ortodoxă“ română învață doctrine protestante orĭ raționaliste și nicĭ de cum doctrine, carĭ să fie în consonanță cu dogmele bisericeĭ orientale; ceea ce dacă ni-se va cere, vomŭ dovedi și cu esemple. Cuvîntulŭ luĭ Dumneḑeŭ, care înainte de schismă a avutŭ oratoriĭ ceĭ maĭ renumițĭ, astăḑĭ în biserica ortodoxă românéscă nu se predică maĭ de locŭ. Cândŭ Dr. Nerset Marianŭ a ḑisŭ, că ceea ce se păstréză încă *„din vechea Pravoslavie, e numaĭ o scórță crepată și scorburósă, rĕŭ spoită pe din afară“*, [1]) elŭ a spusŭ unŭ adevĕrŭ, care l'a recunoscutŭ chiarŭ în „sfîntulŭ sinodŭ“ episcopulŭ Dunăriĭ-de-josŭ cu aceste cuvinte: „Din nenorocire însă pare,

[1]) Op. cit. pag. 44.

că este unŭ făcutŭ: că atuncia, cândŭ avemŭ vre-o ocasiune, să spunemŭ ceva bunŭ pentru biserică, noĭ fugimŭ, ne eschivămŭ, saŭ spunêndŭ ceva, *acelŭ ceva este cu totulŭ contra bisericeĭ și tradițiunilorŭ eĭ.“* [1])

Biserica „ortodoxă“ românéscă a sancționatŭ pretutindenea divorțulŭ din cause fórte ușóre, ér în România a adoptatŭ deplinŭ legislațiunea statuluĭ în afacerĭ de căsătorie. Prin acésta însă ea a încurajatŭ adulteriulŭ și poligamia succesivă, așa încâtŭ în straturile maĭ înalte din societatea Românieĭ se schimbă muierile maĭ așa de desŭ, ca și haĭnele. Astfelŭ s'a surpatŭ constituțiunea primitivă a familieĭ întemeiată pe indisolubilitatea căsătorieĭ, familia s'a prefăcutŭ într'unŭ cuĭbŭ de discordie, nestatornicie, caprițŭ, corupțiune și totŭ felulŭ de rele adâncŭ tăietóre în viața morală și în starea materială a societățiĭ. De altă parte simonia încuĭbată în biserica ortodoxă de susŭ până josŭ, a căreĭ jertfă în ultima analisă este totŭ bietulŭ poporŭ, — căcĭ de pe elŭ se scotŭ baniĭ ceĭ mulțĭ, cu carĭ se cumpĕră darulŭ preoțieĭ și oficiile bisericescĭ, — simonia, ḑicŭ, totŭ maĭ tare clatină credința poporuluĭ în misiunea divină a bisericeĭ. Adaugețĭ la tóte acestea influința totŭ maĭ puternică a „spirituluĭ modernŭ“, care și la Românĭ se lățesce totŭ maĭ tare producêndŭ o literatură inmorală și voindŭ a scóte pe Dumneḑeŭ din tóte instituțiunile sociale și

[1]) Veḑĭ »Unirea« a. 1893 Nr. 42, corespondența din Bucurescĭ.

politice, şi în faţa acestuĭ torentŭ periculosŭ închipuiţi-vě o biserică, din care spiritulŭ luĭ Christosŭ dispare, cum se gată oleiulŭ din o candelŭ aprinsă: şi apoĭ punêndu-vě mâna pe inimă, mărturisiţĭ, dacă creştinismulŭ nu este în primejdie de a dispăré cu totulŭ din societatea românéscă?

Şi care va fi urmarea? Acésta orĭ cine şi-o póte închipui, dacă cugetă, că fără religiune niciĭ individiĭ, şi cu atâtŭ maĭ puţinŭ popórěle, nu se potŭ ferici. Nu vomŭ cerca a dovedi acéstă tesă, pentru că ar trebui să ne estindemŭ prea departe. Vomŭ face însă dreptŭ închiare câteva observaţiunĭ. Este unŭ faptŭ necontestabilŭ, că matrimoniulŭ acolo este maĭ fecundŭ, unde religiunea este adâncŭ înrădăcinată în inimile ómenilorŭ, pentru că numaĭ acolo se respectéză castitatea. Auctoritatea părinţilorŭ póte sta numaĭ în acelea familiĭ, unde este considerată din partea fiilorŭ ca unŭ reflexŭ alŭ auctorităţiĭ divine. Fiiĭ suntŭ fericiţĭ numaĭ acolo, unde părinţiĭ îĭ ĭubescŭ ca şi cândŭ ar fi fiiĭ luĭ Dumnedeŭ. Familia întrégă este liniştită şi neînfrântă chiarŭ şi în mijloculŭ celorŭ maĭ marĭ nenorocirĭ, şi sporesce în fericire şi avere domestică, numaĭ dacă toţĭ membriĭ eĭ se temŭ de Dumnedeŭ şi-şĭ împlinescŭ datorinţele creştinescĭ. Fericirea şi libertatea politică încă numaĭ prin religiune se póte obţiné, şi acésta este bine, să şi-o însemne toţĭ, carĭ dorescŭ înflorirea Românieĭ. Unde stăpânesce legea luĭ Dumnedeŭ, legea omenéscă nu are multŭ de făcutŭ, şi astfelŭ libertatea politică este posibilă. Însă unde legea luĭ

Dumnedeŭ nu maĭ reguléză acţiunile ómenilorŭ, legea umană trebue să păşéscă totŭ cu maĭ multă forţă şi asprime, şi astfelŭ despotismulŭ devine o lipsă neîncunjurată. Acela, care nu maĭ ascultă de glasulŭ internŭ alŭ consciinţeĭ, trebue terorisatŭ în continuŭ de glasulŭ puteriĭ publice. Acela, care nu se maĭ teme de Dumnedeŭ, se póte ţiné în frîŭ numaĭ cu téma de omŭ. Acolo, unde rěulŭ nu se maĭ póte împedeca cu frica de pedepsele vecînice, trebue să se înmulţéscă pedepsele vremelnice. Unde lucrarea preotuluĭ nu maĭ are efectŭ, trebue să se apeleze la acţiunea gâdeluĭ. Unde poporulŭ a devenitŭ materie, singurŭ despotismulŭ maĭ este posibilŭ, forţa trebue să înlocuéscă dreptulŭ, pentru că nu se póte guverna, decâtŭ de forţă. Adevěrata liběrtate nu este decâtŭ rodulŭ adevěrateĭ credinţe şi alŭ adevěrateĭ vîrtuţĭ, ce o nutresce Spiritulŭ luĭ Dumnedeŭ în inimile ómenilorŭ: *„Unde este Spiritulŭ Domnuluĭ, acolo e libertate.“* Nisce ómenĭ, carĭ n'aŭ altă religiune, decâtŭ cultulŭ trupuluĭ şi alŭ intereselorŭ materiale, şi la carĭ spiritulŭ de sacrificiŭ, basa orĭ căreĭ ordinĭ sociale, a trebuitŭ să dispară şi să facă locŭ egoismuluĭ celuĭ maĭ nebunŭ şi sělbaticŭ, nu potŭ constitui unŭ organismŭ socialŭ puternicŭ şi nu se maĭ potŭ inspira de ideale marĭ pentru naţiune. Eĭ se depărtéză totŭ maĭ tare unulŭ de altulŭ alergândŭ fiesce care pe calea bolduluĭ şi patimilorŭ sale, până cândŭ recadŭ în barbarie şi sclăvie, carĭ totdeuna suntŭ în flóre, unde domnesce necredinţa şi co-

rupţiunea. [1]) De aceea nicĭ Românii asupriţĭ nu-şĭ vorŭ puté dobîndi libertatea, nicĭ ceĭ carĭ o aŭ deja, nu şĭ-o vorŭ puté păstra timpŭ îndelungatŭ fără de religiune adâncŭ săpată în inimile poporuluĭ nostru.

Din tóte acestea îşĭ póte face orĭ cine o idee clară despre folósele, ce ni-le-a adusŭ şi ni-le va maĭ aduce neunirea dluĭ Densuşanŭ şi Maneguţŭ şi a altora de principiile lorŭ, carĭ póte tocmaĭ pentru aceea apĕră „ortodoxia", pentru că prin acésta promovézá necredinţa încuĭbată de multŭ în sufletele lorŭ.

[1]) Vedĭ despre acestŭ obiectŭ: Ventura, Saggio sul potere pubblico Genova, 1859, parte I. pag. 63 şi urm.

XIV.
Folósele unirii.

Domnulŭ Nicolaŭ Densuşanŭ a voitŭ, ca cestiunea despre folóselele unirii să se deslege pe basa enunciaţiunilorŭ scriitorilorŭ romånĭ, şi pentru aceea ne-a citatŭ multe din Klein, Şincai, Bărnuţŭ, Laurianŭ, Ilarianŭ şi Hurmuzaki, precum este cunoscutŭ cetitorilorŭ nostri din capitulii precedenţĭ. Fiindŭ că însă dsa nu a binevoitŭ a cita şi pe scriitoriĭ românĭ, carĭ s'aŭ esprimatŭ favorabilŭ despre folósele uniriĭ în o privinţă saŭ alta, ne ţinemŭ noĭ de datorinţă a întregi studiulŭ dsale, reproducêndŭ aci enunciaţiunile unorŭ scriitorĭ românĭ, carĭ aŭ recunoscutŭ efectele bune ale sfinteĭ unirĭ.

1. *Dr. Nersetŭ Marianŭ, catolicŭ mirénŭ din România dice:* „Ceĭ ce zugrăvescŭ biserica romano-catolică dreptŭ inimică naţionalităţiĭ nóstre, nu se mulţămescŭ numaĭ cu atâta: eĭ generalséză aserţia lorŭ, şi aruncă în faţa catolicismuluĭ invinovăţirea de a fi incompatibilă cu orĭ ce spiritŭ de naţionalitate şi de ĭubire de ţară, din causa caracteruluĭ sĕŭ cosmopoliticŭ. Este acésta maĭ multŭ o insultă, decâtŭ unŭ paradoxŭ, şi se nasce dintr'o repeţire papagalicéscă a calomniilorŭ vrăjmăşescĭ, nu maĭ puţinŭ decâtŭ din confusia, ce se face între însuşirile bisericeĭ şi ale statuluĭ, între universalitatea

dogmeĭ şi a moraleĭ creştine, şi specialitatea întocmirilorŭ locale. O insultă identică i-se făcu creştinismuluĭ din partea păgânilorŭ, chiarŭ dela începutulŭ iviriĭ sale în imperiulŭ romanŭ; şi este o mărturie pentru divinitatea bisericeĭ catolice împrejurarea, că numaĭ împotriva eĭ se reînoesce astădĭ o învinovăţire, ce o combătu pe atuncĭ *Civitas Dei* a sfîntuluĭ Augustinŭ totŭ astfelŭ, precum avu să o combată Leonŭ alŭ XIII-lea chiarŭ în tómna anuluĭ trecutŭ (1885).

„Aşadar credeţĭ voĭ aĭevea, că nu ne învaţă biserica nóstră, să ne ĭubimŭ patria? Saŭ credeţĭ, că popórĕle Apusuluĭ, maĭ alesŭ în secolele de credinţă, cândŭ ascultaŭ de preoţĭ maĭ multŭ decâtŭ acum, aŭ muncitŭ, suferitŭ şi răsboitŭ pentru ţĕrile respective maĭ puţinŭ, decâtŭ făcurăţĭ voĭ pentru ţara acésta? Arĕtaţi-ne dar, unde suntŭ naţiile, carĭ aŭ peritŭ de pe faţa pămîntuluĭ, pentru că biserica, ér nu viţiurile şi patimele omenescĭ, le-aŭ prăpăditŭ; esplicaţi-ne încailea, dacă suntŭ învăţăturĭ catolice acelea, pe carĭ le aplică odinióră Bizanţulŭ faţă cu popórĕle balcanice, acelea, pe carĭ le aplică astădĭ Moscovitismulŭ faţă cu vechea Polonie, saŭ Prusia faţă cu Posnania, saŭ Inglitera faţă cu Irlanda? Din ce şcólă aŭ provenitŭ în Apusŭ isprăvile cele maĭ strălucite şi tipurile cele maĭ sublime ale patriotismuluĭ strămoşescŭ, ne-o arată destulŭ, nu numaĭ paginele pururea deschise ale istoriei, ci încă legenda, cânteculŭ, monumentele arteĭ, dar maĭ pe susŭ de tóte altarele acelea, la pólele cărora catoliciĭ se închină; pentru că la eĭ nu se

află nicĭ unŭ casŭ de originĭ naţionale, nu se înfăţişéză la eĭ unŭ singurŭ momentŭ hotărîtoriŭ în şirulŭ vécurilorŭ posterióre, fără ca să le păşéscă în frunte chipulŭ celŭ blăjinŭ alŭ unuĭ sfîntŭ archiereŭ, saŭ sihastru, alŭ unuĭ ostaşŭ sfîntŭ, alŭ uneĭ sfinte fecióre. Şi precum biserica însoţesce cu mângăerile sale pe fiesce care omŭ în parte, dela légănŭ până la mormîntŭ, de asemenea muma acésta duiósă nu părăsesce nicĭ cândŭ popórĕle crescute sub mantia sa. Dacă o vedemŭ une-orĭ împotrivindu-se nisuinţelorŭ unorŭ anumite partide, putemŭ privi dreptŭ normă sigură, că saŭ patriotismulŭ acelorŭ partide este falsificatŭ, saŭ că e slăbitŭ la dînsele sentimentulŭ religiosŭ: în aceste casurĭ veţĭ aştepta înzădarŭ dela biserica catolică complacenţele cele vinovate, pe care interesulŭ lumescŭ le dictéză altorŭ bisericĭ destulŭ de făţarnice pentru a se lăuda, că ele suntŭ accesibile la spiritulŭ timpuluĭ, şi că se află în fruntea tuturorŭ mişcărilorŭ naţionale.

„Naţiile catolice decĭ şĭ-aŭ primitŭ consacraţia dela biserica lorŭ, şi pórtă încă în sine întipărirea binefacerilorŭ eĭ, încâtŭ fórte bine a doveditŭ unŭ mare scriitoriŭ occidentalŭ, că de n'ar fi avutŭ ele pe călugărĭ în evulŭ mediŭ, n'ar cunósce necredincioşiĭ de acum nicĭ măcarŭ alfabetulŭ, cu care se slujescŭ pentru a-ĭ înjura. Într'unŭ chipŭ maĭ înaltŭ aŭ fostŭ însă privilegiate din partea bisericeĭ naţiile acelea, din carĭ se alcătuesce glorioasa ginte latină. Pe acestea le scóse ea maĭ întâiŭ din chaosulŭ barbarieĭ, şi

adoptândŭ pentru sine-şĭ limba lorŭ strămoşéscă, prelungi la indefinitŭ viaţa şi unitatea imperiuluĭ romanŭ; le făcu uneltele sale de apostolatŭ printre popórĕle păgâne, şi prin cucerirea acestora le asigură o întinsă maternitate morală; le hărăzi lorŭ o cultură nóuă, care deveni îndată cultura lumiĭ; pe scurtŭ, dintr'însele făcu meḑulŭ némuluĭ omenescŭ, şi le înzestră cu tóte cele trebuinciόse, ca să fie ele în stare de a păstra, de ar voi, întâietatea asupra celorlalte ginţĭ şi în vécurile viitóre. În chipulŭ acesta ceea ce Roma idololatră perduse, Roma catolică o redobândi în proporţiĭ maĭ vaste; ér gintea cea nóuă, în care ea, ca să ḑicemŭ astfelŭ, se întrupă, deveni într'unŭ sensŭ multŭ maĭ propriŭ, decâtŭ bănuia instinctulŭ poeticŭ alŭ luĭ Alexandri, *representanta luĭ Dumneḑeŭ* pe pămîntŭ.

„Româniĭ dacă prin perderea omodoxieĭ şi a limbeĭ rituale latinescĭ nu s'ar fi isolatŭ în infundăturile Europeĭ resăritene, şi dacă prin sirguinţele bisericaşilorŭ bizantinĭ n'ar fi fostŭ impedecaţĭ într'adinsŭ de a cultiva raporturĭ cu vechea lorŭ mumă, Româniĭ, ḑicŭ, s'ar fi aflatŭ ca de sine în orisontulŭ civilisaţieĭ apusene în orĭ ce periodŭ. Eĭ ar fi fostŭ atuncĭ părtaşĭ de sciinţele şi de artele renăscute; ar fi recrutatŭ din apusŭ maĭ multe căpeteniĭ bisericescĭ şi mirenescĭ; ar fi menţinutŭ schimburĭ de ideĭ şi de lucrărĭ cu universităţile din véculŭ de mijlocŭ; în fine ar fi avutŭ în imensa reţea de mănăstirĭ, carĭ acoperiaŭ ţara nóstră, o resursă puternică pentru adăpostirea cultureĭ în ḑilele de

restrişte, pentru cultivarea artelorŭ şi a studiilorŭ în orĭ ce vreme, pentru formarea poporuluĭ şi crescerea junimiĭ, ca în Italia, în Francia şi Germania, ér nu o cămaşe de forţă, menită a reţiné naţia într'o nemişcare fatală, tocmaĭ cândŭ ea simţia în sine, încă necopleşite tóte avînturile vieţeĭ. Aceste folóse imense noĭ le perdurămŭ fără lécŭ; şi dacă nu ne cufundarămŭ în prăpastia uneĭ barbariĭ desevârşite, neascultândŭ apelurile repeţite ale Romeĭ, care spre a ne atrage maĭ lesne ne aminti sângele şi patria nóstră, din care ne tragemŭ — *„reduxit nos in memoriam sanguinis et patriae nostrae a qua descendimus,“* — totŭ trebue să mulţămimŭ pentru acésta influinţeĭ indirecte a cultureĭ apusene, ale căreĭ raḑe străbătură, deşi rarŭ şi ca prin céţă până în România, aduse, după împrejurărĭ, de uniĭ representanţĭ aĭ cultureĭ aceleia-şĭ. Şi într'adevĕrŭ istoria ne arată pe maĭ mulţĭ din domnitorĭ, pe maĭ mulţĭ boerĭ, pe maĭ mulţĭ chiarŭ din demnitariĭ bisericeĭ, fie Românĭ, fie Grecĭ, adăpându-se la şcóle şi la alte aşeḑăminte culturale din Europa străină. De n'ar fi fostŭ acestea din urmă, însă-şĭ literatura Slavo-bizantină, ce o avurămŭ până erĭ, ar fi fostŭ cam aprópe de zero.

„Civilisaţia nóstră actuală, cu tóte că este, într'o parte însemnată, unŭ ploconŭ alŭ revoluţieĭ francese din sec. XVIII, noĭ o datorimŭ într'unŭ chipŭ mijlocitŭ catolicismuluĭ, nefiindŭ civilisaţia generală a Europeĭ decâtŭ efectulŭ imensuluĭ impulsŭ, pe care Roma creştină îlŭ dete naţiilorŭ moderne, chiarŭ

de cândŭ acestea apărură pe scena istorieĭ. Impulsulŭ îlŭ resimţiră deopotrivă şi naţiile, ce aŭ stăruitŭ în religia catolică, şi naţiile, ce aparţinŭ astădĭ protestantismuluĭ, pentru că, precum spune unŭ filosofŭ italianŭ, orĭ ce efectŭ, pe câtă vreme dăĭnuesce, urméză a sta sub înrîurirea causeĭ sale generatóre, şi pentru că tóte naţiile acestea aŭ petrecutŭ la olaltă, maĭ înainte de stricarea unităţiĭ religióse, fasele cele maĭ însemnate ale evoluţieĭ lorŭ istorice până în véculŭ renasceriĭ (sec. XVI); ér progresele posterióre, orĭ câtŭ să le fi turburatŭ încrucişarea unorŭ direcţiĭ opuse, totuşĭ se sevârşiră prin aplicarea unorŭ principiĭ precedente comune tuturora. Însă nu numaĭ crescerea boerimiĭ române şi fanariote sub acţiunea principiilorŭ şi adesea chiarŭ învăţătorilorŭ veniţĭ din malurile Seineĭ, a fostŭ ceea ce strămută la noĭ ideile timpuluĭ, şi dete prilejŭ celorŭ dintâiŭ mişcărĭ ale nóstre pe těrêmulŭ studiilorŭ şi pe těrêmulŭ politiceĭ: a fostŭ încă o causă maĭ apropiată şi de unŭ caractĕrŭ maĭ românescŭ, şi anume propaganda civilă a fraţilorŭ nostri Ardelenĭ, la spatele cărora ne apare éră-şĭ, dela începutulŭ seculuĭ XVIII, marea figură a Romeĭ catolice.

„Atâtŭ pastorala Î. P. S. S. Primateluĭ românŭ, câtu şi glasurile cele maĭ diferite ale foilorŭ bucurescene, aŭ comisŭ aci, spre a nu spune nimicŭ despre necuviinţa limbajuluĭ întrebuinţatŭ, o greşélă destulŭ de gravă: grĕşala de a atribui Archiepiscopuluĭ catolicŭ o aserţie, pe care textulŭ Epistoleĭ E. Sale nu o autoriséză de felŭ. Aserţia (o reproducŭ esactŭ după pastorala mitropolitană) ar fi, „că cultura şi deşteptarea simţemîntuluĭ naţionalŭ în România a venitŭ dela Biserica catolică prin Uniaţiĭ din Transilvania“. Am recetitŭ pastorala catolică şi n'am găsitŭ nicăirĭ o frasă ca acésta.

„În realitate cuvintele cele atâtŭ de incriminate ale E. Sale se reducŭ numaĭ la observaţia, că *avuţia de cultură şi de sciinţă*, câştigată la Roma de Ardelenĭ, *aduse apoĭ unŭ folosŭ şi în partea de dincóce.* Apoĭ se adaugă: *ceĭ învăţaţĭ cunoscŭ prea bine însemnatulŭ contingentŭ, ce aŭ adusŭ la reînvierea literatureĭ şi a cultureĭ românescĭ lucrările scóse la lumină de Româniĭ catolicĭ din Ardélŭ.* Acum aci se vorbesce de *unŭ folosŭ* şi de *unŭ contingentŭ,* ér nu de o causă unică şi esclusivă; aci se vorbesce de *literatura şi cultura românéscă,* ér nicĭ de cum nu se amintesce *deşteptarea sentimentuluĭ naţionalŭ,* precum vĕ plăcu să cetiţĭ, făurindu-vĕ singurĭ pe unŭ adversariŭ închipuitŭ, ca să vĕ fie maĭ lesne a-lŭ combate. Adevĕratŭ este, că Esc. Sa citéză în notă o scrisóre a regretatuluĭ Obedenarŭ, şi produce la pag. 22 şi 23 nisce cuvinte ale sinoduluĭ ardelénŭ, carĭ mergŭ maĭ departe; însă pentru acestea să binevoiţĭ a vĕ lega de dlŭ Obedenarŭ şi de sinodulŭ acela, carĭ aŭ fostŭ atâtŭ de ignoranţĭ şi de înapoĭaţĭ, încâtŭ aŭ spusŭ încă odată în véculŭ XIX ceea ce spunea împĕratulŭ românŭ Ioaniţiŭ suntŭ aprópe şepte sute de anĭ, cândŭ elŭ resimţi cea dintâiŭ bătae de vînă a patriotismuluĭ nostru de gintă.

„Nu eŭ mĕ voiŭ face apĕrătoriulŭ E.

Sale Archiepiscopuluĭ, care scie singurŭ, dacă-ĭ convine, cândŭ îĭ convine şi cum îĭ convine, să întimpine orĭ ce scrieţĭ dvóstră; dar nimenĭ nu póte contesta unuĭ catolicŭ, fie elŭ macar simplu particulariŭ şi mirénŭ, dreptulŭ de a apĕra adevĕrulŭ istoricŭ, şi încă maĭ multŭ, adevĕrulŭ religiosŭ, asupra căruia vĕ repeḑiţĭ cu atâta turbare, prefăcêndu-vĕ apoĭ, că voĭ sunteţĭ ceĭ atacaţĭ. Fără de a subscrie întocmaĭ vorbele onestuluĭ academicianŭ, adressate luĭ Nilles din simplă politeţă, cum scrie „Românulŭ“ (18 Iulie), dintr'o esplosie de sinceritate ḑicŭ eŭ, găsescŭ, că multŭ maĭ aprópe a fostŭ d. Obedenarŭ de o dréptă preţuire a lucrurilorŭ, decâtŭ toţĭ protivniciĭ împreună, carĭ, pe lângă celealalte, îţĭ producŭ şi scârbă, pentru că nu aŭ aflatŭ cu cale de a întrebuinţa în chestia acésta nicĭ măcar unŭ singurŭ cuvîntŭ de recunoscinţă pentru Transilvanenĭ, ca şi cum nimicŭ absolutŭ nu le-amŭ fi noĭ datorĭ.

„Orĭ ce să se ḑică, Transilvania a fostŭ, este şi va fi isvorulŭ celŭ nesecatŭ alŭ naţionalităţiĭ române. Ea este din punctulŭ de vedere geograficŭ, topograficŭ şi militarŭ, focariulŭ orbiteĭ nóstre teritoriale. Într'însa e întîmplă ceea ce o numescŭ cronicariĭ întâia descălecare, şi se întemeiă capitala coloniei romane. În văgăunile munţilorŭ sĕĭ a fostŭ adăpostulŭ străbunilorŭ nostri, cândŭ valurĭ de barbarĭ le înnecară câmpia. De acolo porni descălecarea a dóua şi înfiinţarea principatelorŭ. Acolo este isvorulŭ tuturorŭ rîurilorŭ, punctulŭ de culminaţie alŭ tuturorŭ versantelorŭ nóstre. În Transilvania e tipulŭ

fisicŭ şi moralŭ celŭ maĭ curatŭ alŭ Românuluĭ, şi dintr'însa ni-se face nóuĕ, prin inmigrărĭ continuate, o transfusie de sânge sănĕtosŭ, fără de care generaţiile anemice ale şesurilorŭ nóstre póte că s'ar stinge într'unŭ sorocŭ anumitŭ.

„Eĭ bine! Transilvania luă, suntŭ aprópe dóuĕ sute de anĭ, iniţiativa unirii române cu Scaunulŭ Apostolicŭ, ér acésta într'unŭ momentŭ, cândŭ asupririle calvinismuluĭ ajunseseră a copleşi maĭ de totŭ biserica ortodoxă, alterându-ĭ chiar riturile şi disciplina în sensŭ protestanticŭ. Clerulŭ era miserabilŭ şi ignorantŭ de susŭ până josŭ, şi neavêndŭ unŭ singurŭ seminariŭ, învĕţa pe la mănăstirĭ numaĭ să cetéscă puţinŭ, să scrie şi să cânte la biserică: pentru poporŭ nu era o şcólă, nu unŭ institutŭ de nicĭ unŭ felŭ în ţara întrégă. Venindŭ prin unire în contactŭ cu Roma, tinerimea ardelénă reportă de acolo, împreună cu o religiositate maĭ próspetă şi maĭ lucrătóre, o cultură cu totulŭ neobicĭnuită, precum şi unŭ simţŭ maĭ hotărîtŭ de românismŭ, pe care îlŭ însuflaseră ruinele oraşuluĭ eternŭ, limba luĭ cea uĭtată, literatura şi totalitatea acelorŭ tradiţiĭ clasice, carĭ dacă forméză pentru toţĭ primulŭ fondŭ alŭ civilisaţieĭ, eraŭ pentru Românĭ unica avere strămoşéscă. De acĭ reînoirea studiilorŭ pe tĕrîmulŭ limbeĭ naţionale, alŭ poesieĭ şi alŭ istorieĭ cu unŭ entusiasmŭ, care une-orĭ nu se prea feria de paradoxe; de acĭ înmulţirea polemicelorŭ şi întărirea resistenţelorŭ în contra vrăşmaşilorŭ némuluĭ nostru. Însă tóte acestea nu se întîmplară numaĭ din partea

Uniţilorŭ, ci şi din partea celorlalţĭ Ardelenĭ, pe carĭ uneltirile Episcopilorŭ pravoslavnicĭ de dincóce şi ale emisarilorŭ bulgarĭ, sêrbĭ şi grecĭ îĭ făcuseră a redeveni Neuniţĭ. Semnalulŭ fusese datŭ dela începutŭ, şi toţĭ simţiseră, că eraŭ Românĭ; toţĭ eşiseră din acelea-şĭ şcóle catolice dela Blaşŭ, saŭ celŭ puţinŭ eraŭ uceniciĭ acelora-şĭ apostolĭ; toţĭ se adăpaseră la acelea-şĭ isvóră şi aprindêndu-se de acela-şĭ dorŭ, toţĭ la olaltă încinseseră acelea-şĭ lupte. Acésta a voitŭ să dică Cichindealŭ, citatŭ în „Românulŭ“ dela 18 Iulie: „Să fimŭ noĭ toţĭ Româniĭ una; nu este aicia Grecŭ saŭ Latinŭ, Unitŭ saŭ Neunitŭ.“ Roma catolică dar nu lucră asupra patriotismuluĭ ardelénŭ în calitatea, cum s'ar dice, de causă eficientă, deórece acţiunea sa cea directă aţintia la îmbunătăţirea religiósă: însă prin acésta ea reînsufleţi consciinţa cea atrofiată a românismuluĭ, şi dându-ne mijlóce la îndemână, ca să ne scăpămŭ moşia de perire, dînsa ne-a fostŭ în Ardealŭ causa indirectă şi ocasională, dar totŭ causă de căpetenie a reînvieriĭ. În secululŭ alŭ XVIII ea spunea celorŭ dintâiŭ Transilvanenĭ, carĭ se închinaŭ la mormintele sfinţilorŭ Apostolĭ, ceea ce, prin gura luĭ Inocenţie III, spusese ea însă-şĭ unuĭ mare Domnŭ alŭ străbunilorŭ noştri pe la începutulŭ seculuĭ XIII: „Expedit tibi, tam ad temporalem gloriam, quam ad salutem aeternam, ut sicut genere, sic sis etiam imitatione Romanus, et populus terrae tuae, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse, Ecclesiae Romanae instituta sequatur, ut etiam in cultu divino mores videantur patrios redolere,“

adecă pe românesce: „Ţie ţi-se cuvine, atâtŭ pentru slava pămintéscă, câtŭ pentru vecînica mântuire, că precum eştĭ Românŭ prin nascere, să fiĭ şi prin imitaţie; ér poporulŭ ţereĭ tale, care susţine cumcă se trage din sângele Romanilorŭ, să urmeze şi instituţiile Bisericeĭ Romane, încâtŭ să se vadă împărtăşindu-se de tradiţiile patrieĭ şi la cultulŭ dumnedeescŭ.“ Vorba acésta a fostŭ o vorbă creatore, şi fără dînsa multe şi ér multe n'ar fi astădĭ la noĭ. — Ce rolŭ însă aŭ jucatŭ Transilvaneniĭ faţă cu ceĭalalţĭ Românĭ în momentulŭ istoricŭ, de care vorbimŭ?

„E maĭ multŭ decâtŭ probabilŭ, că o contralovire s'a resimţitŭ îndată şi dincóce de Carpaţi, şi că esemplulŭ nu maĭ puţinŭ, decâtŭ contactele cu Ardeleniĭ aŭ fostŭ pentru ceva în evenimentele nóstre literare şi politice până la rĕscóla luĭ Tudorŭ. Neputêndŭ însă a mĕ ocupa aci cu urmărirea uneĭ fapte aşa interesante, potŭ şi să admitŭ, că acele prime simptóme ar fi isbucnitŭ independentŭ de fraţiĭ noştri, precum independentŭ de eĭ se accentuă maĭ târdiŭ, luândŭ dimensiunĭ fórte marĭ, curentulŭ ideilorŭ străine, maĭ alesŭ franţuzescĭ. Orĭ şi cum însă têrêmulŭ ar fi fostŭ pregătitŭ, este sigurŭ, că acţiunea esercitată de Ardelenĭ, cândŭ se scoborîră dela munte spre a ne iniţia la mişcarea lorŭ, a fostŭ o acţiune întinsă şi hotărîtóre, şi că entusiasmulŭ, ce ni-lŭ comunicară, covîrşi orĭ ce închipuire. Mĭ-e milă astădĭ de aceia, carĭ de abia născuţĭ, vinŭ de tăgăduescŭ saŭ micşorézâ nisce fapte adâncŭ săpate în con-

sciința națieĭ, precum și de aceia, carĭ trecŭ cu buretele preste unii dintre inițiatoriĭ de atuncĭ, spre a da apoĭ altora diplomulŭ de uriașĭ, carĭ uriașĭ vorŭ fi numaĭ pe câtă vreme îĭ vorŭ privi nisce piticĭ. Toțĭ laolaltă aŭ fostŭ copiii aceluia-șĭ gândŭ, toțĭ aŭ fostŭ vestitoriĭ aceluia-șĭ idealŭ.

„Formulându-mĭ cugetarea maĭ precisŭ, credŭ că: Mișcarea pricinuită de unire între Româniĭ transcarpatinĭ, fie *Unițĭ*, fie *Neunițĭ*, străbătêndŭ în principatele Dunăriĭ, a fostŭ pentru acestea ca o a treia descălecare. Însă precum descălecările precedente nu găsiseră aci o pustietate, ci numaĭ elemente slabe și risipite, pe carĭ le concentrară împreună, deasemenea descălecarea a treia, o descălecare maĭ esclusivŭ morală, găsi o ferbere produsă prin propaganda ideilorŭ francese, încâtŭ maĭ lesne a fostŭ formarea unuĭ curentŭ unicŭ, de care se împărtășiaŭ Româniĭ din Dacia întrégă. În chipulŭ acesta factoriĭ principalĭ aĭ cultureĭ nóstre actuale aŭ fostŭ doĭ: impulsia venită prin Ardélŭ dela Roma, și impulsia venită prin tóte căile dela Paris; cea dintâiŭ cu unŭ caractĕrŭ specialŭ latino-românescŭ; cea de a dóua cu unŭ caractĕrŭ generalŭ și cosmopoliticŭ în cea maĭ mare parte. Revocate însă la originile depărtate, ambele impulsiĭ se identifică, pentru că légănulŭ lumiĭ moderne se află la Roma catolică, pe cum s'a ḑisŭ maĭ susŭ; și de aceea în ambele sensurĭ România actuală, fără s'o scie, trăesce și se mișcă prin puterea isvorîtă dela scaunulŭ sfîntuluĭ Petru. De n'ar fi scaunulŭ

acesta, n'ar maĭ sta nicĭ nicĭ unŭ scaunŭ pe pămîntŭ." [1])

2. *Ioanŭ Slavicĭ* ḑice: „Actulŭ dela 1698 și diploma dela 16 Februariŭ 1699 suntŭ cu tóte acestea începutulŭ uneĭ epoce nóuĕ în viața Românilorŭ.

„Româniĭ suntŭ, ce-ĭ dreptŭ, totŭ iobagĭ legațĭ de pămîntŭ și tolerațĭ numaĭ în țara lorŭ; dar eĭ aŭ preoțĭ, pe care nu maĭ póte nimenĭ să-ĭ pună la muncă silnică și să-ĭ trateze ca pe nisce slugĭ, aŭ bisericĭ, cărora li-se dă înzestrare, aŭ o Episcopie, căreia Împĕratulŭ îĭ face donațiunĭ, aŭ unŭ Episcopŭ, care e Consilierŭ împĕrătescŭ și socotitŭ în rîndulŭ maĭ marilorŭ țĕreĭ. În acela-șĭ timpŭ biserica romano-catolică, ajunsă la putere, nu maĭ permite, ca copiiĭ românĭ să fie, ca până acum, oprițĭ, dacă vorŭ să învețe la șcólele catolice. Ba Iesuițiĭ, preocupațĭ de propagarea catolicismuluĭ, alegŭ pe ceĭ maĭ deșteptĭ dintre tineriĭ românĭ, și-ĭ trimitŭ să facă studiĭ pe la seminarele catolice din țară și din străinătate, la Viena, la Colegiulŭ de Propaganda Fide din Roma. Din rîndurile acestorŭ tinerĭ aŭ ieșitŭ apoĭ, ce-ĭ dreptŭ, nu propagatorĭ aĭ catolicismuluĭ (?), dar ceĭ dintâiŭ marĭ luptătorĭ naționalĭ și propagatorĭ aĭ conșciințeĭ de latinitate.

„Unulŭ dintre acești tinerĭ, Ioanŭ Micu, e ridicatŭ la anulŭ 1730 în scaunulŭ episcopescŭ, atuncĭ la Făgărașŭ. Elŭ iea numele Inocențiŭ Klein și obține dela împĕratulŭ

[1]) Pravoslavia română față cu drépta credință română pag. 60 și urm.

Carolŭ VI o însemnată donaţiune, pentru ca să întemeieze o mănastire şi unŭ seminariŭ la Blăşiŭ, unde-şĭ mută reşedinţa. În anulŭ 1738 preoţimea subscrie apoĭ 25,000 florinĭ pentru ridicarea zidirilorŭ, şi astfelŭ se înfiinţéză încetulŭ cu încetulŭ unŭ liceŭ, o şcólă pedagogică şi unŭ seminariŭ teologicŭ, primulŭ şi pentru timpŭ de aprópe o sută de anĭ singurulŭ focariŭ de cultură naţională românéscă.

„Întrândŭ apoĭ în luptă cu nobilimea, Inocenţiŭ Klein stărue să li-se facă dreptate Românilorŭ, atâtŭ celorŭ uniţĭ, câtŭ şi celorŭ ce respingeaŭ unirea. Timpulŭ nu-ĭ era însă priinciosŭ, deórece murindŭ Carolŭ VI, fiĭcă-sa Maria Terezia se afla în mare strîmtorare şi curtea din Viena era nevoită să între în voile nobilimiĭ magiare. În acela-şĭ timpŭ Inocenţiŭ Klein ţinea maĭ pe susŭ de tóte să câştige ĭubirea Românilorŭ, şi din ĭubire şi încredere cătră dînsulŭ o fórte însemnată parte din Românĭ, preste 600 parochiĭ, aŭ primitŭ unirea, fiindcă elŭ le dăduse Românilorŭ asigurarea, că nicĭ odată biserica greco-catolică nu va părăsi ritulŭ, limba, organisaţiunea. Tocmaĭ prin acésta însă elŭ s'a pusŭ în conflictŭ cu Ĭesuiţiĭ. [1]) Elŭ obţine dela Maria Terezia în anulŭ 1742 presentarea unuĭ proiectŭ de lege, prin care i-se acórdă bisericeĭ greco-catolice acelea-şĭ drepturĭ ca celeĭ romano-catolice; vĕdêndŭ însă oposiţiunea

[1]) Conflictulŭ acesta nu s'a escatŭ din causa indigitată de dlŭ Slavicĭ, precum s'a arĕtatŭ şi în capitulĭ precedenţĭ şi sperămŭ a puté dovedi maĭ de aprópe cu altă ocasiune.

nobilimiĭ, Curtea sacrifică pe Inocenţiŭ Klein, care se retrage apoĭ, se expatriéză şi móre în exilŭ la Roma.

„Dar direcţiunea dată de dînsulŭ rĕmâne, şi încă pe la sfârşitulŭ răsboiuluĭ de şepte anĭ influinţa nobilimiĭ magiare scade.“ [1]). . . . .

„Avîntulŭ culturalŭ, în sfârşitŭ, deşteptatŭ odată în timpulŭ luĭ Inocenţiŭ Klein, cresce spre sfârşitulŭ seculuĭ trecutŭ şi cuprinde cercurĭ din ce în ce maĭ largĭ. Şcólele secundare, maĭ alesŭ cele germane, se umplu încetulŭ cu încetulŭ de tinerĭ românĭ, şi clasa cultă română, care la 1791 era de totŭ mică, se sporesce din anŭ în anŭ şi se consolidéză sub conducerea bărbaţilorŭ formaţĭ la Viena şi la Roma. În ultimulŭ deceniŭ alŭ seculuĭ trecutŭ şi în primulŭ deceniŭ alŭ seculuĭ actualŭ, decĭ în timpulŭ revoluţiuniĭ franceze, se întemeiéză la Blaşŭ, după modele germâne şi italiene, literatura didactică română, se facŭ primele studiĭ asupra latinităţiĭ limbeĭ române şi primele încercărĭ de a înlocui literele chirilice cu cele latine. Petru Maiorŭ scrie istoria colonisăriĭ române în Dacia, ér G. Şincai adună la Roma şi la Viena unŭ vastŭ materialŭ documentariŭ pentru istoria Românilorŭ. Pentru propagarea cultureĭ astfelŭ adoptate se înfiinţéză apoĭ anŭ cu anŭ şcóle, carĭ suntŭ din ce în ce maĭ pline. Astfelŭ clasa cultă română devine în curêndŭ destulŭ de numĕrósă, pentru ca să pótă susţiné o mişcare politică şi literară, şi în anulŭ

[1]) Ardealulŭ, studiŭ istoricŭ, Bucurescĭ 1893 pag. 95—97.

1838 se înfiinţéză o fóe politică „*Gazeta Transilvaniei*“, şi una literară „*Fóea pentru minte, inimă şi literatură*“.

„Şi acéstă societate cultă română era fără îndoélă cea maĭ democratică şi maĭ naţională în Europa, totŭ ómenĭ eşiţĭ din massele poporuluĭ şi legaţĭ prin sânge şi prin interese de poporŭ.

„O însemnată parte din aceştĭ ómenĭ cu cultură apusană trece apoĭ Carpaţiĭ, în Moldova şi Muntenia, ca să propage şi acolo spiritulŭ naţionalŭ şi tendenţele democratice, consciinţa latinităţiĭ şi inclinarea spre cultura apusană. Suntŭ întemeĭătoriĭ primelorŭ şcóle românescĭ în aceste *ţĕrĭ bisantinisate*, primiĭ învăţătorĭ aĭ tinerilorŭ, carĭ şĭ-aŭ urmatŭ apoĭ studiile în ţĕrile apusene maĭ alesŭ în Franţa.

„Ér nobilimea magiară nu putea să maĭ înăbuşe acestŭ avîntŭ de deşteptare naţională; de aceea ura eĭ întrégă s'a îndreptatŭ contra acesteĭ clase culte, compuse maĭ alesŭ din preoţĭ şi învăţătorĭ, carĭ se bucuraŭ de încrederea órbă a poporuluĭ. În acela-şĭ timpŭ însă ura nobilimiĭ se îndrepta şi asupra „Camarileĭ“ din Viena, care favorisa pe Românĭ în silinţele lorŭ de desvoltare culturală.“ [1])

3. *Misailŭ* se esprima despre meritele uniunii şi ale şcólelorŭ unite în chipulŭ următoriŭ: „O singură schinteuţă maĭ licuréză printre negurele ceriuluĭ şi asemenea lucéferuluĭ despre ḑi se apropie de noĭ . . . Pe cândŭ la noĭ nu maĭ esistŭ decâtŭ vre-o dóuĕ

[1]) Id. ibid. pag. 115—116.

treĭ buchernițe grecescĭ, dincolo de munţĭ înfloriaŭ şcólele adevĕratŭ române din Blaşŭ. Originea şcólelorŭ transe nu datéză maĭ înapoĭ de mijloculŭ secl. alŭ 18-lea. Dar cu câtŭ începutulŭ lorŭ este maĭ încóce, cu atâtŭ soliditatea temeliilorŭ, pe carĭ fuseră aşeḑate, suntŭ maĭ sănĕtóse, cu atâtŭ fructele, ce aŭ adusŭ ginteĭ întregĭ, suntŭ maĭ mântuitóre pentru generalitatea naţiuniĭ. *Prin uniune* se deschide o nóuă eră pentru cultivarea Românilorŭ Transilvanĭ. Ioanŭ Miculŭ (adecă intemeietoriulŭ Blaşuluĭ episcopulŭ Inocenţiŭ Klein) este primulŭ fundatorŭ alŭ cultureĭ transilvane . . . . . Renumele liceuluĭ din Blaşŭ cresce vĕḑêndŭ cu ochiĭ viaţă şi lumină rĕsăriudŭ în tóte părţile. Părea că geniulŭ vechiĭ Rome se scólă din mormîntulŭ sĕŭ seculariŭ spre a maĭ însufla odată coloniile luĭ Traianŭ.“ [1])

4. *M. G. Obedenariŭ*, distinsulŭ bărbatŭ de sciinţă şi de statŭ, şi scriitoriuluĭ acestorŭ şire adevĕratŭ mentorŭ şi patronŭ în cetatea eternă, astfelŭ ḑice: „Cela a été un bien beau mouvement que l'Union des Roumains! Sans ce pas remarquable, aujourd'hui nous n'aurions pas plus de culture que les Bulgares. Et encore! . . . Avant l'Union on n'apprenait dans les écoles qu'à lire, à écrire, à compter. Aprés cela on apprenait par coeur les psaumes, les heures, les chants liturgiques. Toute l'instruction des Roumains s'arrêtait là. Pas une idée de géographie, de

[1]) La I. M. Moldovanŭ: Spicuire in istoria bis. a Rom. Blaşŭ 1873 pag. 19 şi 20.

grammaire, d'histoire, de sciences exactes, de philosophie. L'Union est accomplie; on envoie les jeunes Roumains à Rome, au Collège de la Propagande. Là ils ont appris non pas à devenir catholiques, mais à redevenir Roumains. Ils renaissent comme Latins! Les monuments, les livres, les manuscrits, la langue italienne du vulgaire même, leur apprennent, qu'ils appartiennent à une race supérieure et qu'ils pouvaient cultiver leur langue presqu'autant que les Italiens, mieux que les Russes et les Bulgares. Sans l'Union nous n'aurions pas Sincai, ni P. Maior, ni cette pléiade d'hommes dévoués, d'apôtres du romanisme. Ce sont les Uniates qui nous ont donné les premiers livres d'enseignements laïque, européen, occidental, latin. Une fois que les Uniates ont composé les livres et ouvert les écoles, les schismatiques sont venus aussi profiter de l'enseignement national. Sincai a ouvert les yeux de tous les Roumains; mais s'il était resté daus son village, et s'il était resté pravoslavonique, il n'aurait appris qu'à sonner les cloches et à chanter d'une voix nasonnée les Vêpres *more Graecorum*. Sincai ne s'est formé qu'à Rome. Si les Unis ne nous avaient pas ouvert les yeux pour pouvoir contempler la civilisation latine, peut-être aurions nous été avalés par les Russes. Kiev est l'antipode de Rome. — Qu'un Roumain se fasse musulman, ci cela lui plait; mais qu'il reconnaisse la grandè part que l'Union a prise à la renaissance de la nationalité Roumaine. — Voilà ce que j'en pense.“ — Dămŭ aci şi tradu-

cerea acestorŭ cuvinte scrise de unŭ ortodoxŭ, care cunoscea meritele bisericeĭ ortodoxe maĭ bine de câtŭ aceia, carĭ o laudă fără să-ĭ cunóscă trecutulŭ: „Frumósă mişcare a fostŭ *uniunea Românilorŭ!* Fără paşulŭ acesta remarcabilŭ, noĭ nu amŭ avé astădĭ maĭ multă cultură decâtŭ Bulgariĭ. Şi încă maĭ multŭ! . . . Înainte de unire nu se învăţa în şcóle decâtŭ a ceti, a scrie, a calcula. Apoĭ se maĭ învăţaŭ de rostŭ psalmiĭ, césurile, cântările liturgice. Tótă instrucţiunea Românilorŭ se mărginia la acésta. Nicĭ o idee de geografie, de gramatică, de istorie, de sciinţe esacte, de filosofie. După ce s'a îndeplinitŭ Uniunea, se trimiteaŭ tineriĭ românĭ la Roma, în colegiulŭ dela Propaganda. Acolo eĭ aŭ învăţatŭ, nu a deveni catolicĭ, [1]) ci a redeveni Românĭ. Eĭ se renascŭ ca Latinĭ! Monumentele, cărţile, manuscriptele, limba italiană chiarŭ şi cea de rîndŭ, îĭ învaţă, că eĭ se ţinŭ de o rasă superióră şi că şi-ar puté cultiva limba maĭ ca şi Italieniĭ, maĭ bine decâtŭ Ruşiĭ şi Bulgariĭ. Fără Uniune noĭ nu aveamŭ pe Şincai, nicĭ pe P. Maĭorŭ, nicĭ acea pleiadă de ómenĭ devotaţĭ, de Apostolĭ aĭ Românismuluĭ. Uniţiĭ suntŭ aceia, carĭ ne-aŭ datŭ primele cărţĭ de învăţămîntŭ laĭcŭ, europénŭ, apusénŭ, latinŭ. După ce Uniţiĭ aŭ compusŭ cărţile şi deschisŭ şcólele, şi neuniţiĭ aŭ profitatŭ de învăţămîntulŭ naţionalŭ. Şincai a deschisŭ ochiĭ tuturorŭ Românilorŭ; dar dacă elŭ ar fi rĕmasŭ în satulŭ sĕŭ şi dacă ar fi rĕmasŭ *pra-*

[1]) Pentru că eraŭ.

voslavnicŭ, nu ar fi învăţatŭ decâtŭ să tragă clopotele şi să cânte cu unŭ glasŭ slobodîtŭ pe nasŭ vecernia după obiceiulŭ Grecilorŭ. Şincai nu s'a formatŭ decâtŭ în Roma. Dacă Uniţiĭ nu ne-ar fi deschisŭ ochiĭ pentru a puté contempla civilisaţiunea latină, póte că amŭ fi fostŭ înghiţiţĭ de Muscalĭ. Kievulŭ este antipodulŭ Rusieĭ. Facă-se unŭ Românŭ musulmanŭ, dacă-ĭ place; însă recunóscă partea mare ce a avut'o Uniunea la renascerea naţionalităţiĭ române. Étă ce cugetŭ eŭ despre ea. . . .“ ¹)

5. *Aronŭ Densuşanŭ,* deşi în multe privinţe este preocupatŭ şi sedusŭ de ideile luĭ Bărnuţŭ despre uniune, totuşi recunósce, că periodulŭ renasceriĭ limbeĭ şi literatureĭ este unŭ productŭ alŭ uniuniĭ, şi între altele dice: „D'o parte Româniĭ uniţĭ, contra tuturorŭ şicanelorŭ, putêndŭ să urmeze icĭ colea la câte o şcólă, fie chiarŭ străină, aŭ începutŭ a se ivi între eĭ ómenĭ maĭ luminaţĭ, cu vederĭ maĭ departe; spiritele chiarŭ prin luptele între sine şi cu străiniĭ se oţeliră pentru încercărĭ şi lupte viitóre. Idea de a li-se fi recunoscutŭ de cătră capulŭ statuluĭ unŭ dreptŭ la o esistinţă maĭ bună, numaĭ idea, dicŭ, era de ajunsŭ pentru a aprinde spiritele, ca să ţintéscă a face din acéstă idee o realitate. Unŭ omŭ luminatŭ, superiorŭ şi energicŭ totodată se şi arată pe scenă. Era episcopulŭ unitŭ Inocenţiŭ Miculŭ. . . . . . Elŭ îşĭ mută reşedinţa episcopéscă la Blaşiŭ în anulŭ 1738, unde ri-

¹) La Nilles, Symb. I. pag. 364.

dică şcóle, la carĭ 200 elevĭ căpĕtaŭ pâne din veniturile episcopescĭ, ¹) afară de aceea ridică şi seminariŭ. Elŭ este celŭ dintâiŭ, care trimite elevĭ la Roma pentru educaţiune şi instrucţiune maĭ înaltă. ²) Dar din nefericire activitatea acestuĭ omŭ epochalŭ ţinu scurtŭ, numaĭ până la 1746. . . . . Dar rĕmaseră întemeiate şcólele din Blaşiŭ. Episcopulŭ următoriŭ Petru Aronŭ, le dete unŭ noŭ avîntŭ, şi aşa ele din anŭ în anŭ sporiaŭ în activitate şi în vadă, concentrândŭ totŭ maĭ multă tinerime română. Aceste şcóle aveaŭ să verse lumina lorŭ binefăcĕtóre şi să deştepte odată tótă Românimea la o nóuă viaţă. Astfelŭ pe cândŭ Româniĭ dincóce de Carpaţĭ gemeaŭ sub jugulŭ fanariotŭ, cu sufletulŭ şi consciinţa naţională amorţită, cu mintea întunecată: *dincolo rĕsarŭ dorile unuĭ noŭ viitoriŭ. Acestea suntŭ folósele, ce le-a adusŭ Românilorŭ în generalŭ unirea.*“ ³)

6. *Bengescu* scrie în „Convorbirile literare“: „Însă dincolo de Carpaţi fraţiĭ noştri din Transilvania fură adevĕraţiĭ apĕrătorĭ aĭ literatureĭ şi aĭ limbeĭ române, pe cândŭ Fanarioţiĭ o prigoniaŭ în principate. Deodată se produse la dînşiĭ ca o reînviere a românismuluĭ, şi nu se póte tăgădui, că acéstă mişcare, ivită în împrejurărĭ particulare, avu o mare influinţă asupra renasceriĭ litereiorŭ

¹) Beneficiulŭ de pâne pe timpulŭ acestuĭ episcopŭ n'a esistatŭ.

²) Şi maĭ înainte aŭ fostŭ trimişĭ Românĭ la Roma din partea Iesuiţilorŭ.

³) Istoria limbeĭ şi literat. rom. Iaşĭ 1885 pag. 97—99.

române. . . . . Meritulŭ de a fi formatŭ pe aceştĭ apostolĭ aĭ românismuluĭ nu trebue însă să revină numaĭ şcólelorŭ din Blaşŭ. Caută să recunóscemŭ, că ceea ce a contribuitŭ maĭ cu samă a desvolta într'înşiĭ iubirea literelorŭ, *a fostŭ şederea lorŭ prelungită în capitalele Europeĭ civilisate, unde aceştĭ bărbaţĭ, carĭ maĭ toţĭ eraŭ preoţĭ uniţĭ, fuseseră trimişĭ spre a se perfecţiona în studiulŭ teologieĭ şi alŭ sciinţelorŭ.*" [1])

6. *George Bariţiŭ,* ale căruĭ ideĭ despre Unire le cunoscŭ cetitoriĭ din capitulele precedente, şi care în şcólele din Blaşŭ *a învăţatŭ a rĕmâné Românŭ,* cum se esprimase în testamentulŭ sĕŭ, anunţândŭ apariţiunea numĕruluĭ primŭ alŭ „Gazeteĭ Transilvanieĭ", din 12 Martiŭ 1838, ne spune, că o mare parte din inteliginţa românéscă a ĭeşitŭ din „liceulŭ şi seminariulŭ din Blaşiŭ cu 18 profesorĭ aleşĭ, carĭ maĭ vîrtosŭ de o jumĕtate de vécŭ încóce aŭ datŭ şi dă până astădĭ *bărbaţĭ vrednicĭ în tóte părţile şi la tótă Românimea*". [2])

7. *Timoteiŭ Cipariŭ,* — ca să aducemŭ şi testimoniulŭ unuĭ preotŭ greco-catolicŭ alăturea cu testimoniile atâtorŭ laicĭ parte catolicĭ, parte „ortodoxĭ", — astfelŭ se esprimă despre şcólele din Blaşiŭ create de sfînta unire: „Care locŭ în naţiunea română, care şcólă între tóte şcólele românescĭ, póte să arete atâţĭ bărbaţĭ marĭ ĭeşiţĭ din sinulŭ lorŭ,

---

[1]) Convorb. lit. an. XXI. Nr. 10 din 1 Ian. 1888. pag. 853 şi 854.

[2]) În amintirea aniversăriĭ a 50-a a »Gazeteĭ Transilvanieĭ«, Braşovŭ 1888, pag. 7.

carĭ cu pietate în religiune, cu fidelitate cătră augusta casă domnitóre şi cu multă învăţătura lorŭ să se pótă asemĕna bărbaţilorŭ ĭeşiţĭ din tinerimea scolastică a acestorŭ şcóle? Unde a pututŭ semînţa aruncată de economulŭ celŭ bunŭ să aducă fructe maĭ însutite, de cum a adusŭ semînţa revĕrsată pe acestŭ locŭ, ce se părea celŭ maĭ sterilŭ şi maĭ rĕŭ de cultivatŭ? Unde s'aŭ vĕdutŭ cândva ostenele şi sudorĭ maĭ bine resplătite? Unde secerişŭ maĭ mulţămitoriŭ, de câtŭ pe acestŭ înţelenitŭ câmpŭ şi unde lucrătorĭ aşa puţinĭ se vĕdură la începutŭ? Unde s'aŭ pututŭ cândva cu mijlóce aşa puţine a se câştiga efecte maĭ însemnătóre, de cum ne arată istoria acestuĭ locŭ şi acestorŭ şcóle?

„Şi ca să tacŭ de aceĭ mulţĭ bărbaţĭ, viĭ saŭ morţĭ, carĭ aŭ lucratŭ fără strepitŭ şi fără pretensiunĭ, în cercurĭ maĭ apuse, ale cărorŭ merite aŭ fostŭ şi suntŭ dreptŭ preţuite în ochiĭ tuturorŭ celorŭ ce aŭ fostŭ mărturie neostenitelorŭ lorŭ lucrărĭ, şi pentru carele cununa le este pusă în mâna luĭ Dumnedeŭ, — ci nu potŭ să tacŭ cu acéstă ocasiune memoria acelorŭ prea aleşĭ bărbaţĭ, ale cărorŭ scrierĭ nemuritóre suntŭ venerate de întrégă naţiunea, carĭ aŭ deşteptatŭ simţulŭ şi viaţa naţiuniĭ române, şi carĭ aŭ suptŭ întâiulŭ lapte alŭ învăţătureĭ lorŭ atâtŭ de binefăcĕtóre la sinulŭ acesteĭ mame binecuvîntate. Nu mĕ îndoescŭ, că de nu le-aşĭ spune eŭ numele lorŭ, voĭ şi fără mine cunósceţĭ şi sciţĭ, pe cine înţelegŭ eŭ aicĭ. Numele lorŭ suntŭ scrise în inimele tuturorŭ Românilorŭ, şi suntŭ adorate cum nu

s'aŭ maĭ adoratŭ de nicĭ unŭ poporŭ mariĭ lorŭ literatorĭ. Că cine nu s'a adăpatŭ din scrierile unuĭ Petru Maĭorŭ? Cine nu aştéptă cu sete, ca opurile nemuritóre ale luĭ Samoilă Klein şi George Şincai óre cândŭ deplinŭ să ése la lumină? Şi aceştĭ treĭ bărbaţĭ, carĭ pe cerulŭ literatureĭ românescĭ strălucescŭ ca atâţĭ sorĭ încăldĭtorĭ şi nutritorĭ, toţĭ aŭ fostŭ fiiĭ acestorŭ şcóle, fiiĭ acesteĭ diecese, şi fiiĭ sufletescĭ aĭ sfinteĭ nóstre religiunĭ. Nu voiŭ eŭ să detragŭ cu acestea meritelorŭ nicĭ unuĭ bărbatŭ, care înainte saŭ după aceştia, din astea şcóle saŭ de airea, aŭ ostenitŭ pe calea cea colţurósă a literatureĭ românescĭ, ci cu tóte acestea fără injurie putemŭ să dicemŭ, cum că nu s'a aflatŭ altulŭ nicĭ unulŭ până acuma, care cu lucrările literare atâta influinţă să fi avutŭ întru deşteptarea naţională, cu atâtŭ maĭ puţinŭ, care să-ĭ fie întrecutŭ!“ [1])

În faţa acestorŭ testimoniĭ strălucite, tóte productulŭ unorŭ bărbaţĭ luminaţĭ, glasulŭ răguşitŭ alŭ unuĭ Manegutŭ, a căreĭ carte este o confusiune démnă de compătimitŭ, şi a unuĭ Densuşanŭ, care a imitatŭ pe Hurmuzaki fără să-lŭ pricépă, trebue să amuţéscă pentru totdeuna.

Multe amŭ maĭ puté scrie despre folósele unireĭ, însă ca să fimŭ câtŭ se póte de scurţĭ, voimŭ a arĕta numaĭ atâta, că biserica românéscă unită a fostŭ totdeuna în fruntea mişcărilorŭ nóstre naţionale.

[1]) Discursŭ rostitŭ în 11 Februariŭ 1855, publicatŭ în »Fóea pentru minte, inimă şi literatură« Nr. 8 din 1855, de noĭ reprodusŭ după fragmentulŭ din »Fóea bisericéscă şi scolastică« din Blaşiŭ, Nr. 15 din an. I. 1888.

Pe cândŭ în principatele române Româniĭ gemeaŭ sub jugulŭ fanarioţilorŭ, ér în Ardélŭ sub jugulŭ Magiarilorŭ, Sasilorŭ şi Sĕcuilorŭ, unŭ episcopŭ unitŭ a fostŭ celŭ dintâiŭ, care a reclamatŭ drepturĭ politice şi pentru sermanulŭ nostru poporŭ. Din nenumĕratele memoriĭ, ce le-a adresatŭ episcopulŭ Ioanŭ Inocenţiŭ Klein cătră împĕratulŭ Carolŭ alŭ VI-lea şi împĕrătésa M. Terezia, se vede limpede, că elŭ a cerutŭ şi în parte a şi obţinutŭ următórele drepturĭ pentru Românĭ şi biserica sa: Să se dea uniţilorŭ locŭ de bisericĭ, de case parochiale; clerulŭ să se bucure de tóte drepturile cleruluĭ latinŭ; domniĭ feudalĭ să nu maĭ împedece pe Românĭ, cândŭ aceştia voescŭ să-şĭ facă bisericĭ; domniĭ să nu maĭ oprescă dela şcólă pe copiiĭ Românilorŭ sub pedépsă de 100 fl.; episcopuluĭ să se dea votŭ în consiliulŭ guberniuluĭ; nu numaĭ episcopulŭ, ci şi alţĭ Românĭ să fie admişĭ ca regalıştĭ în dieta ţĕreĭ; Blaşulŭ să fie recunoscutŭ de oraşŭ cu dreptulŭ de a puté trimite 2 deputaţĭ în dieta ţĕreĭ; Româniĭ încă să fie aplicaţĭ în funcţiunĭ, fără a se pretinde dela eĭ, să-şĭ lapede naţionalitatea; la curtea de apelŭ să fie aplicaţĭ celŭ puţinŭ treĭ asesorĭ românĭ; dacă nu în tóte, celŭ puţinŭ în câteva districte prefecţiĭ (fişpaniĭ) să fie totdeuna românĭ; legile votate pentru asuprirea Românilorŭ să se casseze, cele favorabile lorŭ să fie aplicate; domniĭ feudalĭ să restituéscă comunelorŭ românescĭ agriĭ, pădurile, livedile răpite; asemenea să

facă şi Sasiĭ; poporuluĭ să nu i-se îngreuneze totŭ maĭ tare jugulŭ ĭobăgieĭ; să se înfrîneze crudimea domnilorŭ, ca şi poporulŭ ĭobăgitŭ să pótă trăi, ér în fundulŭ regescŭ, adecă în Săsime să înceteze orĭ ce felŭ de ĭobăgie, fiindŭ acelŭ teritoriŭ recunoscutŭ de liberŭ. [1])

Însă episcopulŭ Inocenţiŭ nu a cerutŭ numaĭ egala îndreptăţire a Românilorŭ ca indivizĭ şi cetăţenĭ, ci a pretinsŭ, ca naţiunea română ca atare să fie recunoscută de naţiune politică, în tocmaĭ ca şi Magiariĭ, Săcuiĭ şi Sasiĭ. *„Agnoscamur pro recepta natione,“* a fostŭ strigătulŭ bravuluĭ episcopŭ către curtea din Viena, şi acestŭ strigătŭ s'a prefăcutŭ în devisa întreguluĭ poporŭ românescŭ, şi chiarŭ şi astădĭ Româniĭ nu luptă pentru altceva, decâtŭ pentru dobândirea acelorŭ garanţiĭ, în cadrulŭ cărora să se pótă validita ca naţiune politică pe pămîntulŭ patrieĭ comune locuite de diferite naţionalităţĭ. De unde dela sine urméză, că idealulŭ politicŭ alŭ Românilorŭ din Ungaria şi Transilvania este o creaţiune a bisericeĭ unite.

Între actele politice de importanţă ale Românilorŭ merită locŭ de frunte şi suplicele din anulŭ 1791, pentru că ele *„din acelŭ anŭ s'aŭ prefăcutŭ pe calea cea maĭ firéscă în programă politică şi naţională, la care Româniĭ aŭ ţinutŭ cu pietate şi cu dorŭ ferbinte de a fi realisată“*. [2]) Suplica dată în

[1]) Vedĭ Bariţiŭ Părţĭ alese din ist. Trans. v. I. pag. 412 şi urm.
[2]) Bariţiŭ ibid. pag. 543.

numele poporuluĭ românŭ în acelŭ anŭ a fostŭ compusă de unŭ fiŭ alŭ bisericeĭ unite cu conlucrarea celorŭ maĭ învăţaţĭ călugărĭ din Blaşiŭ şi ea cuprinde postulate, din carĭ multe aştéptă realisare şi astădĭ. S'a cerutŭ adecă, să se ştérgă din legile ţéreĭ espresiunile batjocoritóre la adresa naţiuniĭ române. Acesteia să i-se dea locŭ între celealalte naţiunĭ politice ale ţéreĭ. Clerulŭ, nobilimea şi poporulŭ românŭ să se bucure de acelea-şĭ drepturĭ, de carĭ se bucură clerurile, nobilimea şi poporulŭ celoralalte naţiunĭ politice. Româniĭ încă să fie aleşĭ şi denumiţĭ funcţionarĭ în municipiĭ şi comune în numĕrŭ proporţionalŭ cu numĕrulŭ locuitorilorŭ de naţionalitate română. Comitatele, districtele şi scaunele, în carĭ Româniĭ locuescŭ în maĭoritate, să pórte nume românescŭ, şi toţĭ locuitoriĭ fără deosĕbire de naţionalitate să pórte acelea-şĭ sarcinĭ. [1])

În şirulŭ luptelorŭ nóstre politice forméză evenimentŭ şi apariţiunea celeĭ dintâiŭ foĭ politice. Acésta are a se mulţămi unuĭ teologŭ şi subdiaconŭ din Blaşiŭ şi anume nemuritoriuluĭ George Bariţiŭ, care la anulŭ 1838 a edatŭ „Gazeta Transilvanieĭ“ şi după aceea a luptatŭ în decursŭ de 50 anĭ în fruntea tuturorŭ mişcărilorŭ nóstre sociale, culturale, naţionale şi politice. Activitatea acestuĭ bărbatŭ rarŭ a fostŭ binecuvîntată şi pentru cultura şi desvoltarea bisericeĭ orientale, ceea ce o recunósce însu-şĭ comitetulŭ parochialŭ gr. or. din cetatea Braşovuluĭ,

[1]) Id. ibid. pag. 539.

care scria în an. 1892 fericitului Barițiŭ următórele: „Protocolulŭ luatŭ în ședința din 12 Septembre 1837 arată: *La propunerea dnuluĭ profesorŭ George Barițiŭ se formézā unŭ fondŭ alŭ școleĭ române din cetatea Brașovuluĭ.* Cuvîntarea Domnieĭ Tale despre școlele naționale, ținută înainte cu 56 anĭ și petrecută la protocolŭ, prin care ați arĕtatŭ, că suntŭ neapĕratŭ de lipsă a se înființa în Brașovŭ, cuprinde unŭ programŭ despre cele ce s'aŭ înființatŭ. Rugarea subșternută în 4 Maiŭ 1850 la înaltulŭ Ministeriŭ de culte și instrucțiunea publică din Viena, ca să se dea Românilorŭ din Brașovŭ concesiune pentru zidirea unuĭ gimnasiŭ, a eșitŭ din péna DVóstre. Lucrarea domnieĭ Tale ca notariŭ alŭ representanțeĭ bisericescĭ române gr. or. din cetatea Brașovuluĭ dela 1846—1855 în timpulŭ, cândŭ s'a pertractatŭ înființarea gimnasiuluĭ românŭ gr. or. din Brașovŭ și anume propunerile din ședința dela 6/18 Augustŭ 1851, se vĕdŭ astădĭ realisate. Totŭ asemenea vĕdură-țĭ esecutându-se planulŭ așternutŭ în ședința din 6/18 Februariŭ 1855 pentru o șcólă reală și alta comercială. Terenulŭ cultureĭ era numaĭ o țelină, cândŭ ațĭ venitŭ, multŭ stimate domnule, la Brașovŭ, și astădĭ vedețĭ pămîntŭ roditoriŭ. Semînțele aruncate în pămîntulŭ lucratŭ de DVóstră, le vedețĭ dândŭ róde înbelșugate." [1])

Cea maĭ imposantă manifestațiune a poporuluĭ românŭ în 1848 a pornitŭ din Blașiŭ

[1]) Vedĭ broșura întitulată: George Barițiŭ, Sibiŭ 1892 pag. 53.

și s'a ținutŭ în Blașiŭ, ér cine a fostŭ martorŭ ocularŭ la grandiósele manifestațiunĭ din 7 Maiŭ 1894 în Clușiŭ cu ocasiunea procesuluĭ memoranduluĭ, nu va puté denega cleruluĭ unitŭ partea hotărîtóre.

Nu amŭ fi înregistratŭ aceste fapte, dacă mulțĭ, carĭ se împenéză cu titululŭ de „naționalĭ" și „ortodoxĭ", nu ar calumnia în continuŭ biserica unită, și dacă sub aceste firme nu ar vinde marfă antinațională și erorĭ marĭ chiarŭ și din punctulŭ de vedere alŭ biserice orientale.

E dreptŭ, că și în sinulŭ bisericeĭ unite ĭesŭ câte odată la suprafață ómenĭ, carĭ nu-șĭ împlinescŭ datorințele față cu poporulŭ românŭ, din care facŭ parte, însă aceștĭ ómenĭ tocmaĭ pentru că se punŭ în conflictŭ cu sentimentulŭ publicŭ alŭ credincioșilorŭ bisericeĭ nóstre, aŭ fostŭ, suntŭ și vorŭ fi totdeuna rĕŭ vĕdutĭ, și unițiĭ cércă totdeuna a-ĭ elimina din sinulŭ lorŭ ca pe nisce membre putrede și nevrednice de a maĭ face parte din organismulŭ viețeĭ nóstre bisericescĭ și naționale; ceea ce este o garanță puternică, că biserica unită nu se va pune nicĭ odată în conflictŭ cu aspirațiunile juste și legitime ale poporuluĭ românŭ. Tocmaĭ din causa acésta Româniĭ unițĭ suntŭ mândri de biserica lorŭ, și nu este putere omenéscă, care să-ĭ facă a se deslipi de ea, ér încercărĭ nebune ca ale luĭ Manegutŭ potŭ fi păgubitóre din punctŭ de vedere naționalŭ, întru câtŭ turbură buna înțelegere între frațiĭ de unŭ sânge, însă din punctŭ de vedere religiosŭ pentru biserica unită nu potŭ să ne causeze

nicĭ unŭ rĕŭ, cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, că scriitoraşulŭ acesta tocmaĭ într'o cestiune de natură religiósă nu pune nicĭ unŭ pondŭ pe partea etică şi teologică a cestiuniĭ, deşi acésta este singurŭ hotărîtóre pentru ceĭ ce voescŭ să discute de religiune şi biserică.

Închiămŭ cu unŭ pasajŭ scrisŭ în anulŭ 1888 în contra „Telegrafuluĭ Românŭ“, care provocase pe uniţĭ a se întórce la neunire: „Gloria de a fi făcutŭ o desbinare confesională între Româniĭ din Transilvania şi Ungaria se cuvine prin urmare inimicilorŭ secularĭ aĭ némuluĭ românescŭ, ér dacă domniĭ dela „Telegraful Român“ şi ceĭ de o credinţă cu dînşiĭ dorescŭ seriosŭ şi sincerŭ, să încete pentru totdeuna acéstă desbinare, eĭ n'aŭ decâtŭ să trécă în sinulŭ bisericeĭ celeĭ vechĭ unite, căcĭ nimicŭ nu-ĭ póte reţiné dela acestŭ paşŭ salutarŭ. Pe aceştĭ ortodoxĭ nu-ĭ potŭ reţiné motivele religióse, deórece, — precum ne spune „Telegraful Român“ organulŭ oficiosŭ alŭ mitropolieĭ române ortodoxe, — eĭ suntŭ de aceea convingere, că *tóte bisericele creştine propagă învăţăturile cele sublime ale luĭ Christosŭ,* şi tocmaĭ pentru acésta eĭ nu potŭ avé nicĭ unŭ scrupulŭ religiosŭ de a întra în sinulŭ bisericeĭ catolice, despre care nu se póte dice, că nu ar fi creştină. Dar ortodoxiĭ de astădĭ nu potŭ fi împedecaţĭ dela unirea cu biserica Romeĭ nicĭ de motive naţionale, fiindŭ că acéstă biserică le garantéză în totŭ momentulŭ folosirea limbeĭ române ca limbă liturgică şi le asigură întrebuinţarea rituluĭ orientalŭ şi chiarŭ şi a disciplineĭ orientale, ce a fostŭ în praxă îna-

inte de schismă şi înainte de a se fi coruptŭ prin elemente cu totulŭ străine de spiritulŭ bisericeĭ întru adevĕrŭ ortodoxe. Consideraţiunile naţionale vorbescŭ tóte pentru unirea Românilorŭ ortodoxĭ cu biserica Romeĭ, pentru că acéstă biserică ne oferesce cea maĭ puternică garanţă pentru conservarea individualităţiĭ nóstre naţionale, precum amŭ arĕtatŭ în numeriĭ precedenţĭ aĭ „Foiĭ bisericescĭ“. Noĭ nu pricepemŭ, pentru ce ortodoxiĭ de astădĭ, carĭ ţinŭ, că tóte bisericele creştine suntŭ adevĕrate, ar voi să fie maĭ bucurosŭ sub înrîurinţa criveţuluĭ amorţitoriŭ, ce suflă de cătră Petersburg, decâtŭ sub influinţa zefiruluĭ dătătoriŭ de viaţă, ce adie linŭ de cătră Roma léganulŭ originiĭ nóstre latine? pentru ce să nu fie maĭ consultŭ a ne ţiné cu toţiĭ de biserica Romeĭ împreună cu partea cea maĭ mare a popórĕlorŭ culte de pe suprafaţa pămîntuluĭ şi împreună cu popórĕle neolatine, decâtŭ a ne ţiné de biserica ortodoxă, care ameninţă a deveni biserica panslavismuluĭ muscălescŭ?

„Să nu cugete domniĭ dela „Telegrafulŭ Românŭ“, că calumniile lorŭ îndreptate în contra sfinteĭ unirĭ vorŭ puté să clătine pe româniĭ greco-catolicĭ în credinţa lorŭ saŭ îĭ vorŭ puté face, să se deslipéscă de sinulŭ bisericeĭ catolice, spre care gravitéză totŭ maĭ tare acele elemente sănĕtóse din societatea creştină, carĭ maĭ ţinŭ încă la principiile sublime şi adevĕrate ale creştinismuluĭ, şi carĭ tocmaĭ dela validitarea acestorŭ principiĭ aşteptă regenerarea societăţiĭ moderne.

„Româniĭ greco-catolicĭ ţinŭ cu tărie la

adevĕrulŭ, că Domnulŭ Christosŭ nu a întemeiatŭ maĭ *multe* bisericĭ, ci numaĭ *una,* şi că acésta *una* este biserica catolică, pentru că numaĭ într'însa se adeverescŭ cuvintele simboluluĭ: *credŭ într'una sfîntă, catolică şi apostolică biserică,* pe cândŭ celealalte secte, carĭ pórtă numele de bisericĭ creştine, suntŭ întemeiate de nisce ómenĭ lipsiţĭ de misiune dumnedeéscă: de Ariŭ, de Eutiche, de Nestoriŭ, de Fotiŭ, de Luther, de Calvin, de Socinŭ şi de alţiĭ, şi nu întrunescŭ în sine notele bisericeĭ adevĕrate esprimate în simbolulŭ de credinţă.

„Românii greco-catolicĭ voescŭ să fie în uniune şi comuniune numaĭ cu biserica Romeĭ, căcĭ sfinţiĭ părinţĭ numaĭ pe aceia î-aŭ socotitŭ, că se ţinŭ de biserica *catolică* mărturisită în simbolulŭ credinţeĭ, carĭ aŭ fostŭ în uniune şi comuniune cu biserica *Romană.* Aşa de esemplu sfîntulŭ Ieronimŭ în cartea I. scrisă în contra luĭ Rufinŭ la num. 14 întrébă: *„Ce credinţă ţine elŭ? Aceea, care o mărturisesce biserica romană, saŭ dóră aceea care se află în scrierile luĭ Origene? De va rĕspunde, că ţine credinţa romană, atuncĭ aşadară suntemŭ catolicĭ.“* [1]) Ér sfîntulŭ Ambrosiŭ vorbindŭ despre fratele sĕŭ Satyrŭ, care era încă catechumenŭ, ne spune, că acesta *„a chematŭ la sine pe episcopŭ . . . şi l'a întrebatŭ, că află-se elŭ (adecă episcopulŭ)*

[1]) Fidem suam quam vocat? Eamne qua romana pollet ecclesia, an illam quae in Origenis voluminibus continetur? Si romanam responderit, ergo catholici sumus. S. Hier. l. 1. c. Rufinum n. 14.

în comuniune cu ceialalţĭ episcopĭ catolicĭ, adecă cu scaunulŭ romanŭ.“ [1])

„Românii greco-catolicĭ punŭ maĭ multŭ pondŭ pe învăţătura sfinţilorŭ părinţĭ, decâtŭ pe calumniile şi vorbele góle ale domnilorŭ dela „Telegraful Românŭ“, cândŭ e vorba de credinţă şi de biserică. Învăţătura sfinţilorŭ părinţĭ cu privire la credinţă şi la biserică se află fórte lămuritŭ espusă în aceste cuvinte ale sfîntuluĭ Augustinŭ: *„Trebue să ţinemŭ religiunea creştină şi comuniunea cu aceea Biserică, care este catolică şi se numesce catolică nu numaĭ de aĭ sĕĭ, ci şi de toţĭ inimiciĭ eĭ.“* [2])

„Românii greco-catolicĭ sciŭ bine, că numaĭ aceea este biserică *catolică,* adecă universală saŭ *săbornicéscă,* care este estinsă preste totŭ pămîntulŭ şi este întogmită aşa, încâtŭ să pótă cuprinde în sinulŭ sĕŭ tóte popórĕle, şi eĭ vĕdŭ fórte limpede, că acésta prerogativă numaĭ bisericeĭ romano-catolice îĭ compete, deórece numaĭ ea este estinsă pe tótă suprafaţa pămîntuluĭ şi numaĭ ea face cucerirĭ pacinice între popórĕle necreştine, pe cândŭ aşa numita biserică ortodoxă este restrînsă numaĭ la câteva popórĕ slave, şi la o parte dintre românĭ şi grecĭ, şi nu se

[1]) Advocavit ad se episcopum . . . . . percunctatusque ex eo est, utrum cum episcopis catholicis hoc est cum romana sede conveniret. S. Ambr. de Satyri excessu l. 1. n. 47.

[2]) Tenenda est nobis christiana religio et ejus Eclesiae communicatio, quae catholica est et catholica nominatur non solum a suis, verum etiam ab omnibus inimicis, S. Aug. de vera religione c. 7.

estinde, decâtŭ numaĭ acolo, unde o impune forţa şi brutalitatea moscovită.

„Acestea şi alte multe, carĭ spaţiulŭ Foiĭ bisericescĭ nu ne permite a le aminti, suntŭ motivele religióse, carĭ ţinŭ pe româniĭ greco-catolicĭ în sinulŭ bisericeĭ catolice. De aceea, dacă româniĭ ortodoxĭ, carĭ n'aŭ nicĭ unŭ motivŭ religiosŭ orĭ naţionalŭ de a fi uniţĭ cu muscaliĭ şi cu greciĭ, dorescŭ să încete orĭ ce desbinare confesională în corpulŭ naţiuniĭ române, ci n'aŭ alta de făcutŭ, decâtŭ să se unéscă cu biserica Romeĭ, căcĭ a fi neunitŭ numaĭ ca să fiĭ neunitŭ, mie mi-se pare o mare — absurditate.

„Altcum noĭ nu suntemŭ de părerea domnilorŭ dela „Telegraful Român“, că prin desbinarea nóstră confesională s'ar fi desbinatŭ şi corpulŭ naţiuniĭ române ca naţiune, pentru că diferinţele religionare în sine nu suntŭ o pedecă, care să nu ne permită a fi cu toţiĭ de acordŭ, cândŭ e vorba de apĕrarea şi promovarea intereselorŭ nóstre naţionale, culturale şi politice. Dovadă despre aserţiunea nóstră ne póte servi esemplulŭ frumosŭ, ce de repeţite orĭ ni-l'aŭ datŭ părinţiĭ şi străbuniĭ noştri, precum şi esemplulŭ, ce în continuŭ ni-lŭ daŭ alte popórĕ, ér la noĭ în patrie Magiariĭ, carĭ deşi suntŭ despărţiţĭ în treĭ confesiunĭ, totuşĭ ţinŭ strînsŭ la olaltă în cestiunile lorŭ naţionale. Ca să facemŭ şi noĭ ca eĭ, unŭ singurŭ lucru se poftesce: *maĭ multă toleranţă şi maĭ puţinŭ fanatismŭ din partea unorŭ ortodoxĭ faţă cu româniĭ greco-catolicĭ.*“ [1])

[1]) Fóia bisericéscă şi şcol. An. I. 1888 Nr. 13.

XV.

Epilogŭ.

Înainte de ce amŭ închia studiulŭ nostru, este de lipsă, să maĭ amintimŭ pe scurtŭ câteva aserţiunĭ cutezate de ale dluĭ Nicolaŭ Densuşanŭ, cu carĭ asemenea a arĕtatŭ, câtŭ de superficialŭ este în lucrurile, despre carĭ cu atâta încredere în sine s'a apucatŭ să scrie.

I, La pagina 11 din „cercetarea“ sa vorbindŭ despre conciliile ecumenice şi „particulare“ admise de conciliulŭ II provincialŭ dela 1882 ţinutŭ de Mitropolitulŭ Vancea, se esprimă astfelŭ:

„Sinodulŭ saŭ „conciliulŭ“ din Blaşiŭ recunósce de obligătóre pentru biserica de Alba-Iulia o lungă serie de conciliĭ ecumenice şi particulare cu totulŭ neadmise în biserica rĕsăritululĭ, fără ca acestŭ conciliŭ să ĭea în considerare, că prin acéstă admitere mitropolia română de Alba-Iulia s'a scosŭ singură afară din biserica rĕsărituluĭ, şi că a rĕmasŭ fluctuândŭ, cum amŭ ḑice, în aerŭ, ca o mică planetă rătăcitóre (sic) eşită din orbita sa.“

Înainte de ce amŭ arĕta, câte neadevĕrurĭ se cuprindŭ în şirurile aceste, aflămŭ cu cale a contempla puţinŭ talentulŭ oratoricŭ şi cunoscinţele cosmografice ale dluĭ N. Densuşanŭ manifestate aşa de limpede în şirurile aceste.

Asamĕnă dlŭ N. Densuşanŭ aicĭ biserica română din Mitropolia de Alba-Iulia cu o *planetă rătăcitóre eşită din orbita sa şi fluctuândŭ, cum amŭ dice, în aerŭ.*

Acum planetele rătăcitóre şi nerătăcitóre, eşite saŭ neeşite din orbita lorŭ, nicĭ cândŭ nu fluctuéză „cum amŭ dice“ în aerŭ, căcĭ aerulŭ saŭ atmosfera este numaĭ în jurulŭ pămîntuluĭ ca o parte integrală a luĭ, pe care ilŭ învĕlue în o grosime de câteva decĭ de kilometri. Dincolo de atmosferă saŭ „cum amŭ dice“ de aerulŭ pămîntuluĭ, în depărtarea grandiósă, în carea „fluctuéză“ planeţiĭ, este spaţiulŭ universuluĭ, în care se află eterulŭ, însă „cum amŭ dice“ nu se maĭ află aerŭ. Şi aşa a vorbi despre planete, carĭ fluctuéză în aerŭ, este o absurditate fisică.

Apoĭ cuvîntulŭ planetŭ însu-şĭ însemnéză rătacitoriŭ dela cuvîntulŭ grecescŭ πλανάω = a rătăci. Ceĭ vechĭ aŭ datŭ planeţilorŭ numirea acéstă de stele rătăcitóre, fiindŭ că necunoscêndu-le orbitele, cum le cunóscemŭ noĭ astădĭ, li-se părea, că rătăcescŭ printre celelalte stele. De unde a vorbi de „planete rătăcitóre“ este o tautologie câtŭ maĭ urîtă, care o póte comite numaĭ unŭ omŭ lipsitŭ de orĭ ce cunoscinţe cosmografice. Éră ce atinge eşirea uneĭ *„planete rătăcitóre“* din orbita sa, de câte orĭ se întîmplă aşa numitele aberaţiunĭ planetare, totdeuna planeta ese din orbita sa, fără ca pentru acéea să se pótă dice, că rătăcesce.

Dlŭ N. Densuşanŭ cu figura acésta retorică luată din cosmografie voindŭ să fie sublimŭ, a ajunsŭ să fie absurdŭ.

Să lăsămŭ însă talentulŭ oratoricŭ şi cunoscinţele cosmografice ale dluĭ Densuşanŭ, şi să ne înturnămŭ érăşĭ la cunoscinţele dînsuluĭ ca criticŭ.

În şirurile de maĭ susŭ dlŭ N. Densuşanŭ spune cetitorilorŭ sĕĭ, că *„sinodulŭ saŭ „conciliulŭ“ din Blaşŭ recunósce de obligătóre pentru biserica de Alba-Iulia o lungă serie de conciliĭ ecumenice şi particulare cu totulŭ neadmise în biserica rĕsărituluĭ.“*

Cândŭ dlŭ Densuşanŭ avêndŭ înaintea ochilorŭ conciliulŭ provincialŭ II dela 1882 ţinutŭ sub Vancea póte susţiné despre elŭ unŭ neadevĕrŭ aşa mare, atuncĭ numirea de superficialŭ este „cum amŭ dice“ de salonŭ. Căcĭ dînsulŭ susţine apodictice, că sinodulŭ provincialŭ din Blaşŭ dela 1882 a primitŭ nu numaĭ conciliĭ ecumenice *„cu totulŭ neadmise în biserica rĕsărituluĭ“*, ci şi conciliĭ *„particulare“*. Acum dlŭ Densuşanŭ, dacă va maĭ lua odată în mână actele sinoduluĭ acestuia provincialŭ, şi va maĭ ceti odată profesiunea de credinţă, din carea a citatŭ şirurile de maĭ susŭ, se va convinge, că acolo de nicĭ unŭ sinodŭ *particularŭ* nu este vorbă, şi nicĭ nu se amintesce.

Ca cetitoriĭ să vadă superficialitatea de necredutŭ a dluĭ Densuşanŭ, lăsămŭ să urmeze chiarŭ cuvintele profesiuniĭ de credinţă, în carea este vorbă de sinódele, ce le venerézǎ Mitropolia nóstră:

„Venerezŭ încă şi primescŭ sinódele ecumenice, precum urméză.“ Apoĭ se enumĕră pe rîndŭ cele 8 sinóde ecumenice din rĕsăritŭ, apoĭ continuă: *„Venerezŭ încă şi pri-*

mescŭ tóte celealalte sinóde ecumenice cu auctoritatea Pontificeluĭ romanŭ pe lege celebrate şi confirmate, şi maĭ vîrtosŭ sinodulŭ florentinŭ," şi după aceea enumĕră dogmele primite şi de rĕsăriteniĭ în sinodulŭ florentinŭ, şi apoĭ maĭ amintesce sinódele ecumenice Tridentinŭ şi Vaticanŭ. Nu este amintitŭ absolutŭ nicĭ unŭ *sinodŭ particularŭ,* ba nicĭ cuvîntulŭ *particularŭ* nu vine nicăirĭ înainte în profesiunea acésta de credinţă.

Judece acum publiculŭ cetitoriŭ, că óre se cuvine unuĭ scriitorŭ, care vre să fie seriosŭ şi sincerŭ, a scrie astfelŭ?

Dar să mergemŭ maĭ departe. Dlŭ N. Densuşanŭ abuséză multŭ cu cuvîntulŭ: Biserica rĕsărituluĭ, spre a seduce pe cetitoriĭ sĕĭ. Dînsulŭ pretutindenĭ aşa espune lucrulŭ, ca şi cum în privinţa credinţeĭ numaĭ o *biserică a rĕsărituluĭ* ar esista, cându unŭ omŭ numaĭ cătŭ de câtŭ versatŭ în cele bisericescĭ scie, că în privinţa credinţeĭ esistă dóuĕ bisericĭ a rĕsărituluĭ. Una adecă *unită* în credinţă cu biserica Romeĭ şi prin ea cu biserica catolică apusénă, de carea se ţine şi biserica românéscă din Mitropolia de Alba-Iulia, şi alta *neunită* în credinţă cu biserica Romeĭ şi prin ea cu biserica catolică a apusuluĭ. Despre acéstă din urmă póte dice dlŭ N. Densuşanŭ, că nu cunósce de ecumenice şi cu putere obligătóre decâtŭ pe cele 7 sinóde din începutŭ ţinute în rĕsăritŭ, şi nu admite nicĭ unulŭ din cealalte sinóde ecumenice ţinute după cele 7. Despre cea *unită* însă nu póte dice aşa ceva, căcĭ acésta cunósce şi veneréză de ecumenice nu numaĭ

cele 7 sinóde din rĕsăritŭ, ci şi pe alŭ 8-lea şi pe tóte celealalte sinóde ecumenice ţinute în apusŭ şi venerate de atarĭ de cătră biserica Romeĭ. De unde, cândŭ sinodulŭ provincialŭ dela 1882 ţinutŭ de Mitropolitulŭ Vancea în profesiunea de credinţă a dechecheratŭ, că recunósce de ecumenice *tóte celealalte sinóde ecumenice ţinute în modŭ legalŭ cu auctoritatea Pontificeluĭ Romanŭ şi aprobate de dînşiĭ,* a recunoscutŭ de ecumenice numaĭ sinódele acele, pe carĭ le-a recunoscutŭ de atarĭ totdeuna biserica unită a rĕsărituluĭ, şi şi biserica românéscă unită din Mitropolia de Alba-Iulia.

Despre acésta se póte convinge dlŭ Densuşanŭ fórte uşorŭ căutândŭ în biblioteca Seminariuluĭ archidiecesanŭ din Blaşŭ manualele de dogmatica şi istoria bisericéscă, din carĭ în secululŭ trecutŭ şi în celŭ de faţă s'a propusŭ dogmatica şi istoria bisericéscă teologilorŭ din acestŭ Seminariŭ. În manualele aceste va afla dlŭ Densuşanŭ, că biserica românéscă unită şi în timpurile dinainte de Vancea a recunoscutŭ de ecumenice tóte sinódele, pe carĭ le-a recunoscutŭ şi sinodulŭ provincialŭ dela 1882.

Din tóte manualele aceste ne provocămŭ numaĭ la unulŭ. Şi acesta este Istoria bisericéscă de Basiliŭ Raţŭ Prepositŭ capitularŭ din Blaşŭ, edată în Blaşŭ la 1854 şi dedicată Mitropolituluĭ Şuluţŭ. Opulŭ acesta fu folositŭ de manualŭ în seminariulŭ archidiecesanŭ din Blaşŭ înainte de Mitropolitulŭ Vancea, şi autorulŭ îlŭ scrise chiarŭ la în-

demnulŭ Mitropolituluĭ Şuluţŭ, ca să servéscă de manualŭ.

Acum în opulŭ acesta începêndŭ dela pagina 208 până la pagina 212 incl. se enumĕră şi propunŭ ca ecumenice tóte sinódele acele, pe carĭ sinodulŭ provincialŭ dela 1882 ţinutŭ sub Vancea le mărturisesce de ecumenice, şi pe carĭ însă numaĭ biserica rĕsărituluĭ *neunită* nu le cunósce de atarĭ.

Sinódele aceste suntŭ: Sinodulŭ VIII Constantinopolitanŭ, Sinodulŭ Lateranŭ I, II, III, IV, V, Sinodulŭ I şi II dela Lyon, Sinodulŭ din Viena Gallieĭ, Sinodulŭ Pisanŭ, Sinodulŭ dela Constanţa, Sinodulŭ dela Basilea.

Ba ce e maĭ multŭ. Profesorulŭ din Blaşiŭ Tarţa, care ĭ-a propusŭ dluĭ N. Densuşanŭ studiulŭ religiuniĭ în gimnasiulŭ superiorŭ din Blaşiŭ, din manualulŭ acesta alŭ prepostuluĭ Basiliŭ Raţŭ destinatŭ pentru teologĭ a compusŭ unŭ compendiŭ scurtŭ pentru gimnasiŭ. Şi în compendiulŭ acesta încă eraŭ enumĕrate tóte sinódele de maĭ susŭ şi propuse ca ecumenice şi recunoscute ca atarĭ de Românii uniţĭ. Din compendiulŭ acesta a învăţatŭ dlŭ Densuşanŭ istoria bisericéscă ca studentŭ de clasa a VIII-a în gimnasiulŭ din Blaşŭ la anulŭ 1864/5, pe cândŭ Vancea nicĭ episcopŭ nu era.

Tóte lucrurile acestea putea să le scie dlŭ N. Densuşanŭ fórte uşorŭ, dacă nu se încredea aşa tare în sine, ci maĭ întâiŭ studia cestiunea, şi numaĭ după aceea se apuca să arunce imputărĭ aşa grele unuĭ bărbatŭ ca Mitropolitulŭ Vancea. De făcea însă acésta,

atuncĭ fórte credemŭ, că nicĭ cândŭ n'ar fi scrisŭ.

Dlŭ N. Densuşanŭ neînţelegêndŭ de locŭ manifestulŭ de unire dela 1698, îşĭ întemeiéză şi pe acesta curiósa sa aserţiune despre sinódele ecumenice. Susţine adecă, cumcă: *„sinodulŭ de unire dela 1698 nicĭ nu a primitŭ pentru mitropolia de Alba-Iulia nicĭ unŭ sinodŭ maĭ multŭ ecumenicŭ orĭ particularŭ. Sinodulŭ acela din 1698 a rĕmasŭ pe lângă cele 7 săbórĕ dela începutŭ."*

Amŭ avé dreptulŭ să-lŭ întrebămŭ pe dlŭ N. Densuşanŭ, că unde stă lucrulŭ acesta în manifestulŭ de unire dela 1698? Căcĭ în acelŭ manifestŭ esplicite nu se amintesce cu nicĭ unŭ cuvîntŭ despre sinódele ecumenice saŭ particulare, pe carĭ le primescŭ autoriĭ manifestuluĭ. Dacă e vorba însă, că ce se cuprinde implicite în acestŭ manifestŭ despre sinóde, atuncĭ hotărîtŭ îĭ spunemŭ dluĭ Densuşanŭ, că manifestulŭ implicite a decheratŭ destulŭ de lămuritŭ, nu că autoriĭ luĭ rĕmânŭ *„pe lângă cele 7 săbórĕ dela începutŭ"*, ci că primescŭ de ecumenice tóte sinódele acele, pe carĭ le primescŭ de atarĭ membriĭ sfinteĭ bisericĭ catolice a Romeĭ, căcĭ autoriĭ dechéră în manifestŭ, că *„din bună voea nóstră ne unimŭ cu biserica Romeĭ cea catolicéscă şi ne mărturisimŭ mădularele cesteĭ Bisericĭ sfinte catolicéscă a Romeĭ prin céstă carte de mărturie a nóstră"*. Mădularele sfinteĭ catolicescĭ bisericĭ a Romeĭ însă recunoscŭ de ecumenice tóte sinódele recunoscute de sinodulŭ provincialŭ dela 1882 ţinutŭ sub Vancea. De aceea şi autoriĭ manifestuluĭ de

unire dela 1698 cândŭ s'aŭ decheratŭ mădularĭ aĭ acesteĭ sfinte biserici, aŭ recunoscutŭ de ecumenice tóte acele sinóde, şi prin urmare Mitropolitulŭ Vancea la 1882 cu sinodulŭ sĕŭ în profesiunea de credinţă n'a profesatŭ de ecumenice decâtŭ sinódele, ce le-a profesatŭ şi sinodulŭ dela 1698 în manifestulŭ sĕŭ.

II. Despre sinodulŭ dela Florenţa, pe care asemenea l'a profesatŭ de ecumenicŭ sinodulŭ provincialŭ dela 1882 ţinutŭ sub Mitropolitulŭ Vancea, se esprimă dlŭ Densuşanŭ în chipulŭ următoriŭ:

„În conciliulŭ dela Florenţa (1439) după cum scimŭ, se făcu numaĭ în aparinţă o unire între biserica orientală şi biserica catolică. Toţĭ patriarchiĭ din rĕsăritŭ, afară de patriarchulŭ Constantinopoluluĭ, aruncară anatemă asupra decretelorŭ acestuĭ conciliŭ, astfelŭ că acestŭ conciliŭ este condamnatŭ în biserica rĕsărituluĭ.“

Ca de obiceiŭ dlŭ N. Densuşanŭ scrie cuvintele aceste fără să se fi informatŭ maĭ întâiŭ cu seriositate despre lucru. Dacă şi-ar fi luatŭ ostenéla a căuta barĕmŭ că ce dice Pravila despre sinodulŭ dela Florenţa, atuncĭ póte că altcum ar fi scrisŭ. Căcĭ cunoscutŭ este, că Pravila este codicele de legĭ bisericescĭ şi la neuniţĭ.

Acum Pravila sinodulŭ dela Florenţa ilŭ numesce alŭ 8-lea săborŭ, şi despre unirea făcută în elŭ se esprimă astfelŭ:

„*Dacă făcură împreunare* (unire) *éră kyr Marco Efesénulŭ stândŭ împotrivă nu vru să iscălescă, éră fără de dînsulŭ alţiĭ toţĭ aŭ voitŭ şi aŭ iscălitŭ.*“ [1])

Dacă afară de unulŭ, ceĭalalţĭ „*toţĭ aŭ voitŭ şi aŭ iscălitŭ*“ unirea la Florenţa, şi dacă acésta nu o dice unŭ „Iesuitŭ celebru“, ci chiarŭ Pravila, codicele de legĭ şi alŭ neuniţilorŭ, atuncĭ cum póte dice dlŭ N. Densuşanŭ, că la Florenţa se făcu numaĭ „*în aparinţă o unire între biserica orientală şi biserica catolică?*“

Dacă maĭ departe dlŭ N. Densuşanŭ ar fi resfoitŭ literatura bisericeĭ române unite, ar fi aflatŭ, că nu numaĭ sinodulŭ provincialŭ ţinutŭ de Mitropolitulŭ Vancea la 1882 a consideratŭ sinodulŭ dela Florenţa de ecumenicŭ, ci şi înainte de Mitropolitulŭ Vancea în biserica română unită fu consideratŭ de atare.

Pentru scurţime iĭ vomŭ aduce numaĭ dóuĕ esemple.

Călugăriĭ basiliţĭ din véculŭ trecutŭ dela mănăstirea din Blaşŭ în scrierea clasică „Flosculus veritatis“ vorbindŭ despre sinodulŭ dela Florenţa la capetŭ se esprimă astfelŭ:

„*Singuli consentientes subscripserunt, uno excepto, Marco Ephesino, uti habetur in Pravila . . . . . quis autem sanae mentis credere poterit, ... quod unus solus synodo oecumenicae contradicens, qualis fuit Marcus Ephesinus, docebit veritatem?*“

[1]) Pravila de Tergovişte 1682 pag. 398.

Călugării basilitanĭ din Blaşŭ apriatŭ numescŭ aci sinodulŭ dela Florenţa: *sinodŭ ecumenicŭ* şi încă în seculului trecutŭ. Cum póte atuncĭ dlŭ N. Densuşanŭ să susţină unŭ neadevĕrŭ aşa grosolanŭ, că biserica română unită până la Mitropolitulŭ Vancea n'a numĕratŭ sinodulŭ ecumenicŭ dela Florenţa între sinódele ecumenice?

Maĭ departe despre ecumenicitatea sinoduluĭ dela Florenţa şi despre *adevĕrata* unire, ce s'a făcutŭ acolo între biserica rĕsărituluĭ şi a apusuluĭ, în seculului nostru a scrisŭ reposatulŭ canonicŭ dela Lugoşŭ Gavrilă Popŭ pe largŭ în *„Sionulŭ Românŭ“* din 1866 ca despre unŭ lucru de sine înţelesŭ în biserica română unită. [1]

Mare neadevĕrŭ ḑice dlŭ Nic. Densuşanŭ şi cândŭ susţine, că *„toţi Patriarchiĭ din rĕsăritŭ afară de Patriarchulŭ din Constantinopolŭ aruncară anatemă asupra decretelorŭ“* sinoduluĭ dela Florenţa. Îĭ vomŭ aduce érăşĭ numaĭ dóuĕ esemple.

Filoteŭ Patriarchulŭ Alexandrieĭ la 1441 (va să ḑică 2 anĭ după sinodulŭ dela Florenţa) scrise Papeĭ Eugeniŭ alŭ IV-lea, îĭ gratulă pentru unirea dela Florenţa, şi îĭ făcu cunoscutŭ, că a rugatŭ pe împĕratulŭ Ioanŭ Paleologulŭ şi pe maĭ mulţi episcopĭ din rĕsăritŭ, ca să fie afurisiţĭ toţĭ aceia, carĭ nu vorŭ primi decretele sinoduluĭ dela Florenţa. Maĭ departe la 1460 toţĭ treĭ Patriarchiĭ dela Alexandria, Antiochia şi Ĭerusalimŭ aŭ declaratŭ Papeĭ Piŭ II, că primescŭ unirea dela Florenţa. [1]

Ba ce e maĭ multŭ, biserica rĕsărituluĭ, îndată ce s'a gătatŭ sinodulŭ dela Florenţa, a începutŭ a celebra aducerea luĭ aminte, cum celebréză de pildă aducerea aminte de sinodulŭ I dela Nicea în Dumineca a şeptea după Pascĭ, şi a celuĭ de alŭ II-lea dela Nicea în Dumineca întâiă după 11 Octobre, şi pentru serbătórea sinoduluĭ dela Florenţa a compusŭ şi maĭ mulţi imnĭ şi sinaxariŭ. [2] Se înţelege dela sine, că maĭ târḑiŭ după ce perfidia luĭ Marcŭ Eugenicŭ şi Siropulŭ şi politica sultanilorŭ turcescĭ aŭ nimicitŭ unirea, ca să nu maĭ fie legătură de ĭubire între rĕsăritŭ şi apusŭ, şi ca nu cumva în urma legătureĭ acesteia rĕsăritulŭ cu ajutoriulŭ apusuluĭ să facă capetŭ domnieĭ turcescĭ, şi serbătórea sinoduluĭ dela Florenţata şi imniĭ luĭ fură scoşĭ din usŭ în rĕsăritŭ.

Încolo dacă dlŭ Densuşanŭ voesce în adevĕrŭ să afle adevĕrulŭ despre sinodulŭ dela Florenţa, îĭ recomandămŭ dóuĕ opurĭ nu de „Ĭesuiţĭ celebri“, ci de doĭ Grecĭ. Aceste suntŭ *„Τόμος καταλλαγῆς“*, ce l'a edatŭ Patriarchulŭ Dositeiŭ alŭ Ĭerusalimuluĭ în Iaşĭ la 1692—1694, în care va puté vedé tótă perfidia bizantină a inimicilorŭ uniriĭ, éră celalaltŭ opŭ este opulŭ greculuĭ Pitzipios Bey tradusŭ pe limba germână şi în-

[1] Collect. Labaei tom. XIII. pag. 47 Sionulŭ Românŭ 1866, 290.

[1] Le Quien »Oriens christianus« Tom. II. pg. 778 la Alzog Kirchengeschichte II, 69.

[2] Migne Patrol. gr. t. 159 pg. 1095—1106, éră estrasŭ din ele la Nilles »Calendarium manuale utriusque ecclesiae« T. II. pag. 518.

titulatŭ „Die orientalische Kirche“, în care apoĭ póte să vadă, cum cugetă despre sinodulŭ dela Florenţa unŭ bărbatŭ grecŭ modernŭ de înaltă cultură europénă şi de o nobilitate estraordinară a inimeĭ. Cetindu-le aceste dóuĕ opurĭ nu credemŭ, că dlŭ N. Densuşanŭ se va maĭ afla bine în societatea perfiḑilorŭ Marcŭ Efesinulŭ şi Siropulŭ în judecarea sinoduluĭ dela Florenţa.

III. Cu privire la primirea sinoduluĭ dela Tridentŭ de către conciliulŭ provincialŭ ţinutŭ sub Mitropolitulŭ Vancea la 1882 dlŭ N. Densuşanŭ se esprimă astfelŭ:

„În ce privesce conciliulŭ dela Trident, acesta se ţinu la anulŭ 1543—1563 pentru delăturarea reformaţiuniĭ începute totŭ din causa diferitelorŭ abusurĭ ale bisericeĭ catolice. Acestŭ conciliŭ defini de noŭ tóte punctele, tóte dogmele credinţeĭ catolice, şi votă o mulţime de decisiunĭ, de mare gravitate în ce privesce supunerea şi administraţiunea bisericéscă. Însă Frância, statulŭ celŭ mare catolicŭ protestă în contra acestuĭ conciliŭ. Decretele acestuĭ conciliŭ nu fură primite nicĭ chiarŭ în Italia preste totŭ loculŭ. Regatulŭ Neapolitanŭ protestă în contra lorŭ, éră în Spania, în ţara acésta eminamente catolică, conciliulŭ dela Tridentŭ fu primitŭ cu marĭ restricţiunĭ, numaĭ întru câtŭ decisiunile sale nu vorŭ fi în contraḑicere cu legile statuluĭ. Preste totŭ în Frância, în Germânia şi în Ungaria conciliulŭ dela Tridentŭ nu fu primitŭ de locŭ, şi singurŭ numaĭ dispusĕţiunile, ce privescŭ credinţa se introduserŭ în decursulŭ timpuluĭ într'unŭ modŭ tăcutŭ încetulŭ cu încetulŭ şi în ţĕrile aceste.

„Ce făcu însă conciliulŭ dela 1882? Spre a da o dovadă de lipsa sa de politică bisericéscă, conciliulŭ dela 1882 fără să esiste nicĭ o necesitate saŭ interesŭ mare bisericescŭ, primi tóte dispusĕţiunile dogmatice, ĭerarchice şi administrative ale conciliuluĭ dela Tridentŭ, dela alfa până la omega, precum nu le primise Spania, nicĭ Frância, nicĭ Italia, nicĭ Germânia, nicĭ chiarŭ Ungaria.“

Fără a esagera amŭ puté să ḑicemŭ, cumcă în şirurile aceste se cuprindŭ atâtea neadevĕrurĭ, câte cuvinte, şi anume:

1. Nu este de locŭ adevĕratŭ, că conciliulŭ dela Tridentŭ *„defini de noŭ tóte punctele, tóte dogmele credinţeĭ catolice“*. Chiarŭ dimpotrivă, conciliulŭ dela Tridentŭ defini numaĭ punctele şi dogmele atacate de protestanţĭ, cum suntŭ Sacramentele, Justificaţiunea, S. Scriptură, Cultulŭ sfinţilorŭ. Cu alte puncte şi dogme de credinţă nu s'a ocupatŭ conciliulŭ dela Tridentŭ de locŭ, despre ce dlŭ Nic. Densuşanŭ de minune uşorŭ se póte convinge luândŭ în mână decretele acestuĭ conciliŭ, pe carĭ altcum tare credemŭ, că nu le-a vĕḑutŭ nicĭ cândŭ.

Punctele şi dogmele credinţeĭ definite în conciliulŭ dela Tridentŭ însă nu fură atuncĭ definite de noŭ în înţelesulŭ, ca şi cum acele puncte şi dogme şi maĭ înainte ar fi fostŭ definite în vre-unŭ conciliŭ ecumenicŭ, şi acum celŭ dela Tridentŭ le-ar fi definitŭ din noŭ. Căcĭ punctele şi dogmele definite la Tridentŭ aŭ fostŭ maĭ totŭ de acele, cu carĭ până atuncĭ nu se ocupase

maĭ nicĭ unŭ conciliŭ ecumenicŭ, fiindŭ că până la protestanţĭ nimenĭ nu le atacase.

Şi aşa în cuvintele puţine de maĭ susŭ ale dluĭ N. Densuşanŭ se cuprindŭ de odată dóuĕ neadevĕrurĭ grosolane istorice, şi anume:

a) Că sinodulŭ dela Tridentŭ ar fi definitŭ tóte punctele şi dogmele catolice, şi

b) că pe acele le-ar fi definitŭ de noŭ, ca şi cum tóte ar maĭ fi fostŭ definite în vre-unŭ conciliŭ ecumenicŭ.

Spre orientarea dluĭ N. Densuşanŭ pentru viitoriŭ îĭ observămŭ, că sinodulŭ dela Tridentŭ cu privire la definirea dogmelorŭ a observatŭ praxa veche bisericéscă, adecă a definitŭ numaĭ pe acele, carĭ fură atacate atuncĭ, fără a se estinde la altele.

2. Nu este adevĕratŭ, ce dice dlŭ N. Densuşanŭ, că *„Frância, statulŭ celŭ mare catolicŭ protestă în contra acestuĭ conciliŭ"*. Căcĭ decretele dogmatice ale conciliuluĭ dela Tridentŭ în Frância fură primite numaĭ decâtu necondiţionatŭ. Ce se ţine însă de decretele disciplinare ale conciliuluĭ acestuia, şi acele fură în Frância primite pe încetulŭ, căcĭ guvernuluĭ francesŭ la începutŭ nu îĭ convenirĭă decretele sinoduluĭ dela Tridentŭ, prin carĭ autorităţiĭ bisericescĭ îĭ dede putere de a pedepsi şi cu banĭ şi închisóre, maĭ departe nu-ĭ conveni decretulŭ în contra duelanţilorŭ, secundanţilorŭ, concubinarilorŭ şi adulterilorŭ, dară maĭ cu samă nu îĭ conveni aceea, că sinodulŭ dela Tridentŭ spre a păstra deplină libertate celorŭ ce se căsătorescŭ, nu poftia şi învoirea părinţilorŭ, cum o poftiaŭ legile francese.

3. Nu este adevĕratŭ, ce dice dlŭ N. Densuşanŭ, că *„decretele acestuĭ conciliŭ nu fură primite nicĭ chiarŭ în Italia preste totŭ loculŭ"*, şi că *„regatulŭ neapolitanŭ protestă în contra lorŭ"*, căcĭ decretele dogmatice în Italia pretutindenea fură primite necondiţionatŭ. Asemenea şi celea disciplinare, şi chiarŭ şi Filipŭ II regele Neapoluluĭ lăsă să fie publicate în regnulŭ neapolitanŭ cu clausula *„în câtŭ prin ele nu se vatĕmă drepturile regescĭ"*, căcĭ regele neapolitanŭ ca „legatŭ apostolicŭ" îşĭ arógă unele drepturĭ faţă cu biserica, carĭ alţĭ monarchĭ nu le aveaŭ. Totŭ cu asemenea clausulá fură publicate decretele şi în Spania şi Niederlanda pe atuncĭ supuse luĭ Filipŭ II.

4. Nu este adevĕratŭ, că, pe cum dice dlŭ N. Densuşanŭ, *„în Germânia şi Ungaria conciliulŭ dela Tridentŭ nu fu primitŭ de locŭ etc."*, căcĭ în ţĕrile germâne supuse immediatŭ împĕratuluĭ romano-germânŭ fură publicate decretele sinoduluĭ dela Tridentŭ încă sub împĕratulŭ Maximilianŭ II (1564—1576), éră ceĭalalţĭ principĭ catolicĭ germânĭ primiră decretele dela Tridentŭ în dieta dela Augsburg din 1576. Éră ce se ţine de Ungaria, sinodulŭ naţionalŭ dela 1611 ţinutŭ în Tyrnavia sub Primatele Forgách se supuse întru tóte decretelorŭ sinoduluĭ dela Tridentŭ.

Altcum decretele unuĭ conciliŭ ecumenicŭ aŭ valóre pentru toţĭ fiiĭ bisericeĭ, chiarŭ şi dacă vre-unuĭ principe i-ar fi neplăcute. Acesta este principiulŭ bisericeĭ catolice. Numaĭ biserica servilă bizantină s'a îndatinatŭ a pofti, ca decretele sinódelorŭ să fie apro-

bate şi de suveranulŭ ţěreĭ, dacă e vorba, ca să aĭbă valóre.

5. Nu este adevěratŭ, că, precum ḑice dlŭ N Děnsuşanŭ, conciliulŭ provincialŭ dela 1882 ţinutŭ sub Mitropolitulŭ Vancea pe lângă dispusěţiunile dogmatice ale sinoduluĭ dela Tridentŭ ar fi primitŭ şi dispusěţiunile *„ĭerarchice şi administrative"* ale acestuĭ conciliŭ, căcĭ în profesiunea de credinţă a sinoduluĭ provincialŭ dela 1882 eo ipso, că e profesiune de credinţă, suntŭ cuprinse numaĭ dispusěţiunile dogmatice, şi cele *„ĭerarchice şi administrative"* saŭ disciplinare nu se amintescŭ nicĭ barěm cu unŭ cuvîntŭ. Cine a şi auḑitŭ, că în o profesiune de credinţă să se cuprindă şi disposiţiunĭ disciplinare?

Ca dlŭ N. Densuşanŭ să se convingă, cumcă sinodulŭ provincialŭ ţinutŭ sub Vancea la 1882 a primitŭ numaĭ *„dispusěţiunile dogmatice"* şi nu şi cele *„ĭerarchice şi administrative"* saŭ disciplinare ale conciliuluĭ dela Tridentŭ, ne provocămŭ la unŭ documentŭ, pe care dînsulŭ de bună samă nu-lŭ va escepţiona. Acesta este profesiunea de credinţă din sinodulŭ provincialŭ ţinutŭ sub Vancea la 1882 şi tipărită în Gherla, după care preoţiĭ noŭ ordinaţĭ aĭ dieceseĭ de Gherla, ca şi ceĭ din celealalte diecese unite, după chirotonire depunŭ profesiunea de credinţă. În profesiunea acésta de credinţă, unde este vorba de sinodulŭ dela Tridentŭ, apriatŭ se ḑice în notă, că la noĭ e primitŭ numaĭ în cele dogmatice.

Şi apoĭ spre linişțire iĭ maĭ spunemŭ dluĭ N. Densuşanŭ, că *„disposiţiunile dogmatice"* ale sinoduluĭ dela Tridentŭ le-aŭ primitŭ şi neuniţiĭ în sinodulŭ dela Constantinopolŭ (1639), dela Ierusalimŭ (1672) şi Iaşĭ (1642) prin osîndirea învăţăturilorŭ protestante ale Patriarchuluĭ Cirilŭ Lucaris, care voia, să calvinéscă biserica rěsărituluĭ. Éră ce se ţine de *„dispusěţiunile ĭerarchice şi administrative"* saŭ disciplinare dela Tridentŭ, nicĭ nu este lipsă să se priméscă „en bloc" în Mitropolia de Alba-Iulia, căcĭ unele din ele astăḑĭ suntŭ anticuate, ér altele presupunŭ o desvoltare istorică diversă de a bisericeĭ românescĭ unite, din care pricină multe suntŭ pentru noĭ superflue, éră altele nu se nimerescŭ pentru noĭ de locŭ.

IV. Cu privire la conciliulŭ Vaticanŭ se esprimă dlŭ N. Densuşanŭ astfelŭ:

„Venimŭ acum la conciliulŭ dela Vaticanŭ ţinutŭ în aniĭ 1869—1870. Acesta este conciliulŭ, care defini dogma de infalibilitate a Papeĭ. (Dlŭ Nic. Densuşanŭ, ca în multe alte locurĭ se esprimă şi aci rěŭ, căcĭ vre să ḑică: dogma despre infalibilitatea Papeĭ, şi nu dogma Papeĭ despre infalibilitate, cum a ḑisŭ.) *Se scie, că la acestŭ conciliŭ nu luară parte episcopiĭ orientuluĭ, şi chiarŭ din ceĭ 1044 de prelaţĭ catolicĭ, carĭ fură chemaţĭ la acestŭ conciliŭ, de abia se înfăţişară 723—744, éră dintre aceştia 137 episcopĭ se declarară în contra infalibilităţiĭ."*

La aceste iĭ replicămŭ dluĭ N. Densuşanŭ spre orientare pe scurtŭ următórele:

1. Nu este adevěratŭ, că la conciliulŭ din Vaticanŭ *„nu luară parte episcopiĭ orientuluĭ"*, căcĭ episcopiĭ u n i ţ ĭ aĭ orientuluĭ aŭ

luatŭ parte, şi chiarŭ şi doï episcopï românï, adecă Mitropolitulŭ Vancea şi episcopulŭ Oradeï marï Iosifŭ Pap Szilágyi. Episcopiï *neuniţï* aï orientuluï n'aŭ luatŭ parte. Aŭ fostŭ însă şi eï invitaţï. Dacă cu tóte acestea n'aŭ voitŭ a lua parte, ecumenicitatea conciliuluï prin aceea nu sufere nimicŭ, precum n'a suferitŭ nimicŭ ecumenicitatea celorŭ dintâiŭ sinóde ecumenice din rĕsăritŭ, cu tóte că episcopiï apusuluï maï de locŭ n'aŭ luatŭ parte la ele.

2. Împrejurarea, că nicï episcopiï catolicï n'aŭ luatŭ toţï parte, asemenea nu alterézá de locŭ ecumenicitatea, căcï până acum nu a fostŭ — şi maï că nu va fi nicï în viitoriŭ — nicï unŭ conciliŭ nicï în rĕsăritŭ, nicï în apusŭ, la care să se fi presentatŭ toţï episcopiï. Ba în rĕsăritŭ aŭ fostŭ sinóde ecumenice şi de acele, la carï nicï barĕmŭ maioritatea episcopilorŭ n'a fostŭ de faţă. Aşa la sinodulŭ II ecumenicŭ saŭ I dela Constantinopolŭ s'aŭ presentatŭ numaï 150 episcopï, şi totuşï şi însă-şï Pravila îlŭ consideră şi venerézá de ecumenicŭ.

3. Împrejurarea, că 137 episcopï „*se declarară în contra infalibilităţiï*“, nu alterézá de locŭ valórea decisiuniï conciliare, căcï opusĕţiune dogmatică a fostŭ chiarŭ şi în conciliile cele maï însemnate, cum este celŭ I dela Nicea. Afară de aceea ceï maï mulţï dintre ceï 137 episcopï nu se declarară în contra infalibilităţiï ca atare, ci numaï eraŭ de părere, că nu este acomodatŭ timpulŭ pentru promulgarea eï. Între aceştia a fostŭ şi Mitropolitulŭ Vancea.

4. Despre proclamarea „*dogmeï de infalibilitate*“ în conciliulŭ din Vaticanŭ dlŭ Nic. Densuşanŭ la pag. 7 ḑice, că a fostŭ victoria cea maï mare a Iesuiţilorŭ. La acésta spre orientare iĭ replicămŭ dluï N. Densuşanŭ numaï atâta, că în decursulŭ conciliuluï celŭ maï mare inimicŭ alŭ „*dogmeï de infalibilitate*“ a fostŭ Iesuitulŭ belgianŭ P. De Buck.

V. Despre sinódele „bisericeï rĕsărituluï“ se esprimă dlŭ N. Densuşanŭ astfelŭ:

„*În biserica rĕsărituluï nu se maï póte admite absolutŭ nicï unŭ sinodŭ altulŭ particularŭ orï ecumenicŭ* (afară de cele 7 din ceï 8 seculï primï) *fără de a rĕsturna întrégă doctrina bisericeï rĕsărituluï.*“

Slabŭ este informatŭ dlŭ N. Densuşanŭ despre „biserica rĕsărituluï“. Căcï *biserica unită* a rĕsărituluï aşa ceva nu a susţinutŭ nicï cândŭ. Ce se ţine însă de *biserica neunită* a rĕsărituluï, dacă dlŭ N. Densuşanŭ o ar cunósce cum se cuvine, ar trebui să ḑică despre ea, că de cândŭ s'a desbinatŭ, însă-şï ea nu scie, că ce ţine despre sinódele ecumenice şi particulare. Căcï uniï teologï grecescï în adevĕrŭ susţinŭ despre sinóde aceea, ce ḑice dlŭ N. Densuşanŭ. Alţiï însă învaţă contrariulŭ, éră praxa istorică este chiarŭ contrară aserţiuniï de maï susŭ. Aşa cele 3 sinóde din secululŭ alŭ 17-lea amintite în punctŭ IV, anume dela Constantinopolŭ, Ierusalimŭ şi Iaşï, în carï fu condamnatŭ Cirilŭ Lucaris, s'aŭ ţinutŭ în timpulŭ maï noŭ, şi totuşï decisiunile dogmatice ale lorŭ suntŭ primite în tótă biserica rĕsărituluï „*fără de*

a rĕsturna întrégă credința bisericeĭ rĕsărituluĭ". Apoĭ dlŭ N. Densușanŭ póte n'a audițŭ nimicŭ despre săborulŭ dela 1655 și altulŭ dela 1666 ținute în Moscva împotriva ereticilorŭ *răscolnicĭ*, carĭ aŭ pronunțatŭ asupra ereticilorŭ acestora anatemă chiarŭ ca și cele 7 sinóde ecumenice dela începutŭ, și de atuncĭ anatemisațĭ suntŭ pretutindenĭ în *„biserica rĕsărituluĭ"*. Eră în aniĭ trecuțĭ va fi cetitŭ și dlŭ Densușanŭ prin foĭ, cum s'a ventilatŭ cestiunea unuĭ sinodŭ ecumenicŭ alŭ bisericeĭ neunite *„fără de a rĕsturna întrégă credința bisericeĭ rĕsărituluĭ"*.

Altcum nu putemŭ aștepta, ca dlŭ Densușanŭ să cunóscă biserica neunită a rĕsărituluĭ, în care n'a crescutŭ, dacă nu cunósce nicĭ pe cea unită, în carea a crescutŭ.

VI. Maĭ amintimŭ încă vre-o dóuĕ treĭ curiosităţĭ istorice și juridice de ale dluĭ N. Densușanŭ.

La pagina 15 dice dînsulŭ din cuvîntŭ în cuvîntŭ: *„În biserica română s'a păstratŭ . . . . . comunitatea limbeĭ."* Ca să nu lungimŭ vorba, dle N. Densușanŭ, aceste suntŭ vorbe góle! Cum ne-a pututŭ păstra biserica română comunitatea limbeĭ, cândŭ până în timpulŭ târdiŭ în cóce limba bisericeĭ române a fostŭ limba slavică? Comunitatea limbeĭ ne-o aŭ păstratŭ alte împrejurărĭ, carĭ nu le putemŭ espune aci, éră maĭ pe susŭ de tóte ne-o a păstratŭ geniulŭ tenace alŭ poporuluĭ romanŭ. Biserica bizantină nu are în privința păstrăriĭ limbeĭ române absolutŭ nicĭ unŭ meritŭ.

La pag. 14 și 15 dlŭ N. Densușanŭ vorbesce despre independința bisericeĭ din Mitropolia de Alba-Iulia, *„care a fostŭ apĕrată, cu o resoluțiune démnă și bărbătéscă atâtŭ în timpurile nefericite ale națiuniĭ nóstre, cândŭ Papiĭ dela Roma ațițaŭ pe regiĭ Ungarieĭ cu resbelŭ de exterminare asupra poporuluĭ nostru,* [1]) *câtŭ și în timpulŭ persecuțiunilorŭ calviniste din Transilvania."*

Érăşĭ vorbe góle, ca și maĭ susŭ. Amŭ fi în dreptŭ să întrebămŭ pe dlŭ N. Densușanŭ, că unde suntŭ documentele acele istorice, din carĭ se vede, că *„Papiĭ dela Roma ațițaŭ pe regiĭ Ungarieĭ cu resbelŭ de exterminare asupra poporuluĭ nostru"?* Numaĭ nu va cuteza a se provoca la scrisórea Papeĭ Gregoriŭ IX dela 1234 cătră Bela regele Ungarieĭ? Fiindŭ că însă atarĭ documente nu va puté arĕta nicĭ cândŭ, trecemŭ preste ele cu cuvintele luĭ Dante: *Guarda e passa!* Eră ce se ține de *„resoluțiunea démnă și bărbătéscă"*, cu carea fu apĕrată independința bisericeĭ nóstre *„în timpulŭ persecuțiunilorŭ calviniste din Transilvania"*, îĭ citămŭ dluĭ N. Densușanŭ cuvintele unuĭ

---

[1]) Minunatŭ se esprimă Dlŭ. N. Densușanŭ. Cuvintele dînsuluĭ dicŭ, că *Papa a pornitŭ resbelŭ asupra regilorŭ Ungarieĭ, ca pe aceștia să-ĭ scóle asupra poporuluĭ nostru*, căcĭ acésta însémnă a ațița pe cineva *cu resbelŭ* asupra altuia. În faptă însă vre să dică, cumcă Papa a ațițatŭ pe regiĭ Ungarieĭ *la resbelŭ* asupra poporuluĭ nostru. Asta vine de acolo că preste totŭ Dlŭ N. Densușanŭ are o limbă românéscă slabă și confusă. Amŭ puté face unŭ buchetŭ minunatŭ numaĭ din cercetarea dînsuluĭ.

mare istoriografŭ românŭ, anume ale luĭ George Barițiŭ, care cu privire la „*resoluțiunea démnă și bărbătéscă*", cu care fu apĕrată independința bisericeĭ nóstre „*în timpulŭ persecuțiunilorŭ calviniste din Transilvania*", se esprimă astfelŭ:

„*O împrejurare póte să supere pe istoriculŭ românŭ*, (pe dlŭ N. Densușanŭ nu-lŭ supĕră, căcĭ nu este istoricŭ românŭ,) *care se va fi ocupândŭ cu istoria reformațiuniĭ, éră aceea este, că începĕndŭ dela 1566 până la 1670 nu daĭ în tótă istoria Transilvanieĭ preste vre-unŭ nume de preotŭ, călugărŭ saŭ episcopŭ românŭ gr. rĕsăriténŭ, care să-șĭ fi apĕratŭ dogmele credințeĭ sale bărbătesce chiarŭ și cu pericululŭ viețeĭ. . . .*" [1])

Cu asta credemŭ, că va fi mulțămitŭ și dlŭ N. Densușanŭ, și de le cetia înainte de a scrie, n'avea lipsă, să i-le citămŭ noĭ.

Încă una, și apoĭ terminămŭ, cu tóte că ĭĭ stămŭ dluĭ Densușanŭ la disposiție, dacă maĭ are voe a juca rola „istoriculuĭ" și teologuluĭ „ortodoxŭ unitŭ" cu principiĭ calvinescĭ. La pagina 3 din cercetarea sa cetimŭ următórele:

„*Étă ce ne spune în acéstă privință distinsulŭ profesorŭ, istoricŭ și astădĭ* v i c a r i ŭ m i t r o p o l i t a n ŭ *I. M. Moldovanŭ.*"

Noĭ scimŭ, că Rssimulŭ I. M. Moldovanŭ este *v i c a r i ŭ c a p i t u l a r i ŭ,* și nu *v i c a r i ŭ m i t r o p o l i t a n ŭ,* căcĭ nu ține loculŭ Mitropolituluĭ, ci loculŭ capituluĭ din Blașŭ. Multŭ amŭ da, dacă dlŭ N. Densușanŭ ne-ar arĕta numaĭ unŭ singurŭ actŭ, în

[1]) **Părțĭ alese din ist. Transilvanieĭ t. I. pag. 150.**

care Rssimulŭ I. M. Moldovanŭ este subscrisŭ ca *v i c a r i ŭ m i t r o p o l i t a n ŭ.* De cândŭ s'a introdusŭ la noĭ instituțiunea capitulelorŭ, de atuncĭ după praxa apusuluĭ puterea jurisdicțională episcopéscă pentru diecesă în timpŭ de sedisvacanță trece la Capitulŭ, care îșĭ alege pentru deprinderea aceleĭ puterĭ unŭ vicariŭ, numitŭ capitulariŭ. Așa după mórtea episcopuluĭ Bobŭ aŭ fostŭ vicarĭ capitularĭ canoniciĭ Caianŭ, Dr. Filipanŭ și Lemeni, după abdicerea episcopuluĭ Lemeni a fostŭ vicariŭ capitulariŭ canoniculŭ Constantinŭ Alutanŭ, după mórtea Mitropolituluĭ Șuluțŭ canoniciĭ Alutanŭ și Cipariŭ, éră după a luĭ Vancea canoniculŭ I. M. Moldovanŭ. Așa a fostŭ și în diecesele sufragane de Orade, Lugoșŭ și Gherla. Nu s'a numitŭ însă acestŭ vicariŭ nicĭ cândŭ nicĭ vicariŭ episcopescŭ, nicĭ mitropolitanŭ, căcĭ nu a fostŭ așa ceva, ci totdeuna s'a numitŭ aceea, ce a fostŭ, adecă vicariŭ capitulariŭ.

Se vede și din acésta, ce temeĭnice cunoscințe juridico-canonice are dlŭ N. Densușanŭ.

Închiămŭ scurtŭ! O scriere așa superficială și totodată așa efrontă ca „cercetarea" dluĭ N. Densușanŭ în tótă literatura românéscă nu se maĭ află, și în interesulŭ nostru culturalŭ amŭ dorĭ, ca nicĭ cândŭ să nu se maĭ afle.

Cuprinsulŭ părţiĭ I.

Întroducere.

I.

Natura Uniriĭ pre basa manifestuluĭ sinoduluĭ din 1698 aflatŭ de domnulŭ Nic. Densuşanŭ.

II.

Consciinţa publică bisericéscă despre natura sfinteĭ Unirĭ dela începutŭ până astădĭ, şi alianţa Dluĭ Densuşanŭ.

III

Domnulŭ N. Densuşanŭ şi s. Scaunŭ Apostolicŭ alŭ Romeĭ.

IV.

Domnulŭ N. Densuşanŭ şi infalibilitatea bisericéscă.

V.

Legalitatea canonică a conciliilorŭ provincialĭ din 1872 şi 1882.

Sinódele bisericescĭ şi parlamentarismulŭ modernŭ. Parlamentarismulŭ modernŭ şi sinódele s. Unirĭ. Numirea Conciliŭ provincialŭ nu e anticanonică. Cine are după Pravilă votŭ decisivŭ în sinódele provincialĭ. Sinódele provincialĭ conchemate în înţelesulŭ Pravileĭ aŭ dreptulŭ a se ocupa şi de lucrurĭ de credinţă. Şedinţele sinódelorŭ provincialĭ potŭ fi publice saŭ deschise. Caractĕrulŭ persónelorŭ din sinódele provincialĭ dela 1872 şi 1882 atacatŭ de D. Nic. Densuşanŭ. Publicarea concluselorŭ acestorŭ dóuĕ sinóde cu totulŭ necunoscută Dluĭ Densuşanŭ. Pre ce se baséză canónele acestorŭ dóuĕ sinóde? Abusulŭ cu cuvîntulŭ: lege strămoşéscă. Valórea celorŭ dóuĕ sinóde cu privire la organisarea bisericeĭ nóstre. Pag. 136.

VI.

Elementulŭ laicŭ în biserică.

Dreptulŭ poporuluĭ în sinóde până la Vancea. Dreptulŭ laicilorŭ în sinóde cu privire la lucrurile de credinţă, cu privire la gubernarea bisericéscă şi cu privire la administrarea averiĭ bisericescĭ. Pag. 136.

VII.

Sinodulŭ electoralŭ dela 1868.

Avut'a sinodulŭ dreptŭ saŭ nu de a pune fiitoriuluĭ Mitropolitŭ condiţiunĭ? Motivarea condiţiunilorŭ. Bărbaţiĭ crescuţĭ în institute ĭesuitice. Este perfectă saŭ nu disciplina orientală cuprinsă în Pravilă? Disciplina din Pravilă nu potu fi observată întrégă în Ardealŭ pre timpulŭ culvinilorŭ, Carĭ potŭ să fie instituţiunile străine întroduse în biserica nóstră. Oficialiĭ episcopescĭ din Pravilă şi capitulele. Seminariile clericale şi de băeaţĭ. Esactoratele diecesane. Matriculele. Conferinţele pastorale. Esamenulŭ prosinodalŭ. Vicariulŭ capitulariŭ. Vicariulŭ generalŭ. Dreptulŭ de patronatŭ. Causa condiţiunilorŭ puse fiitoriuluĭ Mitropolitŭ. Spărturile făcute în biserica nóstră. Dreptulŭ publicŭ în biserica nóstră. Mitropolitulŭ. Episcopiĭ. Consistoriulŭ. Dignităţile şi personatele. Parochiĭ. Inregularităţile. Drepturile şi datorinţele statuluĭ clericalŭ. Portulŭ clericalŭ. Drepturile şi datorinţele poporuluĭ. Impedimentele de căsătorie. Dispensaţiunile şi dreptulŭ penalŭ în biserica nóstră. Ritulŭ. Ce ar fi trebuitŭ să arete lămuritŭ părinţiĭ sinoduluĭ din 1868? Ce nĕcasurĭ şi durerĭ adevĕrate aŭ fostŭ pre atuncĭ? Cele 10 condiţiunĭ. Sinodulŭ pe nedreptulŭ s'a numitŭ pe sine: sinodŭ archidiecesanŭ. Condiţiunea ântâiă curatŭ protestantă şi basată pre ficţiunĭ istorice şi juridice. Condiţiunea a treia o ficţiune istorică. Condiţiunea a patra a fostŭ superfluă. Cine e în biserică judecătoriŭ competentŭ după Pravilă. Condiţiunea a 8-a. Sinódele diecesane suntŭ instituţiune apusană şi nu resăriténă. Condiţiunea a nóua. Sinodulŭ n'a avutŭ dreptŭ de a aduce nicĭ unŭ decretŭ. Forurile protopopescĭ nu suntŭ

VIII.

Autochefalia și Autonomia.

Cuprinsulŭ părțiĭ II.

I.

Autenticitatea și genuinitatea manifestuluĭ de Unire cu biserica Romeĭ din 7 Octobre 1698.

II.

Autenticitatea și genuinitatea manifestuluĭ de Unire din 5 Septembre 1700.

și Cipariŭ nu suntŭ în contra autenticitățiĭ. Laurianŭ, Moldovanŭ și Nilles suntŭ pentru autenticitate. Argumentele luĭ Densușanŭ în contra autenticitățiĭ. Epistola luĭ Kapi falsificată în traducere de Densușanŭ. Cuvintele episcopuluĭ Atanasiu din 7 Aprilie 1701 nu suntŭ în contra autenticitățiĭ. Pag. 39.

III.

Genuinitatea diplomeĭ Leopoldine numite a dóua.

Conferința din Viena ca basă a diplomeĭ. Cuprinsulŭ diplomeĭ. Importanța diplomeĭ din punctŭ de vedere politicŭ. Barițiŭ apĕră genuinitatea diplomeĭ. Argumentele în contra genuinitățiĭ nu aŭ basă. Argumentele pentru genuinitate. Diploma a fostŭ cunoscută tuturorŭ dela începutŭ, adecă dela 1701, și în 15 Iuniŭ 1703 a fostŭ publicată în dieta din Alba-Iulia. Pag. 57.

IV.

Genuinitatea „instrucțiilorŭ“ pentru teologulŭ latinŭ de lângă Mitropolitulŭ Atanasiŭ.

Părerea luĭ Klein. Nu Papa, ci Kollonits și împĕratulŭ aŭ instituitŭ pe teologulŭ. Papa n'a datŭ teologuluĭ nicĭ o „instrucție“. Numaĭ Kollonits a datŭ teologuluĭ „instrucție“. Cuprinsulŭ „instrucțieĭ“ date de Kollonits în traducere românéscă și genuinitatea eĭ. Necesitatea teologuluĭ probată cu auctoritatea luĭ Barițiŭ. Posiția teologuluĭ latinŭ lângă episcopulŭ. Învinuirĭ nedrepte făcute Iesuițilorŭ. Pag. 81.

V.

Istoriciĭ românĭ și sfînta Unire.

Criteriile, carĭ ne arată, cum trebue să ne folosimŭ de auctoritatea istoricilorŭ. Punctulŭ de vedere dogmaticŭ, din care trebue să mânecămŭ, cândŭ ne pronunțămŭ asupra s. Unirĭ. Necesitatea s. Unirĭ din punctŭ de vedere dogmaticŭ. Pag. 99.

VI.

Sam. Klein despre s. Unire.

Sam. Klein n'a fostŭ în contra unirii dogmatice cu Roma. Elŭ a ținutŭ, că unirea este folositóre Românilorŭ. Iesuițiĭ n'aŭ cercatŭ, să se facă episcopĭ la noĭ, Klein episcopulŭ n'a eșitŭ din țară, pentru că ar fi fostŭ convinsŭ, că unirea nu e bună. Pag 108.

VII.

Sam. Klein despre Mitropolia de Alba-Iulia.

Titlulŭ Mitropolituluĭ înainte de unire. Și atuncĭ aŭ fostŭ numițĭ „episcopĭ“. Și după unire s'a folositŭ titlulŭ de „Mitropolitŭ“. Iesuițiĭ n'aŭ suprimatŭ titlulŭ de „Mitropolitŭ“. Starea Mitropolieĭ și Mitropolițilorŭ înainte și după unire. Raportulŭ episcopiĭ Făgărașuluĭ față cu Strigoniulŭ. Asemĕnare între episcopiĭ dinainte de unire și ceĭ carĭ aŭ păstoritŭ după unire. Starea actuală a Mitropolieĭ unite din punctulŭ de vedere alŭ dreptuluĭ publicŭ. Pag. 117.

VIII.

Şincai despre s. Unire.

Şincaĭ a recunoscutŭ unirea dogmatică şi a propagat'o cu zelŭ între Românĭ. Elŭ n'a condamnatŭ unirea nicĭ din punctŭ de vedere naţionalŭ şi politicŭ. Pasagele citate din Şincaĭ în contra sfinteĭ unirĭ. Înţelesulŭ lorŭ adevĕratŭ. Abusulŭ, ce-lŭ face Densuşanŭ cu cuvintele luĭ Şincaĭ. Meritele Archiereilorŭ uniţĭ pentru desvoltarea nóstră naţională şi culturală. Înfiinţarea dieceseĭ Făgăraşuluĭ. Erorile luĭ Şincaĭ în acésta materie. Ilarianŭ a apreţiatŭ falsŭ ideile luĭ Şincaĭ despre unire. Pag. 138.

IX.

Simionŭ Bărnuţŭ şi s. Unire.

Auctoritatea luĭ Bărnuţŭ în materie de religiune este compromisă. Bărnuţŭ în discursulŭ sĕŭ din 1848 n'a combătutŭ uniunea dogmatică cu Roma. Bărnuţŭ despre folósele uniriĭ. Erorile luĭ Bărnuţŭ cu privire la folósele unirii. Pag. 207.

X.

Aug. Tr. Laurianŭ despre s. Unire.

Ficţiunile luĭ Laurianŭ pe terenulŭ sciinţeĭ, istorieĭ şi religiuniĭ. Meritele Mitropoliţilorŭ Ilie Iorestŭ şi Sava Brancovicĭ. Prin unire n'amŭ perdutŭ, ci câştigatŭ. Catolicismulŭ nu este contrariŭ desvoltăriĭ naţiunilorŭ. Biserica ortodoxă a fostŭ şi este periculósă pentru desvoltarea naţiuniĭ române. Pag. 236.

XI

A. Papiŭ Ilarianŭ şi s. Unire.

Valórea scrierilorŭ luĭ Ilarianŭ din punctŭ de vedere scientificŭ. Ilarianŭ a recunoscutŭ, că unirea a fostŭ şi folositóre pentru Românĭ. Pag. 257.

XII.

Hurmuzaki şi s. Unire.

Scrierile luĭ Hurmuzaki. Volum. 2. din „fragmentele“ luĭ Hurmuzaki. În acestŭ volumŭ auctoriulŭ a doveditŭ, că nicĭ nu cunósce lucrurile bisericescĭ, nicĭ nu este imparţialŭ, ceea ce se arată cu maĭ multe esemple. Pentru ce numiaŭ principiĭ calvinĭ pe preoţiĭ romanĭ „pastores“? Ce valóre maĭ are adĭ diploma 2. Leopoldină? Ce influinţă esercită Roma asupra bisericeĭ românescĭ unite? Cum tractéză Roma cu ritulŭ orientalŭ? Cum este compatibilŭ ritulŭ grecescŭ cu credinţa catolică? Dreptulŭ cleruluĭ şi alŭ laicilorŭ în lucrurĭ de credinţă. Cum s'a întemeiatŭ diecesa Făgăraşuluĭ? Rectificarea maĭ multorŭ erorĭ, în carĭ a cădutŭ Hurmuzaki. Ce aŭ făcutŭ reformaţiĭ şi ce aŭ făcutŭ catoliciĭ pentru cultura poporuluĭ românŭ? Guvernorulŭ G. Banfy. Protonotarulŭ Sárossy, Ivanŭ Circa, Gabriel Nagyszegyi. Óre póte-se numi mitropolitulŭ Atanasiŭ „Herostratŭ“? Óre unirea făcutu-s'a din sîlă? Óre poporulŭ avut'a cunoscinţă despre condiţiunile unirii? Óre numaĭ o parte din poporŭ s'a unitŭ la 1700? Pag. 267.

XIII.

Folósele neunirii.

Biserica ortodoxă a scutitŭ în mijloculŭ Romanilorŭ interesele Slavilorŭ, Grecilorŭ și Magiarilorŭ. Biserica ortodoxă a împedecatŭ conservarea și desvoltarea limbeĭ române. Ea a voitŭ, să ne stingă consciința națională. Cultura națională împiedecată prin biserica ortodoxă. Biserica ortodoxă ne-a stricatŭ multŭ din punctŭ de vedere politicŭ, și nicĭ astădĭ nu ne folosesce. Pag. 311.

XIV.

Folósele unirii.

Testimoniulŭ maĭ multorŭ scriitorĭ în acéstă materie: Dr. Nerset Marianŭ, Ioanŭ Slavicĭ, Misailŭ, M. G. Obedenariŭ, Aronŭ Densușanŭ, Bengescŭ, G. Barițiŭ, Timoteiŭ Cipariŭ. Biserica unită a fostŭ tot de una în fruntea mișcărilorŭ nóstre naționale. Pag. 333.

XV.

Epilogŭ.

Conciliile ecumenice și particulare. Sinodulŭ dela Tridentŭ. Sinodulŭ Vaticanŭ. Încă vre-o dóuĕ curiositățĭ de ale Dluĭ N. Densușanŭ. Păstratu-ne-a biserica comunitatea limbeĭ? Carea e resoluțiunea démnă și bărbătéscă, cu carea fu biserica romană din Ardealŭ apĕrată în potriva Calvinilorŭ? G. Barițiŭ despre apĕrarea acésta? Esistă la noĭ saŭ nu instituțiunea vicariuluĭ mitropolitanŭ? Pag. 367.